

ЖЕЛЮ

ЖЕЛЕВ

АРЕСТУВАНИ КНИГИ

ДОФАШИЗМЪТ

Издателство на БЗНС

**ЖЕЛЮ ЖЕЛЕВ
ФАШИЗМЪТ
ДОКУМЕНТАЛНО
ИЗСЛЕДВАНЕ НА
ГЕРМАНСКИЯ,
ИТАЛИАНСКИЯ И
ИСПАНСКИЯ ФАШИЗЪМ**

chitanka.info

ВМЕСТО ПРЕДГОВОР „ФАШИЗМЪТ“ ИЛИ ПОЛИТИЧЕСКАТА БИОГРАФИЯ НА ЕДНА КНИГА

Не съм фаталист и не обичам да преувеличавам, но все ми се струва, че не ѝ провървя на тази книга. Можеше да има много по-добра съдба. Книгата беше написана през 1967 г. Излезе през 1982 г.

Цели 15 години висях в почти всички софийски издателства. И винаги я връщаха или поради претрупаност на издателските планове с много години напред, или поради прословутата липса на хартия. Само военните бяха откровени да ми кажат действителната причина. Спомням си, когато отидох във Военното издателство да видя какво става, събраха се всички редактори да ме видят. Гледат ме и се смеят. Смяхът им беше доброжелателен. Питам ги:

— Ше я пуснете ли?

— Не, не може...

— Защо? Не ви ли харесва?

— Напротив, много ни харесва...

— Тогава?

— Прекалено е хубава, за да излезе у нас. В България такова нещо не може да излезе — ми каза един от тях.

Единствено утешително беше, че ръкописът непрекъснато се разпространяваше и четеше по системата на самиздата, както в столицата, така и в провинцията.

За широкото и бързо разпространение на ръкописа заслугата принадлежи на Радой Ралин, който беше и първият му читател. Той лично в продължение на години разнасяше текста в разни интелектуални и политически среди, като го даваше на определени хора, които според него трябвало непременно да го прочетат.

На него дължа и бързото му легализиране. За това (и не само за това, разбира се) му посветих своето изследване, макар това поради

конюнктурни издателски съображения да не е отбелязано на титулната страница.

През 1968 г. започнаха преговори с издателството на Чехословашката компартия „Свобода“. В края на юли отидох в Прага и уговорях превода и други подробности. Беше неописуема атмосфера на „пражката пролет“, и радостна, и тревожна, бяха „Двете хиляди думи...“

Дванадесет дена по-късно в Чехословакия нахлуха войските на Вършавския договор и всичко пропадна. През 1982 г. книгата беше издадена в България в 10 хиляден тираж от издателство „Народна младеж“. Три седмици след пускането и по книжарниците, беше забранена и иззета от библиотеките. Всъщност, беше иззета третата, последната партида, така че в ръцете на публиката останаха най-малко 6 хиляди екземпляра — тях милицията вече беше безсилна да прибере...

Малко преди да бъде забранена книгата, при мен дойдоха представители на книгоразпространението и поискаха съгласието ми незабавно да направят нов 30-хиляден тираж. Аз, разбира се, го дадох, но точно когато отиват в ЦК на БКП в отдел „Печат“ да искат отпускането на допълнителен лимит хартия, „инфекцията“ вече била станала и ги изгонили най-позорно.

През юни 1982 година в София имаше международна изложба на книгата. Издатели от Унгария, Чехословакия и Полша поискали да сключат договор за издаване на „Фашизмът“. Нашата бдителна идеологическа полиция изобщо не пожелава да преговаря по този въпрос, като каза, че такава книга няма. Естествено, на щандовете в зала „Фестивална“ такава книга нямало...

В 1986 г. по време на II конгрес по българистика голяма група китайски преводачи отива при Радой Ралин и иска от него нещо ново за превод. С присъщата му щедрост и безкористност, на каквито само големият талант е способен, Радой им казал: „Тъй като нямам какво по-хубаво да ви дам, подарявам ви «Фашизмът» от мой приятел, и ви препоръчвам да я преведете на китайски.“ Многобройната китайска група си разпределя текста и за един месец превежда книгата. Предлагат я за публикуване в Академията за западна философска и социологическа литература в Пекин. Нарочно не споменавам името на китайския българист, който поддържаше връзки с нас и ни

осведомяваше за хода на работите. Последното, което научихме преди да бъде прекъсната връзката, беше, че са дадени четири положителни рецензии с високи оценки за качествата на текста и че книгата е вързана в книжно тяло, остава само корицата. За нещастие точно по това време започва поредната голяма кампания против интелигенцията, вследствие на която много либерално настроени китайски интелектуалци загубиха постовете си, а с това — и политическите си позиции.

Директорът на Академията за западна литература очевидно се е оказал сред тях, защото също е бил снет от заеманата длъжност. Този факт се оказва фатален за съдбата на китайското издание...

След 1982 г. при мен идваха и много руснаци да искат екземпляри от книгата. Някои от тях се амбицираха да я преведат и да я издадат на руски, други бяха по-скромни — имаха намерението да я пуснат в системата на техния самиздат. Жестоките ограничения на издателските споразумения, с които са взаимно обвързани „братските страни“, изключваха и продължават да изключват възможността за официално издание в Съветския съюз. Но че в системата на техния самиздат тя действително се е въртяла, изглежда е факт, защото твърде много съветски граждани знаят за нея или са я чели.

По едно време идваха и поляци, които искаха да пуснат отделни части в списания или някакви други периодични издания... Не зная какво е станало.

Последните, които идваха да ми искат екземпляр през юни тази година, бяха хора от ръководството на Украинския народен фронт с намерението да я преведат на украински и да я издадат. Не ми е известно какво е станало и дали изобщо нещо е станало.

Изобщо съдбата на „Фашизмът“ започна малко да ми прилича на онази мома, дете всички много я харесвали, но все така се случвало, че никой не я вземал за жена. Да се надяваме, че това става не поради застаряване на момата... Всъщност, като автор аз ще се чувствам щастлив, ако текстът на моята книга се окаже политически остарял и преодолян от времето, защото това ще означава, че от лицето на нашата планета е изчезнал последният тоталитарен режим.

Но докато съществува тоталитаризъм, тя няма да загуби актуалното си значение, тъй като поначало представлява опит с помощта на документа да възстанови добросъвестно, както в

палеонтологията, кост по кост огромния политически скелет на тоталитарния мамут. А тези, които искат сериозно да се борят срещу тоталитаризма, имат нужда от познание на неговата анатомия и физиология, без което не може да се разчита на успех.

Лично аз не мога по друг начин да си обясня факта, че дори сега, в годините на Горбачовата перестройка, когато съветската преса продължава да изнася такива големи количества важна за нашите общества политическа информация, интересът към книгата не спада. Търсят я, препродават я на високи, понякога баснословни цени от порядъка на една или две средни месечни заплати. Когато преди две години ми се наложи срочно да набавя два екземпляра за чужбина, книжарите ми я предложиха като на автор с намаление — по 120 лева броя!

Преди перестройката главното, което привличаше вниманието на публиката, беше пълното съвпадение на двата варианта на тоталитарния режим — фашисткия и нашия, комунистическия. Макар никъде изрично да не се правят аналогии, въз основа на документалния материал и начина, по който е организиран, читателят сам за себе си откриваше ужасяващата истина, че между нацистката и комунистическата политически системи, не само няма съществена разлика, но доколкото я има, тя не е в полза на комунизма.

Сега, когато средствата за масова информация открито говорят за тези аналогии и в подкрепа на твърденията си привеждат не малко фактически материал, книгата изглежда продължава да привлича вниманието главно с прогнозите за гибелта на тоталитарните режими. Схемата, чрез която разпадането на фашистките тоталитарни режими е въздигането в закономерност (тоталитарна система — военна диктатура — демокрация с многопартийна система), поставя въпроса — ще бъде ли валидна тази схема и за нашите режими; дали ще бъде спазена закономерността или това ще става по някакъв друг път. Защото ако Полша потвърди тази схема, при това доста точно, то Горбачовата перестройка по начина, по който тя е замислена и се осъществява, представлява опит схемата да бъде коригирана.

Перестройката представлява точно алтернатива на военната диктатура. Тя има амбицията да направи онова, което би трябвало военната диктатура да свърши, но да го направи по мирен начин,

хуманно, културно, безкръвно, демократично, т.е. да осъществи цивилизован преход от тоталитаризма към демокрацията.

Трябва да се каже, че по принцип такава алтернатива не е безпочвена. Самият факт, че Унгария я осъществява пред очите ни, а Балтийските републики успешно се домогват до нея, вече представлява едно потвърждение. Но не навсякъде става така и това по начало не е толкова лесно.

Голямо значение има политическата култура на народа, неговите морални устои, както и културно-историческите му традиции. В този смисъл колкото по-висока е политическата култура на един народ, толкова по-големи са шансовете му успешно да коригира схемата, като замени военната диктатура с перестройка. Възможни са и твърде разнообразни съчетания на двата пътя. Възможно е също страна, която твърдо е поела пътя на перестройката, било поради недостиг на политическа култура, било поради неблагоприятно съчетание на елементите, които формират политическата конюнктура, да се свлече от перестройката на пътя на военната диктатура; просто да не издържи големите вътрешни напрежения на перестройката.

Боя се, че за Съветския съюз като цяло това никак не е изключено. Към обстоятелствата, които биха могли да доведат до подобно развитие на нещата, ще отбележа многонационалния характер на страната, различните културни нива на отделните нации, огромната номенклатура, колосалната военна машина, която в най-критичните фази трудно би устояла на изкушението да не вземе властта от ръцете на безпомощните цивилни, съхранилите се имперски навици, традиции, отношения и пр.

Но военната диктатура, колкото и да се опитва да запази старите тоталитарни структури, да ги спасява (както стана в Полша), не може да отмени прехода от тоталитаризма към демокрацията, напротив, ще го ускори. Радикализирайки противоречията, тя изобщо ускорява развързката. Лошото е, че в този случай всичко това става с кръв, заплаща се с живота на не малко хора.

С други думи, дали чрез перестройка, дали с помощта на военна диктатура, пътят, по който нашата комунистическа система непременно ще се разпада, е един: от тоталитаризъм към демокрация с многопартийна система. Това е общото, закономерното, неотвратимото. Останалото са подробности.

Но животът, който винаги е бил по-богат от схемите и поради това не обича да бъде натъпкан в тях, сигурно ще ни изненада с нови, много по-причудливи и невероятни съчетания от елементите на политическата действителност, за които ние сега дори не се досещаме. Кой от нас, например, се беше сетил — макар че това е толкова просто и близко до ума — че при демонтажа на нашия комунистически вариант на тоталитарната система, за определен период той ще трябва да деградира до равнището на фашизма, на по-несъвършения и недовършен тоталитарен режим на фашизма, и че в този смисъл за нас фашизмът ще бъде огромна крачка напред към демокрацията! Звучи шокиращо и парадоксално, за по-неразвитото или девствено политическо съзнание сигурно ще бъде обидно, но едно са политическите илюзии, емоции и предразсъдъци, друго — политическите реалии и железните закони, на които се подчиняват.

Днес точно това предубедено или предразсъдъчно идеологическо мислене пречи на мнозина да разберат смисъла и значението на процесите, които стават в страни като България, Чехословакия, ГДР, Китай, отчасти дори и в Съветския съюз. Сега можете да чуete мнозина у нас, да се оплакват от режима, като казват „Страшно! Фашизъм!“, с което искат да ви внушат, че положението е станало по-лошо от преди, страната е станала по-недемократична. Ако се опитате да им възразите, ще ви посочат постоянно разширяващите се репресивни мерки. Те обаче забравят, че още по-бързо се разширява легалното демократично движение в страната, че вече съществуват цяла дузина независими групи и движения, че се пробужда гражданско общество в страната и пр. — неща, които по-рано бяха абсолютно немислими.

Ето защо по-коректно ще бъде, ако кажем: да, вярно е, че сега страни като България, ГДР, Чехословакия, Китай и пр. с политически репресии, демагогията, цинизма, всеобщата корупция, шовинизма, патриотарството, безверието и пр., от една страна, и с неформалните движения, откритата борба за демокрация, промените и т.н. — от друга, приличат много повече на фашистки държави, отколкото на комунистически, но този факт свидетелствува само, че те вече са преживели определена демократична еволюция, достигнали са определена фаза на разлагане на тоталитарната структура. Защото не съществува друг път за преминаване от тоталитаризма към

демокрацията, освен пътя на разрушаването на неговата политическа система. Който обещава да прави демокрация чрез усъвършенствуване на тоталитарната система, занимава се с най-долнопробна демагогия.

Но понеже този въпрос е принципен, т.е. има не само теоретическо, но и непосредствено практическо значение в сегашния момент, заслужава си по-подробно да се спрем на него, да се опитаме да го видим в исторически план.

Ние, марксистите, първи в историята създадохме тоталитарен режим, тоталитарна държава — еднопартийна държавна система, изградена чрез насилствено унищожение на другите политически партии или чрез деградирането им до равнището на обикновени казионни организации, подчинени във всяко отношение на комунистическата партия. Този абсолютен монопол на Комунистическата партия в политическата сфера трябваше закономерно да доведе до пълно срастване на партията с държавата и най-вече на държавния апарат с партийния, вследствие на което начело на държавата и партията се оказват едни и същи лица, притежаващи неограничена и безконтролна власт, както и на всички по-ниски нива на държавната и стопанска йерархия — членове на партията.

И за да бъде стабилна и непоклатима тази политическа система, абсолютният монопол на държавата и партията, на партията над държавата, или по-точно на партията-държава, този абсолютен монопол трябваше да се разпрости от надстройката върху икономическата база на обществото. Трябваше всичко да се превърне в държавна собственост — едрата частна собственост по пътя на експроприацията, дребната — чрез насилствена, кървава, сталинска колективизация.

Когато този процес на одържавяване на собствеността бива завършен, тоталитарния режим е напълно изграден. Така се създава комунистическия вариант на тоталитарен режим, който и до ден днешен си остава най-завършен модел на тоталитарен режим в историята и съвременността. Фашистският модел, който често е бивал представян като антипод на комунистическия, всъщност се отличава от него единствено по това, че е недостроен, недовършен по отношение на икономическата база, вследствие на което е по-несъвършен и по-нестабилен. Това може да се изследва дори по вътрешната архитектура на нацизма и нацистката система, която все пак

представлява най-завършеният фашистки режим. Тук абсолютният монопол на партията не се разпростира върху икономическата база или поне върху цялата икономическа база. Последната е представена от частна собственост, различни видове частна собственост, която естествено не поражда импулси към сцепление, цялостност, монолитност, по-скоро обратното — създава нееднородност, хетерогенност, различия, които в критична ситуация лесно прерастват в противоречия. Монолитна надстройка и разнородна база — такава е несъответствието между политическата надстройка и икономическата база на фашисткия тоталитарен режим. Това го прави нестабилен и недълготраен. Затова всички фашистки режими загинаха много по-рано от нашите, комунистическите-едни като нацистка Германия и фашистка Италия в пламъците на Втората световна война, други като Франкистка Испания и Салазаровата Португалия — след войната, тъй да се каже, в мирни условия.

Но фашистките режими не само загинаха по-рано, те се и появиха и по-късно, което показва, че в това отношение те са една жалка имитация, плагиат на оригинала, който представлява истинският, автентичният, съвършеният и завършен тоталитарен режим. Моят приятел проф. Николай Генчев с присъщото си чувство за хумор винаги когато е ставало думи за фашизма, го е определял като „ранен, несистематизиран, бонвивански вариант на комунизма“, а самият Хитлер — като „жалък подражател и оперетъчен герой“. Трябва да кажем, че в тази шега се съдържа зловеща истина. Без да оневиняваме в каквато и да било степен палача и людоеда Хитлер, трябва да признаем, че в сравнение с палача Сталин, той е същинско джудже — даже и това е слабо като образно сравнение. Палачът Сталин би могъл да носи своя колега в джоба си.

Ще спомена само две цифри, които говорят по-красноречиво от всякакви доводи и разсъждения за принципно различните възможности на двата вида тоталитаризъм. До началото на Втората световна война — 1 септември 1939 г. — Хитлер е избил по-малко от 10 хиляди души. Както се досеща читателят, тук влизат жертвите от „нощта на дългите ножове“ (30 юни 1934 г.), когато биват избити опозиционно настроените ръководители на СА, както и цялата оцеляла либерална опозиция, „стъклената нощ“ („кристал нахт“, април 1938 г.), когато са извършени антиевропейските погроми, за които е написана

толкова много литература... Към същата дата — 1 септември 1939 г. — Сталин е избил не по-малко от 10 милиона. Някои автори твърдят, че тази цифра е към 15 милиона, но няма да спорим за това, тъй като в случая не е толкова важно. Важното е, че става дума за различие, което не се изразява в проценти (единият убил с толкова процента повече от другия), не се измерва и в кратности (толкова пъти повече от другия), става дума за различие, което се изразява с математически порядъци, т.е. за величини, с каквито се борава в космологията, астрономията, модерната физика...

Другият факт се отнася до жертвите от войната. Германия, която воюва в няколко десетки страни на Европа и Африка, и претърпява пълен военен разгром от обединените сили на съюзниците, дава между 7,5 и 8 мил. жертви, като тук, естествено, влизат и жертвите, които мирното население дава в тила, Съветският съюз, който влиза във войната близо две години по-късно, дава над 30 милиона жертви. За да скрие своята негодност и провала си като пълководец, Сталин докато беше жив, признаваше 7 милиона жертви, Хрушчов призна 20 милиона, в момента според съветската публицистика жертвите са до 32 милиона. Има автори, които са на мнение, че тази цифра може да стигне и до 40 милиона.

Наистина, тук различията не се изчисляват в математически порядъци, но четири-пет пъти повече жертви при положение, че по-късно си влязъл във войната и не си воювал в толкова много страни както държавата-агресор, това косвено също говори за далеч по-голям палачески размах на завършения и по-съвършен тоталитарен режим.

Но може би, нищо друго не говори така красноречиво на тази тема, както отсъствието на каквито и да било опити да бъде свалено чрез военен преврат съветското ръководство за това, че е изправило страната пред военна катастрофа през цялата 1941 и 1942 година. Защото историята на 20-тия век не познава такова страшно предателство спрямо собствения си народ и страната, каквото правят Сталин и неговото Политбюро. Избиването на командния състав на армията, пълното занемаряване на военното материално-техническо снабдяване, демонтирането на отбранителните съоръжения по западната граница, престъпно-пренебрежителното отношение към многобройните предупреждения на разузнавателните служби за предстоящото нападение срещу Съветския съюз, струпването на

огромно количество немски дивизии в непосредствена близост до съветската граница, светкавичното нахлуване в Съветския съюз и пленяването до края на 1941 г. на близо четири и половина милиона съветски войници — всичко това в края на 1941 г. и началото на 1942 г. изправя Съветския съюз пред пълна военна катастрофа, когато Сталин е бил принуден посредством каналите на Берия да иска сключването на мир с Хитлер, чрез посредничеството на цар Борис.

Обстоятелството, че дори при тези катастрофални за страната условия съветските генерали не направиха нито един опит да свалят екипа на Сталин, показва само в какъв дълбок политически и идеологически колапс се намира общественото съзнание при завършения тоталитарен режим, какъвто бе тогава съветският.

При аналогични обстоятелства немските генерали, макар и безуспешно, на 20 юли 1944 г. се опитаха чрез преврат да свалят Хитлер и неговия режим. В Италия, година преди това (на 25 юли 1943 г.) военните начело с маршал Бадوليو успяха да арестуват Мусолини и да отстранят фашистката партия от властта. И в единия, и в другия случай това беше възможно, защото немските и италианските генерали произлизаха от имуществените класи, което означава, че в гражданската област имаха под краката си почва и то в най-важната сфера на обществения живот-икономическата. Те имаха собственост. На практика това означаваше, че ако заговорникът пропадне, ако с него се случи най-лошото, неговото семейство няма да умре от глад, няма да загине, родът му няма да бъде затрит.

Във връзка с обсъждания проблем крайно интересно е да се напомни за идейната еволюция на Мусолини през последния етап от живота му, след като той бива освободен от плен от отряда на Ото Скорцени.

В резултат на продължителни размишления (а докато е бил пленник в крепостта в Алпите, имал е достатъчно време да размишлява!) той стига до извода, че трябва да създаде друга фашистка държава, където по пътя на национализацията всичко да стане държавна собственост. Мусолини е проумял, че само държавният монопол върху собствеността може да създаде монолитен и непоклатим тоталитарен режим, способен да гарантира фашисткия водач и фашистката партия срещу всякакви изненади от страна на военните. Тези идеи той въплътява в плана за създаването на

прословутата република Сало, чието осъществяване е било осуетено само от ускорения ход на военните действия на съюзниците на територията на Италия.

Впрочем първите практически стъпки са били направени. Създаването на „Неофашистката република Сало“ е провъзгласено в началото на октомври 1943 г., естествено, в най-тясна връзка с генерала от СС Карл Волф и тогавашния немски посланик Рудолф Ран. На учредителния конгрес във Верона през ноември 1943 г. е приет призив към североиталианските трудеци се, в който се обещава работнически контрол върху индустриалните предприятия и частична национализация на земята...

Но да се върнем към основната тема. Като говорим за своеобразно преминаване през фазата „фашизъм“ при демонтажа на нашия комунистически тоталитарен режим и като представяме този преход за реална стъпка към демокрацията, това не би трябвало да се разбира съвсем буквално, в смисъл че ние се устремяваме към фашизъм едва ли не като към някакъв идеал, че ние ще прегърнем идеологията на фашизма и пр. Ние ще преминаваме през него по необходимост, по неизбежност, по принуда и затова колкото по-бързо го преминем, толкова по-добре ще бъде. Но ние обръщаме специално внимание на този факт не за друго, а защото той представлява ключ за разбирането на вътрешните напрежения на нашата тоталитарна система в епохата на перестройката — напрежения, които настъпват поради демонтажа на едни или други елементи от базата или надстройката. И именно демонтажът прави съвършения тоталитарен режим несъвършен и поради това нестабилен. Това обстоятелство на свой ред става причина да се прибегва до репресията като компенсаторно средство, чрез което се възстановява стабилността на системата. Възможно е, разбира се, при перестройката в отделните страни да се дава превес на демонтажните процеси в базата, както е в Китай, или в надстройката, както е в Съветския съюз.

Но и в единия, и в другия случай тоталитарната система навлиза във фазата на нестабилност, тъй да се каже, на структурна недостатъчност, и тя, за да се съхрани, не може с друго да компенсира, освен чрез все по-честото и открито използване на насието, репресията, терора.

Най-новите събития в Китай са потвърждение на това. Икономическата реформа, която китайското ръководство провеждаше в страната през последните 10 години, като разпусна комуните, раздаде земята на селяните под аренда за 10, 15, 20, 30, 50 години, като създаде по-свободен пазар, „специални икономически зони“ и пр., трябваше така или иначе да доведе до противоречия между властта и интелигенцията. Икономическата реформа създаде условия, при които отделни групи от населението забогатяха, станаха по-самостоятелни и независими от държавата. В съответствие с новия си социален статус и настроение, те поискаха да бъдат по-свободни и в политическо отношение, което при съществуващия комунистически режим не можеше да стане, без да се посегне върху еднопартийната система. И посегнаха. Интелигенцията и младежта, които винаги са били най-чувствителни към въпроса за свободата и демокрацията, първи реагираха срещу монопола на Комунистическата партия, като поискаха неговото премахване.

Така че, преди още да се стигне до връщане на частна собственост в едни или други сфери на стопанския живот, преди още да се слезе до типичното за фашизма съотношение между база и надстройка (частна собственост и икономическата основа на обществото и абсолютен държавно-партиен монопол в политическата надстройка), характерните за фашизма феномени започват да се възпроизвеждат.

Разбира се, много е възможно преминаването през специфично фашистката фаза да не се потвърди навсякъде. При демонтажа ефектът на нестабилност може да се получи и в обратен ред. В Съветския съюз, например икономическата база все още е непокътната, абсолютният монопол на държавата върху националната собственост продължава да бъде неделим, докато в надстройката демонтажните процеси са отишли толкова далеч, че политическият плурализъм е вече факт: практически стъпки за отделяне на партията от държавата; неформални групи, движения, национални фронтове, които оспорват монопола на Комунистическата партия върху властта; стачки и национални движения за обособяване на самостоятелна държава; публичност. Това непрекъснато разголява дефектите и пороците на тоталитарната система. В известен смисъл се получава фашизъм

наопъки (монополизъм в базата, плурализъм в надстройката!), което, разбира се, не престава да дестабилизира системата като цяло.

Ако в България преустройството бъде реализирано така, както е замислено от номенклатурата — да започне най-напред в икономиката, а после и в политическата сфера — ще се получи точно китайският вариант на демонтаж и фашизацията ще бъде съвсем ясно изразена. Впрочем, доколкото в някакви рамки се провеждат икономически реформи и определени групи от населението започват да придобиват самостоятелност и самочувствие, напрежението между базата и надстройката вече започва по-малко или повече да се усеща. Става дума при това не толкова за субективната страна на това явление, колкото за редица негови обективни прояви.

Всички тези разсъждения за преминаване през своеобразен фашистки стадий по пътя към цялостния демонтаж на нашия комунистически модел на тоталитарен режим, който — повтаряме — представлява съвършената форма на тоталитаризма, не отменят общата последователност на разпадането: тоталитарна система — военна диктатура (респективно — перестройка) — многопартийна демокрация. Общата формула е валидна и за двата типа тоталитаризъм практически за всички тоталитарни режими, само че по-съвършеният, комунистическият, преди да стигне до второто звено, често слиза до равнището на по-незавършения, фашизма. Този момент от деградацията понякога може да бъде доста ясно изразен като отделен подетап в ерозията на първото звено, друг път, разбира се, неговото присъствие може да бъде толкова слабо изразено, че да не бъде изобщо забелязано.

Както се вижда, най-новите актуализации на темата за фашизма идват тъкмо от там, откъдето най-малко бяха очаквани — от перестройката, което отново показва тясната връзка между двете основни разновидности на тоталитаризма. По-рано тази връзка или се отричаше, или се виждаше главно в исторически, историко-генетичен план (как, примерно, комунизмът е породил или стимулирал възникването на фашизма, след това как фашизмът е обогатил политическия арсенал на комунизма и пр.), сега тя се вижда в актуално политически смисъл.

Това обстоятелство отново и отново ни връща към основните методологически проблеми в изследването на фашизма.

Най-новите данни потвърждават, че фашизмът не може да бъде разбран в неговите най-дълбоки основания, ако не се разглежда като тоталитарен режим, като вид тоталитарна система. Без тоталитарния модел преди всичко не е възможно да се види мястото на феномена фашизъм в големите политически рамки на 20-ия век. Още по-малко би могло да се разкрие връзката му с другата версия на тоталитаризма — комунистическата — да се установи с точност общото и различното между тях. Не е никаква наука, когато априорно и преднамерено, по чисто идеологически съображения се отрича такава връзка и се изтъква мнимата противоположност между тях, която при това се представя като най-същественото и основното. Не е наука също и когато комунизмът бива заклеймяван като фашизъм, като най-лош вид фашизъм и пр. Този прием се свежда до компроментирането на все още некомпроментираната или по-малко компроментирана форма на тоталитаризма чрез другата, която е напълно компроментирана, международно осъдена на Нюрнбергски процес. Но днес това едва ли има някакъв смисъл...

От казаното до тук би трябвало да стане ясно, че за нас, българите особено за българската интелигенция, всички тези проблеми, които сега съветската перестройка поставя, не са нови. Ние фактически ги обсъждаме от втората половина на 60-те години насам, при това не на равнище политическа емпирия, в каквито рамки се движи все още съветската периодика, а на значително по-високо теоретично равнище, където процесите бяха въздигнати в ранг на закономерности, от които следваха определени прогнози за бъдещето на тоталитарните режими...

Разбира се, при онези условия това можеше да се прави открито и цялостно само въз основа на едната разновидност на тоталитаризма — фашистката, другата беше табу. А и публиката беше много повече подготвена да го възприеме така, тъй като познаваше огромния изобличителен материал за фашизма, докато по отношение на комунизма все още имаше много илюзии.

Спомням си, когато през април 1974 г. в Португалия избухна революцията на младшите офицерски чинове и в продължение на две години беше установена военна диктатура, а след нея дойде парламентарна демокрация на базата на многопартийна система, много приятели и познати, които бяха чели „фашизмът“ в ръкопис, казваха,

че формулата за разпадането на тоталитарните режими работи добре или както един от особено ентузиазираниите се беше изразил: „бачка безотказно“.

За втори път същото нещо се случи през 1981 г., когато в Полша беше обявено военно положение. Разбира се този път не ми се обаждана по телефона, защото ставаше дума за братска страна и такива разговори никак не бяха безопасни.

При влизането на книгата властите не случайно реагираха с такава всеобхватна и масирана репресия срещу всички, които бяха свързани с издаването и. По реакцията на публиката, по състоянието на възбуденост и ентузиазъм, в което изпаднаха части от интелигенцията, те инстинктивно усещаха, че се поставят на открито обсъждане най-големите проблеми на нашето време, в това число и въпросът за съдбата на нашия „строй“.

Колкото и неприятно да им беше, защото те прекрасно разбираха, че се саморазобличават чрез преследването на една антифашистка книга, все пак бяха принудени да го правят, тъй като не можеха да противопоставят никакви идеи.

Уволниха трима редактори, които бяха пряко свързани с издаването на книгата: вътрешният редактор на книгата поета Кирил Гончев, редакторката, която завеждаше библиотека „Мавър“ (към която всъщност излизаше книгата) — Виолета Панева, завеждащия обществено политическа литература към издателството — Стефан Ланджев.

Външният редактор проф. Иван Славов получи партийно наказание „порицание“. Обсъждан е бил и въпросът за административно наказание, но острата реакция на партийната организация във философския факултет го осуети. Партийни наказания получиха и двамата рецензенти: проф. Кирил Василев и проф. Николай Генчев. Заради крайно положителната си рецензия Генчев получи и други наказания. Беше заставен „отгоре“ да си подаде оставката като декан на Историческия факултет и всички негови исторически поредици паднаха от програмите на телевизията за един срок от 3–4 години. За положителна рецензия, публикувана в Пловдивския вестник „Отечествен глас“, беше наложено наказанието „строго мърмене с последно предупреждение“ за изключване от Партията на доц. Асен Карталов, който беше изваден от състава на лекторската група на ОК

на БКП. Беше снет от поста завеждащ идеологическа редакция към същия вестник журналистът Славейко Мандев, който изглежда се притесни и наскоро след това почина.

Доколкото ми е известно, една от главните причини за снемането на тогавашния секретар на ЦК на Комсомола по идеологическите проблеми — Белчо Иванов, била допускането на „Фашизмът“ до печат, макар че както се установи по-късно, той не е знаел за този текст и е бил в отпуск. Чувал съм също много пъти да твърдят, че излизането на „Фашизмът“ е било използвано и срещу Александър Лилев от неговите противници в Политбюро, но дали това е вярно, не мога със сигурност да кажа. Във всеки случай един от неговите помощници наскоро след излизането на книгата ме нападна точно в този смисъл. Той ми каза, че с „Фашизмът“ съм „забил нож в гърба на др. Лилев“.

Трябваше, естествено, и мен да накажат, но тъй като аз бях отдавна изключен от Партията, оставаха ми само административни наказания. Освободиха ме от завеждащ секция и ме извадиха от Научния съвет на Института по културата. И за да не стане скандал, направиха го по йезуитски начин: обявиха реорганизация в Института, в резултат на което моята секция „Култура и личност“ се оказа закрыта, така че да няма какво да завеждам, като за камуфлаж, закрыха и съседната секция „Регионални проблеми на културата“. Същевременно в „новоизградения“ Научен съвет единственото име, което липсваше, беше моето.

Можех да протестирам, можех да вдигна скандал, но не го направих. Беше ми неудобно да защитавам себе си, след като заради моя книга други хора, на които аз не можех да помогна, пострадаха много повече от мен. Шеше да бъде некрасиво.

Очакването на властите, че с репресивните мерки ще сплашат културната общественост, ще я принудят да не коментира публично книгата, че ще накарат притежателите на екземпляри да не ги разпространяват, не се оправдаха. Общественият интерес вече беше станал толкова голям, че репресиите подействуваха като наливане на масло в огъня. Хора, които надали някога през живота си бяха чели политическа литература, се юрнаха да я търсят.

Тогавашно властите решиха да действуват по обходен начин и с по-голяма гъвкавост. Организирах светкавично масово издаване на две чуждестранни изследвания за фашизма: едното „Фашизмът: теория и

практика“ от френския автор Бурдерон, другото „Митове и действителност“ от съветските автори Д. Мелников и Л. Чьорная, още повече че и двете по характер бяха също документални. Но...

Освен това отделите на ЦК организираха написването на разгромяваща резензия за книгата, която след дълго мътене излезе в 12 книжка на „Философска мисъл“ (от 1982 г.) под заглавие „За научен, марксистко-ленински анализ на фашизма“, подписана от Митрю Янков. Основното обвинение срещу книгата беше, че тя не правела класово-партиен анализ на фашизма, поради което не била написана от марксистко-ленински позиции. Освен това, се отправяше и още по-абсурдно обвинение, че била преписана, била плагиат от книгата на Карл Попър „Откритото общество“, макар тази книга да беше излязла цели 10 години по-късно през 1981 г., а преди това (между 1967 и 1970 г.) моят ръкопис бе многократно регистриран в централните издателства, за което пазех документи. Това беше груба и наивна клевета, на която бях принуден да отговоря с открито писмо до редколегията, в което настоявах или да се докаже плагиатството, както е прието да се доказва навсякъде по света, или редколегията да се извини публично, защото в противен случай ще ги дам под съд. Имах намерението действително да заведа дело срещу членовете на редколегията, но по-мъдри от мен приятели ме убедиха да не се занимавам с безмислени неща, още повече че една група активни борци против фашизма, сред които такива известни имена като Борис Делчев, Брайко Кофарджиев, Борис Спасов, Дачо Маринов, Дучо Мундров, Искра Панова, Невена Мечкова, Радой Ралин, както и помлади от мен колеги — Ана Серафимова, Евгения Иванова, инж. Иля Иванов написаха протестни писма до Главния редактор на „Философска мисъл“, в които изразяваха възмущението си, че се предоставя място на обругаващи статии в духа на 50-те години, като същевременно не се дава възможност на обругания да отговори...

Тези протести, очевидно, са били неочаквани за властите, защото в отговор предприеха крайно непопулярна стъпка: започнаха да привикват авторите на писмата на „другарски“ разговори пред различни инстанции, където се опитваха да ги убедят да се откажат от защитата на „Фашизмът“. Никой разбира се не се отказа. При разговорите навсякъде едната страна се опитваше да убеди другата да си промени мнението. Радой Ралин, който беше поканен на разговор с

ръководството на Философския факултет в присъствието на акад. Сава Гановски, проф. Иван Калайков, проф. Тодор Стойчев и др., се е опитал да убеждава комисията, че „Фашизмът“ трябва да се въведе като учебник в курса по партийно строителство при Висшата партийна школа. Комисията като помислила, че това е последната политическа шега на Радой, много се смяла, но когато разбрала, че той съвсем сериозно и убедено го предлага, напълно се обезкуражила да води по-нататък разговора, и минали на други теми...

Всички тези събития не само държаха книгата в центъра на общественото внимание, но и непрекъснато разширяваха интереса към нея. От литературен факт, те я превърнаха в политическо събитие. Възникна спонтанно движение в защита на пострадалите редактори и рецензенти. При мен непрекъснато идваха хора да изразят своята подкрепа и солидарност, достигаха, разбира се и закани за разправа като изселване от София, интерниране, ликвидация.

Интересът стана толкова голям, че около книгата възникна същински политически фолклор. Появиха се комични ситуации, слухове и легенди, които станаха основа за нови политически вицове. Ще си позволя да разкажа някои от тях.

След като в разни интелектуални компании разговорите върху книгата придобиват престижен характер, една млада дама решава да си набави книгата. Отива в книжарницата и пита:

— Имате ли „Комунизмът“ от Ж.Желев?

Продавачката я гледа учудена:

— Искате да кажете „Фашизмът“ от Ж.Желев?!

— Е, така де, така де...

Приятели на проф. Иван Славов го срещат на улицата непосредствено след налагането на партийните наказания и го питат:

— Иване, как си? — какво правиш?

— Попълваме редиците на пострадалите от „Фашизма“...

Висши партийни функционери заплашват проф. Николай Генчев, че заради положителната рецензия, която е дал на книгата, може да бъде изключен от Партията. Той отговаря: „А сте ме изключили, а съм подал документи за активен борец против фашизма!“

Питат директора на издателство „Народна младеж“:
— Какво ново към издателството, другарю директор?
— Освен „фашизма“ — нищо ново...

Съгласно един друг виц аз съм изпратил обширна статия за културата във в. „Народна култура“. Редколегията, зарадвана, че отново съм застанал на здрави партийни позиции, решава да ми се обади:

— Много се радваме за статията... Съгласни с всичко... Пускаме я без да пипаме нищо... Но защо сте я изпратили неподписана?
— Защото не е моя...
— Тоест, как така?
— Написана е от Гъобелс...

Имаше и един, който сравняваше явно несъпоставими неща:

Какво са направили народите на Източна Европа след Втората световна война?

Унгарците през 1956 г. направили въстание, чехите през 1968 г. — „пражка пролет“, поляците през 1980 г. — „Солидарност“, българите през 1982 г. — издали „Фашизмът“...

Да се съпоставя издаването на една книга с народно въстание или масово народно движение, разбира се, е неоснователно, но то е

интересно като умонастроение, дори ако вицът се талкува като самоирония, което е и най-правдоподобно.

Във връзка с противоречивата и трагикомична ситуация, в която се оказаха гонителите на книгата, много се актуализира известният съветски виц за „Мустакатия диктатор“.

Един пияница, мъртво пиан, към полунощ застава пред Мавзолея на Червения площад и започва да вика: „Смърт на мустакатия диктатор! Смърт на мустакатия диктатор!“

Стражата пред Мавзолея се прави, че не го забелязва и с нетърпение чака досадникът да отmine. Но той упорито стои и обърнат към Кремъл от време на време вдига юмрук и скандирал своя лозунг. Накрая стражата се принуждава да позвъни и да извика дежурния офицер. Полковникът като вижда каква е работата, задържа пияницата и от караулното докладва на Сталин, че е задържал злостен враг, който викал срещу него: „Смърт на мустакатия диктатор“. Сталин казал, че в момента има заседание и не може да се занимава с въпроса, но да го доведат след три часа.

Обаче тези три часа се оказали спасителни за пияния. Междувременно той изтрезнял. И когато след три часа Сталин го пита: „Гражданино, кого имахте предвид, когато викахте «Смърт на мустакатия диктатор»?“, той отговаря:

— Естествено, Хитлер. Той вероломно нападна нашата страна, разруши хиляди градове и села, изби милиони съветски...

— Достатъчно! Правилно, гражданино!

Обръщайки се през рамо, към офицера, Сталин пита: „А вие, другарю полковник, кого имахте предвид...“!??

Разказвам този остроумен съветски виц не само защото беше реактуализиран от общественото мнение и винаги се свързваше със съдбата на книгата, но преди всичко защото много точно изразяваше трагикомичната ситуация, в която неизбежно се оказваха всички онези,

които организираха и провеждаха репресивните мерки. От една страна, трябваше да наказват заради аналозиите със социализма, които уж се правели в книгата, а от друга, когато наказваните искаха да им се посочи къде точно в книгата са правени сравнения, те трябваше да доказват, че макар текстуално да няма аналогии, книгата била така написана, че читателят като я чете, сам да прави сравненията — нещо, на което противната страна, заемайки на свой ред йезуитска позиция, енергично възразяваше, като доказваше, че въз основа на такъв документален текст аналогии може да прави само едно политически развратено съзнание... Следователно, тези, които правят сравненията, са хората от партийния апарат... те трябва да бъдат наказвани. И тъй като това беше директно политическо обвинение срещу преследвачите, споровете избухваха отново и отново...

Ставаше точно това, от което властите най-много се бояха: че наказанията няма да останат в тайна, а интересът към книгата ще избуи още повече.

От многобройните комични случки ще разкажа две.

Мой приятел от Пазарджик, поет, който знаеше текста на книгата много преди да бъде издадена, когато я вижда на витрината, закупува 15 екземпляра. Същия ден среща попа на едно от селата, с когото са добри приятели, и за да го заинтригува да купи и той, му казва, че излязла книга за фашизма, която на всяка цена трябва да притежава. Попът бързал и не успял да отиде до книжарницата. Когато след една седмица идва, книгата вече я нямало. Тогава моят приятел му дал един екземпляр за прочит и се разбрали след две седмици, когато попът отново щял да пристигне в града, да му я върне. Обаче минават 15, 20, 30 дни, минава месец и половина, два месеца, попът никакъв не се обажда. Тогава моят приятел обезпокоен една вечер взема автобуса и отива в селото да види какво се е случило с попа. Заварва го в компания с кмета, партийния секретар, председателя на местната дружба, профсъюзния лидер и двама учители да се черпят и нещо да обсъждат. Пита го защо не му е върнал книгата. Попът казва: „Ние решихме тази книга да остане тук за селото. Основахме си кръжок да я изучаваме. Четем отделни глави и ги обсъждаме. Размишляваме върху тях и се черпим...

— Че какъв кръжок можете да бъдете вие? — му казва моят приятел.

— Партийният секретар и кмета са комунисти, ти си християнин, председателят на дружбата — земеделец, учителите — най-вероятно безпартийни и атеисти... Какъв общ език имате?

— А-а-а! Чадо — казал многозначително попът, — когато е думата за фашизъм и почерпка, прави се единен фронт. Пък там идеологиите нямат значение...“

Другата случка станала в едно градче около Пловдив. Местната профсъюзна организация решила на общоградско събрание да награди най-изявените си активисти. Наред с паричните и предметни награди решили да подарят и книги. Обърнали се към книжарката, като и казали, че предпочитанията им са на страна на обществено-политическата литература. Казали също, че държат книгите да не бъдат с меки корици и на дебелина да хващат око. Книжарката им казала, че има под ръка една опаковка от 10 книги за фашизма, които отговарят точно на изискванията им: твърди корици, обложки и пр. Местните профсъюзни ръководители, които очевидно също не били от епицентъра на политическия живот, взели книгите, надписали подаръците и в деня на събранието ги раздали. Но минали няколко дни и из града започнали да говорят, че раздали идеологически вредна и забранена от властите книга. Книгата станала предмет на неочаквано много разговори и коментари. По всяка вероятност мълвата е стигнала до ушите на онази държавна институция, която най-много бди за идеологическото здраве на страната, и по нейно указание в един прекрасен ден тръгват от човек на човек да вземат обратно неправилната книга.

Но наред с комичните случаи и ситуации, имаше и трагични. Ше разкажа само за последната. Миналата година по телефона ми се обади едно момче от Пазарджик, представи се и настоя да се видим.

В първия момент помислих, че е някой от правозащитното движение, който търси контакт. Обаче работата се оказа съвсем друга. „Моята съдба е много тясно свързана с вашата“ — ми каза момчето. Аз изразих очудването си, като му казах, че недоумявам — ние дори не се познаваме. „Аз — продължи то — лежах четири години в затвора заради вашата книга за фашизма... Четох я на войниците в ротата и ме дадоха под съд. Съди ме военен съд и ме осъди на 6 години затвор, но понеже работих, излязох за четири... Сега наесен отново трябва да влизам в казармата да дослужа остатъка от военната служба... Най-

обидно ми беше, че ме осъдиха за разпространение на... фашистки идеи в казармата..."

Бях потресен, стоях и не можех да повярвам на ушите си. Всъщност аз бях чувал навремето за такъв случай, но не повярвах, мислех, че е един от многобройните слухове и легенди, които тогава се разпространяваха. Но сега момчето стоеше пред мен и не оставаше място за съмнение. Четири от най-хубавите години на този млад и интелигентен мъж бяха погубени...

— Вие родители нямате ли? — попитах го аз, — защо не са се разтичали? Защо не са вдигнали шум? Защо не са алармирали общественото мнение? Как може да се мълчи пред такова политическо свинство?

Момчето ми каза, че родителите му са се опитали тук и там да потърсят помощ, но ги заплашили, като им казали, че е в техен интерес да мълчат, защото иначе щяло да стане по-лошо.

Хората наистина се изплашили за сина си и се примирили със „съдбата“.

В заключение бих искал да се извиня на читателя за прекалено многото факти, с които е отрупан този предговор — нещо, което обикновено не е прието да се прави. От друга страна обаче мисля, че поради особената съдба на книгата, това не би трябвало да се счита за недостатък. Фактите от нейната политическа биография доизясняват смисъла и значението на съдържанието и, дешифрира го, доразвиват го. Издателите, читателите и репресивните органи чрез отношението си към нея, чрез действията, които те предприемаха, или страданията, които понасяха около нейното издаване и разпространение, допълваха, дописваха, продължаваха нейния текст. Те продължават да го дописват и сега...

София, август 1989 г.

От автора

УВОДНИ БЕЛЕЖКИ

Противно на очакването, че с нарастващата дистанция на времето между края на Втората световна война и новите поколения от края на века все повече ще намалява интересът към темата за фашизма, свидетели сме на противоположната тенденция. Фашизмът като идеология, политическа система и социална практика предизвиква нарастващо внимание сред изследователите. Литературата на тази тема представлява огромна планина.

Очевидно причината за това странно явление не може да се търси само в историческия интерес към миналото. По всичко изглежда, че съществуват редица социални и политически причини, коренящи се в сложните условия на ХХ век, които допълнително подхранват този интерес: 1. Все още е жива основната маса от хората, които са били съвременници и участници в тези събития; войната по специфичен начин е изменила съдбата на всеки от тях или е оставила трайна следа в нея. При тези хора всяко по-сериозно изследване на фашизма се възприема и като своеобразно осмисляне на техния живот, борба и страдания. 2. На много места по планетата периодично възникват военно-полицейски режими, които охотно заимствуват методи и форми на политическа борба направо от арсенала на фашизма (физическото изстребване на политическите противници при Пиночет, геноцида в Кампучия и пр.). Тези режими също подхранват интереса към феномена, наречен фашизъм. 3. Сложната международна обстановка, периодично засилващото се международно напрежение и опасността от конфронтация между ядрените държави също ни припомнят уроците на Втората световна война, която беше разпалена от фашистките държави. Отново сме принудени да се връщаме към осмислянето на фашизма. 4. Най-после всеки опит да се интерпретират културните ценности, да се оценява сложната траектория на движението и развитието на културата и цивилизацията отново и отново ни връща към темата за фашизма като потенциална заплаха за

тяхното евентуално унищожение, ако не се изкоренят завинаги неговите предпоставки.

Вероятно съществуват още редица други причини. Но каквито и да са причините за неотслабващия интерес към темата за фашизма, те само напомнят, че е дошло време да се изгради уединна теория за фашизмат, която естествено и органично да обединява изследванията върху неговите различни аспекти.

Истината е, че такава теория все още не съществува, макар че са написани планини от книги и статии, осветляващи в една или друга степен почти всички страни на фашизма. Създава се в известен смисъл парадоксално положение, когато почти всички необходими условия и предпоставки за изграждането на такава теория отдавна са налице, а теорията още не е изкристализирала. Налице са: а) методологията на марксизма — историческият материализъм, — тази най-солидна и плодотворна теоретическа база за изучаването на историята и обществото; б) огромната фактология и документален материал, и не само документален; в) наличието на задълбочени теоретически изследвания върху различни аспекти на фашизма: икономика, политическа структура, идеология, пропаганда, организация на терора и пр.

На всички съвременни изследователи вече е ясно, че в единната теория за фашизма наред с икономическите и политическите аспекти трябва да намерят подобаващо място психологическите, социалнопсихологическите и културологическите страни на това явление. Но за да не се получи еkleктика вместо естественото и органично обединяване на посочените елементи, нужна е сериозна теоретическа база, каквато може да предложи само историческият материализъм. Колкото и предубедено да звучи на пръв поглед, истината е, че никое друго направление в съвременната социологическа мисъл освен него не би могло да изпълни с успех голямата и сложна задача по изграждането на единна теория на фашизма, понеже единствен позволява: 1. Органично свързване на икономическата основа на фашизма — финансовия капитал — с неговата политическа надстройка преди всичко със специфичната държавна система. 2. Да се покаже и обратното влияние на вече изградената политическа надстройка, главно фашистката държава в нейните основни институции върху икономиката. Тази, втората страна

е също много важна с оглед цялостното обхващане на предмета. За съжаление в историографията, в това число и в марксистката, този момент е много слабо осветлен. Както при всички други социални явления, макар икономическата база да играе определяща роля спрямо надстройката, последната също може да упражнява силно въздействие, а понякога да играе и решаваща роля по отношение на икономическата база. От тази гледна точка крайно интересни са опитите на фашистката държава да регламентира развитието на икономиката: опитите на Третия райх да контролира и планира развитието на индустриалното и селскостопанското производство, да регулира собственическите отношения в селото и пр.; или пък опитите на италианския фашизъм посредством системата на корпорациите да контролира и регулира противоречието между индустриалните работодатели и работниците наемници.

Именно от тази гледна точка фашизмът представлява не само средство да се предотврати пролетарската революция, но и опит да и се предложи алтернатива.

1. АКТУАЛНОСТТА НА ТЕМАТА

От края на Втората световна война вече изминаха 36 години. През това време две нови поколения навлязоха в живота. Те нямат лични впечатления от фашизма. Техните представи са почерпани от многобройните книги и филми. Поради тази причина за много от тях фашизмът изглежда по-скоро екзотичен, отколкото ужасен. Мъките, страданията, скърбите и безбройните жертви, които фашизмът наложи на старото поколение, в тяхното въображение не са така живи и ярки, както у съвременниците. Времето е направило сноето.

Това е естествено. Всички събития един ден стават история. И новите поколения не са длъжни да живеят с историята, с представата за мъките и жертвите на техните предшественици. Те си имат нови задачи, преследват свои цели. Иначе не щяха да се различават от предходните поколения.

Но точно тук се крие голямата опасност. Защото по такъв начин се поражда благодушно отношение, отсъствие на политическа бдителност спрямо големите опасности на епохата, а същевременно фашизмът не е само история.

Като потенциална опасност фашизмът съществува и сега.

Множество събития почти ежедневно ни напомнят за нея. Най-последното беше несполучливият опит за десен профашистки преврат в Испания, извършен от националните гвардейци чрез въоръженото нахлуване в парламента.

Атентаторът, който направи покушение върху президента на САЩ Роналд Рейгън, се оказа идейно и организационно свързан с американската националсоциалистическа партия, съществуваща съвсем свободно в тази страна.

Легално съществуват националсоциалистически и други неофашистки партии и групировки в редица страни на Западна Европа. Засега те са малочислени и нямат сериозно влияние върху политическия живот, но вече не са безвредни.

Някои от тях провеждат военна подготовка на членовете си при полеви условия, други се одързостяват да организират международни срещи и събрания, да маршируват по улиците и да пеят фашистки песни, да поругават паметници на антифашистката борба; да нападат синагоги или да организират расистки изстъпления срещу цветнокожото население. Стана обикновено явление извършването на бомбени атентати на обществени места, жертва на които стават съвсем невинни хора. В отделни страни на Западна Европа периодически излизат на мода ту мустачките, ту прическата на Хитлер.

В цялата тази неофашистка вакханалия повече от всичко обизпокоява благодушното отношение на някои западни правителства към този род прояви. На тях се гледа като на безобидни рецидиви от миналото, които не представляват реална опасност. Но едва ли е необходимо да напомняме, че в началото и партията на Хитлер беше пъстра сбирщина, за която никой не допускаше, че един ден ще вземе властта.

Само с това недалновидно отношение можем да си обясним защо Хитлер и досега продължава да се води за почетен гражданин на 179 западногермански градове, защо многобройни негови биографии, издавани в големи тиражи и свободно разпространявани на пазара, както и разпространяването на всевъзможни политически реликви на Третия райх на баснословни цени днес вече представлява същинска хитлериада; защо официални среди или държавни институции се застъпват за обявяване давност за престъпленията на нацизма и пр.

Снизходителното отношение към най-престъпното социално-политическо явление на XX век — фашизма — се проявява и в други случаи. На 15 декември 1980 г. западноберлинският окръжен съд обяви решението си посмъртно да оправдае Ван дер Любе. Присъдата, която Имперският съд в 1933 г. му е издал, беше призната за „явно извращение на правото“. Ван дер Любе трябвало да бъде съден само като подпалвач на сграда. За това, че той е бил манипулиращо оръдие на самите подпалвачи, не се казва нищо. Казаното за главния подсъдим — Г. Димитров — е толкова скромно, че по същество представлява изопачаване на историческата действителност.

Той е представен като най-обикновен подсъдим, оправдан поради липса на доказателства. За неговата титанична борба срещу възходящата „кафява чума“, за тежките морални и политически удари, които нанесе на националсоциализма в самото начало, за неговия героичен пример, както и за прозренията му в бъдещето, които впоследствие историята потвърди напълно, също нищо не се каза.

Сякаш в Лайпцигския процес в 1933–1934 г. се е гледало някакво криминално дело, а не е било сблъсък на две идеологии и на две политически системи.

Още по обезпокояващи са случаите на благодушно отношение към възраждащите се фашистки движения, където официалната държавна полиция в някои страни, водена от формално-демократични съображения, охранява техните митинги и събрания, и то от... демократичната общественост, от антифашистите.

Едва ли е необходимо да се доказва, че благодушното и снизходително отношение към фашистката опасност, както и подценяването и, я прави още по-реална.

Но, от друга страна, доколкото реалността на тази заплаха се определя не само психологически и социално-психологически фактори, а в много по-голяма степен от икономически, политически, исторически причини, налага се едно по-широко разглеждане на нещата.

Ние смятаме, че въпросът за възможното възраждане на фашизма трябва да се поставя и решава строго научно, а не емпирично или пропагандистки.

Преди всичко се налага разграничаване между *историческата* и *политическата* изживяност на фашизма. Като всяко социално явление

и той подлежи на двете форми на отрицание.

В първия — *историческия* — смисъл фашизмът действително е вече изживян и за неговото възвръщане не може да става дума. Това означава, че като идея и политическа практика, претендераща, че открива нов път на човечеството, нов ред в света и друг, по-висок смисъл на човешкия живот, фашизмът се е провалил напълно и безвъзвратно.

След разкритията в края на Втората световна война и особено след Нюрнбергския процес, който направи достояние на народите цялата огромна документация за чудовищните престъпления на фашизма, той повече не може да бъде привлекателен за никой народ. За човечеството той е вече една изконсумирана идея.

Нещо повече, в политическото мислене на хората от ХХ век фашизмът е напълно одиозно явление и затова всеки път, когато отделни режими са принудени мълчаливо да прибегват до неговите политически средства, бързат да се дистанцират от него, да отрекат всякаква връзка или прилика с неговата практика. За това косвено свидетелствува и обстоятелството, че в наши дни обвинението във фашизъм е равносилно на пълно дискредитиране в морално-политически смисъл.

Именно тези неща дават основание да твърдим, че исторически фашизмът е напълно изживян.

От това обаче не следва, че той е и *политически* напълно изживян, т.е. че при определени условия управляващата върхушка на една или друга страна няма да прибегне до заимствването на отделни елементи от фашистката практика, на отделни оръжия от неговия политически арсенал.

Никой не би могъл да даде гаранции за това. Още повече, че всеки от нас, следейки политическите събития, е имал възможността неведнъж да наблюдава колко лесно се изкушава от това всяка военна хунта, дошла на власт чрез преврат. Режимът на Пиночет е най-новият пример в това отношение.

Политическото изживяване на фашизма има своите дълбоки основания в икономиката, в онези процеси на централизация и концентрация на капитала и собствеността, които са дълбоко присъщи на империализма. Не се касае за анахронични явления, а за обективна тенденция, която да подхранва държавния капитализъм. Колкото по-

голяма е централизацията и концентрацията на средствата за производство в ръцете на монополите и държавата, колкото по-голяма е тяхната икономическа мощ, толкова по-широки са възможностите за унищожение на либералната демокрация, за ликвидиране на гражданските и политическите свободи на личността, а следователно за фашистки тоталитаризъм (7–224).

Още Ленин преди 60 години обръщаше внимание върху това в „Империализмът...“ и други произведения: заменянето на свободната конкуренция от монопола в икономиката (базата) съответствува на заменянето на буржоазната демокрация с политическа реакция в надстройката. [Според Ленин политическата надстройка над империализма „представлява поврат от демокрацията към политическата реакция. На свободната конкуренция съответствува демокрацията. На монопола съответствува политическата реакция“ (61–93).] Или, което е все същото, монополът в икономиката по необходимост прераства в монопол в политиката и оттам във всички останали сфери на обществения живот. А известно е, че монополът в политиката има една-единствена форма: диктат, диктатура.

Разбира се, възможността за фашистка диктатура не винаги се реализира в политическия живот, но тя съществува като обективна възможност, която може да ни заплашва в периоди на големи социални сътресения, така характерни за нашия век. Във всеки случай тенденцията към тоталитаризъм в съвременния свят е толкова силна, че дори и традиционните буржоазни демокрации вече далеч не са така идилични, както през XIX век; много често в техния политически живот могат да се забележат постъпки и действия, които напомнят по-скоро диктатура, отколкото демокрация.

Актуалността на темата има и друга страна: необходимостта от изясняване структурата, закономерностите, скритите механизми и лостове на фашистката държава. Докато това не се направи, завинаги ще си остане загадка как фашизмът, особено германският, с неговата антинаучна, реакционна идеология, можа да повлече след себе си цели народи в Европа, за да ги превърне в оръдие за престъпните си цели; каква беше системата за „варваризиране“, оглупяване, затъпяване, развърщаване, деморализиране и дехуманизиране, която превърна милиони бюргери, филистери и верноподаници в модернизирани

Тамерланова орда, застрашаваща с унищожение човешката цивилизация?

Ние знаем твърде много за престъпленията на фашизма (горене на книги, концентрационни лагери, газови камери и т.н.), но знаем твърде малко за онази машина, наречена фашистка държава, която вършеше тези престъпления.

Ние знаем твърде много за това, което се нарича „зверски фашизъм“, и почти нищо за онзи „обикновен“ (Михаил Ром), делничен фашизъм, от който израстват зверствата на първия.

Ето защо не е достатъчно само да се каже, че фашизмът е диктатура на най-реакционните империалистически кръгове (което, разбира се, е съвършено вярно), за да се отговори на тези въпроси. Нужно е да се отиде по-нататък: да се изследва детайлно фашистката диктатура като система и форма на държавна власт.

2. МНОГОБРОЙНИТЕ ОПРЕДЕЛЕНИЯ НА ФАШИЗМА

През различните периоди на фашизма са давани много и различни определения, при това от различни гледни точки. Всяко от тях в една или друга степен разкрива политическата същност на това противоречиво и загадъчно за културата на ХХ век явление. Когато след прословутия „поход към Рим“ в 1921 г. италианските фашисти идват на власт, много марксисти започват да го разглеждат като своеобразна дребнобуржоазна революция. Още в 1923 г. С. М. Бронски в сп. „Коммунистическая революция“ третира фашизма именно като „дребнобуржоазна революция“ и „борба на средните слоеве за самосъхранение“ (6–25). Така го разглеждат в началото и италианските комунисти, които първи изпитват на гърба си ударите на фашистката диктатура. Според Л. Лонго в тогавашните дискусии в средите на италианските комунисти и социалисти фашисткото движение се е схващало като „резултат от бунта на дребната буржоазия, притисната в схватката между едрия капитал и работническото движение“ (64–199).

Към такова схващане се е придържала и цялата социалдемократия в Европа през 20-30-те години.

Към това схващане се придържа и А. Грамши. Но с неговото име е свързано и едно друго определение на фашизма като „несанкционирано от закона насилие от страна на капиталистическата класа“ (23–471).

По-късно, след 1926 г., когато италианският фашизъм започва да изгражда своята специфична държавна система и на хоризонта се очертава победата на много по-агресивното нацистко движение в Германия, все повече на преден план изпъква контрареволуционната природа на фашизма. Тогава вече се появяват нови определения, които подчертават като най-съществена тази негова черта. Е. Телман през 1932 г. характеризира фашизма като „въоръжена контрареволуция, представена като масово движение, което се въплъщава в хитлеристките организации“ (115–33). Пак през този период италианският историк Деле Пяне нарече фашизма „превантивна контрареволуция“, Л. Лонго пък го определи като „една от формите на превантивната контрареволуция“ (64–114).

В началото на 40-те години френският комунист Ж. Политцер в полемика с нацисткия идеолог А. Розенберг отново определя фашизма като „най-реакционната контрареволуция в историята“, като „контрареволуцията на XX век“ (160–41, 44).

Евгени Кокс в желанието си да изтъкне противоречивата природа на фашизма и по-специално противоречието между неговата масова социална база, между масовото народно движение и дълбоко реакционната програма, която изпълнява, го нарече „реакционна революция“ (52–136).

Ерих Хес, воден пак от желанието да изрази парадоксално противоречивата политическа природа на фашизма, особено противоречивостта на неговата стопанска организация, го определя като „индустриален феодализъм“ (127–8), като система, която съчетава в себе си високото индустриално развитие на капитализма с докапиталистическите форми на извъникономическа принуда.

Херман Раушинг — бивш гаулайтер на областта Данциг, прозрял още преди войната целия авантюризъм на националсоциализма и избягал отвъд океана — определи германският фашизъм като „революция на нихилизма“, „революция на отрицанието“. В едноименната книга „Революция на нихилизма“, излязла 1938 г., той непрекъснато подчертава разрушителния характер на фашистката „революция“: „стремежа да се унищожат всички нравствени, политически, художествени ценности, придобити в процеса на бавното и трудно развитие на човешката цивилизация (160а-26).

Уинстън Чърчил дава своеобразно генетично определение на фашизма, като свързва появата му с комунизма. Според неговите собствени думи: „фашизмът беше сянката или по-скоро уродливото дете на комунизма“ (136а-13).

Трябва да се подчертае, че тази концепция е широко разпространена сред буржоазнодемократичната и либерална интелигенция на Запад. Тя се споделя от представителите на официалната историография, за които е станала почти традиционна. Много типично е изразена от професора по философия и социология Луиджи Стурцо: „Всъщност между Русия и Италия има само една истинска отлика — именно че болшевизмът, или комунистическата диктатура, е ляв фашизъм, докато фашизмът, или консервативната диктатура, е десен болшевизъм. Болшевишка Русия създаде мита за Ленин, фашистка Италия — този за Мусолини“ (172а-221).

Известни са още множество определения на фашизма, които не държат сметка за неговото социално и класово съдържание. Американският психоисторик Р. Биниън например разглежда разпространението на фашизма в Германия като „епилептичен припадък на немския народ.“, като всеобща „шизофрения на нацията“ (6–167).

Л. Мъмфорд счита, че истинските корени на фашизма трябва да се търсят „в човешката душа, а не в икономиката“. Пояснявайки мисълта си, той пише: „В прекомерната гордост, в насладата от жестокостта и невротичната дезинтеграция — в това, а не във Ваймарския договор или некомпетентността на Германската република лежи обяснението на фашизма“ (155а-118).

Вилхелм Райх в „Масовата психология на фашизма“, като не отрича ролята на икономическия фактор за появата на фашизма, прави опит да обясни изцяло неговия възход с психологически причини. Фашизмът е „изява на ирационалната структура на човека, моделиран от тълпата.“: „Садизмът произтича от носталгията на един незадоволен организъм“ (161–176).

Доколкото фашизмът не може да се обясни с патологията на фюрера или с всеобщото оглупяване на нацията, ние няма да се занимаваме с такъв род чисто психологически определения. Същевременно обаче ще добавим, че без приноса на социалната

психология, в това число и на споменатите автори, много неща във феномена фашизъм не могат цялостно да бъдат разбрани.

Би трябвало също да кажем, че във всички приведени по-горе определения и характеристики се съдържа част от истината. Те просто отразяват отделни страни на реалното политическо явление, наричано фашизъм. Защото фашизмът е едновременно и „масово движение“, и „революция на дребната буржоазия“, и отчаяна „борба на средните слоеве за самосъхранение“, и „дясна революция“, и „превантивна контрареволюция“, в известен смисъл — дори идеологическа „шизофрения на нацията“ и „епилептичен припадък“ на цял един народ и пр.

Но нито едно от тях не разкрива най-дълбоката основа и специфичната същност на фашизма. Тази последната сравнително пълно беше изразена в дефиницията, която VII конгрес на Коминтерна даде на фашизма, определяйки го като „открита терористична диктатурата на най-реакционните, най-шовинистичните и най-империалистическите елементи на финансовия капитал“ (33–29). Именно финансовият капитал е този, който стои в основите на фашизма и определя неговата програма. Без присъствието на финансовия капитал фашизмът би загубил своята природа, политическата същност и съдържание. Без финансовия капитал фашизмът изобщо не би могъл да се превърне в общонационално движение и да завладее държавната власт. Не е случайно, че фашизмът възниква в епохата на империализма, в условията на една дълбока социална криза, която заплашва самото съществуване на капиталистическата система. Историята познава и други масови движения на дребната буржоазия, които са могли да родят бонапартизъм, но не и фашизъм.

Няма никакво значение обстоятелството, че фашизмът започва като бунт на средните слоеве, на дребната буржоазия срещу чудовищния натиск на социалната криза (безработицата, инфлацията, данъчното бреме и пр.); няма значение и фактът, че многобройната маса на участниците във фашисткото движение субективно съвсем не се включва, за да служи на финансовия капитал, да изпълнява ролята на негов агент и пазач. Но обективно по силата на историческите условия при империализма съществуват две основни фигури, които

могат да решават големите проблеми на епохата: финансовият капитал и пролетариатът.

Затова социалната криза по принцип може да се разреши или в пролетарска революция, или във фашистка диктатура. Тази последната представлява именно решението на финансовият капитал.

Дребната буржоазия въпреки своята многочисленост не може да даде свое решение на проблемите, които повдигат социалната криза. За това тя не притежава нито финансова мощ на едрия капитал, на монополите в тръстовете, нито отчаяната решимост и революционна енергия на пролетариата.

Поради същата причина всяко масово движение, излизащо от нейната среда, всеки неин бунт или революция с течение на времето по необходимост минава под идейното ръководство на едната от двете основни фигури.

Интересно е да се проследи как социалното познание за фашизма се движи от явлението към същността. Отначало се хвърля на очи социалният състав на фашисткото движение — дребната буржоазия като главен елемент в масовата социална база на фашизма. Самото явление обаче още не е развито напълно. Тогава именно възниква определението на фашизма като революция на дребната буржоазия.

По-късно, когато фашисткото движение насочва своите удари срещу левите и пролетарските партии и организации — комунистическите, социалистическите и социалдемократическите партии, независимите профсъюзи на пролетариата, техните масови събрания, стачки, демонстрации, — тогава се разкрива контрареволуционното му съдържание. Фашисткото движение се разкрива чрез действията си. Става очевидна неговата контрареволуционна природа. Това изглежда най-същественото. На този етап се появяват новите определения на фашизма като „дясна революция“, „реакционна революция“, „въоръжена контрареволуция“, „превантивна контрареволуция“.

По-късно, когато фашисткото движение завладява държавната машина и установява свое единовластие по пътя на насилственото унищожаване на всички други политически партии и организации (леви и десни); когато премахва институциите на либералната демокрация, гражданските и политическите свободи на личността — става възможно да се постави въпросът: на кого всъщност служи

фашистката диктатурата? Доколкото дребната буржоазия сама по себе си, по силата на своята социална природа и социални интереси не може да роди толкова реакция, толкова реакционна енергия, да бъде носител на такава сгъстена контрареволуция, този въпрос става съвсем основателен.

И тук именно се очертава фигурата на финансовия капитал, който при кризисната ситуация наистина се нуждае от такава форма на държавна власт, но който през цялото време остава в сянка, скрит зад външната видимост на фашистката система.

Някъде на този етап на проникването в социалната природа на фашизма се ражда и коминтерновското определение за него като власт на най-реакционните, най-шовинистичните и най-агресивните елементи на империалистическата буржоазия.

Определението на фашизма, дадено в доклада на Г. Димитров пред VII конгрес на Коминтерна през 1935 г., и днес си остава най-дълбокото проникване в социалнокласовата природа на това явление. Поради това и днес, когато марксистките изследователи се насочват към изясняването на едни или други проблеми от историята, социологията, социалната психология на фашизма или пък на някакви още по-частни проблеми от неговата практика, като пропагандата, системата на терора, концентрационните лагери и пр., неизменно се позовават на това определение и в една или друга степен го използват като отправна точка на научния анализ.

Същевременно обаче би било неправилно да се мисли, че коминтерновското определение обхваща и изчерпва всички съществени черти на фашизма. В него липсва специфичната политическа система на фашизма, своеобразната форма на диктатура, без които никога не бихме могли да обясним демоничната сила на фашистките държави, разпалили най-кръвопролитната световна война, достигнали чудовищни мащаби на терора и престъпленията срещу човечеството, за които няма прецеденти в историята.

Вярно е, че фашизмът е преди всичко власт, диктатура на финансовия капитал — и това е най-същественото от социално-класовата му характеристика, — но вярно е също така, че във всяка съвременна високоразвита капиталистическа страна държавната власт представлява власт на финансовия капитал със съответните ограничения на демокрацията, гражданските и политическите свободи

и пр. Това се отнася в еднаква степен за всички развити капиталистически държави в съвременния свят. Никой обаче въз основа на това не би си позволил да твърди, че в тези страни съществува фашизъм или че формата на държавната власт е фашистка диктатурата.

Точно това показва, че определението на фашизма като власт, диктатура на финансовия капитал, макар да изтъква най-същественото в съдържанието на това понятие, не изчерпва цялата му същност. То трябва да се допълни със специфичната политическа система, със своеобразната форма на диктатура, в която изкрystalизирва властта на финансовия капитал при неповторимите условия на всеобщата социална криза между двете световни войни. Тук не само класовото съдържание, но и формата, която то приема, е съществена черта на явлението. Двете в тяхното органическо единство изразяват специфичната същност на фашизма.

Отсъствието на този „формален“ момент в определението на Коминтерна стана причина някои автори да го елиминират изцяло, да се впускат само в изучаване на политическите структури, без да държат сметка за тяхното реално съдържание. Други пък, останали догматично верни на това определение, счетоха, че то изчерпва цялата истина за същността на фашизма и че по този въпрос няма какво повече да се каже. Те обикновено се задоволяваха с неговото преповтаряне, без да са в състояние да го прилагат творчески в конкретния социологически анализ на изучаваното явление.

Отсъствието на „формалния“ момент в коминтерновското определение е малко странно, защото всички видни дейци на Коминтерна са се занимавали сериозно с тази страна на фашизма.

Както ще видим в по-нататъшното изложение, още на Лайпцигския процес Г.Димитров отделя специално внимание на политическата структура на нацистката държава, на нейния тоталитарен характер. П.Толиати в своите „Лекции за фашизма“, правейки детайлизиран анализ на архитектуриката на фашистката система в Италия, вижда специфичната и същност именно в тоталитаризма. Върху тази особеност на фашистката диктатурата в една или друга степен обръщат внимание също Е.Телман, Л.Лонго, В.Пик и др. Именно чрез нея те се опитват да обясняват едни или други явления в политическия живот на тези държави, които въвн от

цялостния контекст на системата биха изглеждали странни и непонятни.

Ето защо, избързвайки малко напред, ще си позволим да кажем, че тоталитаризмът е толкова съществена черта на фашистката диктатура, на фашистката държава, толкова пълно и цялостно изразява нейната политическа природа, че би трябвало непременно да присъствува в определението на фашизма. В такъв случай определението на Коминтерна би представило фашизма като тоталитарна власт, тоталитарна диктатура на финансовия капитал, на неговата най-реакционна и агресивна част. Именно тоталитарна — не военна, не авторитарна, а тоталитарна диктатура. Какво представляват тоталитарната диктатурата и тоталитарната фашистка държава — това е предмет на следващото изложение.

3. ПОНЯТИЕ ЗА ТОТАЛИТАРНАТА ДЪРЖАВА

За тоталитарната държава най-напред говорят самите създатели на фашизма. Мусолини, като изрежда трите главни условия за съществуване на корпоративната система, поставя наличието на тоталитарната държава на второ място след еднопартийната система. Той характеризира тоталитарната държава като „държава, която поглъща в себе си... цялата енергия, всички интереси и всички надежди на един народ“ (10–37).

Паул Ритербуш, един от теоретиците на националсоциализма, като се обявява решително против „плюралистичната многопартийна държава“ на западната демокрация, определя тоталитарната държава по следния начин: „... тоталитарната държава е онази, с помощта на която една партия или една идеология се е издигнала до тоталност и е предявила претенция за изключителност в политическото изграждане на националния живот...“

Тоталитарната държава е едно принципиално нарушение на схващанията за релативизма, които се състоят в това, че всяка партия съдържа една само относителна истина“ (101–61 и 62).

За тоталитарните държави многократно се изказва и германският посланик в Лондон — фон Дирксен. С този термин той визира фашистка Италия и националсоциалистическа Германия (39–110, 115, 308, 420).

Най-сетне Шпеер, министър на въоръжението в правителството на Хитлер, в показанията си на Нюрнбергския процес изтъква тоталитарната държава като най-важна причина за катастрофата, постигнала немския народ: „Обаче огромната опасност, съдържаща се в тази тоталитарна система, стана съвсем ясна едва в онзи момент, когато ние се приближаваха към края... Разрешете ми да изложа това по следния начин: към края на съществуването на тази система стана съвсем ясно каква огромна опасност се крие в системи от такъв род даже ако оставим настрана принципа за фюрерството. Съчетанието на Хитлер и на тази система по такъв начин донесе ужасяваща катастрофа в този свят“ (99–48).

На Нюрнбергския процес английският обвинител Шоукрос нарича кабинета на Хитлер „тоталитарно правителство“ за това, че „не търпи никаква опозиция“ и унищожава гражданските и политическите свободи (90–50 и 60). Ейбл Плен представя „Испанската фаланга“, която изгражда държавата по свой образ и подобие, като „войнолюбива“ и „тоталитарна“ (93–261). Курт Рис описва „тоталитарната форма на управление“ като такава, „при която свободата на печата и парламента ще бъдат унищожени...“ (102–202). А.Манхатан, като цитира доклад на посланика на Мусолини в Мадрид от 25 март 1939 г., също говори за „общоевропейски фашистки блок от тоталитарни страни в целия континент“ (71–329).

Терминът „тоталитарна държава“ се употребява и от марксистически автори при характеризирането на фашистката система, особено през последните години. Впрочем още Георги Димитров на Лайпцигския процес в „Десетта въпроса към чиновниците на углавната полиция“ употреби този израз, влагайки в него съвсем определено съдържание. Но тъй като текстът има формата на въпрос, който не може да се разкъсва, за да не изопачим мисълта на автора, ще приведем целия 10 въпрос: „10. Вярно ли е, че тъкмо при това напрегнато положение пожарът в Райхстага послужи като *сигнал* за започване на изстребителния поход против работническото движение и като средство за преодоляване на трудностите вътре в «националната коалиция», към осъществяването на националсоциалистическото «единовластие» и към организиране на така наречената «тоталитарна държава», т.е. към насилствено разтуряне на всички други партии и организации, към «унификацията» на стопонските, държавните,

културните, военните, спортните, младежките, черковните и други учреждения, печата, пропагандата и т.н.?” (58–202).

В „Бележки към присъдата“, които представляват конспект на една непроизнесена пред съда реч, датираща от 23 декември 1933 г., Г. Димитров отново се връща към този въпрос, като отбелязва: „За осъществяване на «тоталитарна държава», на националсоциалистическо «единовластие»!“ (34–186).

Накратко казано, според Г.Димитров тоталитарната държава е такъв тип държава, която се стреми, първо, „към насилствено разтуряне на всички други партии и организации“, и, второ, към „унификация на стопанските, държавните, културните, военните, спортните, младежките, черковните и други учреждения, печата, пропагандата и т.н.“, с една дума, унификация на целия обществен живот.

П.Толиати в своите знаменити „Лекции за фашизма“, четени през пролетта на 1935 г. в Ленинската школа в Москва пред италиански комунисти-функционери на партията, работещи нелегално против режима на Мусолини, също разглежда италианският фашизъм като „тоталитарен режим“, „тоталитарна държава“. Той дори прави периодизацията на италианският фашизъм въз основа на тоталитарни елементи в него: „Тази тема аз бих разделил на три периода: първият период — фашизмът до «похода към Рим», до края на 1922 г.; вторият период — от 1922 до 1925 г., той може да бъде охарактеризиран като опит за създаване на фашистки режим от нетоталитарен тип; накрая, третият период обхваща 1925–1930 г.; това е периодът на създаването на тоталитаризма и навлизането в най-голямата икономическа криза“ (116–33).

Още в началото на своя лекционен курс Толиати обяснява, че „италианският фашизъм не е бил по рождение тоталитарен, той става такъв от онзи момент, когато решаващите слоеве на буржоазията са достигнали максимално равнище на икономическо, а следователно и на политическо обединяване... тоталитаризмът представлява следствие от господството на финансовия капитал“ (116–44).

От самите заглавия, а още повече от съдържанието на отделните лекции се вижда, че в понятията „тоталитарна система“, „тоталитарен режим“, „тоталитарна диктатура“, чрез които разкрива същността на италианският фашизъм. Толиати влага следното съдържание: а)

изграждане на „единовластие“ или еднопартийна система на фашизма по пътя на насилственото унищожение на всички други политически партии и масови организации — леви и десни, — без изключение; б) завладяване на държавата от фашистката партия, превръщане на държавната машина в нейно оръдие; в) изграждане на всеобхватна система от казионни масови организации, чрез които фашистката партия си осигурява контрола над гражданското общество (профсъюзите, младежките организации, организацията „Дополаворо“ и т.н.); г) създаване системата на корпорациите като икономическа основа на фашистката държава и бъдещия „фашистки строй“ (Мусолини).

Л.Лонго в книгата „Между реакцията и революцията“ определя фашистката диктатура в Италия като „безразделна, тоталитарна власт на фашизма“ (64–271). Той не си поставя за цел да подлага на специален анализ съдържанието на понятието „тоталитаризъм“, но доколкото може да се съди по контекста, влага в него приблизително същото съдържание, както и Толиати.

Съветският автор С.М.Слободской в своето задълбочено документално изследване на италианския фашизъм („Италианский фашизм и его крах“) също разглежда режима на Мусолини като тоталитарен. Пета глава на това монографично изследване е озаглавена „Установяване на тоталитарен режим“. Според автора „италианският фашизъм е навлязъл в «тоталитарната» фаза на своето развитие през ноември 1926 г.“ (110–65), когато са ликвидирани последните остатъци на буржоазната демокрация — политически партии и организации, граждански и политически свободи — и фашистката партия установява своя абсолютен монопол.

Без да разяснява специално съдържанието на термина тоталитаризъм, Сантяго Карильо в книгата си „След Франко — накъде?“ характеризира фашистката система в Испания като „тоталитарна власт“ и „тоталитарна диктатура“ (76–19).

По същия начин процедира и испанският марксист Хосе Гарсия. В неговата книга „Испания ХХ века“ ние можем да срещнем определения на фашизма като „централизирана тоталитарна фашистка диктатура“ (20–279), държава „с тоталитарен характер“ (20–280), „тоталитарен строй отдолу догоре“ (20–282), „фашистки тоталитарен режим“ (20–287) или „тоталитарна фашистка държава“ (20–322) и т.н.

Тъй като в марксистката литература няма специално научно изследване на тоталитарната фашистка държава с нейната структура и закономерности, а същевременно този термин се използва, необходимо е едно систематично и детайлно изучаване, като се излиза, естествено, не от разбора на отделни изказвания, а от строгия анализ на структурата на главните фашистки държави (хитлеристка Германия, фашистка Италия и Франкова Испания) — анализ, който търси най-общите закономерности, повтарящи се във всяка една от тях.

По такъв начин понятието „тоталитарна фашистка държава“ придобива смисъла на една идеална, завършена фашистка държава, по отношение на която отделните фашистки държави са само приближения, модификации, съдържащи в не малка степен елемента случайност.

Всъщност това е и целта на всяко научно изследване — да даде идеалния, чист модел на определен кръг явления, за да може след това да използва този модел като основа за проникване в специфичната същност на отделните явления.

Създаването на модел на „идеалната“ фашистка държава има и голямо практическо значение, доколкото ще ни даде възможност във всеки отделен случай да установим за дадена страна има ли основание да бъде третирана като фашистка държава. По този начин ще преодолеем онзи вулгарно-политически подход, при който прозвището „фашистка държава“ или „фашистки режим“ е синоним на политическо заклеймяване, но не и резултат на обективен научен анализ.

Изграждането на модел на тоталитарната фашистка държава има принципиално методологическо значение както за всекидневния политически живот, така и за историографията. Невъзможно е например да се разграничи военната диктатура от фашистката без наличието на такъв модел, който ще послужи като критерий. Затова често за фашистка диктатура се представя всеки военен режим, дошъл на власт с помощта на армията.

Във връзка с това уместно е да напомним думите на П.Толиати, изказани преди четири десетилетия: „Терминът «фашизъм» много често се употребява не съвсем точно, предимно като синоним на реакция, терор и т.н. Такова определение е непълно. Фашизмът не означава само борба против буржоазната демокрация и ние нямаме

право да прилагаме този израз, щом сме установили наличието на такъв именно вид борба“ (116–11).

Оказва се например невъзможно да се разкрият „особеностите“ на българския фашизъм без един общ модел на класическата фашистка държава. Преди да установим националните особености на даден фашизъм (български, румънски, унгарски или английски), трябва предварително да е установено що е фашизъм, кои са основните общозадължителни черти на фашистката държава.

Както се вижда от изложеното дотук, най-надежден път за изграждане модела на идеалната фашистка държава е да се изучи структурата на класическите фашистки държави, като се открият онези общи черти, без които е немислима конкретната фашистка държава. Придържайки се о този сравнителен метод, стигаме до следните основни черти на тоталитарната държава: а) насилствено установяване на еднопартийна система или „единовластие“ на фашизма чрез унищожаване на другите партии; б) срастване на фашистката партия с държавата; в) унификация на целия обществен живот; г) авторитарен начин на мислене с култ към националния водач; д) концентрационни лагери.

Разбира се, в случая е излишна баналната уговорка, че настоящото изследване няма претенцията за окончателно решаване на третираните въпроси. Целта на това изследване и значително по-скромна: да посочи един друг аспект в изучаването на фашизма, който изглежда твърде перспективен и актуален; да подпомогне изграждането на уединна теория за фашизма, която да спести безкрайните лутания в детайлите на този или онзи национален фашизъм.

ПЪРВА ГЛАВА
СТРУКТУРА НА ФАШИСТКАТА ДЪРЖАВА

I. УСТАНОВЯВАНЕ НА ЕДНОПАРТИЙНАТА СИСТЕМА

Установяване на еднопартийна система чрез насилствено унищожаване на другите политически партии в Германия е първата крачка на националсоциализма към създаване на тоталитарна държава. Същата закономерност показва окончателната победа на фашизма в Италия през 1925–1926 г. и в Испания през 1939 г.

В литературата често съзнателно се изопачава този основен принцип на всяка фашистка държава, като се икономисва половината истина. Приема се, че щом фашизмът дошъл на власт, той унищожил пролетарските партии и организации, а толерирал буржоазните.

Фактически още с идването си на власт фашизмът унищожава всички политически партии и масови организации, както пролетарските, така и буржоазните, и установява пълен политически монопол на фашистката партия. Това съответствува не само на историческите факти, които в случая са най-важният аргумент, но и на концепцията на фашистките вождове, изложена в десетки официални документи и трудове. Ето как например е представен този момент в наша енциклопедия под термина „фашизъм“. „Държавният апарат на Германия беше бързо фашизиран: буржоазнодемократичните свободи бяха ликвидирани. Беше установен режим на политически терор. Хитлеристите зверски смазаха работническото движение, забраниха ГКП, СД партия, разпуснаха всички работнически организации“ (8–556). По-нататък се обяснява как нацистите успели идиологически да „развратят дребната буржоазия и значителна част от трудещите се с расистката идеология“. А за това, че още към средата на 1933 г. бяха разпуснати традиционните буржоазни партии — Националната партия, Баварската партия, Католическата партия на центъра, Националната партия и пр., както и всички младежки и спортни организации, гравитиращи около тях, — за това не се споменава нищо, както и за установяването на еднопартийна система като *първа* и *унай-важнат* стъпка към изграждането на фашистката държава.

Очевидно този начин на манипулиране с историческите факти излиза от опростената представа, че щом фашизмът е дефиниран като

диктатура на империалистическата буржоазия, той не може да унищожава буржоазните партии, или ако въпреки тази „логика“ ги е унищожил в една или друга страна, това е случайност, която може да се елиминира. Но тази „случайност“ се прояви в класическите фашистки държави (Германия, Италия и Испания), а като тенденция, без да може напълно да се реализира, тя съществуваше във всички останали неофашистки или профашистки държави. Нещо повече, само онези страни можаха да построят завършена фашистка държава, които установиха еднопартийна система.

При това установяването на еднопартийната система на фашизма дори не навсякъде започна с унищожаването на комунистическата партия и другите пролетарски организации. В Италия например първа попадна под ударите на фашизма Народната партия — партията на дребната и средната буржоазия. „Преди всичко фашизмът се сблъсква с Народната партия — пише П.Толиати в 1935 г. Народната партия се оказа първият враг, против който той трябваше да насочи ударите си. Министрите от тази партия заседават в правителството и открито излизат в опозиция. После фашизмът трябваше да съкруши другите възникнали по-рано групи и партии, които заеха враждебна позиция по отношение на него. Тези групи и партии имаха здрава опора сред дребната и средна буржоазия, особено пострадали от първите мероприятия на фашизма, насочени към ускоряване на процеса на концентрация, разоряване на дребните собственици, усиление на данъчния гнет върху дребното селячество и т.н.“ (116–43).

На друго място в своите знаменити „Лекции за фашизма“ П.Толиати обяснява защо е така: „Преди всичко фашистката партия се нахвърля на онези партии, чиято масова база е сходна с първоначалната масова база на фашизма. Така върху Народната партия фашизмът се стоварва по-рано, отколкото върху комунистическата. Пита се: защо? Борбата срещу Народната и Реформистката партия се води в онзи период по-яростно, отколкото против нас, защото масовата база на тези партии е сходна с първоначалната масова база на фашизма. Тя се състои главно от дребната и средната буржоазия, от селячеството — с една дума, от същите онези слоеве, които фашизма разчиташе да обедини в своите редове, за да стане масова партия.

Програмата за разрушаване на другите партии — продължава той — придобива все по-широко практическо осъществяване и в края

на краищата завършва с приемането на законите от 1925–1926 г., поставили всички предишни политически партии извън закона. Но работата не се ограничава с това. Фашизмът разгръща настъпление с цел да унищожи организацията, която в довоенния период беше единствената обединена организация на италианската буржоазия — масонството“ (116–61).

В Германия нещата протекоха по друг начин. Тук изграждането на еднопартийна система на фашизма започна с унищожението на комунистическата партия по понятни причини. Тя е най-боевата партия и най-лесно може да организира борбата на военни начала. Но започвайки с най-опасния си противник, фашизмът не спира, докато не ликвидира последната буржоазна партия.

Официалните документи свидетелствуват за това.

След унищожаването на всички и всякакви политически партии и масови организации в Германия — процес, който трае до лятото на 1933 г. — на 14 юли същата година националсоциалистическото правителство издава закон, който изрично потвърждава пълния политически монопол на НСДАП. Той забранява възстановяването на разпуснатите политически партии и създаването на нови: „Националсоциалистическата германска работническа партия е единствената политическа партия в Германия. Всяко лице, което се опитва да запази организационната структура на другите политически партии или да създаде нова политическа партия, ще бъде наказано с каторжен труд до три години или ще бъде осъдено на тъмничен затвор от шест месеца до три години или, ако законът не предвижда по-тежко наказание в съответствие с другите правила“ (89–26).

Що се отнася до масовите организации, то правото на съществуване имат само онези, които са създадени от нацистката партия, приемат нейната програма и устав и работят под неин контрол. Никаква друга организация не може да съществува. В едно партийно ръководство по този въпрос е казано следното: „Могат да съществуват в Германия само онези организации, които са верни на принципите на фюрерството и на националсоциалистическото разбиране за държавата и народа в националсоциалистическия смисъл на тази дума, онези, които влизат като съставна част в партията, сформирани са от партията и се намират под нейното наблюдение и ще останат такива и в бъдеще“. По-нататък в ръководството се подчертава: „Всички

останали, които искат да бъдат организирани самостоятелно, трябва да се преследват като чужди елементи и са длъжни или да се приспособят към партията, или да изчезнат от обществения живот“ (84–570).

Очевидно тук не може да има никакво съмнение в монополистичния стремеж на НСДАП, в нейната твърда решимост да установи еднопартийна система.

От показанията на Гьоринг на Нюрнбергския процес също би могло ясно да се види, че нацистите тръгват с ясно определена цел да създадат еднопартийна система, като унищожат всички политически партии. Те знаят, че без унищожаването на политическите партии не могат да изкоренят опозицията и да установят абсолютен монопол на своята партия над целия държавен и обществен живот — не могат да установят тоталитарна фашистка система.

„Джексън. След като вие дойдохте на власт, вие, за да задържите властта, забранихте всякакви опозиционни партии.

Гьоринг. Ние считаме за необходимо да не допускаме занапред съществуването на опозиция.

Джексън. Вие също така проповядвахте теорията за това, че трябва да се унищожат всички лица, опозиционно настроени по отношение на нацистката партия, за да не могат да създадат опозиционна партия?

Гьоринг. Доколкото опозицията в някаква форма сериозно пречеше на нашата работа, от само себе си се разбира, че опозиционността на тези лица не може да бъде търпима (88–15).“

Английският обвинител Шоукрос в речта си на Нюрнбергския процес също обръща внимание на ликвидацията на другите политически партии като *главно* средство за изкореняване на опозицията и установяване контрол над държавата. „... Тоталитарното правителство не търпи никаква опозиция. Целта оправдава всякакви средства, а непосредствена цел е било, като не се съобразява с нищо, да достигне пълен контрол над Германската държава.

Кое е пречело на това през 1933 година?

Първо, членовете на другите политически партии; второ, демократическата избирателна система и обществените събрания, организацията на работниците в професионалните съюзи; трето, моралните устои на германския народ и църквата, които го възпитаваха.

Затова нацистите съвсем съзнателно започнаха да унищожават тази опозиция: първата група — затваряйки в затвора и подхвърляйки на терор своите противници; втората — обявявайки незаконни всички елементи на търпимост и либерализъм, посавяйки извън закона професионалните съюзи и опозиционните партии; превръщайки демократичните събрания във фарс и вземайки под свой контрол провеждането на изборите; третата — чрез систематично третиране и преследване на религията, замяната на християнската етика с поклонение към фюрера, превърнат в кумир, с култа на кръвта и въвеждането на суров контрол над образованието и младежта“ (90–59 и 60).

Не е трудно да се установи, че между многобройните мерки, взети от нацистите, които Шоукрос изброява, първата и най-важната е установяването на едностранна партияна система. Това е ключова мярка, от която понататък зависят всички останали мероприятия.

Нацистката върхушка има ясна представа за значението на едностранна партияна система в структурата на режима. Затова на всяко искане да се ликвидира едностранната система и да се възстанови традиционната буржоазна демокрация с присъщата и многопартийност тя гледа като на пряко посегателство върху основите и сигурността на държавата. Такива искания се наказват най-жестоко и безпощадно като противонародни и противодържавни прояви, защото една терористична диктатура не може да бъде трайна, освен като се опира на едностранна партияна система.

Когато професорът от Философският факултет на Мюнхенския университет Курт Хуберт бе съден на 19 април 1943 г. по процеса на антифашистката студентска група „Бяла роза“, едно от най-тежките обвинения срещу него беше, че той произнасял речи пред студентите, в които доказвал необходимостта да се възстанови демокрацията и се въведе многопартияна система в Германия. За това „престъпление“ професор Курт Хуберт се нареди между осъдените на смърт.

Най-после фундаменталното значение на принципа за едностранността в системата на фашизма бе оценено по достойнство и от заговорниците от 20 юли 1944. Макар мнозинството от тях с генералската си ограниченост да бяха твърде далеч от принципите на демокрацията, все пак по същество и те стигнаха до необходимостта от ликвидиране партияния монопол на нацистката партия. В

разработения от тях план се включва: разоръжаване отрядите СС — частната полиция на партията, разпускане на националсоциалистическата партия и арестуване на нейния апарат. Планът на заговорниците е да използват „Операцията «Валкирия»“. Последната формално представлява план за мобилизиране на силите на резервната армия в случай, че възникнат някакви безредици в тила, особено при положение, че въстанат чуждестранните работници. Но в действителност под формата на мерки против безредици в тила заговорниците съставят подробна програма за действие, за сваляне на нацисткия режим.

Че нацистите се стремят към установяване на еднопартийна система и това е първата и най-важна стъпка в изграждането на тоталитарната държава, може най-добре да се види от самите исторически факти, чиято хронология ще проследим.

Най-напред нацистите унищожават комунистическата партия. Провокационното подпалване на Райхстага през нощта на 27 срещу 28 февруари 1933 г. е сигнал за всеобщо настъпление срещу нейните кадри и органи зации. Само през тази нощ са арестувани 10 хиляди антифашисти, по-голяма част от които са комунисти (54–255).

Още на другия ден след подпалването на Райхстага нацисткото правителство забранява всички печатни комунистически органи. В Берлин щурмовите отряди завземат дома „Карл Либкнехт“ и го превръщат в щабквартира на политическата полиция. Същия ден кабинетът има заседание, на което са приети два извънредни декрета, формално насочени против „комунистическия заговор“, но всъщност подготвят почвата за ликвидирането на всички политически партии в Германия — това са декретът „против държавната измяна и изменническите действия“ и декретът „за защита на народа и държавата“. „Членовете 114, 115, 117, 118, 123, 124 и 125 от германската конституция се отменят заанапред до по-нататъшно разпореждане — се съобщава във втория декрет. — Поради това ограничаване на свободата на личността, свободата да се изразява свое мнение, включвайки тук и свободата на печата, правото на съюзи и събрания, нарушаване тайната на пощенската и телеграфната преписка, на телефонните разговори, провеждането на обиски и конфискации, а също и ограниченията на собствеността се допускат, независимо от установените за това законни рамки“ (151–120).

Този декрет формално не забранява комунистическата партия, но фактически я поставя извън закона.

На 3 март 1933 г. в нелегалната му квартира в Шарлотенбург е арестуван Ернст Телман. Арестувани са още двама членове на ЦК — Валтер Шекер и Ернст Шнелер.

Обезглавена, лишена от печат, подхвърлена на систематично преследване и обезкървяване, с разкъсана организационна тъкан, комунистическата партия престава да играе ролята на реална политическа сила.

Втората партия, която фашизмът ликвидира, е Германската социалдемократическа партия. Историята на нейното унищожаване е безкрайно поучителна от гледна точка на интересуващия ни въпрос — стремежа на нацистите на всяка цена да създадат еднопартийна система.

Унищожението на социалдемократическата партия също започва със спирането на нейните печатни органи. Арестували са хиляди работници социалдемократи. След изборите за Райхстаг на 5 март 1933 г. са арестувани 9 депутати социалдемократи. С това фашисткото правителство недвусмислено показва, че има твърдо намерение да се справи и със социалдемокрацията, както с комунистите преди това, и че само съображения от тактическо естество го карат да не бърза толкова. Дясното крило на ръководството на ГСДП (Велс, Щампфер и др.) продължава да храни илюзии по отношение на новия режим. То си въобразява, че след като Хитлер се разправи с Компартията и лявото крило на социалдемокрацията, терорът ще спре и нацистският режим ще започне да управлява в съответствие с членовете на конституцията, при което социалдемокрацията ще може да запази положението си на „легална опозиция“. В броя си от 6 март 1933 г. в. „Форверте“ (органът на социалдемократическата партия) публикува статия, в която се казва: „... победата на правителствените партии (става дума за нацистите и дойчнационалите — Ж.Ж.) им предостави възможността да управляват в строго съответствие с конституцията, и трябва само да действуват в качеството си на законно правителство, от което съвсем естествено произтича, че ние ще образуваме легална опозиция... Ние ще ограничим ролята си до делови критики“ (89).

Социалдемократичният печат дори иска да бъде призната и оценена заслугата на тяхната партия за идването на Хитлер на власт.

„Вие — пише «Форвертс», обръщайки се към Хитлер в броя си от 2 февруари 1933 г. — ни наричате ноемврийски престъпници, но бихте ли могли вие, човекът от работническото съсловие (?!), без нас да станете райхсканцлер? Именно социалдемокрацията даде на работниците равноправие и уважение. Само благодарение на нас вие, Адолф Хитлер, можете да станете райхсканцлер“ (103–93).

Водачите на нацисткия режим решават да използват тези илюзии на десните социалдемократически вождове, за да приспят световното обществено мнение, което е потресено от масовия характер на терора. Хитлер им предлага, като използват своите международни връзки, да помогнат за премахването на „недоразуменията“ около репресиите в Германия. Социалдемократическите лидери приемат това предложение и изпращат свой представител в чужбина, който да въздействува на международната социалдемократическа преса да прекрати критиката срещу националсоциалистическото правителство. И в копенхагенския в. „Политикси“ веднага се появява статия от социалдемократа Херц, в която е писано дословно: „Лъжливите съобщения за националсоциалистически терор, които се появяват в чуждите вестници, могат само да навредят на германската демокрация. Аз заявявам с готовност, както вече направи лидерът на социалдемократическата партия Велс, че ние, германските социалдемократи, считаме лъжливите съобщения за престъпления на националсоциалистите за вредни“ (58–270 и 271).

Ръководството на ГСДП отива и по-далеч. Докато Бюрото на Втория интернационал осъжда националсоциалистическия терор, немският представител в този международен форум Ото Велс демонстративно го напуска и ръководството на социалдемокрацията официално обявява за излизането на своята партия от Втория интернационал. „Лидерите на ГСДП отклоняват също така предложението на цялата фракция организирано да напуснат Райхстага и с това да осъдят действията на фашисткото правителство. По разпореждане на Велс социалдемократическите депутати, които не били още арестувани от хитлеровци, се явили на 17 май 1933 на заседанието на Райхстага и гласували за предложената от нацистите реваншистка резолюция по външната политика“ (103 97 и 98).

За да се нагоди към режима и за да запази своята партия от разгром, ръководството на социалдемокрацията започва да изключва

масово отделни членове и организации, които се обявяват против терора и искат партията да започне организирана борба. В числото на изключените от СД партия се оказва цялата берлинска организация на социалдемократическата младеж. През април 1933 г. се провежда конференция, която избира ново ръководство на партията, като същевременно изключва всички онези лидери, които са емигрирали в чужбина и оттам разобличават терора на нацисткия режим. В своето предателско поведение ГСДП стига дотам, че започва да изключва членовете си от „неарийски произход“ и гласува резолюции, в които осъжда като клеветнически твърденията за съществуването на националсоциалистически терор. И това става в същото време, когато в концентрационните лагери и затворите са хвърлени десетки хиляди социалдемократи.

Но и това не е в състояние да спаси ГСДП. На 10 май 1933 г. нацисткото правителство издава разпореждане, съгласно което цялото имущество на ГСДП и подчинените и организации се конфискува. На 22 юни 1933 г. социалдемократическата партия е обявена за „враждебна на народа и държавата“ (151–129) и въз основа на декрета от 28 февруари 1933 г. е разпусната: забранява и се да води пропаганда, да организира събрания, да издава свои вестници и списания. По-късно министърът на вътрешните работи Фрик със специално разпореждане (от 7 юли 1933 г.) обявява пълномощията на социалдемократическите депутати за недействителни и с това ГСДП е окончателно ликвидирана като политическа партия. Заключителният акорд на трагедията е даден от „Кьолнски вестник“: „Социалдемократическата партия не заслужава по-друго отношение, отколкото комунистическата“ (84).

И както обикновено става с поголовно разбита политическа партия в условията на свиреп полицейски терор, една част от лидерите и членовете на ГСДП минава на страната на режима, „включва“ се активно да работи за него, за да спечели доверие и да заличи своето „позорно“ минало. Другата част, която остава вярна на своето политическо минало, загива в концентрационните лагери и затворите или емигрира в чужбина.

Но важното в случая е, че въпреки целия низ от унижения, предателства и ренегатство, с които Социалдемократическата партия дава безспорни доказателства за сноята готовност да служи на новия

режим, да се приспособи напълно към него, подчинявайки се безусловно на всички негови искания, тя бе разпусната. Точно това показва, че фашизмът по начало се стреми към абсолютен политически монопол на своята партия, че неговата цел е еднопартийна система, а не политическа коалиция.

Този момент става още по-очевиден при разпускането на професионалните съюзи и буржоазните партии, където молбите да бъдат пощадени стават още по-жалки и униженията несравнено по-страшни.

Редът на професионалните съюзи идва веднага след ликвидацията на социалдемократическата партия. Само че тук положението е по-особено. Касае се за масова организация, която обединява около 6 милиона работници и чиновници, имащи доверие в нея. Ето защо нацистите не започват с фронтална атака, а прилагат маневри и проявяват гъвкавост. Те създават най-напред „Комитет за действие за защита на немския труд“ начело с известния националсоциалист Роберт Лай. Тази казионна нацистка работническа организация трябва да изтласка профсъюзите като уж „изживяла себе си система“. В секретен циркуляр Лай съветва профсъюзите да бъдат превзети по такъв начин, в такава „форма, която би могла да създаде у работника и служащия чувството, че тази акция е насочена не против него, а против изживялата себе си система“ (103–101). Нещо повече, нацистите обявяват 1 май за „ден на националния труд“ и по цялата страна организират работнически тържества. На летище Темпелхоф Хитлер и Гьобелс заедно с профсъюзните лидери посрещат „работнически делегации“, изпратени от цялата страна. В Берлин се провежда парад, на който работническите делегации дефилират заедно с щурмовите отряди под звуците на фашисткия химн.

С това комедията е изиграна. Пред лицето на световната общественост са продемонстрирали „общността“ и „взаимните симпатии“ на работническата класа и националсоциалистическата държава. Притъпена е бдителността на самите профсъюзи. Нататък може да се действа с обичайните средства. И действително на следващия ден, т.е. на 2 май 1933 г. щурмовите отряди и есесовците конфискуват „помещенията на Всегерманското обединение на профсъюзите и на Всеобщото обединение на профсъюзите на служащите, профсъюзните домове, помещенията на окръжните и

местните комитети на тези организации, банката на работниците, служащите и чиновниците, нейните филиали и каси по места. Същия ден са арестувани и хвърлени в концлагерите за превантивен арест хиляди профсъюзни функционери, в това число всички председатели на профсъюзните управления, окръжните секретари и ръководителите на филиалите на профсъюзната банка. Сред арестуваните са Лайнарт, Грасман, бившият министър на труда Висел“ (103–101 и 102).

В процеса на ликвидиране на професионалните съюзи в тяхната върхушка се разиграва същата трагедия, жертва на която малко преди това стана съководството на социалдемократията. Лидерите на профсъюзите също хранят илюзията, че профсъюзите за разлика от комунистите и социалдемократите ще могат да се включат като цяло в системата на националсоциалистическата държава. С тази цел на 21 март 1933 г. техните водачи Лайнарт и Граеман пишат открито писмо до Хитлер, в което заявяват, че профсъюзите могат да бъдат „полезни на правителството със своите знания и опит“ и че трябва да бъдат включени в новата държава. В замяна на това профсъюзите признават правото на нацистката държава да регулира конфликтите между тях и работодателите, отказват се от всякаква политическа дейност и най-категорично се разграничават от ГСДП. На 7 април 1933 г. Лайнарт прави нова декларация, в която заявява, че „профсъюзите са в правото си да искат признание от страна на правителството, защото от своя страна те са признали целта, преследвана от националсоциалистическото правителство“ (103–100). Малко преди това със същата молба, само че този път към Гьобелс, се обръщат обединението на немските и християнските профсъюзи и обединението на профсъюзите на служащите.

Въпреки молбите и крайно унижителните ангажименти (отказ от всякаква политическа дейност, предоставяне ролята на върховен арбитър при уреждането на конфликтите между профсъюзите и работодателите на националсоциалистическото правителство, скъсване със социалдемократическата партия и пр.), приети от профсъюзните лидери, националсоциалистите унищожават профсъюзите още на другия ден след първомайския фарс, разигран в Берлин през 1933 г. Нацистите се стремят към единовластие, те искат да установят пълен политически монопол на своята партия. Те не желаят въобще да делят властта с друга партия или масова организация. А партия, която се

стреми към пълен монопол в политическия живот на страната, неизбежно трябва да унищожи всички партии и организации и на тяхно място да създаде други масови организации по свой образ и подобие, със свои кадри и с програма, идентична с нейната.

Ето защо нацистите не спират своята разрушителна дейност с унищожаването на левите партии и организации. На дневен ред идват буржоазните партии, които в Германия по това време са повече от тридесет. Познавателни от тях са: 1. Националната партия на Хугенберг (т.нар. „дойчнационали“), която по подобие на нацистите има своя военизирана организация „Стоманеният шлем“. 2. Народната партия, най-авторитетната партия на монополистическия капитал в Германия през 20-те години. 3. Католическата партия на центъра, известна в литературата под названието „Центрум“, който наред със социалдемократията... „е вторият стълб на републиката“ (120–38). Нейни лидери са Клаас, Аденауер, Брюнинг. 4. Баварската народна партия. Демократическата партия и пр.

През първите месеци на своето управление, докато нацистите се разправят с комунисти, социалдемократи и профсъюзите, буржоазните партии активно подпомагат режима и се надяват да запазят себе си в „новата държава“ като политически партии. Затова през март 1933 г. те гласуват закона за изключителните пълномощия на Хитлер. Скоро обаче тази илюзия се разсейва като дим. Става очевидно, че националистическата партия няма намерение да остави каквато и да било политическа партия или масова организация. Ето защо Националната партия още в началото на май 1933 г. се преименува в „Немски национален фронт“, с което изрично подчертава, че се отказва да съперничи на Германската националсоциалистическа работническа партия.

Зелдте, ръководителят на „Стоманеният шлем“, влиза демонстративно в националсоциалистическата партия. Военизираните съюзи като „Бисмаркбунд“, „Немски национални боеви отряди“ и пр., които стоят близко до Националната партия, са разпуснати със специално разпореждане на Гьоринг от 21 юни 1933 г. На 22 юни 1933 г. „Стоманеният шлем“ е инкорпориран в националсоциалистическата система, като се установява, че в него вече могат да влизат само членове на националсоциалистическата партията. На 27 юни 1933 г. се „саморазпуска“ новопокръстеният „Германски национален фронт“, т.е.

последното превъплъщение на бившата Национална партия. На 4 юли 1933 г. обявяват за своето „саморазпускаме“ Народната партия и Баварската народва партия. На следващия ден, 5 юли 1933 г. се саморазпуска и Католическата партия на центъра, при което публикува следната характерна декларация: „Политическият подем постави германския политически живот на една съвършено нова основа, която не оставя място за партийна дейност. Поради това германската партия на центъра се саморазпуска незабавно в съгласие с канцлера Хитлер“ (71–191). „Саморазпускат“ се и всички останали по-незначителни буржоазни партии (Немската прогресивна партия, Национално-либералната партия, Свободната консервативна партия и пр.). Разпуснати са масовите спортни, младежки и детски организации. Тук обаче режимът прилага една поособена форма, наречена в литературата не съвсем сполучливо „унификация“. Този прийом се свежда до следното: старите организации формално не се разпускат, а само се включват в нацистката система, като се отказват от наименованията и задачите си. Включени в тялото на нацисткия режим, те получават нови задачи, ново съдържание и ново наименование. Младежката организация „Шарнхорст“ е превърната в „Хитлерюгенд“, младежките отряди „Юнгшелхелм“ са инкорпорирани в отрядите СА и СС.

В стремежа си да проникне във всички клетки на обществения живот, да постави всичко под свой контрол, с една дума, да разпрости навсякъде своя монопол — националсоциалистическият режим се домогва до споразумение с католическата църква (или по-точно я изнудва за такова споразумение), съгласно което духовните лица са длъжни да полагат клетва пред правителството. „Само със санкцията на правителството могат да се назначават епископи и архиепископи, при което главният въпрос е: дали нацисткото правителство няма никакви възражения от политически характер против предложените кандидатури“ (103–104).

Същите домогвания има националсоциалистическият режим спрямо евангелистката (протестантската) църква. И на нея той успява да наложи своето политическо ръководство и линия.

„През юни 1933 г. Гьоринг в качеството си на министър-президент на Прусия назначава фашиста Егер за държавен комисар на евангелистката църква. Последният незабавно разпуска избраните от

вярващите представителства и назначава на тяхно място членовете на инспирираното от нацистите в 1932 г. движение «Немски християнин». Начело на евангелистката църква е поставен пасторът националсоциалист Мюлер, заемал дотогава поста главен пастор на райха. На 27 януари 1934 г. епископите на евангелистката църква публикуват «заявление за вярност» на фашисткия режим“ (пак там).

След унищожаването на всички и всякакви политически партии и масови организации в страната — процес, който трае до лятото на 1933 г. — нацисткото правителство издава закона от 14 юли, потвърждаващ пълния политически монопол на Германската националсоциалистическа работническа партия в страната. По такъв начин то ликвидира многопартийната система на Ваймарската република и установява режим с еднопартийна система. Положен е крайъгълният камък на тоталитарната фашистка държава, върху който по-късно ще се изгради всичко останало.

Същата стъпка прави малко по-рано и италианският фашизъм. Партията на италианските фашисти идва на власт в края на 1922 г., когато след фамозния поход на фашистките отряди към Рим кралят предлага на Мусолини да състави нов правителствен кабинет. Още тогава фашистката партия декларира твърдото си намерение да установи пълен политически монопол. В посланието и до Мусолини по случай назначаването му за шеф на кабинета е казано: „Днес започва новият живот и новата история на родината. Фашизмът, станал държава, поема управлението, за да наложи на себе си и на народа дисциплина“ (11–28).

Но до края на 1926 г. фашистите не могат да изградят тоталитарна държава. Макар и много окастрена и нестабилна, в Италия все още съществува буржоазна демокрация с характерната многопартийност, политическа опозиция и граждански свободи.

Едва през 1925–1926 г., когато се приемат т.нар. „извънредни фашистки закони“, които фактически премахват другите политически партии и установяват пълен политически монопол за фашистката партия — едва тогава Италия тръгва по пътя на тоталитаризма и започва да се превръща в същинска фашистка държава.

Тъкмо след приемането на „извънредните фашистки закони“ Мусолини в една своя реч (от 3 януари 1925) провъзгласява края на

всякаква опозиция и началото на фашисткото единовластие — „цялата власт на фашизма“ (13–168).

По-късно в „Учението на фашизма“ — книга, която излага основните принципи на фашистката идеология — Мусолини писа, че „партия, която управлява цялостно една нация, това е нов в историята факт. Не са възможни съотношения и сравнения“ (80–20).

Еднопартийната система е характерен белег е за единствената оцеляла след войната фашистка държава — Испания. Тази еднопартийност бе запазена, общо взето до края на 50-те години въпреки наличието на парламент, което, между прочем, е свойствено и за другите две класически фашистки държави. Еднопартийният характер на фашистката диктатурата беше законно установен с декрета за единството от 19 април 1937 г. (20–432). Съгласно този декрет политическите течения, подкрепили в гражданската война генерал Франко, „Народното действие“, „Испанското възраждане“, „Традеционалистите“, „Фалангата“, се обединяват под общото название „Испанска фаланга“, която се налага като единствена политическа партия в Испания. Новата фашистка партия си поставя за цел да сложи край на всички и всякакви политически партии.

Всъщност Фалангата, която възниква още по време на републиката, е замислена по начало като Partido Unica. Нейните създатели Хосе Антонио Примо де Ривера и приятелите му мечтаят за времето, когато в Испания ще се установи националсиндикална държава, в системата на която Фалангата ще бъде единствената политическа партия. Но до гражданската война фалангата остава малко известна и сектантска по своя дух и едва с излизането на Франко на сцената идва и нейното време. Тя просто се оказва необходима на Франко, за да създаде новия тип еднопартийна диктатура. По думите на Ейбл Плен: „Почти за двадесет и четири часа Франко преобразява парцаливите останки на малко известната Фаланга, която никога, дори в най-добрите си дни, не успява да се откъсне от своето сектантско тесногърдие, в една огромна организация с разклонения във всяка къща, всяка улица, всеки квартал, всяко село, паланка и град, където неговите войски смазват републиканската съпротива“ (93–49).

„Тя е била сформирана отново като нова контрасила, която да държи под контрол политическите амбиции на неговите последователи, а още и като партийна машина за изфабрикуване на

идеологическо оправдание на неговия режим, «като нещо повече от един тип на еднолична диктатура, характерна за прекъснатото управление на каудильовците през деветнадесетия век в Испания»“ (93–50).

Всъщност окончателното установяване на еднопартийната система в Испания става през 1939 г. На 9 февруари с.г. Франко издава закон за отговорността за политическата дейност. С член II на този закон изрично се забраняват 24-те политически партии, профсъюзите и масовите организации (20–280).

Въз основа на изложеното дотук за главните фашистки държави може да се направи изводът, че еднопартийната система е първата и най-важна стъпка към изграждането на фашистката държава. Опитът на страни, които гравитираха около фашистките държави и искали да следват техния пример, като България, Румъния, Унгария, но които не можаха да изградят масови фашистки партии и да им предоставят пълен монопол над политическия живот чрез унищожаването на другите партии — такива страни не можаха да изградят завършена фашистка система. При тях фашизмът прие до голяма степен форма на подражателство на класическите образци, на една своеобразна смесица от военна диктатура и фашизъм, фашизъм и останки от буржоазна демокрация, фашизъм и монархия.

II. СРАСТВАНЕ НА ФАШИСТКАТА ПАРТИЯ И ДЪРЖАВАТА

Пълното единство на партията и държавата е вторият съществен момент в изграждането на тоталитарната държава на фашизма. Той е толкова тясно свързан с първия — установяването на монопартийна система, — че може определено да се разглежда като негово продължение, закрепване и консолидиране на монопартийната система. Връзката между тях е пряка. Не може да се затвърди окончателно установеният политически монопол на една фашистка партия, ако тя по-нататък не се отеждествява с държавата, ако не направи държавата своя участна собственост или най-малкото свое умонополно владение. Тогава тя може вече да го раздава на членовете си под формата на държавни служби, постове и привилегии, за да ги заинтересува материално от установяването на единство между партията и държавата. Това е най-сигурният път за сливане на партията с държавата.

Нацистите оцениха решаващото значение на този принцип и още през първата година на своето господство, след като проведоха много акции в тази насока, юридически го закрепиха в специален закон. „За обезпечаване единството на партията и държавата“ от 1 декември 1933 г. Той обявя националсоциалистическата партия за „носителка на немската държавност“ и „неразривно свързана с държавата“, „След победата на националсоциалистическата революция — се казва изрично в закона — НСДАП се явява носителка на германската държавност и е неразривно свързана с държавата“ (89–693 и 694). Затова съвсем основателно се подчертава в енциклопедичното издание на ГДР „Германската история в дати“ (1967), че чрез закона за осигуряване на единството на партията и държавата „ръководството на НСДАП се слива («verschmelzen») с правителството, също като партийният апарат на НСДАП — с държавния“ (138–724).

1. СРАСТВАНЕ НА ДЪРЖАВНИЯ АПАРАТ С ПАРТИЙНИЯ

Всъщност единството на партията и държавата стихийно се осъществява отдолу още със завземането на властта чрез завладяване на държавните постове и длъжности от членовете на фашистката партия. Така се получава своеобразно срастване на държавния с партийния апарат.

В резултат на това държавата става партийна (особено достойние на фашистката партия), а партията — държавна. Партийните лидери на фашистката партия стават държавни ръководители. Хитлер е едновременно фюрер на немския народ по партийна линия и райхсканцлер като държавник. Гьоринг като държавник е министър на отбраната, шеф на Луфтвафе, министърпрезидент на Прусия и генерален пълномощник по четиригодишния план, по партийна линия — райхсфюрер на СА и СС; Гьобелс в партията завежда пропагандата и е гаулайтер на Берлин, в държавната йерархия — министър на пропагандата и член на Имперския съвет по отбраната; Химлер в партията е райхслайтер по укрепването на германската народност и райхсфюрер на СС (СС са партийни войски), в държавата — министър на вътрешните работи и член на Министерския съвет по отбраната на държавата; А.Розенберг в партията е райхслайтер по идеологическото и политическо възпитание на членовете на НСДАП, в държавата — министър без портфейл; Р.Хес в партията — заместник на фюрера и райхслайтер, в държавата — министър без портфейл и член на Имперския съвет по отбраната; М.Борман — по партийна линия секретар на фюрера и началник на партийната канцелария, а в държавната йерархия — министър без портфейл и член на Министерския съвет по отбраната на държавата; Х.Франк в партията — райхслайтер по правните въпроси, в държавата — министър без портфейл; В.Фрик в партията — райхслайтер на националсоциалистическата фракция в Райхстага, в държавата — министър на вътрешните работи; Даре в партията — райхслайтер по селския въпрос, в държавата — министър на земеделието; Р.Лай в партията — райхслайтер по организационните въпроси и ръководител на Германския трудов фронт, в държавата — пълномощник по

осигуряването на работна сила; Б.фон Ширах в партията — райхслайтер по възпитанието на младежта (впоследствие гаулайтер на Виена), в държавата — лице, присъстващо на заседанията на правителствения кабинет.

Онези, които внимателно са изучавали по документи структурата на нацисткия режим, са забелязали тази „особеност“. Главният съветски обвинител на Нюрнбергския процес Р.А.Руденко пише: „За да се заздравя връзката между властващата банда и отделните организации, всеки от заговорниците играеше няколко роли, явяваше се в няколко лица. Гьоринг беше министър, главнокомандуващ военновъздушните сили, пълномощник по четиригодишният план, райхслайтер, висш ръководител на СА и СС; Хес беше министър, заместник на Хитлер по партийна линия, генерал от войските СС и САГ; Розенберг беше имперски ръководител на националсоциалистическата партия по идеологическите и външнополитическите въпроси, министър и обергрупенфюрер от СА и СС и т.н.

Както Гьоринг — министърът е неделим от Гьоринг — обергрупенфюрерът от СС, така са неделими СС, гестапо и другите престъпни организации на хитлеристкия режим“ (111–8).

Макар безусловно вярна, тази констатация не обхваща детайлно истината, понеже ограничава симбиозата нацистка партия — държава само до върхушката. Р.А.Руденко смята, че „властващата банда“ иска само „да заздравя връзката“ между себе си и „отделните организации“, докато всъщност тук се касае за природата, за същността на фашистката държава. Именно затова въпросното явление не се ограничава само във върхушката, а се разпростира върху цялата система на националсоциалистическата държава, отнася се към нейните най-фундаментални принципи.

Срастването на държавните и партийните постове продължава и надолу по цялата йерархическа стълба. Всички по-важни постове в Третия райх се заемат от членовете на Германската националсоциалистическа работническа партия (т.е. партията на Хитлер) и особено от заслужилите ветерани на националсоциалистическото движение. Членуването във фашистката партия дава като първа и най-важна привилегия правото да се заема държавна длъжност.

Срастването на държавния и партийния апарат е универсално явление, то приема най-различни форми, но няколко от тях имат основно значение. **Първо**, поголовно заемане на постове в държавния апарат на членовете на фашистката партия и нейни заслужили ветерани;

второ, (във върхушката) непосредствено съединяване на правителствената и централната партийна власт в едни и същи лица (Хитлер, Гьоринг, Гьобелс, Химлер, Розенберг, Хес и пр.); всяка от тези особи може да се разглежда като органически синтез на правителствена и партийна власт;

трето, узаконен от самата държава повсеместен партиен контрол над всички държавни органи, техният кадър и тяхната дейност;

четвърто, прехвърляне на държавни функции върху органи на фашистката партия;

пето, сливане на сродни държавни и партийни формации;

шесто, централно държавно заплащане (по подобие на чиновниците) на чисто партийните функционери (райхслайтери, гаулайтери, крайслайтери, ортсгрупенлайтери), които се занимават с партийно-организаторска и агитационно-разяснителна работа.

Ще се спрем поотделно на всеки от посочените случаи на срастване.

А) НА ДЪРЖАВНИТЕ ПОСТОВЕ — ЧЛЕНОВЕ НА ФАШИСТКАТА ПАРТИЯ

С идването на Хитлер на власт в държавния апарат се вливат няколкостотин хиляди членове на нацистката партия, „за да укрепят властта“, като стихийно и масово завладяват нейния апарат. За тях идването на нацизма на власт е триумф на „националсоциалистическата революция“. В речта си от 18 май 1933 г. Гьоринг приветствува това положение: „Който е завоювал длъжностите, той ще ги владее“. Един месец по-късно (т.е. през юни същата година) Рудолф Хес, който по това време е заместник на фюрера в партията, доразяснява: „... даже в случай, че ветераните на партията не притежават способности, то това се компенсира с техния горещ стремеж да работят за делото на националсоциалистическата държава“ (103–108).

Впоследствие партийните членове получават предимство дори в сферата на изяшните изкуства и литературата. В окръжно X 115 от 20

август 1937 г. палатата по културата по повод приемането на членове в райхскамарата за изобразителни изкуства е казано дословно: „Старите партийни другари имат предимство. Доколкото специални предпоставки са налице; от само себе си се разбира, че трябва да се предлагат онези партийни другари, които още преди завземането на властта са участвували в движението“ (178–107).

Фактически още преди края на 1933 г. всички ръководни длъжности в имперските, областните и местните органи са заети от членове на фашистката партия. Ръководството на партията всемерно поощрява този процес. За укрепване на националсоциалистическата власт то провежда основна чистка в държавния апарат, която дава на партийните ветерани зелена улица към административните постове и служби. Със закона за възстановяване на професионалното чиновничество (от 7 април 1933 г.) от имперските, областните и местните органи са изгонени „служащите, които вследствие на тяхната политическа дейност досега не са дали гаранции, че те всеки момент ще се обявят за националната държава“ (Reichgesetzblatt, 1933, Bd.I, S.175) като на тяхно място веднага постъпват преданите и проверени партизани на режима. През януари 1935 г. е издаден закон, който още повече закрепва партийния монопол върху държавните длъжности. Съгласно този закон кандидатурите за бургмистри могат да се издигат само от местните първични организации на нацистката партия. След това този единствен кандидат се утвърждава от министъра на вътрешните работи в качеството му на бургмистър за срок от 12 години. Местните фашистки организации назначават и съветници на бургмистрите. По такъв начин хитлеристите напълно ликвидират самоуправлението, подменяйки го с централизираната система на правителствено управление, начело на което стои ръководството на нацистката партия. (103–107).

От гледна точка на интересуващия ни проблем крайно интересен е декретът на имперското и пруско министерство на вътрешните работи от 27 февруари 1936 г., в който изрично е казано, че не може чиновникът да бъде безпартиен „при тесните взаимоотношения на партията и държавата“ и особено пък да напусне партията поради несъгласие „с програмата и политическата установка на партията“. „Във всеки отделен случай, се казва в декрета, следва да се провежда обстойна проверка с цел да се установи по каква причина чиновникът

е излязъл от партията. Ако той е направил това, бидейки несъгласен с програмата и политическата установка на партията, то той не може да остане чиновник.

Но даже ако това не е така, то излизането на чиновника от партията при тесните взаимоотношения на партията и държавата може да наведе на мисълта, че не му достига вътрешна връзка с националсоциалистическата държава или необходимият дух на саможертвование“ (89–438). На 26 януари 1937 г. са издадени т.нар. „Основни положения на немския закон на чиновниците“, според който всяко назначение на държавна длъжност, което не е съгласувано с органите на националсоциалистическата партия, се счита недействително. Защото „вътрешната връзка на чиновника с партията е предпоставка за неговото назначаване на длъжност... Чиновникът трябва да бъде изпълнител на волята на националсоциалистическата държава, ръководена от НСДАП“ (89–533). Това разпореждане узаконява напълно и оконча телно партийния контрол над държавните органи, установява пълен монопол на националсоциалистическата партия над германската държава.

Казаното дотук се отнася не само до чисто административните служби, но и до съда. По същия начин под контрол са взети и съдебните органи. Масово се снемат съдии по политически причини, главно за членуване в леви партии и съюзи. Онези от тях, които не са членували в леви партии, са подложени на голям политически и морален натиск да влязат в националсоциалистическата партия. В противен случай ги заплашва уволнение. Новите съдилища, учредени, за да преследват „лица, извършвали политически престъпления“, се комплектуват изцяло от националсоциалисти, членове на партията. Дори Имперския съд, който издаде оправдателна присъда на тримата обвиняеми в подпалването на Райхстага, се оказа твърде неблагонадежден в политическо отношение и бе подменен с новосъздадения „Народен съд“, занимаващ се само с политически дела. Съставът на този т.нар. „Народен съд“ са двама съдии и пет партийни чиновници от НСДАП (90–319).

Изобщо завладяването на административните постове и служби от партийните членове на НСДАП е така тотално, че Хитлер в реч пред Райхстага на 20 февруари 1938 г. ще заяви: „Няма нито едно учреждение в тая държава, което да не е националсоциалистическо. В

Германия всяко лице, заемащо отговорна длъжност, е националсоциалист. Всички учреждения на империята се намират в подчинение на върховното политическо ръководство. Партията ръководство Германия политически“ (89–30).

Мусолини между другите „изключителни фашистки закони“ също издаде специален закон за чиновниците под неточното название Закон за бюрокрацията. Чрез него той затвърди завладяването на на държавните постове от членовете на фашистката партия. Този закон по същество поставяше чиновника пред дилемата: или да стане член на фашистката партия (ако не е такъв) и да работи като активен фашист, или да си подаде оставката. Законът предвижда незабавно отстраняване на чиновниците, които „явно или скрито действуват или бездействуват против правителството“ (112–52).

Според разясненията, дадени в текста на закона, фашистката държава не може да търпи чиновници, които са против правителството, защото при фашисткото управление „правителството и държавата“ са неделими и онзи, който се обяви против фашисткото правителство, се обявява против фашистката държава и фашисткия режим. Следователно, той не може да бъде на служба в системата на държавния апарат.

Скритата принуда за членуване във фашистката партия е посочена много точно от П.Толиати: „Какво представлява в днешна Италия членът на фашистката партия? Част от нейните членове е политически активна, има поръчения, изпълнява политическа функция. Но ако вие се вгледате в болшинството членове, ще видите, че подавяващата част е политически пасивна. Но независимо от това те членуват в партията? Защо? Защото редица принудителни обстоятелства ги заставят да влизат в партията. Природата на тези обстоятелства е от двояк характер: те въздействуват пряко и косвено. Например косвено действащите обстоятелства се изразяват в това, че принадлежността към фашистката партия се изисква за заемането на каквато и да е длъжност в държавния апарат: за заемането пък на висшите държавни служби членството във фашистката партия е задължително условие.

... По такъв начин вие виждате каква маса хора от дребните и средните слоеве влиза във фашистката партия само защото те работят, само защото те трябва да живеят, а за да живеят, трябва да работят.

Друга форма на принуждение — това е пряката принуда, която се осъществява по отношение на работниците в заводите. Наистина до предписанието — ако искаш да продължиш да работиш, влизай в партията — още не се е стигало. Но например при наемането на работа на двама безработни, единият от които е член на фашистката партия, а другият — не, на фашиста ще се окаже предпочитание.

... При такава форма на принуда става ясно защо много членове на фашистката партия... изглеждат политически пасивни, не се занимават с политика, пък и въобще са слабо обхванати от влиянието на фашизма“ (116–80).

Още по-драстични форми достига завладяването на държавни постове от партийни членове в Испания. По свидетелството на Ейбл Плен тук след 1939 г. дори учителските места се раздават на партийни членове фалангисти по привилегия независимо от тяхната научна подготовка и образование. Режимът се интересува от едно-единствено качество — учителите да са негови предани и активни поддръжници. „Преподавателският кадър беше съставен... цяла тълпа лошо подготвени фалангисти и други крепители на режима, които бяха възнаграждавани с учителски места независимо от жалката им липса на качества, за да заместят хилядите учители и професори републиканци, които се намират в изгнание, по затворите или бяха изклани“ (93–169).

Ще бъде едностранчиво и повърхностно, ако тоталното заемане на държавните постове и служби от членовете на фашистката партия се схваща само като награда от партийното ръководство за извършени услуги, както погрешно мисли Херман Раушинг: „Присвояването на всички синекурни служби се извърши навсякъде, дето беше възможно. От най-високостоящите до най-последните в новата йерархия, всички на драго сърце слушаха д-р Лай..., който навред ревеше: «Бе рете рози, докато не са прецъфтели».

По това време чух новия боен вик на «дирижираната корупция». Корупцията не бе само позволена, а явно организирана. Имаше дори люде, които се надяваха, че националсоциализмът скоро ще умре от това.

... Най-различни чиновнически места, членове на административни съвети, дивиденди, аванси, възнаграждения. Всички бяха на тяхно разположение. Всяка банка, всяко голямо предприятие

искаше да има свой представител в партията като защитник със заплата“ (99–68 и 69).

Забогатяването и корупцията не са приоритет на фашистката власт. „Новото“, внесено от фашизма в държавното строителство, е изграждане на завършена „партийна“ държава, партийна диктатура, създаване на държавен апарат, който освен по административна (т.е. пак партийна) може да се контролира и по партийна линия. По такъв начин се осъществява системата на двоен контрол на фашистката партия над държавата, който придава особена стабилност и монолитност на режима в цялост.

Б) РЪКОВОДСТВОТО НА ФАШИСТКАТА ПАРТИЯ СЕ САМОНАЗНАЧАВА ЗА ПРАВИТЕЛСТВО НА ДЪРЖАВАТА

Когато на 30 януари 1933 г. Хитлер беше назначен за райхсканцлер и състави своя правителствен кабинет, в него влизаха само трима националсоциалисти: той, Гьоринг и Фрик. Хитлер имаше поста райхсканцлер, Гьоринг — министър без портфейл, Фрик — министър на вътрешните работи. Останалите членове на кабинета — министърът на външните работи фон Нойрат, министърът на финансите граф Швейрин фон Крозиг, министърът на продоволствието и селското стопанство Хугенберг, министърът на труда Зелдте, министърът на отбраната фон Бломберг, министърът на пощите и транспорта фон Елц Рубенах, министърът на правосъдието Хертнер — не бяха членове на националсоциалистическата партия. Те принадлежаха към други политически партии, които само след няколко месеца щяха да бъдат разпуснати. Лишени от политическа опора, тези министри бяха обречени на провал.

Хитлер, опирайки се на политическия монопол на своята партия, която остава единствена политическа партия в Германия, ще превърне правителствения кабинет в националсоциалистически. Това става по два начина: първо, като създава нови министерства, начело на които назначава видни националсоциалисти, и, второ, като приема в партията напълно лоялни към националсоциализма министри.

На 13 март 1933 г. е създадено Министерството на народната просвета и пропагандата, оглавява го Гьобелс. На 5 май 1933 г. — Министерството на авиацията и Министерството на образованието. Горинг оглави първото, гаулайтерът на Южен Хановър — Бернгард

Руст — второто. На същата дата е създадено и Министерството на църковните въпроси, оглавно от видния националсоциалист Ханс Керл.

След започването на войната са създадени още две министерства: на 17 март 1940 г. — Министерството на въоръженията и боеприпасите. За министър е назначен заслужилият националсоциалист д-р Тод (покъсно негов приемник става Шпеер). На 17 юли 1941 г. е сформирано Министерството за окупираните източни области, оглавно от идеолога на партията Розенберг.

Освен министрите на правителствения кабинет (в качеството на министри без портфейл) са включени също заместникът на фюрера Р.Хес, по-късно М.Борман и началник-щаба на СА Ернст Рьом (след 30 юни 1934 г. Шепман). Това става още на 1 декември 1933 г. с издаването на Закона за обезпечаване единството на партията и държавата. Съответният пункт гласи буквално: „Заместникът на фюрера и началник-щаба на СА ще станат членове на имперското правителство, за да може да се обезпечи тясно сътрудничество на отделите на партията и СА с държавните власти...“ (89–26).

На 30 януари 1937 г. Хитлер приема в партията онези членове на кабинета, които дотогава са безпартийни: фон Нойрат, фон Бломберг, Зелдте, фон Елц Рубенах. Партийният официоз „Фьолкишер беобахтер“ в южногерманското си издание от 1 февруари 1939 г. по следния начин коментира това събитие: „Имайки предвид предполагаемото снемане на забраната за приемане в партията на нови членове, фюрерът като първа крачка точно в това направление прие в партията онези членове на кабинета, които досега не членуваха в партията, и заедно с това им връчи златни партийни значки като най-висше почетно отличие в партията.

... Фюрерът награди със златна партийна значка членовете на партията, държавните секретари: д-р Ламерс, Функ, Крьонер и генерала от авиацията Милх“ (89–70 и 71).

Единственият човек от кабинета, който отказва да влезе в партията, е министърът на пощите и транспорта фон Елц Рубенах. Неговият отказ, макар и в много вежлива форма, е по открито идеологическо съображение — несъгласие с идеологията на националсоциализма. „Аз вярвам в принципите на християнството — пише той до фюрера — и трябва да остана верен на бога и на самия

себе си. Членството в партията ще означава, че аз съм длъжен без всякаква съпротива да приема засилващите се нападки на партийните чиновници против религиозните убеждения и против онези, които желаят да останат верни на своите религиозни убеждения“ (89–71).

С това фон Елц Рубенах фактически подава оставка. Оставката му е незабавно приета.

Така още в началото на 1937 г. правителственият кабинет става изцяло националсоциалистически: членовете на правителството са членове на националсоциалистическата партия, на нейното ръководство или партийните водачи стават правителствени ръководители. И правителственият кабинет придобива следната физеономия: Хитлер, Гьоринг, Гьобелс, Химлер, Хес, Розенберг, Даре, Фрик, фон Нойрат, Х.Фанк, Рибентроп.

Всички до един са членове на националсоциалистическата партия и (с изключение на фон Нойрат, който е само член на партията, без да заема ръководен пост в нея) са нейни имперски ръководители.

По такъв начин Законът за обезпечаване на единството на партията и държавата (от 1 декември 1933), който по думите на един от американските обвинители на Нюрнбергския процес е основна мярка в изграждането на националсоциалистическата държава, бе последователно проведен и в правителствения кабинет.

Този момент в изграждането на „тоталитарната държава“ е толкова съществен, че към него ще се връщат многократно обвинителите на Нюрнбергския процес. Американският обвинител Сторн, който се занимаваше специално с престъпленията в правителствения кабинет, писа: „Участието на райхслайтерите и другите видни членове на ръководния състав на нацистката партия в правителствения кабинет способствува за установяване господство на националсоциалистическата партия и нейния ръководещ състав над правителството“ (89–26). В същия смисъл се изказва и главният американски обвинител Роберт Джексън: „Имперското правителство е било само външна форма, ползувайки се от която, нацистката партия е претворявала своята воля в законодателни, административни и изпълнителни актове“ (89–327).

Интересно е да се отбележи, че в Италия почти по същия начин се развиват събитията, когато кралят възлага на Мусолини да състави правителство. В кабинета на Мусолини освен самия Мусолини има

още трима фашисти, между които признатият икономист де Стефани, двама народници, пет либерали от различни направления и двама общопризнати герои от войната: генерал Дияц — „дукът на победата“, и адмирал Тоан де Реаел — „дукът на морето“ (112–32).

В първия си кабинет Мусолини освен глава на правителството заема и поста министър на вътрешните работи.

Но до 1925 г. Мусолини не съставя „хомогенно фашистко правителство“, работи в коалиция с представители на други политически партии.

Едва след кризата около убийството на депутата социалист Матеоти, която трае през цялата 1924 г. Мусолини образува нов кабинет само от фашисти. Този епизод е представен от официалния историк на италианският фашизъм Джоакино Волпе по следния начин: „Кабинетът бе цял и само от фашисти. Либералите или станаха фашисти, или изчезнаха от видимо обръщение, както социалистите и народниците. Мнозина непримирими противници или отидоха в чужбина, или бяха принудени да отидат...“ (17–127).

Всъщност това съвпада с периода на „изключителните фашистки закони“, с приемането на които фашистите забраняват другите партии и завладяват напълно държавната машина. Съставянето на второ, „хомогенно фашистко правителство“ е завършек на този процес на формиране на еднопартийна политическа система и изграждане на фашистката държава.

При Франко партията още в началото владее правителствения кабинет и представя типичен случай на превръщане на партийното ръководство в правителство на държавата. По-голямата част от министерствата, между които и най-важните, се оглавяват от водачите на Фалангата.

Правителственият кабинет от юли 1939 г. например е твърде характерен в това отношение: 1) Франциско Франко: в партията върховен водач (каудильо) на Фалангата, в държавата — председател на министерския съвет; 2) Рамон Серано Сунер: по партийна линия — президент на политическата хунта на Фалангата, в правителството — министър на вътрешните работи, а в интервала от 1940 до 1942 г. става и министър на външните работи; 3) Мунос Грандес: по партийна линия — секретар на политическата хунта на Фалангата и същевременно началник на фалангистката милиция, в правителството — министър

без портфейл; 4) Гамеро дел Кастильо: в партията — член на политическата хунта на Фалангата, в правителството — министър без портфейл; 5) Р. Савчес Масас: в партията — член на политическата хунта на Фалангата, в правителството министър без портфейл; 6) Хосе Ибанес Мартин: по партийна линия — член на Фалангата, без да заема отговорен пост, в правителството — министър на народното образование; 7) Алонсо Пеня Боеуф: по партийна линия — член на Фалангата, в правителството — министър на обществените работи.

Останалите четирма министри — нефалангисти — са от военната част и те оглавяват раздробеното на три бивше Министерство на националната отбрана, както следва: Министерството на сухопътната армия начело с генерал Хосе Енрике Варела, Министерството на военно-въздушните сили начело с Хуан Ягуе и Министерството на морските сили начело с адмирал Салвадор Морено. Последното нефалангистко министерство е това на външните работи начело с полковник Байгбедер Атиенса (20–281).

Разбира се, в по-късните Франкови правителства представителството на Фалангата варира в зависимост от вътрешните и международните условия. Но като правило Фалангата владее правителствения кабинет по три начина: първо, чрез получаването на най-важните министерства — на вътрешните (понякога и на външните) работи, на труда, народното образование, селскостопанското производство и узаконеното със специален декрет Министерство на партията, второ, чрез контрол над другите министерства посредством партийни членове, заемащи високи чиновнически служби в тях. Трето, партийното господство на Фалангата над кабинета се осъществява и чрез Франко, който като върховен водач на партията е и несменяем шеф на правителството с неограничено право на постоянни реорганизации на кабинета.

Някои характерни особености във взаимоотношенията между Фалангата и правителствения кабинет са представени от Ейбл Плен: „Известни ключови позиции в кабинета са били считани още от началото на Франковата реорганизация за «сфера на влияние» на Фалангата.

Постовете, които Фалангата държеше в кабинета, се състояха главно от министерствата на вътрешните работи, на народното просвещение и земеделието, във от поста *ministero del movimiento* или

министър на партията, запазено с Франков декрет за главния секретар на Фалангата“ (144–53). По-нататък Е.Плен изтъква, че макар „заеманото от секретаря на Фалангата Арезе Министерство на партията да представлява теоретически министерски пост без портфейл, то служеше не само за върховна връзка между «движението» и министерския съвет (фалангистите, упорити в омразата си към парламентарното управление, още отказваха да наричат организацията си партия), но обгръщаше и важния подсекретариат на народното просвещение, Министерството на пропагандата на диктатурата. Този подсекретариат — Vice Secretaria — упражняваше един действително неоспорван монопол върху цялата преса и печата, радиото, цензурата, филмите, театрите, изкуствата музиката и всички останали прояви в областта на културата, забавленията и пропагандата из цяла Испания.

Но над и зад тези постове, които държеше непосредствено в ръцете си, Фалангата фактически упражняваше неограничено влияние и сред другите министерства посредством фалангисти, заемащи високи служби, и чрез въоръжени агенти и преплетени дейности в профсъюзите. Тази преплетена дейност биваше така прикрита и честа, че беше трудно да се познае къде започваше властта на правителството и къде свършваше тази на Фалангата“ (93–55).

(Точно затова през 50-те години в Испания най-често можело да се срещне в разговорите фразата „Фалангата управлява всичко“.)

Дейността на фашистката държавна и партийна йерархия е така тясно „преплетена“ (да използваме тази дума, макар че по-точният термин е „срастване“), че всеки, който загуби своето високо положение във фашистката партия, неизбежно загубва мястото в правителството и обратно. Серано Сунер например, като загубва постове си на министър на вътрешните и външните работи, „трябвало да слезе и от мястото си на деен вожд на Фалангата“ (141–55). Когато Хосе Луис Арезе (дългогодишен партиен водач) в по-ново време загубва поста си министър на благоустройството на градовете, загубва и положението си във Фалангата и т.н.

Подобно положение на нещата от гледна точка на „тесните връзки на партията и държавата“ (Хитлер) е съвсем логично. Ако един министър бъде изгонен от правителствения кабинет, а запази ръководното си положение във фашистката партия, той може като

„обиден“ в определен момент да обърне партията срещу правителството или най-малко да остане обединител на опозиционните настроения в партията срещу правителството. Това обаче противоречи на един от най-дълбоките принципи на тоталитарната държава, без опазването на които тя не би могла да съществува: пълното единство на фашистката партия и държавата. И затова неизбежно е освободеният от правителствения кабинет да бъде лишен и от високия пост в партията.

В) КОНТРОЛЪТ НА ФАШИСТКАТА ПАРТИЯ НАД ДЪРЖАВНИТЕ ОРГАНИ

Повсеместният контрол на националсоциалистическата партия над държавните органи — контрол, узаконен от самата държава, е една от особено важните форми на срастване на държавния апарат с партийния. Тя се изразява не само в това, че назначаването на административни длъжности не може да става без одобрението на съответната партийна инстанция, не и в това, че партийните водачи заемат едновременно и държавни длъжности, но и че контролът се разпростира и върху законодателната дейност на държавата. Нито един закон или декрет не можеше да се издаде в Третия райх без предварителното съгласие на ръководството на нацистката партия.

Разбира се, всички закони, които се издават, излизат и се гласуват в Райхстага, но това е формално, защото нацистите имат абсолютно мнозинство в Райхстага. В такива случаи Райхстагът е единодушен като партийните конгреси: всичко се приема с „Хайл Хитлер!“. Поважен е другият момент, че преди да влязат в Райхстага и се одобрят от него, тези закони трябва да получат одобрението на партийната канцелария на НСДАП.

На 27 юли 1934 г. Хитлер подписва декрет, който дава правото на неговия заместник Хес да контролира цялата законодателна дейност в пределите на империята и изобщо да взема участие във всички държавни работи. В декрета е казано: „С настоящото предоставям на заместника на фюрера — райхсминистъра Хес — да взема участие в разрешаването на въпроси, свързани с подготовката на проекта за закона във всички административни инстанции на империята. Всички законодателни материали, след като бъдат подготвени от съответните имперски министри, трябва да му се препращат. Това трябва да се прави също така и в онези случаи, когато над дадения проект работи

само един подготвящ го министър. На имперския министър Хес трябва също така да бъде предоставена възможността да разглежда проекти, предложени от експертите.

Установеният ред се отнася също така към декретите и законите. На заместника на фюрера като райхсминистър се предоставя правото да изпраща в министерствата в качеството на свои представители съответните експерти от своя щат.

Такива експерти се упълномощават да го представляват пред имперските министри“ (89–72).

Хес от своя страна разпраща циркуляр до всички по-важни инстанции, с които разяснява кого представлява и в качеството си на какъв контролира законодателната дейност на империята. „Съгласно декрета на фюрера от 27 юли 1934 г. аз получих правото да вземам участие в законодателната дейност на империята както в областта на издаването на закони, така и в сферата на декретите и директивите...

Аз трябва да подчертая, че моето участие в разрешаването на тези въпроси е израз на мнението на националсоциалистическата партия като такава по всеки от тях. По болшинството от законите и декретите, преди да дам своето заключение, аз се съветвам със съответните отдели на партийното ръководство...“ (89–72).

Впоследствие правата на Хес да утвърждава закони и декрети в качеството му на представител на националсоциалистическата партия се разширяват и върху провинциите. На 12 април 1938 г. д-р Ламерс в писмо до имперските министри пише следното: „Заместникът на фюрера ще вземе участие в работата също така и в онези случаи, когато имперските министри утвърждават държавни закони и законодателни актове в провинциите съгласно параграф 3 на първия декрет от 2 февруари 1934 г., предвиждащ изменение в структурата на империята. Заместникът на фюрера в качеството си на имперски министър ще взема участие също така в обсъждането на всички закони и заповеди, които по-рано са се разработвали или са се намирали в процес на подготовка при другите имперски министри и са одобрени от имперските министри. Законите и законодателните актове (декрети, заповеди), издавани от австрийското правителство, минават аналогична процедура. Доктор Ламерс“ (89–73).

След 1941 г., когато Хес мистериозно изчезва в Англия, тези неограничени пълномощия за контрол над административните органи

и тяхната законодателна дейност автоматически минават върху Мартин Борман, секретар на фюрера и началник на партийната канцелария. За законодателната дейност на М.Борман американският обвинител Стори на Нюрнбергския процес заяви следното: „В съответствие с декрета от 16 януари 1942 г. участието на партията във всички важни законодателни актове и назначения в правителството, а също така в повишаванията става изключително чрез Борман. Той участва в подготовката на всички закони и декрети, които се издават от имперските власти“ (89–10).

Контролът на националсоциалистическата партия като монополна политическа партия и същевременно „единствена носителка на германската държавност“ не се изчерпва само в сферата на законодателната дейност на имперските власти. Той продължава на всички по-низши стъпала на държавната и партийната пирамида, за да стигне до основите — до блоклайтерите. В границите на определено „гау“ (област) нито един по-сериозен държавен въпрос не може да се реши, без да е взето предварително съгласието на гаулайтерите, който на територията на своето „гау“ представлява НСДАП и с върховен политически ръководител.

Самата партия е изградена така, че да може да контролира държавните органи, и това е един от нейните съществени принципи. В „Организационната книга, на НСДАП“ изрично е казано: „Ние строим ръководството на партията въз основа на политическото ръководство на държавата“ (89–19).

Още по-откровено и по-точно е изразена контролиращата роля на НСДАП над държавните органи в речта на Хитлер на партийния конгрес в Нюрнберг през 1935 г., където заявява: „... не държавата ни дава заповеди, а ние даваме заповеди на държавата“ (89–27).

В областта на партийния контрол над държавните органи — като форма на срастване на фашистката партия с държавата — италианският фашизъм дава още по-оригинални образци. Тук срещаме „върховния фашистки съвет“ — висш партийно-държавен орган, — носител на „схващанията за фашистката държава и грижата за запазване на режима“ (112–57).

Този съвет в качеството си на партиен институт започва да функционира още след похода към Рим през октомври 1922 г., но става и *държавен* орган значително по-късно. С декрет от 28 септември 1928

г. трите института — министерският съвет, парламентът и сенатът — решават той да бъде превърнат от чисто партийен институт в конституционен орган.

Така той става върховен партийно-държавен орган, възплъщаващ в себе си срастването на фашистката партия с държавата — „орган на режима“. Чл. 1 от Закона за върховния фашистки съвет определя неговия интегрален характер по следния начин: „Върховният съвет на фашизма е висшият орган, който уконтролира и завършва всички дейности на режимат, създаден от революцията през октомври 1922 година. Той има съвещателни функции в случаите, показани от закона, а освен това може да бъде консултиран по всякакъв политически, икономически и социален въпрос от национален интерес чрез запитване от шефа на правителството“ (112–58).

Като върховен държавно-партийен орган той има контролни функции както в областта на държавата, така и в чисто партийната материя. Съветът упражнява контрол над *законодателната* дейност на държавните органи — парламента, сената, правителството. От тази гледна точка изключително интересни са разпоредбите на чл. 12 и 13, които определят чисто държавните функции на върховния фашистки съвет и според който „трябва да бъде вземано мнението на съвета върху всички въпроси, имащи конституционен характер“ (61–61). С други думи, „инициативата за изменения в конституцията се поставя в ръцете на съвета и фактически само съветът може да измени конституцията... Ако висшият съвет нарежда листата на депутатите и фактически избира по-голямата част от парламента, той е с това поставен, ако не над него, поне наравно с него“ (112–63).

Освен това съгласно чл. 13 от закона върховният фашистки съвет изгражда нов правителствен кабинет или попълва вакантните места в кабинета: „Запазвайки атрибутите и прерогативите на шефа на правителството, върховният съвет освен това съставя и има винаги готова листа за лицата, който в случай на ваканция той счита, че могат да заемат министерски постове“ (112–61).

В чисто партийната област функциите на върховния фашистки съвет са определени в член 11 от закона. Според него съветът: „а) определя листата на депутатите съгласно разпоредбите на последния избиращ закон (17 май 1928 година); б) обсъжда уставите, организацията и политическите директиви на националната фашистка

партия; в) произнася се по назначаването и уволняването на секретаря, подсекретарите, административния секретар и другите членове на директорията на партийната организация“ (112–60).

За характера на върховния фашистки съвет като рожба и символ на срастването на партийния и държавен апарат твърде много говори и неговият състав. Според текста на закона той е следният: „Шефът на правителството, който е по право негов председател, който го свиква, когато намери за необходимо, и който определя дневният му ред: секретарят на националната фашистка партия, който е и секретар на съвета; квадрумвирите на похода към Рим; ония, които в качеството си на министри са били негови членове в продължение на 3 години, и секретарите на фашистката национална партия, напуснала длъжността си след 1922 г.; членове са още следните лица; председателят на сената и този на камарата, министрите, държавните секретари, държавният подсекретар на министър-председателството; главнокомандуващият милицията; членовете на директорията на партията; председателите на Италианската академия на науките и на Фашисткия институт за култура; председателят на националната младежка организация Балила; председателят на синдикалния съд по Закона за защита на държавата; председателите на всички национални фашистки синдикални конфедерации, признати от специалния закон, и председателят на националният кооперативен институт“ (112–60).

Както се вижда от приведения пасаж, членовете на върховния фашистки съвет до един са членове на фашистката партия и заемат в нейната йерархия или в тази на държавата най-отговорни постове. „Шефът на правителството, който по право е негов председател“, е Мусолини, т.е. върховният водач на Националната фашистка партия; секретарят на фашистката партия т.е. вторият човек след Мусолини в партийната йерархия, е секретар на съвета или втори човек в съвета; „квадрумвирите на похода към Рим“ са военни ръководители на фашистката партия; министрите, членове на правителството, са също партийно организирани фашисти след 1924 г.; главнокомандуващият милицията не може да не бъде фашист, тъй като милицията е партийна: председателите на Италианската академия на науките и на Фашисткия институт за култура са непременно активни фашисти. За членовете на директорията на фашистката партия да не говорим — те са висшите ръководители на партията.

Строго взето, получава се следната картина: ръководителите на фашистката партия и нейните активисти, след като са завладели всички ключови позиции на държавата — правителството, парламента, сената, местните органи, — за да затвърдят *юридически* монопола и контрола на своята партия над държавата, създават специален орган за целта. Този орган е върховният фашистки съвет. Затова най-точно ще е последният да се определи като урган на контрола на фашистката партия над държавата, орган на юридически потвърдения контрол.

В противен случай би било непонятно защо е необходимо наред с правителството, което е партийно, фашистко, и директорията, представляваща централното ръководство на фашистката партия, да съществува още един върховен фашистки орган. Последният само привидно стои над партията и държавата, но ако се вгледаме по-внимателно в неговите функции и състав, става ясно, че той е специален орган на фашистката партия за контрол над държавата — контрол, повтаряме, юридически затвърден.

В това отношение разликата между нацистите и италианските фашисти се изразява във факта, че ръководството на нацистката партия в лицето на Хес, а по-късно и на Борман директно упражнява контрол над държавните органи и тяхната законодателна дейност, докато италианската фашистка партия създава специален орган за контрол, като го узаконява със съответния декрет на правителството, парламента и сената.

Г) ПРЕХВЪРЛЯНЕ НА ДЪРЖАВНИ ФУНКЦИИ ВЪРХУ ОРГАНИ НА ФАШИСТКАТА ПАРТИЯ

Една от най-ярките прояви на тази тенденция е контролиращата дейност на фашистката партия спрямо държавните органи, за която дейност ставаше дума в предния раздел. Тази практика обаче взема много по-широки размери, понеже партийните органи са най-недеждните в политическо отношение помощници на държавата, често по-сигурни от самите държавни органи. Затова фашистският режим, когато трябва да изпълни изключително важно в политическо отношение държавна задача, особено разчита на съответните партийни органи или формации.

Още в началото на нацисткото господство терорът над политическите и идеологическите противници на режима беше поверена не на държавната полиция, както би следвало да бъде при

нормални условия в една традиционна буржоазна демокрация, а на СС и СА в качеството им на партийна войска и частна полиция на НСДАП. Точно това правеше терора особено жесток, масов и безпощаден. Защото в качеството си на полиция СА и СС действуваха с вдъхновение, с дълбока политическа убеденост в необходимостта от терор. За разлика от държавната полиция тези партийни палачи не гледаха на терора като на служебно задължение, а като на триумф на своята нацистка партия, която им даваше и обещавахе всякакви материални и политически облаги в близкото бъдеще. Така към материалната заинтересованост се прибавя и страшният идеологически фанатизъм, който винаги е бил дълбоко присъщ на членовете на националсоциалистическата партия.

Охраната на концентрационните лагери, в които бяха затворени политическите и идеологически противници на националсоциализма, също се поддържаше не от държавната полиция, а от СА и СС. Те запазиха тези си функции до последните дни на германския фашизъм. С това собствено се обяснява защо и как ръководителите на Третия райх успяха за сравнително дълъг период да запазят в тайна страшните престъпления в концентрационните лагери, поне за германското население, пред което те бяха представяни като трудови лагери или лагери за военнопленници. Не случайно Хес в някакво писмо беше споделял, че войските СС са най-подходящи за изпълнението на важни държавни задачи, понеже са възпитани по-добре от другите части в духа на националсоциалистическата идеология.

Това са типични случаи, когато партийни формации изпълняват държавни функции.

Такива функции изпълняват и „чисто“ партийните органи на НСДАП, особено на равнището на угаулайтеритет, където най-ясно се пресичат държавните с партийните задачи. Един типичен пример: на 27 март 1942 г. Заукел, гаулайтер Тюрингия, е назначен генерален пълномощник по използването на работната сила, задача, чисто държавна. Със съгласието на партийната канцелария той от своя страна назначава другите гаулайтери за пълномощници по използването на работната сила в поверената им гау (област). Тяхната задача е формулирана от Заукел така: „Обезпечаване на непрекъснато взаимодействие на всички държавни, партийни, военни и стопански

инстанции за достигане на максимален ефект в областта на използването на работната сила“ (89–700).

По време на войната гаулайтерите стават пълномощници по отбраната на страната и отговарят за координацията на военната икономика. Със специален декрет от 1 септември 1939 г. шестнадесет гаулайтери са назначени за имперски пълномощници по отбраната на страната. По-късно във връзка с необходимостта от по-нататъшна мобилизация на военните резерви гаулайтерите изпълняват все повече и повече държавне функции. По същество всяка гау става област за отбрана на империята и всеки гаулайтер става комисар на тази област (89–696). Районните власти, осъществяващи контрол над цените, също са под ръководството на гаулайтера като имперски комисар по отбраната. Гаулайтерите се занимават също с разквартируването на войските и евакуацията на населението в случай, че съюзническите войски нахлуят на територията на неговата гау. Когато неблагоприятният ход на войната изчерпва последните резерви на Германия, тя прибегва до услугите на фолксщурма. Тогава гаулайтерите стават главнокомандуващи на фолксщурма (народното опълчение) в тяхната област.

От тази гледна точка симптоматично е също сътрудничеството между блоклайтерите (най-низшите партийни функционери) и полицейските власти. „Организационната книга“ на Германската националсоциалистическа работническа партия задължава блоклайтера посредством ортсгрупенлайтера постоянно да информира държавните власти за разпространителите на „вредни слухове“. „Блоклайтерът е длъжен да разкрива всички онези, които разпространяват вредни слухове, и да докладва на ортсгрупенлайтера (районния партийен ръководител — Ж.Ж.), за да може той по съответен начин да съобщава на държавните власти“ (89–700).

Подобни образци на прехвърляне на държавни функции върху партийни формации ни дава и италианският фашизъм. След 1923 г. е учредена фашистка милиция, партийна милиция, която се издържа с държавни средства и изпълнява функциите на държавна полиция (2–50).

Д) ОБЕДИНЯВАНЕ НА СРОДНИ ФОРМАЦИИ НА ФАШИСТКАТА ПАРТИЯ И ДЪРЖАВА

Това е най-пряката форма на срастване на държавния и партийния апарат на фашизма. Тя произтича от дълбокото родство между някои институции на фашистката партия и държавата, понеже фашистката партия, стремяща се към монополна власт, се самоизгражда с оглед управлението на държавата. Още преди идването си на власт нацистката партия създава своя частна полиция в лицето на СС и частна армия, представена от СА. Както бе вече показано, в първите години СС и СА в качеството си на партийни формации изпълняват държавни функции: те упражняват терора срещу „враговете на народа и държавата“, осъществяват превантивни арести, разтурят другите партии, охраняват концентрационните лагери и пр.

През следващите години обаче, когато нацистският режим напълно се стабилизира, а „партията стана държава“, по думите на Хитлер (84–579), те трябваше да бъдат обединени с държавната полиция. Това се изискваше не само от единството на задачите, но и от органически присъщата на режима нужда от все по-голяма и по-голяма концентрация и централизация на властта.

„Този процес получи завършека си в секретната заповед на Хитлер от 17 август 1938 г., когато, обяснявайки причините, поради които на 17 юни 1936 г. е обединил длъжностите началник на германската полиция и райхсфюрер на СС, Хитлер посочва: «Посредством назначаването на райхсфюрера на СС и началника на германската полиция при Министерството на вътрешните работи на 17 юни 1936 г. („Райхсгезетцблат“, част 1, стр. 487) аз създадох основа за обединяването и реорганизацията на германската полиция.

Посредством това мероприятие щутценцафелен (т.е. отредите СС) на националсоциалистите, които се намират под ръководството на райхсфюрера СС и началника на германската полиция, встъпиха в тясна връзка с германската полиция» (89–703). Всъщност това обединяване започва значително по-рано. Още през март 1933 г. 50 000 СА и СС — войници са придадени на държавната полиция в качеството им на «спомагателна полиция» (151–121).

Подобен род обединяване на партийни и държавни формации е налице и в случая със СА, които по начало възникват като партийна армия на НСДАП много преди идването и на власт. Чрез тях нацистката партия контролира и владее улицата. През 1934 г. те се разрастват неимоверно много и достигат цифрата 4,5 милиона.

Висшите офицери на СА — Рьом, Хайнест, Ширети, К.Ернст и пр. — искат да превърнат тази партийна армия в държавна, като сами станат нейни командири, подобно на това, което политическите ръководители на партията са едновременно и държавни ръководители. Това обаче заплашва всевластието на политическите ръководители, които вече чувствуват урозата от тази 4,5-милионна армия.

Това съперничество между политическите водачи на нацистката партия (Хитлер, Гьоринг, Гьобелс, Химлер и пр.), от една страна, и на военните и командири (Рьом, Хайнест, Карл Ернст и пр.), от друга, става причина за събитията от 30 юни 1934 г. Тогава политическите ръководители вероломно ликвидираха военните командири и сведоха ролята на СА до второстепенна сила. От този момент започва залезът на СА, чиято численост към 1940 г. е сведена до милион и половина.

През периода на войната, макар формално да представлява още партийна армия (защото истинска партийна армия след 30 юни 1934 г. са отрядите СС), тя фактически се слива с редовната армия. СА воюва при еднакви условия с редовната държавна армия, минава под командването на генералите от вермахта, без да ползува особени предимства и привилегии. Тайното списание «Ди Лаге», издавано от Гьобелс, съобщава, че «през есента на 1944 г. броят на отредите СА възлиза по това време на 1,7 милиона души. От тях 1,2 милиони били призовани в армията» (75–18).

Още по ярък пример за подобно обединяване срещаме при СД и гестапо. СД възниква първоначално като е секретна служба на СС, а след 4 юни 1934 г. и на цялата нацистка партия, докато гестапо представлява държавен орган — това са «многобройни подразделения на политическата полиция на отделните германски федерални държави, обединени под личното командване на Хитлер, и то с подкрепата на Гьоринг» (111–25). За пръв път СД и гестапо се обединени на 26 юни 1936 г. с назначаването на Хайдрих на поста началник на полицията за сигурност, която включва гестапо и криминалната полиция. Дотогава Хайдрих е началник *само* на СД, т.е. на партийната служба за сигурност.

«Това обединяване на полицията за сигурност (която беше държавен орган) със СД партийната организация под ръководството на Хайдрих бе оформено с указ от 27 септември 1937 г., по силата на който различните държавни и партийни органи, подчинени на Хайдрих

като началник на полицията за сигурността и на СД, бяха обединени административно в едно цяло — Главното имперско управление за сигурност (РСХА), което стана едно от главните управления на СС, подведомствени на Химлер като райхсфюрер на СС, и същевременно предсавляваше отдел при Министерството на вътрешните работи под ведомството на Химлер като началник на германската полиция» (111–25 и 26).

По същия начин стана обединяването на Задграничната организация на НСДАП с Министерството на външните работи. Този акт бе продиктуван пак от необходимостта да се избегне дублирането на партийния и държавния апарат при изпълнението на едни и същи задачи. До 1937 г. АО (аусландсорганизацион, което значи задгранична организация — Ж.Ж.) беше главно орган на хитлеристката партия. След това се превърна в правителствен орган.

По предложение на Хес Хитлер назначи Боле в Министерството на външните работи. В сградата на «Вилхелмщтрасе» X 74/76 той стана първият човек след Рибентроп. Назначаването на Боле (ръководителя на АО — Ж.Ж.) в Министерството на външните работи бе придружено със заповед на Хитлер, която санкционираше пълното сътрудничество на Министерството на външните работи с АО. Самото Министерство на външните работи създаде своя АО, която работеше под ръководството на Боле. От този момент той получи разрешение да присъствува на всички заседания на правителството, макар че самият той не беше министър.

Тесният контакт между Министерството на външните работи и АО даваше възможност на германските посланици и консули да ръководят дейността на германците, живеещи в чужбина“ (102–150 и 151).

Е) ДЪРЖАВАТА ОХРАНЯВА ФАШИСТКАТА ПАРТИЯ

След като в резултат на финансовото срастване на партийния с държавния апарат фашистката партия става държавна, т.е. политическо ядро на държавата, то последната взема под охрана партията. Фашистката партия получава юридическа защита от държавата точно така, както държавата получава за своите деяния политическа благословия от партията. По силата на това положение всички престъпления против фашистката партия стават юридически

наказуеми точно така, както се наказват престъпленията против държавата. Нацистите приеха специален закон относно престъпните действия против държавата и партията и за охрана на партийната форма. Този закон предвижда сурови наказания за тези, които правят изявления, накърняващи престижа на националсоциалистическата партията, затвор за враждебните изказвания против ръководителите на нацистката партия, защото те — по силата на срастването на апарата на НСДАП и държавата — са и държавни ръководители; затвор за онези, които измислят или разпространяват политически вицове, насочени против националсоциалистическия режим.

До каква степен са интимни отношенията между нацистката партия и държава, внимателни и грижливи държавните органи към партията, как те бдят над нейните интереси, може да се разбере и от едно разпореждане на Мартин Борман до органите на нацистката партия, където им препоръчва услугите на гестапо: „За да се осъществи по-тесен контакт между органите на партията и нейните организации от ръководителите на държавната тайна полиция (гестапо), заместникът на фюрера моли, щото ръководителите на гестапо да се канят на всички големи митинги на партията и нейните организации“ (89–699).

Друг документ — инструкция задължава държавните органи, по-специално ръководителите на висши държавни и политически управления, да подпомагат гаулайтерите със съвети, що се отнася до използването на работната сила. „Ръководителите на висшите държавни и икономически управления, отговорни за подчинените им области, са длъжни да дадат на гаулайтерите съвети и да ги информират по най-важните проблеми на използването на работната сила“ (88–343).

В това отношение раздел 6-и от Закона за обезпечаване единството на партията и държавата от 1 декември 1933 г. е особено категоричен: „... властите са длъжни да обезпечават законна и административна помощ на онези партийни организации и СА, които партията и СА са упълномощили да действуват от свое име“ (84–580).

За да защити партията от критикете на гражданите, нацистката държава преследва и хора на изкуството — сатирици. „Фьолкишер Беобахтер“ от 4. III. 1939 г. ни съобщава за изключени от Имперската палата на културата артисти поради публично осмиване нарежданията

на партията и държавата: „Имперският министър на народната просвета и пропагандата д-р Гьобелс изключи от Имперската палата по културата артиста и писател Вернер Финк, конференсието Петер Захе (Курт Пабст), както и излизащите под името «Тримата Руланд» Хелмут Бут, Вилхелм Майснер и Манфред Длуги. С това им се забранява в бъдеще всяко публично представяне в Германия.

Артистът и писател Вернер Финк още през май 1935 г. по случай затварянето на кабаре «Катакомбата» бе сериозно предупреден, тъй като в своите номера се е опитвал упублично да осмее нарежданията на партията и държавата. Въпреки това предупреждение в своето представление той отново е показал липсата на каквото и да било позитивно отношение към националсоциализма, а с това на обществеността и преди всичко на партийните другари е причинил най-тежки неприятности“ (179–93).

Всяка шега, виц или критика по адрес на националсоциалистическата партия и нейните ръководители автоматически попада под ударите на закона. На 20 декември 1934 г. е издаден специален закон за „предателството“ в партията, съгласно който по най-скоростната процедура се налагат санкции на „предателя“. Последният най-напред бива изключен от НСДАП чрез партийния съд, изгонван от работа, арестуван, изпращан в концлагер или разстрелван в зависимост от степента на провинение.

В Италия по времето на фашизма съществува специален Закон за защита на Великия фашистки съвет и неговите членове (т.е. ръководството на фашистката партия) подобно на Закона за защита на парламента, сената и техните членове.

Провинилите се в този смисъл срещу Великия фашистки съвет се наказват със смърт или принудителна каторжна работа (13–183).

Ж) ДЪРЖАВНО ЗАПЛАЩАНЕ НА АПАРАТА НА ФАШИСТКАТА ПАРТИЯ

В този случай се разкрива финансовият характер на срастването на фашистката партия с държавата, техният нерушим финансов съюз, върху който почива и идеологическото им единство. Владейки държавата, фашистката партия си осигурява чрез нея неограничени финансови средства. Тя може не само да раздава държавни постове и синекурни длъжности на своите членове, но и непосредствено да използва държавни средства за свои специфично партийни нужди:

първо, заплащане на партийните функционери и, второ, финансирането на шумните партийни мероприятия и кампании.

За своята дейност партийните функционери получават заплата както чиновниците и загубват своята заплата в случай, че от гледна точка на по-висшата партийна инстанция се окажат неподходящи. В своето изследване на италианския фашизъм С.М.Слободской привежда конкретни цифрови данни за ежегодния бюджет на апарата на фашистката партия, който се одобрява от министъра на финансите (110–74).

При това заплатата на партийния функционер е многократно по-висока не само от средната работна заплата, но и от тази на специалиста (инженера, лекаря, учителя, художника и пр.), защото за системата той е по-ценен от всякакъв специалист: политическата система се опира на него, а не на специалиста. По такъв начин той и материално се оказва в привилегировано положение спрямо широката маса от населението. Благодарение на това партийният апарат на фашизма скоро се откъсва от масата и се оформя като особен социален слой, който в Германия официално се наричаше „корпус на политическите ръководители“, но който по-правилно ще бъде да се определи като каста.

Неговата особеност се изразява не само в това, че той ръководи и управлява страната, но и в буржоазно-парвенюшкия му начин на живот, обусловен от финансовите възможности. При това положение управляващата фашистка партия се корумпира, а нейните функционери не избягват участието на бюрократи, свързани повече с апарата на своята партия, отколкото с идеологията, повече с кастата, отколкото с масата на партията.

С това може да се обясни странното от гледище на строгия фашистки морал положение, че тъкмо хората от върхушката, сочени на широката маса като образец за подражание — Хитлер, Гьоринг, Гьобелс, Химлер, Розенберг, Лай, Рибентроп и т.н., — след падането на нацистката държава се оказаха баснословно богати, с големи суми в чуждестранни банки. Хората, разпалвали най-бесни националистически чувства в народа и младежта, насаждали омраза към всичко чуждо (негерманско), бяха внесли своите пари в... чужди, главно швейцарски банки! Само от издаването на „Майн Кампф“, която се разпространяваше по същество принудително, Хитлер

получил 4 млн. долара; в началото на войната Гьобелс е имал задгранично имущество, оценено на 4,6 млн. долара; Химлер е имал в чуждестранните банки около 6 млн. долара (103–145). Най-богат измежду представителите на фашистката върхушка се оказа Гьоринг, с неговите приказни вили и дворци, с баня, чийто под е застлан с плочки от масивно злато.

Разбира се, партийните финанси не са единственият източник за обогатяване на апарата. Наред с партийната каса на НСДАП съществуват и държавни длъжности, синекурни длъжности към големите индустриални предприятия, които предвид на изключителното положение на фашистката партия държат да имат в нея свой платен представител. 78 места в директоратите и наблюдателните съвети на 24 от най-крупните монополи са заети от членове на фашистката партия (103–144).

Заемането на няколко такива длъжности по съвместителство — партийна, държавна плюс синекурна служба в някой тръст — дават възможност за много бързо забогатяване. Но това е характерно повече за самата върхушка на нацисткия партийен апарат, отколкото за средния и низшия слой. Когато крупно индустриално предприятие търси партийен функционер, който да представлява неговите интереси пред фашистката партия и държава, то предпочита висшия партийен сановник пред обикновения функционер по понятни причини. Ето защо инкорпорирването на партийни функционери във финансовата олигархия става предимно на нивото на райхслейтерите и гаулайтерите.

В този пункт изпъква особено релефно паразитният характер на фашистката партия. Създавайки огромен високоплатен партийен апарат (около 800 хиляди души в Германия) наред с държавния, тя фактически го дублира. Така паралелно с държавния апарат се изгражда и друг, унаддържавент, като социална опора на режима и оправдание за привилегиите, предоставени на видните крепители на режима. Лишен от съществени функции по начало, този партийен апарат симулира трескава активност с организирането на паради, митинги, демонстрации, манифестации, факелни шествия, поклонения на лобни места на загинали фашисти, колективни излети, военни и спортни състезания, национални празненства, с които прахосва допълнително грамадни държавни средства. С други думи, не само

апаратът, но и цялата му дейност има паразитен характер, струващ скъпо на обществото и държавата. Достатъчно е да се споменат „конгресните дни“ на нацистката партия в „столицата на конгресите“ — Нюрнберг. В продължение на цяла седмица няколко стотин хиляди души, дошли от всички краища на Германия, са на пълната издръжка на НСДАП по отношение на пътни, храна, нощуване и пр.

Необходимостта от по-дълбоко осветляване на тези проблеми изисква да разглеждаме принципиално новото съотношение на парите и властта при фашистката държава. Тук те си разменят местата. Ако за класическата буржоазна демокрация е характерен принципът „Който има пари, разполага с властта“, при фашистката държава става обратното. Абсолютното господство на политиката над останалите сфери на обществения живот изтъква противоположния принцип — „Който има власт, има и пари“. Пропорционална в основата си, тази зависимост отразява разликата в йерархичните нива и тогава „по-голямата власт носи повече пари“!

С това се обяснява бясната борба за власт, характерна за партийните функционери и държавници, която се отличава в доста отношения от аспирациите към властта от страна на буржоазните демократи. Поради тяхното лично богатство (имения, заводи, ферми и пр.) те са финансово независими от държавата и не винаги са пряко обвързани с нейните интереси, докато за нацистката партия и нейния апарат държавата е единствен и главен източник на доходи. Така фашистката партия, и по-точно нейният апарат, превръща държавата в оръдие за колективна експлоатация на гражданското общество и националната икономика.

2. ФАШИСТКАТА ПАРТИЯ — „ДЪРЖАВА В ДЪРЖАВАТА“

Срастването на държавния с партийния апарат е така дълбоко и ограничено, че след завършване на този процес става невъзможно да се разграничи къде започва партията и къде свършва държавата. Държавните органи са по своя дух „партийни“, т.е. грубо политически, а партийните — държавно-казионни и полицейско-бюрократически. Както точно отбелязва С.М.Слободской, фашистката партия в Италия плаща доста тежък данък за прекомерната си връзка с държавата. Тя просто загубва облика на политическа партия и се изражда в най-груба бюрокрация: „Едновременно с процеса на фашизация на държавния апарат се извършва и процес на одържавяване на фашистката партия с оглед превръщането и в полупринудителна организация, опираща се все повече като държавната власт на бюрократическия апарат и въоръжената сила“ (110–75).

Но независимо че при фашистката система става сливане на държавата с фашистката партия, последната в качеството си на монополно управляваща партия се оформя като един институт, който стои над държавата. В този смисъл фашистката партия приема статута на „държава в държавата“, тя командуваша и контролира държавата. „Не държавата ни дава заповеди, а ние даваме заповеди на държавата“ (89–27) — заявява самодоволно Хитлер. Но държавата не може да направи същото по отношение на фашистката партия.

В някои случаи отделни националсоциалисти са се опитвали да смекчат или камуфлират брутално собственическото отношение на фашистката партия към държавата. Р.Лай в качеството си на райхслайтер по организационните въпроси, изказвайки се на партийния конгрес в Нюрнберг през 1937 г., предлага следната формулировка за връзката между НСДАП и държавата: „Партията решава, докато държавата администрира“ (159–224).

Но тази формулировка още тогава беше посрещната с неодобрение, защото вече не само фактическото, но и юридическото положение на нещата се беше променило. Със Закона за германските цивилни служби от 26 януари 1937 г. партията получаваше правото и *формално* да контролира работата на държавните органи (159–225). А

от 30 септември 1938 г. хохайтстрегерите, т.е. отговорните партийни ръководители (райхс-, гау-, крайслайтери), получиха правото да контролират работата на съдебните органи. Тази практика е съществувала още от първите дни на нацистката власт, но сега се оформя и юридически.

А) ФАШИСТКАТА ПАРТИЯ НАД ЮРИСДИКЦИЯТА НА ДЪРЖАВАТА

При тоталитарната система изключително привилегированото положение на фашистката партията се изразява не само в монополното управление и контрол над държавата, но и в това, че законите на държавата са по същество невалидни за нея и нейните членове, когато те могат да попаднат техните удари. Тогава законите се елиминират от партийното ръководство. При нацизма член на партията не може да бъде съден от граждански съд, докато е още партиен член. При извършено престъпление, той трябва най-напред да бъде изключен от партията чрез „партийния съд“ и едва след това да бъде предаден на държавен съд като обикновен поданик на Третия райх. Войските СС, които са типично партийна формация, партийна полиция, също не могат да бъдат съдени от обикновен военен съд, а попадат под юрисдикцията на Главното управление на СС, отдел „Съдилища“.

Според „Насоките“, издадени на 17 февруари 1934 г. от заместника на фюрера за партийните съдилища, последните „имат целта да пазят общата чест на партията и на отделния партиен член, както и при необходимост да премахват по легален път различия в мненията на отделните членове.

Партийните съдии се подчиняват само на националсоциалистическата си съвест и не са подвластни на никой политически ръководител; подвластни са само на фюрера“ (143–13).

С други думи, партийните членове на НСДАП и членовете на СС стоят над гражданския съд, независими са от него и по силата на това положение могат да отменят присъдата на гражданския съд. Най-обикновено явление е да се издават оправдателни присъди на престъпници, политически предани на режима, или издадени вече присъди да се отменят от по-висшите партийни инстанции.

Убийците на евреите от 1938 г. са оправдани със следната мотивировка: „В случаите на убийства на евреи без специални указания или въпреки указанията не бяха открити неблагоприятни

мотиви. В дълбочината на душата си хората са били уверени, че със самото това те оказват услуга на фюрера и партията“ (89–567).

Членовете на нацистката партия, осъдени за извършени престъпления, се амнистират. „В 1935 г. няколко длъжностни лица в концентрационния лагер Хохщайн са обвинени в зверско отношение към затворниците. Високопоставени нацистки чиновници се опитват да оказат влияние на съда, но след осъждането на тези длъжностни лица Хитлер ги освобождава до един. В 1934 г. правителството разпраца на всички германски съдии «Писма на съдиите», които ги инструктират към «каква генерална линия следва да се придържат»“ (90–319).

Ето как се мотивира прекратяването на углавни дела за престъпления, извършени от членове на СА, СС и гестапо. „Тъй като тези постъпки не са били предизвикани от низки подбуди — се казва в документа, — но напротив, служили са като средство за достигането на великата патриотическа цел и са помагали за развитието на националсоциалистическата държава, прекратяването на углавното дело не е несъвместимо с обикновенните норми при прилагането на углавното право“ (89–613 и 614).

В Мюнхен имперският министър на вътрешните работи изтъква следните твърде характерни причини за прекратяването на съдебно дело против есесовските стражи, които били до смърт по главата един концлагерист в Дахау. Като главно съображение се изтъква това, че самото следствие би накърнило престижа на националсоциалистическата държава, тъй като процесът е насочен против членове на СА и СС, главни поборници за националсоциалистическа държава. Наистина, нацистките съдии прекратяват съдебните дела против членовете на СА по споразумение с главното управление на тази организация. „Действията и намеренията на членовете на СА са били насочени за благо на националсоциалистическото движение. По такъв начин политическите причини и чистотата на намеренията не подлежат на съмнение“ (89–614).

През 1939 г. съдия на военен трибунал признал смекчаващи вината обстоятелства по делото на един есесовец, застрелял някакъв капрал, когато последният му подава пушката. „При това той е бил във възбудено състояние, предизвикано от многочислените зверства,

извършени от поляците по отношение от германската раса. Бидейки член на СС, той особено чувствително реагира на присъствието на евреи и на възбуденото отношение на евреите към немците; поради това той действувал «съвършено необмислено, с юношески пориви» (89–615). В друг случай войници от СС са осъдени на „непредумишлено убийство“, както е квалифицирано зверското избиване на голяма група хора с ярко изразени елементи на садизъм: „След като примерно, 50 евреи, които правели през деня мост, завършили вечерта своята работа, тези двама войници ги въвели в синагогата и ги разстреляли без всякаква причина“ (89–615).

Убийствата, грабежите и разрушенията по време на антиеврейските акции в 1938 г. са разследвани от гестапо, партийните органи, гаулайтерите и политическото ръководство, които лицемерно заключават: „В онези случаи, когато евреите са убивани без заповеди или въпреки заповедите, подбуди от низък характер не са открити“. А целта на този процес, проведен от „партийния съд“, е изразена дословно: „Да защити онези другари по партия, които, движени от най-добри националсоциалистически подбуди и инициативи, са отишли твърде далеч“ (89–615).

Последната фраза говори повече, отколкото томове абстрактни размишления над интересуващата ни тема. В нея ясно е изразена главната правна особеност на тоталитарната система: фашистката партия стои над законите на държавата, а нейните членове и организации са свободни от юрисдикцията на държавата. В условията на тоталитарната държава съдът е не повече от един орган на фашистката партия, длъжен да изпълнява нейната воля: първо, съдиите са партийни членове, второ, няма независим от фашистката партия и държава печат. Правистът във фашистката държава съзнава, че заема отговорен държавен пост, доколкото е активен поддръжник на режима.

Обстоятелството, че органите на „правосъдието“, макар много рядко, могат да проникнат и безпартийни (хора, които не членуват в нацистката партия), с нищо не изменя нещата. Такива хора обикновено са се престаравали повече от редовите националсоциалисти и тяхното раболепие пред режима се е изразявало в по-големи жестокости.

Един „отговорен партийен ръководител“ (гаулайтер или крайслайтер) може определено да влияе върху съдебния процес или да го прекрати, особено след 1938 г. Ако подсъдимият е член на

фашистката партия, с политически заслуги към нея и ако ръководството на последната счита, че подсъдимият трябва да бъде оправдан, съответната присъда често се е издиктувала на съдията по телефона. Що се отнася до уобективността, тя не е нищо повече от „предрасъдък на формално — либералното право“. Най-сетне юристът помни думите на министъра на правосъдието Керл, който казва: „Предрасъдъкът на формално — либералното право се заключава в това, че кумир на правосъдието трябвало да бъде уобективността. Сега ние се добрахме и до *источника* на отчуждението между *народа* и *правосъдието* и за това отчуждаване в края на краищата *винаги* е *виновно* правосъдието. Защото какво означава обективност в момента на борба на народа за съществуване?

Знае ли обективност войникът, който воюва, знае ли я армията, която побеждава? Войникът и армията знаят само едно усъображение, признават само един въпрос: как да спася свободата и честта, как да спася нацията.

По този начин от само себе си се разбира, че правосъдието на народа, който се бори на живот и смърт, не може да се *благоее* над мъртвата уобективност. Мероприятията на съда, прокуратурата и адвокатурата трябва да се диктуват изключително от едно съображение.

Не безпринципна обективност, която означава застой и заедно с това закостеняване, отчуждаване на народа — не, всички действия, всички мероприятия на колектива като цяло и на отделната личност трябва да бъдат подчинени на насъщните надежди на народа, на нацията“ (58–263).

Пред нас е основният принцип в правосъдието на всяка фашистка държава — погазване на уобективността, нейната подмяна с идеологията на фашистката партия.

Цитираната статия все пак се отнася към началото на нацисткия режим, когато бруталното потъпкване на принципа на обективността в съзнанието на много националсоциалисти се свързва с „историческата“ необходимост, големите цели на тяхната „революция“. Към края на райха отношението към това елементарно изискване за всяко правосъдие става йезуитско и дори цинично. В уводна статия на сп. „Дас Райх“ (официоза на Гьобелс) в 1942 г. четем: „Колкото повече съдията тежнее към идеите на националсоциализма,

толкова по-обективни и по справедливи ще бъдат присъдите, които той издава“ (159–368).

Б) ИДЕОЛОГИЯТА НА ФАШИСТКАТА ПАРТИЯ СТАВА ОФИЦИАЛНА ДЪРЖАВНА ИДЕОЛОГИЯ

Наивно е да се мисли, че единството на фашистката партия и държавата се изчерпва със срастването на апарата на едната и другата. Всъщност то има много по-широк диапазон и обхваща идеологическата сфера. Идеологията на фашистката партия, която изгражда държавата по свой образ и подобие, се придава на държавата и по такъв начин става държавна идеология. И това става точно така, както партийното знаме на НСДАП (червен флаг с пречупен кръст в средата) става държавно знаме на Германия.

Но тъй като в случая става дума идеологията на една монополноуправляваща партия, тя не може да бъде друга освен монополногосподстваща, изключваща конкуренцията на различаващи се от нея възгледи или друга идеология. А узаконеният монопол на фашизма в идеологията неизбежно прераства във фанатизъм и мракобесие.

„Когато се преследват определени цели — заявява Хитлер — тези, които се противопоставят, трябва да бъдат изтребени“ (155–163). Гьобелс също категорично отрича правото на съществуване на всяко мнение, което се различава от националсоциалистическо то: „Като националсоциалисти ние сме убедени, че ние имаме право. Ние следователно не можем да търпим ако някой от нас твърди, че и той е прав, защото това по необходимост значи, че и той е националсоциалист, и ако не е националсоциалист, той не е прав!“ (155–157).

За да унищожи всякаква друга идеология и установи абсолютен монопол на своята, фашистката държава използва извънтеоретически, извънидеологически средства. Тя прибегва до физическия терор и до концентрационните лагери. Срещу идеите тя излиза с физически терор. Това е основен белег на фашизма в идеологията. Именно във фашистката държава е възможно това уникално за ХХ век явление — да се затварят хората в концлагери само защото мислят различно от държавата, без дори публично да изразяват това различие (т.нар. „превантивен арест“). Тоталитарната фашистка държава не може да позволи тези „иначемислещи“ граждани да стоят свободни (в смисъл

— извън концентрационните лагери). От гледна точка на нейния стремеж към завършен идеологически монопол те са потенциална опасност, понеже разпространяват вредни слухове и създават „пораженчески настроения“ сред населението. По такъв начин те ерозират морално — политическото единство на „народа“, подкопават неговата вяра в правотата на фашистката кауза и в мъдростта на водача.

Не трябва да се забравя, че фашистката държава като строго и последователно централизирана система, където отделните съставки се намират в пълна субординация, не търпи асинхронност в действията в някоя своя част. Достатъчно е само един сектор да е в дисхармония със системата, за да се разпадне самата тя. Достатъчно е например да има свободен печат, за да се разложи цялата фашистка идеология, или свободни избори, за да се разпадне системата. Понякога дори и един публичен съдебен процес е в състояние да разтърси сериозно основите на режима.

Поради изключително тясната връзка и взаимозависимост между частите на тоталитарната фашистка система последната е много чувствителна към всякакви, дори и най-малки пробиви. Затова действа така безпощадна. Оттук произтича нетърпимостта и свирепото преследване на онези, които мислят и действуват либерално. Оттук идва онази дива омраза към либерализма на традиционната буржоазна демокрация — омраза, която прозира във всички трудове на фашистките теоретици и идеолози. Фашизмът мрази буржоазната демокрация, защото тя си позволява това, което за тоталитарната държава е смъртна опасност: търпимостта.

Съществува илюзията, че идеологията на тоталитарната държава по начало съдържа в себе си нетърпимост, фанатизъм и омраза към свободомислието, а впоследствие ги насажда и като принцип в реалния политически живот на държавата. В същност пътят на зараждането на тези принципи е обратен: реалният политически живот на фашистката държава (изграждането на еднопартийна система, установяването на единство на партията и държавата и пр., т.е. самата структура на държавата) ги създава и закрепва в идеологическата сфера.

Фашистката държава може да не се ръководи от расизма и антисемитизма, както бе с италианския и някои други разновидности на фашизма — това не е задължително, — но тя трябва да мрази

разнообразието на възгледите и търпимостта на либерализма като идеология. Без това тя не може да съществува.

Като подчертава изрично необходимостта от нетърпимост в областта на идеологията, Хитлер заявява: „Като идеология (става дума за националсоциализма — Ж.Ж.), ако не иска да унищожи сама себе си, тя е принудена уда бъде нетолерантнат, тоест да застъпва и прокарва при всички обстоятелства правотата на своите възгледи, а с това и на своите наредби.

... някои хора днес не искат да разберат необходимостта от националсоциалистическата нетърпимост, която обаче в действителност сочи нейното самоуверено съзнание за отговорност“ (128–268).

За да установи свой абсолютен идеологически монопол в държавата, фашистката партия провежда цяла редица мероприятия: упървот, с унищожаването на другите партии и организации, тя унищожава и техните идеологии; увторот, взема под свой контрол всички държавни и обществени средства за пропаганда (преса, радио, кино, театър, книгоиздаване, публични събрания); утретот, впряга пропагандата в разпространяване на фашистката идеология с всички средства и по всички възможни начини; учетвъртот, установява свой контрол над цялата образователна система от началното училище до последния курс на висшето учебно заведение, като преустройва напълно в духа на своята идеология учебните програми, Мусолини: „Училището никога няма да бъде достатъчно фашистко, когато се отнася за фашизма, аз обичам крайностите!... Възпитанието на детето се осъществява чрез книгата и пушката.“ (155–156). Нека припомним думите на Дж. Ботай за ролята на училището при възпитаване на младежта във фашистки дух: „Училището е една политическа и обществена служба... При фашиския строй училищната възраст и политическата съвпадат... Училището, италианската младеж на ликторите и университетската фашистка младеж формират един-единен инструмент на фашисткото възпитание“ (155–156); упетот, посредством политически мерки налага една идеологическа изолация на страната, за да няма възможност да проникват други идеологии.

Все с цел да се ликвидира всякаква друга идеология и установи абсолютен монопол на своята идеология и държавата, фашистката партия със съдействието на масовите казионни организации провежда

широка кампания за унищожаване на прогресивната и демократичната литература, за инкриминиране на онези демократични национални традиции в културата, които противоречат на тоталитарния дух на фашизма. В борбата за пълен идеологически монопол фашистката партия отива още по-далеч. Тя разпуска всички религиозни организации, дори най-невинните, най-далеч стоящите от политиката, доколкото всяка организация съдържа в себе си потенциална възможност при определени условия да стане носител на някаква идеология или поне на възгледи, различни от тези на фашистката партия. В документ от септември 1934 г. тази линия е изразена особено категорично: „Предвид на това, че имперското партийно ръководство чрез отдел «Култура» все повече и непосредствено се занимава с всички културни проблеми и с онези, които засягат отношенията между църквата и държавата — задачи, които по-рано бяха поръчани на съюза на немските католици, сега в интерес на по-голямата координация се предават на имперското партийно ръководство.

Бившият вице канцлер фон Папен, който до този момент е бил ръководител на съюза на немските католици, заяви по повод на разпускането на тази организация, че разпускането беше осъществено по негово предложение предвид на онази позиция, която заема националсоциалистическата държава по отношение на католическата църква, за която нееднократно говори самият фюрер и канцлер.“ (84–661).

До каква степен са важни стремежите на фашистката партия към монополизъм в идеологията, може да се съди по това, че тя се отнася враждебно дори към християнството. Особена омраза към християнството изпитва Хитлер. В тесен кръг във вилата си в Оберзалцберг той споделя: „Ние изобщо имаме нещастieto да притежаваме погрешна религия. Защо нямаме тази на японците, която разглежда жертвата за родината като най-висшето? И мохамеданската религия би била много по-подходяща за нас, отколкото именно християнството с неговата отпусната търпимост.“ (171–110). Партийното ръководство на НСДАП организира системна борба против католическата църква. В секретен документ на партийната канцелария от юни 1941 г. М.Борман пише: „Следва все повече и повече да се изолира народът от църквата и нейните органи — пасторите... Никога повече не може да се отстъпва влиянието върху

народа и неговото ръководство на църквата. Това влияние трябва да бъде унищожено изцяло и завинаги. Само имперското правителство и по негово указание партията, нейните съставни части и близките до нея организации имат правото да ръководят народа“ (90–320).

Нацистът не може да търпи факта, че пасторите възпитават народа, или просто влияят върху неговото духовно формиране. Такова положение му се представя като посегателство върху идеологическия монопол на партията, който за него е аксиома. В интерес на точността трябва да кажем, че борбата против католическата църква е присъща само на германския фашизъм, който в това отношение е най-екстремистки. За италианския и особено за испанския фашизъм това не важи. Те не нападат религията, макар с църквата и духовенството също да имат търкания относно възпитанието на младежта. Ние привеждаме тази особеност на германския фашизъм като твърде утипичнат. Тя изразява една от най-съществените черти на тоталитаризма — стремежа към абсолютен духовен монопол, — нещо, към което се стремят също италианският и испанският фашизъм. Но те не могат да постигнат идеалния случай в нацистка Германия, понеже в Италия и Испания католическата религия е единствена и господства безразделно.

Единствено, антирелигиозната борба на нацистката партия, колкото и сурова да е, не може да стигне до последователен атеизъм, защото никоя фашистка държава не може да изкорени вярата изобщо. Борейки се против една религия — християнската — тя насажда друга — идеологията на фашистката партия.

Смисълът на този тип антирелигиозна борба не е изкореняването на вярата в името на разума и свободомислието, а премахването на една вяра в името на друга, която трябва да я замени Истинският атеизъм, който е тъждествен със свободомислието, предполага неограничено голяма духовна свобода на индивида, каквато фашистката държава никога не би могла да даде.

III. УНИФИКАЦИЯ НА ЦЕЛИЯ ОБЩЕСТВЕН ЖИВОТ

В условията на тоталитаризма понятието „унификация“ се свежда не просто до уеднаквяване на обществения живот в резултат на икономическа стандартизация на обществото. Става въпрос за такова уеднаквяване, с което се установява контрол на фашистката партия над държавата, а посредством нея и над гражданското общество. Това е такова политическо уеднаквяване, при което фашистката партия разпростира своя монопол върху онези области на гражданското общество, които при традиционната буржоазна демокрация са свободни от контрола на държавата и политическите партии: изкуство, литература, вкусове, развлечения и пр., чак до семейните въпроси.

Унификацията се състои в това — четем в материалите на Нюрнбергския процес, — че „властта... на партията в цялост се простира върху всички сфери на обществения и частния живот. Партията ръководи държавата, партията ръководи въоръжените сили, партията ръководи всички отделните личности вътре в самата държавата. Партията унищожава всички институции, групи и отделни хора, които не желаят да приемат ръководството на фюрера“ (84–570).

Унифицирането започва най-напред в чисто политическата сфера с премахване на всички форми на местно самоуправление и федерализъм. Техните пълномощия се прехвърлят в ръцете на централната партийно — държавна власт, която превръща своя апарат по места в послушно оръдие, изпълняващо всичко, което се нарежда от горе.

Валтер Фрик, първият министър на вътрешните работи в кабинета на Хитлер, в статия от 1935 г. за фашисткия ежегодник изразява по следния начин унификацията в политическата сфера: „Взаимоотношенията между империята и отделните провинции сега бяха организирани на съвършено нови принципи, дотогава неизвестни в историята на германския народ. Имперският кабинет получава неограничена власт. Не само негово право, но и негов дълг става империята. От днес нататък ще съществува само един национален авторитет — империята. По такъв начин германската империя става

унифицирана държава в цялата администрация в провинциите се осъществява само по заповед на имперската власт или от нейно име. Границите на провинциите стават само административни граници, не охраняват повече суверенитета на тези провинции.

Със спокойна решителност при поддръжката на целия германски народ имперският кабинет постоянно осъществява вековното стремление на цялата германска нация — създаването на унифицирана националсоциалистическа държава“ (89–69).

Премахването на местното самоуправление — тази първа стъпка в политическото унифициране на държавната власт — също така ясно е изразено в Италия. Италианският фашизъм заварва едно общинско самоуправление, въведено още в 1888 г. и придобило вече силата на традиция макар с всичките „слаби страни“ на буржоазната демокрация, като котерийност и партизанщина при избирането на кметовете, партиен кариеризъм, нескончаеми речи вместо дела и пр.

Фашизмът се залови точно за слабите страни на местното самоуправление, за да го компроментира и му противопостави своята строго централизирана система. Основен негов аргумент в тази „полемика“ бе съображението, че: а) автономията на общините се противопоставя на централната власт, вследствие на което „общината и държавата се виждат изправени една срещу друга като врагове“ (112–79); б) това създава условия в общините да се разгарят систематични партизански борби около избирането на кмета и другите съветници, което превръща самият избор от средство в цел.

С други думи, автономията на местната власт пречи тя да бъде дейна и оперативна, а работата може да върши „само способният и честен държавник (!), който се намира под прекия надзор и контрол на държавната власт“ (112–77).

Разбира се, фашизмът можа да ликвидира местното самоуправление не защото убеди общините в предимството на своята централистична концепция, а понеже преди това бе установил навсякъде политически монопол на своята партия (чрез унищожаване на другите партии) и можеше свободно да диктува волята си. Със закона от 4 февруари 1926 г. той измени начина на избиране на общинските съветници. Вместо по общата избирателна система от всички граждани с избирателни права числеността на общинския съвет вече се определя от префекта (т.е. от предания на фашизма партиен

чиновник, като една трета от съветниците се назначават направо от него, а две трети, т.е. болшинството, се избират от икономическите организации, синдикатите и другите сдружения, на които съответният закон по корпоративният принцип е признал правото на избиратели.

Но понеже префектът и синдикатите са под прекия контрол на фашистката партия, фактически общинските съвети се избират от съответните подразделения на фашистката партия. Или чрез закона от 4 февруари 1926 г. фашистката партия в лицето на своето правителство (Мусолини), като унищожава автономията на общините, ги превръща в клонове на централната държавна власт. По такъв начин тя прави и общините свое оръдие, както преди това е направила същото с органите на централната държавна власт — правителството, парламента и камарата. Така тя изгражда хомогенната фашистка държава, действаща с всичките си звена точно и безотказно по волята на партията.

Веднъж постигнала това, тя продължава унифицирането на цялото гражданско общество. В едно окръжно до префектите Мусолини доста точно е изложил мотивите за унифицирането на държавната власт: „Властта е една и единна. Ако не е така, изпада се в пълно разстройство на държавата... тоест отрича се един от най-големите мотиви за триумф на фашистката дейност, която се бори тъкмо за да даде трайност, авторитет, сила на държавата, за да я направи една и недосегаема, каквато е и трябва да бъде фашистката държава. След революцията партията и нейните йерархии са съзнателният инструмент и една от волите на държавата както в центъра, така и по периферията“ (112–78).

Унификацията, започнала в политическата област, продължава по-нататък в две насоки: в духовния живот на обществото и в икономиката. Но понеже това се извършва въз основа на организационните и идеологическите принципи на фашистката партия, налага се да разгледаме нейната структура и принципи. В такъв смисъл изучаването на фашистката партия е ключ за проникване в тоталитарната унификация.

1. РОЛЯТА НА НАЦИСТКАТА ПАРТИЯ

По начало Германската националсоциалистическа работническа партията се изгражда с оглед управлението на държавата и целия обществен живот. В нейния устав („Организационсбук дер НСДАП“) това е изрично подчертано. „Ние строим ръководството на партията въз основа на политическото ръководство на държавата“ (из Устава на НСДАП) (89–19). Тя открито отъждествява себе си с германския народ и неговите национални интереси, определено претендира, че „изразява политическата концепция, политическото съзнание и политическата воля на германската нация“: „Националсоциалистическата германска работническа партия изразява политическата концепция, политическото съзнание и политическата воля на германската нация. Политическата концепция, политическото съзнание и политическата воля са олицетворени в личността на фюрера. На основание на неговите директиви и в съответствие с програмата на Националсоциалистическата германска работническа партия органите на имперското ръководство съответно определят политическите цели на германския народ. Ръководителите на империята, т.е. райхслайтерите, поддържат артериите на организацията на германския народ и тук тези артерии се сливат с артериите на държавните институти“ (89–11).

За да може да осъществи това ръководство, тя придобива и съответната строго централизирана организационна форма, където отделният член е сведен до положението на войник в партията, който трябва безпрекословно да изпълнява заповедите на погорната партийна инстанция. „Основа на партийната организация е принципът на водачеството“ — се казва в устава. — Членството в НСДАП изисква пълно подчиняване на личните интереси на интересите на фашистката партия. Програмата за партийния член е „догма“, в която той не може да се съмнява или да я критикува; влизайки в партията, той я приема безусловно и работи за нея. „Тази програма — се казва в устава — трябва да бъде твоя догма. Тя изисква пълно подчиняване на националсоциалистическото движение... Право е това, което служи на това движение и по такъв начин на Германия“ (89–25). И пак в устава е

казано: „Фюрерът създаде Националсоциалистическата германска работническа партия. Той я изпълни със своя дух и със своята воля и с нейна помощ на 30 януари 1933 г. завзе властта над държавата. Волята на фюрера е върховна в партията“ (89–28).

Всичко в нацистката партия е съобразено с предназначението и да стане школа за подчинение. В нея най-висока партийна добродетел е подчинението и безусловното изпълнение на заповедите на съответния фюрер. Предаността към партията, изразяваща се в безпрекословно изпълнение на заповедите, е основното качество при издигането на партийните кадри. „Само човек, който е преминал школата на подчинение в партията има право да заема висши ръководни постове. На нас ни са нужни само такива ръководители, които са се издигнали от низините. Всеки политически ръководител, който не отговаря на тези принципи, трябва да бъде отстранен от длъжност или да бъде назначен на низшия пост на блоклайтера или целенлайтера за допълнително обучение“ (89–19).

Наистина националсоциалистическата партия формално се изгражда на принципа на доброволността. В нея партийният член влиза без принуждение и това изрично е вписано в устава. Но като се съединява с държавата и става казионна формация, от която зависи съдбата на отделния гражданин, партията раздава права, служби и привилегии, с което потъпква по същество този принцип. Обстоятелството, че в националсоциалистическата държава чиновник може да стане само който членува в партията, принуждава маса хора да влязат в нея, а които са влезли, да не смеят да я напускат. Особено опасно е изключването от партията. То е по-страшно от оставането извън нея. Безпартийният в известен смисъл е по-добре от изключения от фашистката партия. Поради тясната връзка между партията и държавата „изключването от партията е било равносилно на загубване на средствата за съществуване с всички произтичащи оттука последствия“ (89–392).

Чиновниците, членумаци в партията, специално са подложени на двоен натиск: от една страна, от партийния апарат, а, от друга — от техните административни началници, също партийни членове, поддържащи най-тясна връзка с ръководителите на фашистката партия. „Върху чиновниците, членуващи в партията, се упражнява още допълнителен натиск от страна на висшестоящите учреждения и

министерства, което също е било оръдие за принуждение, заставящо чиновниците да работят в партията — четем в съветското издание на материалите от Нюрнбергския процес. — Ако чиновникът се откаже, той трябва да мисли, че това ще има за него печални последствия. Той трябва да се опасява от това, че неговите висшестоящи началници ще му наложат дисциплинарно наказание, а това ще доведе до загубването на заплатата.

Ако той искал да избегне тази опасност и напуснел редовете на партията, то все едно загубвал правото на съществуване“ (89–392).

Това е един от типичните случаи, когато монополно управляващата фашистка партия поради срастването и с държавния апарат се превръща във военно — бюрократическа организация. По този начин тя изключва от системата принципа на доброволността, преставайки да бъде политическа партия в собствения смисъл на думата. Защото всяка политическа партия трябва задължително да се опира на принципа на доброволността и убеждението. Партията, която се изгражда с оглед държавното ръководство, не може да не приеме вековните принципи на държавата: бюрокрацията, бюрократическият централизъм, авторитаризма, спазването на тайната, принуждението и насилието.

Оттук и противоречивото положение на фашистката партия в условията на изградената от нея тоталитарна система. Формално, по устав, тя има един принцип, а принципите на нейния реален вътрешнопартиен живот и морал са съвсем други, дори противоположни. По устав членуването е доброволно, но на практика е принудително. Защото от това, гражданинът член ли е на партията, зависи дали ще заеме определена длъжност в държавната йерархия. Делови качества, компетентност, квалификация отстъпват на заден план пред главното изискване: член ли е на НСДАП съответният кандидат? Тя прокламира принципа на убеждението, което нацистите обикновено наричат „увещаване“, но никога в реалния живот на низовите партийни организации този принцип не е съществувал. На негово място винаги се оказват принудата и грубата сила. Изглежда дори нелогично партията, разполагаща чрез държавата с всички и всякакви средства за принуда, да използва свободния обмен на мнения и вътрешнопартийната дискусия при разрешаването на политическите проблеми. Тези демократични принципи са

органически враждебни на самата и природа, доколкото нейният апарат се бюрократизира. Абсолютната власт, с която разполага посредством държавата, я развъртава. Затова всяка вътрешнопартийна опозиция, дискусия и политическо различие се възприема като предателство и се наказва, както държавата наказва, за „държавна измяна“. Понеже централното партийно ръководство на фашистката партия е уи държавното ръководство, което държи цялата власт в ръцете си, то възприема опозицията срещу себе си като опозиция срещу цялата партия и държава, а следователно и срещу народа, с който то много лесно се идентифицира. Това е специфично идеологическо мистификатерство, в което бюрократическата върхушка на фашистката партия вярва. Висшият партиен водач, който излиза от догмата, присъща на всяка фашистка държава, че водачът, фашистката партия, държавата и народът са едно и също и не могат да се разкъсват, при всеки случай на опозиция в партията спрямо него разсъждава така: „Щом тези хора са против мене, те са против партията, тъй като аз изразявам интересите на фашистката партия и съм упълномощен от нея да я представлявам“. Като илюстрация е уместно да се напомни за събитията през нощта на 30 юни 1934 г., известни под названието „Нощ на дългите ножове“ или като „Ръомов пуч“. Ръом, Карл Ернст и другите висши фюрери на щурмовите отряди (а през 1934 г. СА са огромна сила, наброяват около 3 милиона членове) искат да направят от последните редовна армия. Това означава, че и ръководителите на тази армия ще я оглавят като висши офицери, представляващи въоръжените сили на страната. Висшите фюрери на щурмовите отряди са смятали това съвсем естествено и логично. Както политическите ръководители на партията (Хитлер, Гьоринг, Гьобелс, Хес, Розенберг и пр.) със завземането на властта станаха държавни ръководители и влязоха и правителствения кабинет, така и военните ръководители на партията (на партийната армия) следва да станат ръководители на въоръжените сили на държавата, още повече, че щурмовите отряди изиграха най-важната роля при завладяването на държавната власт от националсоциалистите.

Но опасността военните партийни ръководители да имат такава огромна, предана на тях армия поставя политическите ръководители в неизгодно положение, нарушава монопола на властта им. Като се прибави и обстоятелството, че Ръом и Карл Ернст не отстъпват от

някои свои различия с политическите ръководители и покровителствуват известни антикапиталистически тенденции сред щурмовашката маса — всичко това става достатъчно основание за техния разгром. През нощта на 30 юни 1934 г. ръководителите на СА са обявени за изменници, предатели и заговорници и още същата нощ са изклани, без дори да разберат защо ги избиват. По свидетелството на един френски автор, когато разстрелват Ръом по заповед на Хитлер, той умира с партийния поздрав „Хайл Хитлер“. Той е бил уверен, че се касае за фатална грешка, която фюрерът ще разбере и поправи.

Същата история виждаме в случая с Грегор Щрасер, съперника на Хитлер в националсоциалистическата партия. На Нюрнбергския процес беше представена бланката с подписа на Гьоринг, който търси полицаи да убие Грегор Щрасер, като обещава лично да го амнистира след убийството.

Франко процедира по същия начин, когато в неговата фашистка партия („Испанската фаланга“) за пръв път възниква вътрешнопартийна опозиция. Той я смазва безпощадно. „Хедирла и неговите последователи, «старите ризи», които се групирани в една малка разколническа организация под името «Истинска фаланга» или ФЕА, били арестувани и хвърлени в затвора, докато вождът на традиционалистите бил заточен“ (93–51).

Аналогична ситуация описва П.Толиати в Националната фашистка партия на Италия, когато в нея възникват вътрешнопартийни разногласия: „За да реши задачата да стане единна партия на буржоазията, фашизмът трябваше да свърши с разногласията в своите редове. Именно тогава Мусолини ясно формулира новата цел — уда смени кадрите на фашистката партия. Именно тогава Мусолини издига концепцията, че фашистката партия не може да удържи властта със същите кадри, с които тя я завоювала.

Процесът на борбата със старите кадри не беше лек и праволинеен. Старите кадри бяха свързани с различни групировки, с масите. Анализирайки данните за ръководния състав на фашистката партия, може да се каже, че едва към 1927 г. операцията по подмяната на кадрите завършва. От ръководните постове на местните фашистки организации са били снети участниците в движението от 19-та година“ (116–66).

Никой във фашистката държава не е гарантиран от репресии, никой не е сигурен в своята безопасност. Това се отнася както за обикновения гражданин или член на фашистката партия, така и за държавните, военни и партийни ръководители. В това отношение е интересен отговорът на фон Папен по повод събитията от 30 юни 1934 г. Когато Максвел — Файф (английски обвинител на Нюрнбергския процес) го пита защо не се е обявил против убийствата на Хитлер, защо не е казал: „Аз не искам да бъда съучастник в убийство, в хладнокръвно убийство, явяващо се оръдие на политиката“, за да провали по такъв начин престъпния режим, фон Папен му отговаря с една знаменателна фраза: „Това е възможно, но ако бях го казал публично, аз бих изчезнал вероятно някъде точно така, както и моите сътрудници“ (63–413).

Управляващата партия при фашистката система поради срастването и с държавата загубва последните останки от демократизъм в своя вътрешнопартиен живот. Той се превръща във военно-полицейска формация, която разрешава всички свои противоречия с едно универсално средство — затвора и куршума. В нея няма спорове, политически дискусии, публични разисквания — там цари сляпото единство, единството на подчинението и мълчанието, на взаимното шпиониране и доносничество. Вместо демократизъм — политически бандитизъм, вместо публичност — секретност. Такава партия представлява съюз на единомишленици, чието единомислие е в това, че се отказват да мислят.

Поради тази причина никога партийното ръководство не може да бъде сменено отдолу, по волята и желанието на партийната маса, както е нормално в една политическа партия. Историята на фашизма не познава случай, когато членовете на фашистката партия в някоя страна да са снели ръководството и да са го подменили с нови хора. Ако стават някои изменения в състава на ръководството, обикновено те се извършват отгоре и единствено във върховете. Всяко желание на фашистката партийна маса да измени отдолу нещо се възприема от върхушката като вот на недоверие, подкопаване на основите на партията, което се наказва сурово. Партийната върхушка на фашизма разполага с всички средства за контрол и наказание, докато партийната маса е абсолютно безправна, практически лишена от възможност за обратно въздействие върху партията. Партийната маса не разполага

дори с печат, за да оформи в себе си някакво течение или политическа тенденция. Принципиалната невъзможност да се оформи различието като политическа тенденция и опозиция на ръководството произтича от факта, че редовият член на фашистката партия няма достъп до партийния печат в случаите, когато не е съгласен с ръководството; трибуната му се предоставя само, когато иска да изрази подкрепа на последното или да го хвали. Гьоринг в показанията си на Нюрнбергския процес откровено и точно изразява становището на националсоциалиста относно политическата опозиция: „Ние считаме за необходимо да не допуснем съществуването на каквато и да било опозиция. Ако всеки знае, че ако започне да действа против държавата, ще завърши в концентрационен лагер... това за нас е полезно“ (90–60).

Полицейският дух на фашистката партия проличава особено ясно в онзи пункт от нейния устав, третиращ евентуалното напускане на партията. Специално постановление установява, че партийният член няма право самоволно да напуска партията — това би било твърде дръзка демонстрация на независимост спрямо нея. Той може да я напусне само при тежка болест или смърт. Други начини са изключени. Ако пък желаещият да я напусне е непреклонен, той трябва да бъде изключен. По такъв начин се подчертава всесилието и могъществото на партията спрямо всеки отделен нейн член. Това съответствува на схващането, че не отделният член може да санкционира и наказва фашистката партия с напускането и, а обратното, партията наказва недостойните да носят нейното име членове... (143–13).

Освен това напускането на партията би могло да наведе към недопустимата от гледна точка на националсоциализма мисъл, че отделният индивид може да бъде независим от партията, дори да и се противопоставя.

2. СТРУКТУРА НА НСДАП

Структурата на Германската националсоциалистическа работническа партия се определя от нейната стратегическа цел — ръководството на държавата и народа. Затова тя е построена по териториален принцип. Империята е разделена на области (гау), областите — на окръзи (крайс), окръзите — на райони (ортсгрупен), районите — на квартали (целен) и кварталите — на блокове (блок). Начело на всяка единица стои един партиен ръководител (лайтер), респективно: гаулайтер, крайслайтер, ортсгрупенлайтер, целенлайтер, и блоклайтер. Ръководителите в централното (имперското) партийно ръководство се наричат райхслайтери. Райхлайтери са Хитлер, Гьобелс, Розенберг, Хес, фон Ширах, Лай, Даре, и др. Всеки от райхслайтерите завежда определен отдел в имперското ръководство на партията. Например Гьобелс — пропагандата, Розенберг — идеологическото и политическото възпитание на членовете, Ширах — за работата сред младежта, Лай — организационните въпроси, и пр.

Начело на цялата партия стои фюрерът. Неговата воля е закон в партията. Понеже е едновременно и райхсканцлер, т.е. върховен държавен ръководител, той назначава свой заместник в партията. Последният практически ръководи партията в съответствие с партийната програма и указанията на фюрера. В партийния ежегодник за 1941 г. се изтъква следното относно пълномощията на заместника на фюрера.

„С декрета на фюрера от 21 април 1933 г. заместникът на фюрера получава пълна власт да взема решения от името на фюрера по всички въпроси, отнасящи се до партийното ръководство. По такъв начин заместникът на фюрерът е представител на фюрера с пълна власт на цялото ръководство на Германската националсоциалистическа работническа партия. Канцеларията на заместника на фюрера по такъв начин е канцелария на самия фюрер.

Всъщност задължение на заместника на фюрера е да ръководи основните политически мероприятия, да дава директиви и да се грижи за това, щото цялата работа на партията да се провежда съгласно принципите на националсоциализма. Всички нишки на партийната

работа се събират в ръцете на заместника на фюрера. Нему принадлежи последната дума на партията по въпросите на всички вътрешнопартийни планове и по всички въпроси, жизнено важни за съществуването на германския народ. Заместникът на фюрера издава директиви, които са нужни за цялата партийна работа, за да може да обезпечи единството, решителността и боевата мощ на националсоциалистическата партия в качеството и на носителка на националсоциалистическата философия.

В допълнение към задълженията на партиен ръководител заместникът на фюрера притежава широки пълномощия в областта на държавната дейност. Тези пълномощия са участие в националното и държавното законодателство, включително подготовката на заповедите на фюрера. Заместникът на фюрера по такъв начин представлява партията като организация, стояща на стража на националсоциалистическата философия.

Второ, заместникът на фюрера утвърждава кандидатурите за постове на ръководители на официалните учреждения и Трудовия фронт. Трето, той обезпечавя влиянието на партията върху автономните правителства на муниципалитетите“ (84–705).

Така че структурата на националсоциалистическата партия представлява по форма пирамида, в основата на която стои най-низшият партиен ръководител — блоклайтерът, а на върха — фюрерът. При това основата на тази пирамида е твърде широка. Това се потвърждава от цифровете данни, взети от официалните документи на НСДАП за 1935 и 1937 г.

Ръководители	1935 г.	1939 г.
Гаулайтери	33	41
Крайслайтери	855	808
Ортсгрупенлайтери 21 283	28 376	
Целенлайтери 55 764	89 378	
Блоклайтери 213 737	463 048	

Всеки ръководител си има свой апарат — лайтунг. В апарата на гаулайтерите и крайслайтерите съществуват отделите: организационен, пропаганда, учебен, кадри и оперативен. Всички сътрудници на

отделите работят на заплата. В състава на апарата влиза и касиер, който обаче не е подчинен на отговорните партийни работници, а директно на главния касиер на партията.

В националсоциалистическата партия се привличат на работа като „почетни работници“ голямо количество специалисти. Това са предимно юристи, лекари, педагози. Те се третират като почетни работници, понеже работят на обществени начала, т.е. не получават някакво възнаграждение за извършената от тях работа в полза на партията. Тяхното число според данните, приведени на Нюрнбергския процес, възлиза на около 140 хиляди души (89–394).

Всяка партийна инстанция има своите права и задължения. Тъкмо в правата и задълженията на различните инстанции на партийната пирамида най-добре проличава бюрократическият характер на фашистката партия, след като тя се е сродила с държавата.

За фюрера в устава е казано: „Фюрерът назначава следващите политически ръководители: райхслайтерите и всички политически ръководители, включително имперските ръководители на женския съюз“ (89–9). Фюрерът има само права, няма задължения.

Райхслайтерите по низходяща линия са следващото стъпало в партийната йерархия. Те вече имат не само права, но и задължения: назначават се от фюрера и са му лично подчинени. Тяхната власт в партията и държавата обаче е огромна. В „Партийния алманах“ ролята им е определена по следния начин: „В имперското ръководство се събират всички нишки на организацията на германския народ и германската държава“ (89–9).

В устава на НСДАП за райхслайтерите и техните задачи е казано: „Структурата на имперското ръководство е такава, че системата, свързваща първичните партийни организации с ръководството, дава възможност да се получат сведения за най-дребните слабости и изменения в настроенията на народа“.

Друга много важна задача на имперското ръководство е обезпечаването на необходимия подбор на ръководителите. Задача на имперското ръководство е също така внедряването и прокарването с пълна енергия на националсоциалистическата идеология във всички области на живота (89–11).

Американският обвинител Стори счита, че „апаратът на райхслайтера е осигурявал превъзходна координация в работата на

партийния и държавния апарат“ (89–0).

Гаулайтерът, който е следващата инстанция след имперското ръководство, не е подчинен на райхслайтерите, а директно на фюрера. За него в „Организационната книга на НСДАП“ е отбелязано: „Гаулайтерът непосредствено е подчинен на фюрера. Гаулайтерът носи пълна отговорност пред фюрера за онази област, управлението на която му е поверено“ (89–13).

Гаулайтерът заедно с неговия апарат и началниците на отдели са задължени да осигурят ръководството на нацистката партия във всички области на държавния и партийния живот, да координират действията на партията и нейните отдели, да увеличават идейното и политическото и влияние над хората в дадената гау.

Крайслайтерът (окръжният партийен ръководител) по партийна йерархия е подчинен на гаулайтера, но се назначава лично от фюрера. В своя „крайс“ той има същата неограничена власт като гаулайтера в неговата „гау“. За него уставът на НСДАП казва: „Крайслайтерът носи пълна отговорност пред гаулайтера в поверената му зона за политическото и идеологическото обучение на партийните членове, а също така и на населението“ (89–14).

Ортсгрупенлайтерът съответно е подчинен на крайслайтера, но се назначава вече не от фюрера, а от съответния гаулайтер. „Районът, възглавяван от ортсгрупенлайтера, представлява от себе си една или няколко общини, а в градовете — отделен район на града. Ортсгрупата представлява цял ред квартали или райони, които в зависимост от местните условия наброяват до 1500 домакинства. Ортсгрупенлайтерът има цял щат началници на отдели, които му помагат да провежда различни мероприятия в партийния живот. Всички други политически ръководители в дадения район му се подчиняват и действуват под негово ръководство, например ръководителите на различните придадени партийни организации (Германски трудов фронт, нацистките организации на адвокатите, студентите, лекарите и пр.)“ (89–14).

За него по-специално в партийния устав е фиксирано: „Ортсгрупенлайтерът носи пълна отговорност за политическите резултати от мероприятията, провеждани от отделите, организациите и филиалните организации на партията. Ортсгрупенлайтерът има правото да възразява против провеждането от крайслайтерите на

всички мерки, които противоречат на интересите на партията...“ (89–14 и 15).

Целенлайтерът е звено между ортсгрупенлайтера и най-низшия партиен ръководител — блоклайтера. Обикновено той е отговорен за четири или осем квартала и осъществява контрол и наблюдение над блоклайтерите. Неговата мисия, се казва в устава, съответствува на мисията на блоклайтера.

Блоклайтерът фактически е единственият партиен ръководител, който се намира в постоянен контакт с населението. Той отговаря за квартала (блока), така че под негово ръководство се намират от 40 до 60 домакинства. Според устава „блоклайтера е длъжен не само да защитава нацистката идеология и да я донася до членовете на нацията и партията, поверени му за политическо възпитание, но и да осъществява практическото сътрудничество между членовете на партията в неговата зона.

Блоклайтерът е длъжен постоянно да напомня на членовете на партията за техните непосредствени задължения по отношение на държавата и населението.

Блоклайтерът е длъжен да има пълна картотека на всички домакинства... Блоклайтерът предава предимно нареждания, получава и отдава своите разпореждания в устна форма. Писмената форма на разпорежданията може да бъде използвана само в случай, че това е абсолютно необходимо. Блоклайтерът води и националсоциалистическата пропаганда устно. Той е длъжен да се занимава с въпросите, които се отнасят до неправилното разбиране мероприятията на националсоциалистическото правителство, и да разяснява правилно всички мероприятия“ (89–16).

Колко по-високо стои партийният ръководител в системата на партийната йерархия, толкова по-широка става неговата власт както в партийната, така и в държавната сфера. Ако блоклайтерът, целенлайтерът и ортсгрупенлайтерът имат власт само над партийните членове в съответната географска единица, то повисшите партийни ръководители — крайслайтерите и гаулайтерите — освен над партийните членове имат власт и над безпартийните. Тяхната компетенция се разпростира върху целия обществен живот. Те са с право да дават политическа преценка за безпартийни граждани, държавни органи и масови организации.

Разбира се, по-низшите ръководители само формално нямат това право. Фактически всички сведения за отделните граждани се вземат от тях, понеже по-горната инстанция няма откъде другаде да ги вземе.

Съгласно устава на нацистката партия фюрерът, гаулайтерът, крайслайтерът, ортсгрупенлайтерът, целенлайтерът и блоклайтерът са „отговорни партийни ръководители“ (89–389) или, както на немски се наричат — „хохайтстрегери“. Те са облечени с особени пълномощия и по същество са носители на властта. Затова са наименовани още като „политически ръководители“ или „корпус на политическите ръководителш“.

Италианската фашистка партия и „Испанската фаланга“ са изградени също с оглед политическото ръководство на държавата и гражданското общество. Това може да се види от многообразието на отделите при централните им ръководства. Към главния секретар на фашистката партия в Италия например има следните бюра: „политически секретариат; административен секретариат; самостоятелни съюзи; печат; пропаганда; младежки организации; женски фаши; сдружение на семействата на падналите фашисти; сдружение на университетските студенти. Политическият секретариат контролира деността на следните сдружения: учителите фашисти; железничарите фашисти; телеграфопощенците фашисти; удържи връзката с командването на доброволната милиция за национална сигурност; главния фашистки секретариат за чужбина; председателите на конфедерациите на работниците и работодателите; председателя на националния съюз на кооперациите.

Секретарят на провинциалните федерации ръководи следните организации: федерацията на самостоятелните съюзи; партийната федерация; младежката организация; женските фаши, а държи връзка с: фашистките сенатори и депутати от провинцията; командването на фашистката милиция в провинцията; синдикалните организации; кооперативните организации и всички други партийни организации“ (112–84).

Също така всеобхватни са отделите в апарата на фалангата: „външнополитически, национално образование, преса и пропаганда, женски, социален, профсъюзен, младежки, ветерани от войната, бивши военнопленници, правосъдие и права, комуникации и транспорт, финансово-административен, информация и разследване“ (26–83).

Оостоятелството, че фашистката партия се изгражда с оглед ръководството на държавата и целокупния обществен живот, определя по-нататък нейните организационни принципи, главният измежду които е бюрократическият централизъм. Последният може да се представи така: а) безусловно подчинение на по-низшата инстанция на по-висшата; б) назначаване на по-низшите функционери от по-висшите, респективно на по-низшите органи от по-висшите. Например върховният фашистки съвет, който е „висшият орган на фашизма“, назначава членовете на идващия след него партийен орган — националната директория, или секретарят на провинциалната федерация назначава секретарите на „местните бойни фаши“ — ядките на фашистката партия, или още секретарят на всяко фашио си избира петима сътрудници, които, одобрени от по-горния секретар, съставляват директорията на фашиото; в) контрол и отговорност на низшестоящите звена пред по-горните инстанции. Например директорията на фашиото (т.е. ръководството на първичната партийна организация) е отговорна пред секретаря на федерацията и пр.

Приемайки тези принципи, от една страна, фашистката партия се превръща в йерархическа структура, която, ако не се смята фанатизмът, почти по нищо не се отличава от бюрократическата йерархия на държавата, без никаква автономия на по-долните звена. От друга страна, тя става партия-казарма, в която няма спорове, няма дискусии, няма публична борба на мненията: всеки член е неин войник, готов да изпълни заповедта на водача. През септември 1928 г. секретарят на фашистката партия в Италия заявява категорично: „Лъже се онзи, който мисли, че в партията може да има някаква форма на изборност или власт, излизаща отдолу нагоре... Фашистите не са нищо друго освен войска. А войската се подчинява, сражава, умира, но не назначава своите началници и не обсъжда заповедите.“ (110–74). Характерна е и клетвата, която новопостъпилият в партията полага: „Кълна се, че ще изпълнявам безпрекословно нарежданията на водача и ще служа с всичките си сили и ако е потребно, и с кръвта си на каузата на фашистката револуция“ (112–66).

През 1922 г., като отговаря на опасенията от прекомерно разрастване на партията, Мусолини обрисова нейния характер по следния начин: „Многото привърженици могат да навредят на една партия от спореци, не на една образувана от войници като нас партия.

Нашата политическа дисциплина е и военна дисциплина. Нашите млади набори искат да се борят, а не да спорят. Дори и на синдикатите не обещаваме много щастие. Ще браним работническите придобивки, но ако е необходимо, ще наложим и жертви.“ (17–100).

Стараче, който през 30-те години е секретар на фашистката партия е считал, че тъкмо за дисциплинирането на италианците те трябва да бъдат вкарани в нея. Не случайно към м. октомври 1937 г. фашистката партия наброява повече от 2 млн. членове, а заедно с подчинените и организации — 10 млн. (44–111).

3. ТОТАЛНО ОБХВАЩАНЕ НА НАСЕЛЕНИЕТО В КАЗИОННИ ОРГАНИЗАЦИИ

За да завърши процеса на унефикация, т.е. за да разпростре контрола на фашистката партия уи надт гражданското общество, режимът включва неговите членове в масови организации изцяло под партиен контрол. От само себе си се разбира, че фашистката партия не е в състояние да контролира всеки частен гражданин поотделно. Това е физически невъзможно. Но то става реално възможно, ако многомилionната маса от граждански лица се организира в някакви обществени организации, които минават под контрола на партията монополистка. При това положение фашистката партия контролира всеки отделен гражданин опосредствано, т.е. чрез масовата организация, в която членува. По такъв начин масовата организация става продължение на управляващата партия, или което е все същото — на държавата, тъй като фашистката партия и държавата са неделими в гражданското общество. Съобразно с възрастовите, половите и професионалните особености на гражданите масовите организации адаптират идеологията на фашистката партия към техните интереси и възможности. Тази политика е изключително важен момент в изграждането на тоталитарната държава, която не може да търпи свободни граждани независещи от нея. След като вече им е отнела гражданските и политически свободи, тя иска да ги превърне в пряко подчинени оръдия за своите цели, неспособни за съпротива. Затова тоталитарната фашистката държава може да се разглежда като „организирано общество“.

Нацистите започнаха да реализират тази програма още на другия ден след идването си на власт. На мястото на старите (от времето на Ваймарската република) масови организации, които разпуснаха, те изградиха нови, още по-масови, като ги поставиха под контрола на партията. Вместо свободните профсъюзи бе създаден Германският трудов фронт; вместо многобройните разнообразни младежки организации — „Хитлерюгенд“, а детските организации в училищата бяха обединени в „Юнгфолк“ („Млад народ“).

Същевременно нацистите създават нови съюзи: Националсоциалистическата лига на бившите членове на корпорацията на германските студенти. Обединението на немските жени, Обществото на германските студенти, Германското обединение на университетските преподаватели, Националсоциалистическата лига на юристите, Съюза на немските механици, Националсоциалистическия съюз на лекарите, Националсоциалистическия съюз на преподавателите, Имперския съюз на гражданските служаци, Имперския съюз на немските медицински сестри, Имперския съюз „Германско семейство“, Организацията на жертвите от войната и пр.

Тези масови организации обхващат всички германски граждани. Не остава буквално нито един гражданин на територията на райха, който да не е „обхванат“ в системата на нацистките масови организации.

Само Германският трудов фронт през 1939 г. наброява 23 милиона членове (срещу 6 милиона профсъюзни членове през 1933). „Хитлерюгенд“ през същата година обхваща 8 милиона членове и т.н. Всички масови организации нямат собствена програма, понеже признават и стриктно се придържат към програмата на националсоциалистическата партия, изграждат се върху нейните организационни принципи: фюрерството, подчинението, йерархията и т.н.

По този повод райхслайтерът при Германския трудов фронт Роберт Лай в речта си на 13 септември 1936 г. пред партийния конгрес заявява следното: „Аз признах, че организационните мерки, провеждани от партията, могат да донесат добри плодове само тогава, когато ги допълнят организацията на народа, мобилизацията, концентрацията и направляването на народната енергия... Моята задача като райхслайтер на партията и като ръководител на Германския трудов фронт е свършено еднородна. С други думи, всичко, което аз правех, правех го в качеството си на райхслайтер на партийната организация. Германският трудов фронт е организация на партията и се управлява от нея. Германският трудов фронт трябва да бъде организиран по териториален признак, както е в партията“ (89–35).

Фашистката партия осигурява своето непосредствено ръководство над масовите организации, като излъчва от редовете си

политически ръководители. Те членуват в партията и ръководят масовите организации като ръководители на последните. Начело на всяка масова организация стои виден член на националсоциалистическата партия. Съюза на немските механици — Шпеер, Националсоциалистическия съюз на лекарите — Конти, Националсоциалистическия съюз на преподавателите — Векслер, Националсоциалистическата лига на юристите — Тирак, и пр.

Партийното ръководство над масовите организации е, тъй да се каже, двойно осигурено. Не само техните върховни ръководители са видни членове на националсоциалистическата партия, но и ръководителите на по-низшите им подразделения са също партийни членове. Това най-добре се вижда от взаимоотношенията между националсоциалистическата партия и Германския трудов фронт, т.е. между партията ръководителка и най-масовата организация (с 23 милиона членове). В устава на НСДАП е казано: „Организацията на заводските ядки на националсоциалистическата партия представлява обединение на политическите ръководители на НСДАП в редовете на Германския трудов фронт.

Тези ядки са носители на организационните начала на Германския трудов фронт.

Правата и задълженията на тези ядки са предадени на трудовия фронт.

Политическите ръководители, които са били преведени от тези ядки в Германския трудов фронт, осигуряват идеологическото възпитание в редовете на трудовия фронт в духа на националсоциализма“ (89–43 и 44).

На дадена териториална единица, да кажем, областта (гау), партийният ръководител, в случая гаулайтерът, е най-висшият политически ръководител. Той е носителят на властта или, както е казано в устава на НСДАП — хохайтстрегерът.

Ръководителите на масовите организации на територията на гауто, които са също членове на НСДАП му са подчинени.

Без разрешението на висшия партийен ръководител — хохайтстрегера — ръководителите на другите масови организации не могат да вземат решения, имащи важно държавно и политическо значение. В декрет от 25 октомври 1934 г., издаден от Хес в качеството му на заместник на фюрера, е казано по този въпрос: „Политическото

ръководство в рамките на партията и нейното политическо представителство в държавните и другите организации, невлизащи в състава на партията, ляга изключително на хохайтстрегерите (представителите на властта), т.е. на мен, гаулайтерите, крайслайтерите и ортсгрупенлайтерите...

Работниците от отделите на партийните организации, също както и райхслайтерите, началниците на отдели и т.н., а също така ръководителите на СА, СС, «Хитлеровата младеж» и други подчинени организации не могат да сключват никакви свързващи съглашения от политически характер с държавните и други органи без разрешението на съответните хохайтстрегери“ (89–21). В устава на нацистката партия е отбелязано: „Хохайтстрегерът носи отговорност за политическото положение в своята зона. Ръководителят на СА в тази зона е длъжен да се подчинява на директивите на хохайтстрегера по този въпрос. Хохайтстрегерът е най-саршият представител на партията във всички организациит (бел. Ж.Ж.), намиращи се в неговата зона. Той може да използва отрядите СА, намиращи се в неговата зона, чрез съответните ръководители на СА, ако те са необходими за осъществяването на неговите политически задачи. Хохайтстрегерът дава задачи на отредите СА...

Ако на хохайтстрегера е необходимо по-голямо количество СА за изпълнение на задачи от политическо естество, отколкото това, което е налице в неговия район, той може да се обърне към висшестоящия ръководител, който на свой ред може да използва членове на СА от отрядите СА в своя район“ (89–20).

Съгласно устава „политическият ръководител има право да използва «Хитлерюгенд» по същия начин, както в СА, за провеждане в живота на политическите мероприятия...

При назначаването на ръководители на «Хитлеровата младеж» отделите на «Хитлеровата младеж» са длъжни да получат съгласието на хохайтстрегерите (т.е. на партийния ръководител — Ж.Ж.) на своята зона. По такъв начин хохайтстрегерът може да не допуска назначаването на лидери, непригодни за ръководството на младежта. Ако пък неговото съгласие не е било получено, той може да отмени назначението в случай, че пожелае“ (89–20).

За пълномощията и задълженията на хохайтстрегерите в устава на НСДАП е отбелязано също: „В своите райони хохайтстрегерите имат

суверенни политически права. Те представляват партията на своя участък. Хохайтстрегерите наблюдават всички партийни работници в своя район и носят отговорност за състоянието на дисциплината...

Хохайтстрегерите стоят над всички политически ръководители, началници и т.н. на дадения участък. Те са облечени с особени права да вземат еднолични решения.

Хохайтстрегерите на партията не трябва да бъдат административни чиновници и са длъжни да бъдат в постоянен контакт с политическите ръководители на населението в своя район. Хохайтстрегерите носят отговорност за надлежния надзор и наблюдение над всички граждани в своя район. Партията възнамерява да достигне такова положение на нещата, така че всеки немец да може да намери път към партията“ (89–17).

За практическото осъществяване на партийното ръководство хохайтстрегерите, т.е. „отговорните партийни ръководители“, са длъжни периодически да провеждат съвещания, конференции или семинари. Гаулайтерът например е длъжен да се съвещава всеки 8–14 дни със своите сътрудници (заместника, ръководителите на образованието, на печата, на пропагандата, съдията в това гау и т.н.), Освен това всеки гаулайтер по устав е длъжен да свиква тридневна конференция с другите подчинени, за да обсъдят и разяснят политиката и директивите на нацистката партия, да слушат ръководни лекции за партийната политика, взаимно да обменят мнения и информация за текущата дейност на партията. Гаулайтерът също така е длъжен да се съвещава най-малко веднъж в месеца с ръководителите на партийните отряди и филиалните организации в неговата гау, а именно: „с ръководителите на СА, СС, Хитлеровата младеж и т.н.

Организационният устав на партията налага задължението редовно да се свикват конференции и събрания и на другите хохайтстрегери, включително крайслайтерите, ортсгрупенлайтерите, целенлайтерите, и блоклайтерите“ (89–22).

Обстоятелството, че масовите организации са под ръководството, или по-точно, под контрола на монополно управляващата фашистка партия, неизбежно ги прави казионни организации. Тя произтича от това, че ръководящата ги нацистка партия е тъждествена с държавата. Съдържанието на това ръководство се свежда до прокарване интересите на фашистката държава, а не на членовете на съответната

организация. Тези интереси доминират при всички условия над интересите на гражданите, обединени в дадена масова организация.

По такъв начин масовите организации в условията на тоталитарната система изцяло деградират, превръщат се в казионни организации, в оръдие на държавата против трудещите се. Да вземем например Германския трудов фронт — най-масовата организация на трудещите се във фашистка Германия, която замести разпуснатите професионални съюзи от времето на Ваймарската република. Те защитаваха интересите на работниците от държавата на капиталистите чрез стачки, бойкот, демонстрации и пр. Те се бореха срещу намаляването на заплатите, уволняването на работниците, глобите, локаутите, воюваха за подобряване на битовите и трудовите условия на работниците. С една дума, тези профсъюзи защитаваха икономическите интереси на трудещите се от посегателствата на държавата.

Всичко това се изменя коренно с установяването на Германския трудов фронт. Преди всичко партийната идеология, която е безразделно господстващата, не признава никаква противоположност в интересите на държавата и членовете на тази организация. Стачките, бойкотът, демонстрациите са най-строго забранени под претекст, че са насочени срещу германският народ и Германия. Според идеологията на фашизма народ, партия, държава, родина и водач са неразривно свързани помежду си. И ако някой се обърне срещу кое и да е от тези звена, той засяга автоматически цялата верига. Ако една стачка е насочена против ценовата политика на държавата, по силата на националсоциалистическата логика тя е удал против родината и народа. Следователно в името на народа и родината тя трябва да бъде безпощадно смазана.

В специална инструкция за борбата против стачките се подчертава: „Необходимо е да се съобразяваме с това, че при осъществяването на четиригодишния план могат да настъпят неспокойни времена... Безпощадността при смазването на първия опит за протест е най-доброто средство да се предотвратят повторните и по-широки протести“ (103–180). Роберт Лай, върховният ръководител на ГТФ, в речта си на 17 май 1933 г., като говори за характера и задачите на тази организация, не пропуска да изтъкне, че стачките са недопустими и че „... само враговете могат да бъдат

заинтересовани от стачки“ (103–127). До каква степен ГТФ е подчинен на нацистката партия и държава и как те безцеремонно се разпореждат в него със своя организация, показват следните думи на Гьоринг, казани през октомври 1938 г. във връзка с изпълнението на четиригодишния план: „Желанията на трудовия фронт сега напълно остават на заден план... Работата на три смени се разбира от само себе си“ (103–180).

Няма място за стачки, за спорове и дискусии. НСДАП нарежда; тя по-добре от всички знае какво трябва и какво не трябва да се прави. Априорно се приема, че тя е непогрешима и винаги води германския народ, а следователно и Германския трудов фронт по най-добрия път. А щом този път изисква жертви от народа, те ще трябва да се дават.

Казийонният характер на ГТФ се разкрива не само в изявленията на нацистките ръководители, не само в областта на идеологията, но и в неговата реална икономическа политика.

„Законът за реда в националния труд“ премахва комитетите на фабрично — заводските работници от епохата на Ваймарската република и на тяхно място създава т.нар. „съвети на доверениците“. В зависимост от количеството на работниците и служащите тяхното число се колебае от 2 до 10 души. Кандидатурите за „съвета на доверениците“ се издигат само от фюрера на предприятието заедно с местното ръководство на националсоциалистическата партия. Кандидатът предварително е доказал, че е винаги готов да се застъпва за националсоциалистическата държава. Именно чрез ГТФ фашистката държава успя да закрепости работниците при позорни за ХХ век условия. През февруари 1935 г. са въведени „работническите книжки“, в които се вписват точни данни за местоработата, жителството и пр. Работникът не може да отиде на по-изгодна работа, защото не му се разрешава друго жителство. Той не може без разрешение на съответното ръководство на предприятието да напусне своята работа, защото никъде на друго място няма да бъде приет, ако в книжката му не е изрично отбелязано, че той е напуснал старото предприятие с разрешението на неговото ръководство.

По такъв начин тоталитарната фашистката държава връща обществото зад традициите на либерално-буржоазната епоха, премахвайки усвободата на трудат — първата и най-важна придобивка

на демокрацията след падането на феодализма, — като въвежда отново *извъникономическата* (политическата) принуда над хората на труда.

В това отношение корпоративната система, чието създаване италианският фашизъм счита за своя „законна гордост“ (Мусолини: „Корпоративната държава е типична организация и законна гордост на фашистката революция“) (10–53), е по-съвършена. В 12 конфедерации на работниците и работодателите тя обхваща цялото гражданско общество (индустрия, земеделие, търговия, морски, въздушен, сухопътен и речен транспорт, банки), включително и свободните професии, които образуват тринадесета конфедерация. Тоталният, всеобхватен характер на синдикатите се постига чрез задължително по същество членуване в тях, което се осъществява чрез удръжките на администрацията. По този повод в книгата на Дж. Ботай — един от авторите на корпоративната система и на „Хартата на труда“ — може да се прочете следното „Споменахме вече за намаление на съществуващата разлика между положението на членовете и това на незаписаните в сдружението членове, колкото се отнася до това, че и за едните и за другите важи задължението за спазване на колективните договори и заплащане на вноските“ (10–71). Задължителната членска вноска е в размер на един среден работен ден за работниците, а за работодателя същият работен ден, умножен по броя на трудещите се в неговото предприятие. „Освен *задължителните* вноски уставите на сдруженията — продължава Дж. Ботай — могат да наложат «само на членовете» плащането на допълнителни вноски. Те нямат повече държавен, а договорен характер, тяхното събиране е в тежест на сдружението...“ (10–75).

Държавното ръководство и контролът над сдруженията, синдикатите и корпорациите се осъществява посредством положенията на „синдикален закон“ от 3 април 1926 г. Според текста на закона „законно може да бъде признато за всяка категория работодатели, работници, артисти или професионалисти само едно сдружение“ (112–133) — повече не, защото многообразието затруднява контрола на държавата и освен това противоречи на нейната главна цел — уеднаквяването на обществото.

Друг пункт от същия закон гласи, че непризнати от държавата сдружения не могат да съществуват, тъй като това ще бъде

антидържавно сдружение на принципа „Който не е с нас, е против нас“.

За сдруженията, признати от държавата, текстът на закона предвижда цяла редица ограничения, които ги правят абсолютно зависими от държавата. Ето някои от тях: 1. „Сдруженията не може да поддържат връзки с международни организации без разрешението на държавните органи“; „В никой случай не могат да бъдат признати сдружения, които без позволенията на правителството имат каквито и да било връзки на подчинение или зависимост със сдружения от международен характер“ (112–133). 2. „Назначаването или избирането на председателите или секретарите не е валидно, ако не е утвърдено със заповед на надлежния министър, в съгласие с министъра на вътрешните работи. Даденото утвърждаване след това може да бъде отменено във всяко време“ (112–133). 3. Член 8 от синдикалния закон закрепва подчиненото положение на ръководните органи на сдруженията и синдикатите спрямо държавната администрация: „Общинските, окръжните и провинциалните сдружения са подчинени на надзора на префекта и на попечителството на провинциалния административен съвет, които упражняват това си право по начините и съгласно нормите, които ще бъдат установени от правилника. Областните, междуобластните и националните сдружения са подчинени на надзора и на попечителството на надлежния министър. Компетентния министър в съгласие с министъра на вътрешните работи може да разтуря ръководните места на сдруженията и да предоставя всички права на председателите или секретарите, но за време не повече от една година“ (112–134). 4. Член 18 на синдикалния закон забранява стачката, и при това: „когато авторите на нарушенията, предвидени в предшествуващите алианси, са повече, главатарите, подбудителите и организациите се наказват със затвор не по-малко от една година и не повече от две години независимо от глобата, установена от предшествуващата алинея“ (112–138). Според фашистката юрисдикция „стачката е безправие, което основите на правната държава не допускат“ (112–143), и затова по собствените думи на Мусолини стачките трябва да се „изпратят в архивата на историята“ (112–144).

Че държавата има пълна власт над синдикатите и корпоративната система, се потвърждава дори от факта, че Националният съвет на

корпорациите, който от 20 март 1930 г. е конституционен орган на държавата, се оглавява от шефа на правителството. Като партиен шеф той по право е също шеф и на върховния орган на корпорациите.

Всъщност италианският фашизъм е класически пример за това, как партията, завладяла държавната машина, чрез нея подчинява на себе си и цялото общество. „Вертикалните синдикати“ на Испанската фаланга са само копие на фашистката корпоративна система в Италия. Разликата е само, че докато в Италия синдикатите са по-пряко свързани с държавата, а връзката им с фашистката партия по-опосредствувана, в Испания „Вертикалните синдикати“ са под прекия контрол и надзор на Фалангата. Разбира се, и тук системата на казионните профсъюзи има съответната „правна“ подплата от страна на държавата, както и фашистката партия (Италия) има в своя апарат отдел „Корпорации“. Но обстоятелството, че на Фалангата често се налага да се бори за тосподството в държавата с други две сили — военната каста и католическата църква, — я принуждава да държи непосредствено до себе си „Вертикалните синдикати“ като своя масова опора и оръдие.

Но каквито и да са различията в изграждането на масовите организации в трите фашистки държави, принципът е един и същ — тоталитарният.

Ако се съди по оригиналните документи, с организирането на младежта в единствена организация фашистката партия цели не само обхващането и като част от гражданското население, за да я контролира. Тя гледа на младежката фашистка организация като оръдие за възпитаване на младото поколение в дух на вяроност и преданост към каузата на фашизма и същевременно като на един неизчерпаем резервоар, от който НСДАП черпи млади сили за попълнение в държавния и партийния апарат.

Такава казионна организация в Германия е „Хитлерюгенд“, втората по големина след ГТФ, с 8 милиона членове. Тя си поставя за цел да обхване цялата германска младеж чрез разтурянето на другите младежки организации и привличането на неорганизираната част. Нейната основна задача е да възпитава младото поколение в идеологията на националсоциалистическата партия и държава, във „фашистката вяра“ (Мусолини). Подобно на останалите масови организации тя няма друга програма освен програмата на нацистката

партия, за която работи усърдно. „Моята задача се заключава в това — пише фон Ширах в книгата си «Хитлерюгенд», — да възпитавам младежта в духа на целите, идеологията и директивите на НСДАП и освен това да я ръководя и организирам“ (84–700).

Партийната върхушка на НСДАП полага особени грижи за идеологическото възпитание на членовете на „Хитлерюгенд“ в духа на националсоциалистическата идеология. „Ние — пише Розенберг в една статия, посветена на антирелигиозното възпитание на «Хитлерюгенд» — достигнахме прогрес във внедряването на националсоциалистическата идеология в умовете на германската младеж. От католическата младеж останаха само неголеми групички, които след време също така ще бъдат включени в състава на «Хитлеровата младеж». «Хитлеровата младеж» е до такава степен убедена, че никой не може да и противостои. Нещо повече, нашата програма относно възпитанието в нашите училища от всички категории е вече съставена с такова антихристиянско и антиеврейско направление, че подрастващото поколение ще «бъде избавено от мошениците в черни раса» (84–701).

За внедряване идеологията на националсоциализма в умовете на германската младеж «Хитлерюгенд» предприема и по-специални мерки. Към него са откришките «Адолф Хитлер», в които могат да отидат само отличилите се и проверени членове на «Юнгфолк», помладшата секция на «Хитлерюгенд»“ (84–700).

На „Хитлерюгенд“ ръководителите на НСДАП гледат като на резерв, огкъдето партията черпи своите попълнения и кадри за държавния апарат. В нацистката партия влизат само онези членове на „Хитлеровата младеж“, които са се проявили в политическо отношение, а показалите данни за организаторска работа се изпращат във висшата партийна школа „Адолф Хитлер“. След нейното завършване те отиват на ръководна работа в партийния и държавния апарат.

„Нацистките ръководители са се стремили да включат в своите редове ръководителите на «Хитлеровата младеж», които са минали пълния курс на възпитание, по такъв начин, че да им дадат възможност да придобият практически опит и със самото това да осигурят попълнение на ръководния състав...“ (84–702).

Ако се вярва на записките на Х. Раушнинг, сам Хитлер е отдавал голямо значение на възпитанието на германската младеж в духа на националсоциализма. Той е свързвал непосредствено бъдещата съдба на националсоциализма с успеха на своята възпитателна работа:

„Аз трябва да бъда непоколебим възпитател... Ще започна голямото си образователно дело с младежта. Ние, старите, сме изхабени. Да, ние сме вече стари. Ние нямаме вече диви инсинкти. Ние сме страхливи и чувствителни. Но моята прекрасна младеж! Има ли нещо по-хубаво от нея на света?

Погледнете само тези млади мъже и тези млади момци. Какъв човешки материал. С тях аз ще построя един нов свят...

Моята педагогика е сурова. Аз работя с чук и отхвърлям всичко, което е гнило и слабо. Ние ще отгледаме такава младеж, пред която светът ще потрепери. Младеж — груба, властна, безстрашна и жестока. Такава я искам! Тя ще умее да понася нещастията. Не искам да има в нея нищо слабо, нищо нежно... ще я тренирам с физически упражнения. Преди всичко да бъде силна: това е най-важното!“ (52–37).

Казионният характер на „Хитлерюгенд“ се проявява вече в това, че тя е монополна младежка организация, станала масова благодарение помощта на държавата. До идването на Хитлер на власт тя е едва с около 300 000 членове. Веднага след това става осеммилионна, като разпуска другите младежки организации и поглъща тяхната членска маса. С една заповед фон Ширах разпуска седем младежки организации, в това число и движението на бойскаутите.

В закона за германската младеж от декември 1936 година „Хитлерюгенд“ е обявена за единствена младежка организация в Германия, която има правото да организира и възпитава младежта. Никаква друга младежка организация не се разрешава. „Цялата германска младеж — се казва в закона — влиза в организацията «Хитлерова младеж». Освен в семейството и в училището германската младеж ще се възпитава физически, интелектуално и морално в духа на националсоциализма, за да служи на своя народ и на своето общество. И всичко това ще се осъществява чрез посредството на «Хитлеровата младеж». Задачата за възпитанието на германската младеж посредством въвличането и в организацията «Хитлерова

младеж» е възложена на имперския ръководител на германската младеж при НСДАП“ (84–699).

Дълбоко казионния характер на „Хитлерюгенд“ проличава още повече в нейното свързване с такива реакционни държавни институции като полицията (СС и СА) и армията. Тя поема шефството над въоръжените сили за рекрутиране на стотици хиляди свои членове в армията. През 1938 г. „Хитлерюгенд“ изпраща във военноморския флот 45 хиляди младежи, в моторизираните войски — 60 хиляди; 75 хиляди в авиационните съединения. Двеста хиляди членове на организацията минават редовен курс по стрелба с малокалибрена пушка под ръководството на 7 хиляди инструктори. Военното обучение на младежта във всичките му форми е нещо, което се разбира от само себе си. „В школите за ръководители на «Хитлеровата младеж» особено в двете имперски школи, където се провежда обучение по стрелково дело и спортна подготовка в полеви условия, а също така и в районните школи за ръководния състав, 30 хиляди ръководители от «Хитлеровата младеж» ежегодно минават обучение при полеви условия“ (88–198).

Военизирането на „Хитлерюгенд“ се проявява и в самите заглавия на песните и: „Вий, виждате ли зората на Изток?“ — популярна в редовете на СА в периода 1923–1924 г., а след това сред „Хитлерюгенд“, „Знамето, обагрено с кръв“, „Марш по цялата земя“, „Барабаните гърмят по цялата земя“ — написана лично от фон Ширах. Ето например съдържанието на песента „Напред, напред, бойна песен на младежта“: „Ний сме бъдещите войници. Всички, които са против нас, ще паднат от нашите юмруци. Водачо, ний ти принадлежим.“

До каква степен усложливо „Хитлерюгенд“ предава съдбата на осем милиона свои членове в ръцете на нацистката партия (следователно и на държавата), като се подчинява безусловно на нейните директиви и ръководство — може да се съди от следното заявление на фон Ширах: „«Хитлеровата младеж» счита за необходимо от самото начало да направи партията отговорна за ръководството и организацията на военната подготовка“ (88–307).

Съдбата на „Хитлерюгенд“ особено ярко илюстрира дълбоката противоположност между казионната, подчинена на държавата, служеща на държавата масова организация, от една страна, и самодейната, свободна от държавно опекунство организация, от друга.

Но тъй като тоталитарната фашистка система олицетворява срастването на фашистката партия с държавата, невъзможно е съществуването на самодейни, свободни масови организации.

Основната идеологическа концепция на националсоциализма, с която е съобразено изграждането на масовите организации, е такава, че не само всички граждани трябва „доброволно“ да бъдат обхванати от системата на масовите организации и съюзи, но и освен това гражданите трябва да бъдат организирани на всяка възраст. Още от най-ранна възраст отделният индивид трябва да бъде обработен идеологически, за да се унифицира неговото мислене в унисон с понятията и категориите на фашистката партия. Децата на възраст от 10 до 11 години, т.нар. „носители на нацисткия стил“ (88–322) членуват в организацията „Юнгфолк“ („Млад народ“). Униформеното мислене намира външен израз в униформиране на дрехите: кафява риза, връзка, къси панталони. Подрастващите момчета попадат в ръцете на „Хитлерюгенд“, респективно в Съюза на немските девойки, където младежите и девойките прекарват до 18-годишна възраст. След нейното навършване младежите биват изпращани в трудови лагери, където трябва да отбият трудовата си повинност. До началото на войната там преминават повече от 2,5 милиона младежи и около 300 хиляди девойки. Те строят автостради, мостове, гранични укрепления. След лагерите младежите отиват за две години в казармата, откъдето ги изпращат в охраняващите и щурмовите отряди или пък в другите организации на националсоциалистическата партия, примерно в Трудовия фронт.

Впоследствие, по време на войната, тази схема на възрастовото обхващане на населението търпи известно изменение, доколкото на трудовата повинност се обръща относително по-малко внимание. Получава се:

1. От 10 до 14 г. — в „Юнгфолк“.
2. От 14 до 18 г. — в „Хитлерюгенд“
3. От 18 до 20 г. преминават в различните партийни организации, СА, СС, автомобилния и въздушния корпус.
4. От 20 до 21 г. — в Трудовия фронт.
5. От 21 до 23 г., — в армията на редовна военна служба.
6. От 23 г. нататък — в различните организации на нацистката система, в това число и в НСДАП.

Същата картина ни представят младежките казионни организации във фашистка Италия. Там младежта е организирана в две монополни организации: „Балила“, в която членуват децата от 8 до 15 години, и „Авангард“, в която се приемат юноши от 15 до 21 — годишна възраст.

„Балила“ е основана „с декрет от държавата през 1926 година, води името си от един 10 — годишен национален герой Джовани Батиста, който през 1745 г. е хвърлил пръв камък срещу навлезлите в Генуа австрийски войници...“ (112–86).

Макар външно тази организация да има вид на спортна, субсидирана от държавата, тя е с подчертано военен характер, стремейки се да подготви младежта във военен дух още от най-ранна възраст. Това проличава от самата и структура, изградена по образеца на древноримските военни легиони: един взвод от 11 души с взводен командир; три взвода образуват една манипула от 33 души; три манипули — една центурия; три центурии — една кохорта от 333 души, а три кохорти съставляват легион от 999 души.

„Балила“ се управлява от комитет на фашистката партия начело с генерал от армията, под патронажа на Мусолини.

Целта на организацията е да възпита в дух на любов и преданост към „фашистката родина“, фашистката партия, „водача“ („дуче“), да даде на младия човек „съзнанието, че принадлежи на държавата“ и между другото да го обучи на някаква полезна професия. Следният пасаж от книгата „Фашисткото учение за държавата“ (нейният автор, убеден фашист, детайлно изучавал историята и структурата на италианският фашизъм до 1929 г.) ще ни даде попълна представа за дейността на младежката фашистка организация, която развива трескава дейност: тя „организира курсове по разни отрасли, строи домове за физическо възпитание, урежда приятни игри за децата съответно на възрастта им и с оглед да се приучат главно на дисциплина и така увлича младежта, че масово постъпват в нея“ (впрочем тя е била задължителна за всички — Ж.Ж.).

„Щом навършат 15 години момчетата, членуващи в «Балила», постъпват във втората организация — «Авангард». Тук занятията са вече по-сериозни: спорт, стрелба с пушка, плуване, фехтовка, езда, дори въздухоплаване — една истинска военна подготовка. Паралелно с това младежите получават и строго възпитание в национален дух, вяра в бъдещето на Италия и познания из всички области на науката.

Навърши ли авангардистът 18 години, той взема участие в годишния тържествен парад на «Авангард», на който полага клетва, получава едно особено свидетелство, пушка и се зачислява във фашистката милиция. Това свидетелство и службата във фашистката милиция дават право на големи привилегии при постъпване както на държавна, така и на частна работа“ (112–87).

П. Толиати дори счита, че принципът на задължителността е много по-ясно изразен при членуването в младежките фашистки организации, отколкото в самата фашистка партия: „До 1926–1927 г. «Балила» е доброволна организация. По-късно участието в нея става задължително, макар и не стопроцентово, а примерно деветдесет процента. Задължението да записват децата си в «Балила» се възлага на родителите. Ако те пренебрегнат това задължение, налагат им се глоби и т.н.

Общо правило, повтарям, е било задължителното записване.

По въпроса за членството между тази организация и фашистката партия съществува голямо различие: принципът на задължителността, е много по-силно изразен в първата, отколкото във втората. В предприятието не задължават работника непременно да влезе във фашистката партия. Но неговият син, който ходи на училище, е длъжен да влезе в «Балила». В това се състои задължителният характер на дадената организация. Същото може да се каже и за авангардистите. Принципът за задължителността се прилага и там, макар в малко по-смекчена форма“ (116–85).

В своята книга „Мит, реалност, литература“ съветската авторка Ц. Кин ни представя по-разгънато младежките организации във фашистка Италия: „Фашистката младеж получаваше възпитание, съответстващо на «доктрината на въоръжената нация»: физическа закалка, привикване към дисциплина, основна психологическа обработка. Още от детството всички механически се зачисляваха в съответните организации: до осем години — «Син на вълчицата»; от осем до единадесет — «Балила»; от единадесет до тринадесет — «Балила мускетари» (те се упражняват с оръжия — играчки); от тринадесет до петнадесет — «Авангардисти»; от петнадесет до седемнадесет — «Авангардисти — мускетари» (тук им се дава вече бойно оръжие); от седемнадесет до двадесет и една години — «Млади фашисти»; на двадесет и една година те влизат във фашистката партия.

Такъв конвейр обезпечава огромен механически прираст на партията. Всички юношески организации на режима, намиращи се отначало под ведомството на Министерството на народното образование, са обединени по-късно в ДЖИЛ, което означава «Италианска ликторска младеж». Всички, като се започне от шестгодишните деца, дават клетва да служат на фашизма до последна капка кръв.» (49–131).

За да се получи точна представа за дейността на „Балила“ и „Авангард“, достатъчно е да посочим, че само през 1928 г. „Са устроени 283 курса по професионално образование; 843 курса за телеграфисти, мотористи и сигнализатори; 327 концерта и курсове по музикална култура, хорово пеене и декламация; 15 527 лекции по история, родолюбие и обща култура; уредени са 347 библиотеки с 37 000 тома и специална «академия за физическо възпитание», в която са се обучавали 50 000 юноши в стрелба, лека атлетика, гребане, плуване, фехтовка, ски и пр.“ (121–88).

И всичко това става до 31 декември 1928 г., т.е. само една година след основаването на „Балила“, чийто брой е 812 242 деца, а „Авангард“ — 423 950 юноши. Тази все още не толкова многобройна армия се обучава от 18 000 инструктори (112–88).

Ако представим по-нагледно нещата, получава се същата панорама на тотално обхващане на младежта и гражданите още от най-ранна възраст.

1. От 8 до 15 години — в „Балила“.
2. От 15 до 21 година — в „Авангард“.
3. От 21 до двадесет и няколко години — във фашистката милиция.
4. След това — във фашистката партия или в казионните организации до края на живота си.

В Испания, където казионната младежка организация „Младежки фронт“ (създадена с декрет през май 1941) е тристепенна, младият човек прекарва от 7 до 17 — годишна възраст. Отначало той е „стрела“, след това „пелалос“ и накрая „кадет“. Респективно момичетата постъпват в отрядите „маргаритки“, „стрели“ и „сините стрели“, като носят морави униформи (поли до колене и моряшки блузи).

По-нататък следващите във висше учебно заведение постъпват в студентския казионен синдикат (СЕУ), а който отива направо в

производството, влизо в съответния „Вертикален синдикат“, където може да членува до пенсиониране. Но почти няма начин да се остане извън масовите организации, създадени и контролирани от Фалангата.

Накратко, политиката на тоталитарната държава е не само в стремежа всеки гражданин да бъде „обхванат“ в някаква организация, но и на всеки етап от неговия живот във всяка възраст. Това произтича от основните принципи на тоталитарната държава. По такъв начин тя си осигурява възможността, първо, постоянно да влияе идеологически върху индивида и, постоянно да влияе идеологически върху индивида и, второ, да го държи непрекъснато под своя политически контрол. „Абсурдно е — пише Хитлер в «Майн Кампф», като говори за правото на държавата да контролира гражданите — да се вярва, че правото, което има държавата, да наблюдава своите млади граждани прекъсва внезапно с края на училището... Това право е задължение, постоянно задължение“ (155–159).

В стремежа си към тотално обхващане и контрол над гражданското общество фашизмът създава и свръхмасови организации, които ръководят всевъзможните дейности на хората през свободното време. В Германия това е организацията „Сила чрез радост“. Тя организира срещи, беседи, вечеринки, колективни излети, екскурзии, кръжоци и всичко, каквото би могло да се прави през свободното време, но задължително в духа и принципите на националсоциалистическата общност.

В Италия наименованието на тази организация е „Дополаворо“ („Dopolavoro“), което в буквален превод значи „след работа“ („dopo“ — после, „lavoro“ = работа). Тя е най-масовата от всички масови организации, създавана в 1926 г. като неделима част от корпоративната държава на италианския фашизъм. П.Толиати я обрисова по следния начин: „Пред нас е сложна организация. Нейната дейност е твърде многостранна и това намира своето отражение даже на равнището на низовите организации, където ние намираме секции от най-различен тип, отличаващи се една от друга и по своите цели, и по състава на обхванатите от тях трудещи се, и по организационната структура, възникнала в дадената местност в една или друга сфера на обществения живот.

... В системата «Дополаворо» съществуват организации, които твърде условно могат да бъдат отнесени към масовите. Такива са в

частност някои спортни общества, които се доближават до «Дополаворо», но носят професионален характер. Като правило към този тип принадлежат всички организации, които по същество са спортни клубове, като например «Ювентус». За да влезеш в тях, трябва да бъдеш или спортсмен — професионалист, или представител на висшите класи. Това не са масови организации. Цялата им дейност се свежда до това, да излявят по места най-добрите спортисти и да направят от тях професионалисти. Към този тип организации следва да бъдат отнесени и художествените колективи, които професионално се занимават с изкуство“ (116–126 и 127).

Но това са, тъй да се каже, изключенията. Иначе „Дополаворо“ има своите редовни секции във всички заводи и квартали. „В повечето случаи влизането в заводската организация «Дополаворо» е задължително в този смисъл, че вноските се удържат от работната заплата. Следователно теоретически всички лица, работещи в предприятието, където има секции «Дополаворо», се считат за нейни членове.

... В Торино съществуват районни кръжоци на «Дополаворо», а наред с тях съществуват и съответните организации в промишлените предприятия. Последните изглеждат значително по-привлекателни, тъй като са много по-добре снабдени“ (116–132).

С какво „Дополаворо“ привлича многомилионната маса на своите членове? Този въпрос е основателен, тъй като само и единствено върху принудата не може да се крепи такава колосална масова организация, като имаме предвид деликатната сфера, която обхваща — дейностите през свободното време. На този въпрос П. Толиати дава следното обяснение: „Участвайки в нея, работниците получават и някои изгоди. Предлагат им се различни улеснения, билети за театър и кино, предварително осигурени, възможност за закупуване в определени магазини на продоволствени стоки и дрехи по намалени цени, помощ при организирането на туристически екскурзии. Тук трябва да се каже също и за някои форми на социално обслужване.

В отделне случаи организациите «Дополаворо» изпълняват функцията на взаимоспомагателни каси, оказвайки например материална помощ на нуждаещите се семейства на тружениците, получили увреждане, и т.н.“ (116–133).

4. УНИФИКАЦИЯ НА ДУХОВНИЯ ЖИВОТ

След като е обладяла държавата и масовите организации, фашистката партия розпростира своя контрол над гражданското общество и неговия духовен живот. Този контрол се извършва двояко:

1. Чрез „организиране“, „обхващане“ на всички и всякакви интелектуалци в „творчески съюзи“ под наблюдението на държавата.
2. Чрез принудително налагане на партийни норми за красиво, прекрасно, добро, зло, справедливо и т.н. в литературата и изкуството.

А) ТОТАЛНО „ОБХВАЩАНЕ“ НА ИНТЕЛЕКТУАЛЦИТЕ В СЪЮЗА

Водена от стремежа си за тотален контрол над целия духовен живот, фашистката партия изрично настоява всички дейци в областта на интелектуалния труд (учени, писатели, поети, живописци, скулптори, архитекти, композитори, артисти, модисти и т.н.) да бъдат организирани в съответния съюз. Вън от съюза никой не може да бъде интелектуалец: писателят престава да бъде писател, артистът — артист, композиторът — композитор, и т.н.

„Сега в Италия не можеш да бъдеш писател, учител или преподавател в университета, без да членуваш във фашистката партия — пише П. Толиати през пролетта на 1935 г. — Дадената сфера значително ще се разшири, ако отчетем, че посоченият тип принуждение се разпространява и върху всички свободни професии: адвокати, журналисти и т.н. Всички те са длъжни да бъдат членове на фашистката партия. На тази форма на принуждение са подхвърлени даже и онези, които до неотдавна се ползуваха с най-голяма свобода — лекарите. Днес без членуване във фашистката партия не можеш да бъдеш комунален лекар“ (116–80).

Във фашистка Германия този принцип се прокарва още по-последователно.

С окръжно X 112 на Имперската палата по културата от 20 август 1937 г. изрично се подчертава необходимостта от „принадлежност към някакъв съюз“ (178–107). Всъщност този въпрос се решава много по-рано с един закон от 22 септември 1933 г., който декретира всички тъй

наречени „творци на културата да бъдат обхванати организационно“ (151–195).

Механизмът на това обхващане е следният. Целият духовен живот е съсредоточен в Имперската палата по културата, която се намира под контрола на министъра на „пропагандата и народното образование“ — д-р Гьобелс. Палатата по културата има седем подчинени палати, по важни от които са Имперската палата за театър, Имперската палата за изобразителни изкуства, Имперската палата за литература, Преспалатата, Филмовата палата и пр. Всяка от тези седем дъщерни палати обединява в себе си сродни съюзи. Например към Имперската палата за театър принадлежат следните съюзи: 1) Немски сценичен съюз, 2) Общество на немските артисти, 3) Обединение на немските театрални управи, 4) Съюз на немските сценаристи и естрадни композитори, 5) Единен съюз на немските духови музиканти и т.н.

В Имперската писателска палата са обхванати следните съюзи: 1) Имперски съюз на немските писатели; 2) Борсово обединение на немските книгоиздатели; 3) Съюз на немските народни библиотекари EV; 4) Съюз на немските библиотекари EV; 5) Общество на библиофилите; 6) Немски спомагателно — издателски съюз; 7) Общество за правата на експедиция; 8) Намиращи се в строителство работнически обединения; а) Народни книжарници и заводски библиотеки; б) Книжни обединения... и т.н. (180–168).

От оцелелите документи се вижда, че само в Палатата за изобразителни изкуства са били „обхванати“ 42 000 души; с любителите, подчиняващи се на нарежданията на палатата, те достигат 100 000. От тях 13 750 архитекти, 520 оформители на градини, 3200 скулптори, 10 500 живописци и графици, 1000 проектанти и художници на образци, 230 копировчици и т.н.

В Мюнхен са били организирани 5000 живописци (178–102).

От организиране не избягват дори модистите. В обява за организацията на немското модно творчество, публикувана на 1. IV. 1942 г., може да се прочете следното: „Всички лица, които работят в областта на модата и модните приспособления, като моделисти (художници или производители на материала), рисуващи, графици, щамповчици... са задължени съгласно §4 на първото разпореждане за провеждането законите на Имперската палата по културата от 1

ноември 1933 г. да се зачислят към Имперската камара по изобразителните изкуства като нейни членове. Доколкото въпросните лица досега не са били обхванати от Имперската палата за изобразителните изкуства, ще бъдат призовани незабавно да се зачислят към местните държавни ръководители“ (178–256).

При своето включване в някои от подразделенията на Палатата по културата, което е по същество задължително, интелектуалецът попълва специален въпросник, който трябва да разкрие неговата политическа физеомия (в миналото и в настоящето) пред фашистката партия и държавата. Оригиналният текст на въпросника съдържа следните въпроси.

1. Членски номер (с отбелязване на специалността).
2. Име и презиме.
3. Дата и място на раждане.
4. Омъжена (женен).
5. Презиме и рождено име на съпругата.
6. Рождена дата и място на раждането на съпругата.
7. От арийски произход ли е съпругата му?
8. Членове ли са на НСДАП?
9. Откога и под какъв номер?
10. Към какви подразделения на НСДАП принадлежат; откога и под какъв номер?
11. Към какви политически партти са принадлежали и докога?
12. Били ли сте член на „Черно — червено — жълтото имперско знаме“ и докога?
13. Били ли сте член на „Републиканския съюз на художниците“ и докога?
14. Принадлежали ли сте към „Лигата за правата на човека“ и докога?
15. Принадлежали ли сте към „Обществото за изследване на Библията“ и докога?
16. Какви длъжности сте имали в споменатите погоре организации, и т.н.

И накрая, както при всяко полицейско следствие, под клетва се потвърждава, че данните във въпросника на Имперската палата по културата са верни (178–103).

Какво точно преследват фашистката партия и държавата чрез тоталното обхващане на интелигенцията в казионни съюзи, може да се разбере от документите от онова време. „Сигурно в чужбина имат право, като казват, че в Германия един свят е съборен — пише в една тогавашна статия. — Забравят обаче да кажат, че на негово място е започнато изграждането на един нов свят...

... в писателската дейност измененията в организационно отношение са отишли твърде далеч. На мястото на свободните обединения на писателите, където може да се членува, а може и да не се членува и които се борят помежду си или в най-добрия случай протестират пред полицията, която конфискува порнографска или nihilистична литература... идват истинските обединения.

На мястото на иронията, на вечното отрицание една нова творческа воля е дошла, която при нас, немците, е свързана с нашата велика, още неизпълнена мисия, с нашата романтика“ (180–168).

Би трябвало правилно да се разбере смисълът на професионалните съюзи на интелектуалците, изградени от фашизма. Работата не е в това, че съществуват професионални обединения на интелектуалци — такива има във всяко общество; тя дори не е в това, че са задължителни, а в ролята им на оръдие на държавата за контрол над интелигенцията. Подобно на казионните масови организации на трудещите се и те са създадени не да защищават интересите на техните членове от бюрократичните институции на държавата, а обратно — да поставят твърдо интересите на държавата над специфичните интереси на интелектуалците. Чрез тях държавата подчинява интелигенцията на себе си. Защото самите съюзи са изградени на същите бюрократически принципи, както държавата и фашистката партия: свирепа централизация, безусловно подчинение на нарежданията на по-висшата инстанция, издигане на ръководни места на политически преданите (заслужилите) и послушните и пр. В резултат на всичко това — изтласкване на интелекта, дарбата, таланта, геният на заден план. Един съюз на интелектуалци, чииято задача е да култивира преданост и послушание към фашистката държава, преследвайки свободомислието извън рамките на официалната казионна идеология, е форма за унищожаване на интелигенцията. Това е много удобно за държавата, доколкото тя не върши покушението със собствените си ръце.

Обединявайки задължително всички интелектуалци от дадена област в един съюз, събирайки дарбата и бездарието, таланта и посредствеността на едно място, фашистката държава поддържа бездарния срещу мислещия, некадърния срещу талантливия. Нещо повече — тя дава в ръцето на бездарието и посредствеността организация за борба срещу таланта и гения. Вътре в самия съюз посредствеността и бездарието са неин съюзник в борбата с мисленето и свободното проявление на интелекта. Държавната бюрокразия и бездарието са дълбоко родствени в духовно отношение, доколкото издигането на посредствеността и безличието е един от свещените принципи на самата бюрокразия.

Тук фашистката държава и посредствеността имат общи интереси. Държавата е заинтересована да унищожи свободомислието и самостоятелната инициатива на интелигенцията, защото това противоречи на основните и принципи, върху които се изгражда. Ако в една тоталитарна държава възтържествува свободната критическа мисъл, самата система ще се разпадне, тъй като в една публична борба бюрократичните принципи не могат да издържат натиска на свободната демократична мисъл. По силата на това обстоятелство фашистката държава е заинтересована да унищожи истинската интелигенция, с нейната самостоятелност, критичност и независимост. Посредствеността пък е заинтересована от този порядък, понеже в условията на свободна конкуренция не може да се съревновава с таланта и дарбата.

Така посредством тоталното „обхващане“ на интелектуалците в различни казионни съюзи, опирайки се на посредствеността като тяхно ядро държавата на фашизма унищожава истинската интелигенция. На нейно място тя създава една псевдоинтелигенция, която счита свое най-високо достойнство доверието на държавата и националния водач.

Идеологически този процес се отразява по друг начин в държавното съзнание. Държавата според идеолозите на фашизма не унищожава истинската интелигенция. Напротив, тя само изгонвала онези „анархистични“ или „нихилистични“ елементи, които разлагат интелигенцията и пречат на позитивната работа. Същевременно, като издига бездарници и полуинтелигенти, готови да сътрудничат с нея или повече, доказали своята политическа преданост, фашистката държава смята, че създава нова („истинска“) интелигенция, предана на

народа и самата нея. Тъкмо на тези политически заслужили полуинтелигенти тя дава властта в обединенията на интелектуалците.

Начело на всички обединения в Германия са поставени най-бездарните хора. Палатата за изобразителни изкуства се възглавява от любимеца на Хитлер проф. А. Циглер, безкрайно посредствен художник, застинал при рисуващията техника от първата половина на XIX век. Неговите две „класически“ платна — „Богинята на изкуствата“ и „Четири елемента“ — със своя примитивен реализъм и филистерски сантиментализъм биха могли да предизвикат съжаление у всеки познавач на живописиста. Начело на Съюза на доцентите е поставен неизвестният в науката, но заслужил в политиката проф. д-р Шулце; СС — оберфюрерът проф. д-р Лених без някакво отношение към киното е президент на Филмовата палата; президентът на преспалатата Макс Аман е и управител на централното издателство на националсоциалистическата партия; Филип Булер в качеството му на имперски управител на националсоциалистическата партия е отговорен за националсоциалистическото издателство; Ханс Йост — групенфюрерът от СС и държавен съветник — е президент на Имперската палата на писателите и на Немската академия за поезия. Най-сетне президент на самата Палата за културата е д-р Гьобелс.

По същия начин се процедира с различните академии театрална, правна, за поезия и пр. Всички интелектуални съюзи, обединения, учреждения като правило се оглавяват от политически най-заслужилия член на националсоциалистическата партия. На тях държавата поверява политическото ръководство.

Б) ИЗКУСТВОТО И ЛИТЕРАТУРАТА — ПОДЧИНЕНИ НА ФАШИСТКАТА ПАРТИЯ

Организирането на интелектуалците в съюзи не е самоцел. То е преди всичко средство за налагане на партийните идеали и норми на изкуството и литературата. След като фашистката партия има абсолютен политически монопол във всички области на държавния и гражданския живот, тя не може да позволи литература и изкуство, противоречащи на нейните идеали и норми за красиво, прекрасно, грозно, добро, зло, героично, справедливо и пр. Напротив, тя би желала да види своите нравствени и естетически идеали облечени в художествена тъкан.

По силата на това обстоятелство тя се чувства в правото си да изисква от интелектуалците художествени произведения, изработени съобразно нейния вкус, и същевременно да им поставя задачи. На литература та и изкуството тя гледа като на свое владение точно така, както третира въоръжените сили или образователното дело. Литературата и изкуството биха могли да играят полезна за нея роля само в един единствен случай: ако поемат върху себе си функцията със специфичните художествени средства да възпитават народа в духа и смисъла на фашистката идеология, т.е. да поднасят на народа националсоциалистическата идеали под формата на изкуство. В този смисъл литературата и изкуството биват третирани като своеобразна художествена пропаганда, която за разлика от обикновената има по-голяма трайност и по-силно въздействие. Затова и Валтер Функ, държавният секретар в Министерството на пропагандата, заявява: „Пропагандата и ръководството на културата са в неделимо единство“ (151–257). За да могат обаче литературата и изкуството да изпълняват тази мисия, поставя им се като първа задача да се доближат до широката маса, върху която трябва да въздействуват както чрез избора на изобразяваната тема, така и чрез изобразителните средства. Тази първа задача се нарича усвързване на изкуството с народат. „Фюрерът иска немското изкуство да се измъкне от неговата откъснатост от народа — пише д-р Ханс Кинер, — той иска да го върне отново при народа, той иска неговото възпитателно и очистително въздействие по-нататък и настойчиво да се упражнява.

... От немския художник фюрерът иска той да се откаже от своята самозатвореност и да заговори за своята привързаност към народа; и това трябва да се прояви в избора на изобразяваната тема, която трябва да бъде народна и разбираема и да бъде в рамките на националсоциалистическия идеал за храбро и героично“ (178–200).

Социалната мисия, която фашизмът възлага на изкуството (да възпитава народа в духа на партийната идеология), още по ясно е изразена в органа на СС „Черният корпус“ в броя му от 25. II. 1937 г.: „Възпитателната функция на изкуството е народна педагогика в най-благородния смисъл на тази дума, защото тя пробужда у хората драгоценното, утвърждава живота“ (178–200).

В този смисъл пишат всички теоретици и историци на изкуството в Третия райх. Така пишат дори и поетите. „Истинският

поет — заявява националсоциалистическият поет Херберт Мюленбах — израства с щастието на своя народ, но същевременно цялата скръб на народа минава през неговото сърце“ (180–317).

За да бъде обаче свързан с народа, художникът трябва преди всичко да прегърне каузата на националсоциалистическата партия, която според нейната собствена идеология най-добре и пълно изразява интересите на народа. В този смисъл той трябва да стане партиен художник. „Националсоциалистическата поезия — пише Рихард Ойрингер в 1935 г., — преди всичко нейният основен закон, изнася не единичното, а чисто и просто националсоциализма. Аз не се боя да кажа, че очаквам тъкмо исканата от партията поезия. Партията е тялото на националсоциалистическия дух и тъкмо в националсоциалистическото тяло живее националсоциалистическия дух, който ражда своята типична поезия (180–318).“ Съвсем логично е след това да се постави въпросът за приоритета на политическото над художественото, особено в литературната критика: „Новата цел на театрално — критическото творчество е в прехвърлянето от приоритета на естетичното към приоритета на политическото...“

„Поетът, артистът, режисьорът трябва в това единство, което е политическо, да се обединят и всеки да носи отговорност, щото общото произведение на представлението да бъде изпълнено. Всички имат да служат на политическата идея и всеки на своето място е призван да изпълнява една част от задачата“ (179–83).

В този смисъл сп. „Дойче Културвахт“ хвали старият националсоциалист — художник Ханс Адолф Бюлер, който „рисува винаги идеология“ (178–73).

Въпросът за решителния приоритет на политическото над художественото, на идеологията над естетиката се поставя още по-определено в някои статии. Д-р Валтер Шмид в една публикация под заглавието „Драматургът и националсоциалистическата държава“, поместена в сп. „Бюне“ от април 1936 г., пише следното „Новото е: ясното предимство на политическото в изкуството и литературата. Практическото осъществяване на изискванията на националсоциалистическата идеология в немския театрален живот. Това е голямата мисия, която в днешния немски театър драматургът е призван на първо място да изпълни“ (179–142).

Друг театрален критик, д-р Валтер Шанг, се изказва в „Берлинер локалайнцайгер“ от 17. I. 1934 г. със същата категоричност за предимство на политическото: „Как да осъществим националсоциалистическите идеи в областта на театъра, това е животрептящият съвременен проблем.

... Вместо естетика сега идейното съдържание на произведението трябва да бъде решаващо. Всяко произведение на изкуството има тенденция, това е една изповед. Днес управлява героичното и идеалистично схващане за света...“ (179–159).

Изобщо политическият елемент във фашисткото изкуство е заострен до такава степен, че дори и модата не остава незасегната. „В миналото — пише един автор през 1941 г. — Германия не разбираше напълно колко голямо е политическото значение на модата. Не се виждаше, че с приемането на чуждите модели и нещо от чуждия начин на живот и чуждия език нахлуваше в страната. Модата се разглеждаше като нещо «аполитично»“ (178–255).

Разбира се, в живопистта и скулптурата осъществяването на националсоциалистическите идеали се оказва по-лесно, отколкото в театъра. Безчислено количество платна и бюстове свидетелствуват за това. Един от тези идеали е дълбоката и неразривна връзка между народа и националния водач. В картината на Доротей Хауер „Ние искаме да видим нашия фюрер“ е представено ликуването на народа при появата на водача. Малки деца пълзят между ботушите на любимите СС — войници, които, хванати за коланите, образуват кордон, с който спират напирания към фюрера народ.

Пресъздаване любовта на народа към националсоциалистическата партия е също една от задачите на изкуството в райха. Тя е представена в една типична скулптура: майка и син са устремени към националсоциалистическото небе, а тяхното възнасяне е изразено с повдигането на пръстите на краката.

Официалната картина, изразяваща устрема на народа към националсоциализма и поставена в кабинета на Хитлер като символ на националсоциалистическото движение, има следното съдържание: голо поле, на чийто хоризонт изгрява пречупеният кръст във формата на слънце. Народът бяга с протегнати към националсоциалистическото слънце ръце.

През призмата на партийния идеал за героично се представят и войниците. Те са твърди като стомана, несломими войни, готови без колебание да умрат за Германия. В замяна на това в семейството са нежни съпрузи и бащи. В платното на проф. Бюлер от Карлсруе тази идилия е представена по следния начин: войник, завърнал се в къщи като победител, спи в скута на любимата жена. Тя като майка бди над неговия сън. Няма отчаяние, няма сакати, няма убити, няма нещастни хора, всички са щастливи и героични.

Друг вариант на същата идилия са платната на Елк Ебер. Той се специализира в изобразяването на борчески мъже, на отчаяно смели герои. Неговият художествен похват — да представя не самата борба, а как тя се отразява по лицата на героите — намира всеобщо признание в политическите среди. Най-ценната му картина „Така беше в СА“ представлява следната гледка: под знамето с пречупен кръст крачат колона мъже в униформата на СА; погледите им, устремени напред, пронизват врага. Отстрани работници с каскети и захапана в триъгълната уста цигара приветствуват СА. Трогателно единство между СА и народа! Идеята е ясна: СА обединява най-добрите синове на германския народ.

Единството на народа и армията е представено и в картината „Другарство“ (1941) на Хелмут Улрих. В нейната композиция участвуват войник в пълно бойно снаряжение, леко уморен работник (както, разбира се, само героите могат да бъдат уморени!), който държи в краката си голям чук, и жена с малко дете на ръце. Всичко е казано ясно и точно: армията пази мирния труд и семейното огнище на германския народ.

Един от най-възлюбените идеали на националсоциалистическото изкуство е „здравият народен инстинкт“ (Розенберг). И тъй като според партийната концепция най-запазената, неразвратена от политическия живот са селяните, те стават любим сюжет в официалното изобразително изкуство. Често в платната може да се срещне селянин сред полето в позата на образцов труженик или млада селянка със закръглени бедра по време на тоалет. „Селската Венера“ на Сен Хилц ни представя една селска широкобедрата жена, възпяваща в себе си официалния идеал за женска красота.

В архитектурата господстващи принципи са монументалността и „криво разбиранят класицизъм“ (178–228), които най-добре

изразяват идеологията и амбициите на тоталитарната държава за величие. Това е истински анахронизъм, след като тъкмо в Германия се заражда модерната архитектура на Европа. Още през 1932 г., т.е. преди идването на фашизма на власт, по проект на проф. Валтер Гропиус е издигнат в Десау знаменитият „Строителен дом“. Неговата семплота и опростеност в линиите, изключителната лекота и ефирност го превръщат в образец на модерната архитектура.

Независимо от този епохален факт архитектурата на фашистката държава се връща назад, с нейните принципи на помпозна монументалност и лъжекласицизъм. Тази концепция е ярко изразена във всички държавни и партийни постройки, напомнящи феодални крепости или замъци, строени в епохата на индустриалното общество. Това се отнася както за висшата партийна школа „Адолф Хитлер“ в Хемизее, „постройката на фюрера“ на Кралския площад в Мюнхен, другите партийни постройки в Нюрнберг, така и за новата райхсканцелария в Министерството на авиацията в Берлин, проектите за мавзолеи на войниците, загинали по европейските и африканските фронтове, и пр. Дебелите каменни стени и относително малките прозорци с решетки от масивно ковано желязо трябва да символизират силата и непоколебимостта на фашистката партия и държавата. Пред тях всяка отделна личност трябва да се чувства нищожна и смазана, за да се подчинява безропотно на силата на „общността“.

В скулптурата посочените тенденции са също така силно изразени. „Уличните“ паметници на проф. Йозеф Торак — официалния скулптор на Третия райх — представляват гигантски композиции. Групата „Паметник на улица“, подготвяна за аутобана Мюнхен — Залцбург, е колосално струпване на мускули. Всички фигури са на мъже с тела на свръхкултуристи, от чиито лица дъха тъпа, фанатична упоритост. Физическата сила е смачкала пламъка на интелекта.

Същата лъжемонументалност виждаме и в другата група на проф. Торак, подготвена за Марсовото поле в Нюрнберг: група коне с гигантски размери, в средата на които е богинята на победата. Нейната фигура е трябвало да бъде висока 17 метра.

С особената си маса се отличават и орлите на Рихард Клайн на Луитполд — Арена. Тези чудовища от бронз, всяко от които тежи по 150 центнера, са седем метра високи, с разпереност на крилете по седем метра и половина.

В областта на театъра, който по преценката на нацистките театрални критици е бил в криза преди установяването на фашизма, реализирането на партийните идеали намира израз в това, че на сцените непрекъснато се играят пиеси, описващи подвизите на героите на националсоциалистическото движение. Това са терористът Лео Шлагетер, разстрелян от французите по време на рурската окупация, и командирът на щурмовия отряд Хорст Весел, убит в пианско сбиване през 1931 г.

Понятията за героично и трагично се изменят съобразно основните положения на националсоциалистическото учение за отношението между личността и обществото, свободата и обвързаността. По този въпрос д-р Херман В. Андерс в статията „Повратът в трагедията (в. Баущайне цур дойчен националтеатер“, септември 1935) пише: „Отказът от индивидуалистичната трагика, който ние днес преживяхме, представлява наистина революционен поврат в понятието трагика. От фундаменталните положения на националсоциалистическата идеология и от възвишения апел към най-дълбоките нравствени ценности на личността израства обществената трагика, която в нейната драматична изразна форма е в процес на ставане и търсене. Ясно да се покаже отличието от античната фаталистична трагедия и от преодолимата индивидуална трагедия. Не човекът сам е предмет на трагичното оповестяване, не световният живот в смисъла на една космическа световна картина, смисъл и същност на трагичното са народът и общността, немските хора и съществуващите в немската народност качества и ценности. Националсоциализмът като воля за висша ценност отговаря тъкмо на трагедията, която е най-възвишеното утвърждаване на живота“ (179–159).

Отделната личност не може да бъде трагична, защото, преди да стане такава, тя трябва да бъде героична. А героичната личност би могла да се противопостави евентуално на фашистката държава и фашистката партия, с една дума, на някаква националсоциалистическа общност. Това за националсоциалиста е абсолютно недопустимо и дори скверно да се мисли, тъй като за него партията и държавата са висши политически ценности. Всяка отделна личност, която дръзне да се обяви срещу фашистката партия и държавата, е нищожна и жалка, достойна да бъде унищожена като отрепка. Тя не може в никой случай

да бъде героична и трагична. Само като частица от „общността“ (държавата, фашистката партия, народът, превърнат в тълпа) и доколкото служи на общността, тя може да стане героична.

Именно по тази причина националсоциализмът приема колективната трагика и отрича индивидуалната трагедия. Вън от колектива и против колектива няма герои и трагични личности. Оттук съвсем логично следва, че политическите противници на тоталитарната държава и управляващата фашистка партия не могат да бъдат трагични, защото не могат да бъдат герои. Оттук следва и варварския закон на тоталитарната държава: да унижава своите жертви, преди да им отнеме живота, да ги представя за предатели и изменници, преди да ги умъртви, да ги кара да правят най-нелепи самопризнания, преди да сложи дулото на тила им. Презумпцията е: Тя не може да убива герои, защото тя самата е герой: а държава, която убива герои, става палач!

За да може изкуството да изпълнява своята социална и политическа мисия, да служи на националсоциалистическата партия за превъзпитаването на народа в духа на нейната идеология, то трябва да се доближи до народа, да бъде ясно, разбираемо и достъпно за всички. То трябва реалистично и фотографски точно да изобразява обектите, така че да няма място за двусмисленост, намеци или загатвания, които биха могли да объркат или озадачат консуматора. Художественото произведение, било то платно, скулптура, роман или стихотворение, трябва да казва на всички възприематели еднозначно точно едно и също. Без това то не би могло да изпълнява своята възпитателна функция, т.е. основното си предназначение.

С други думи, изискванията на фашистката партия към литературата и изкуството не се ограничават само в избора на изобразяваната тема, която задължително трябва да е партийна по начин на виждане. Те засягат и изобразителните средства, художествената форма: важно е не само какво се изобразява, как се вижда това, което се изобразява, но и как да се реализира като изкуство. Демагогската достъпност и елементарност се поставя над всичко. Оттук и дивата омраза на националсоциалистическите водачи към абстракционизма и всички форми на модернистичното изкуство (импресионизъм, футуризм, кубизъм, експресионизъм). Вместо диференцирана оценка на всяко направление — безогледното им

отричане в цялост. През 1937 г. те са заклеямени като „изродено изкуство“ („ентартете Кунст“) или „назадничаво изкуство“ („афтеркунст“ — приоритетът в откриването на този термин принадлежи на А. Розенберг) и са подхвърлени на дивашки преследвания. Кампанията против модерното изкуство започва с откриването на т.нар. „Изложба на изроденото изкуство“ в Мюнхен през юли 1937 г. по инициатива на ръководството на НСДАП. По този повод Хитлер държи реч, в която заявява следното:

„Така аз дойдох до заключението да тегля една твърда линия и да възложа на немското изкуство единствено възможната задача: да го накарам да тръгне по пътя, посочен на германския народ от националсоциалистическата революция.

Един период на възвишени дела във всички области на човешкия прогрес, на грижи не само за остриите духовни нужди, но също така за идеална телесна красота повече не трябва да бъде символизиран с варварските демонстрации на манияци в изкуството, останали на нивото на каменния век, слепи за цветовете, експериментиращи цапачи и на всичко отгоре мързеливи некадърници. Германия на ХХ век е Германия на народа през този век. Немският народ обаче през този век е един отново пробудил се за живот, възхитен от силното и красивото, а заедно с това от здравото и жизнеспособното народ.

За целта трябва общото художествено богатство на народа да се запази върху една здрава, порядъчна основа, от която истинските гении ще могат да се възвисяват. Геният не е безсмислен“ (178–338).

С това е дадена партийната санкция за разгромяването на модернизма. Речи против „изроденото изкуство“ започват да произнасят малки и големи партийни вождове, ръководителите на различните интелектуални съюзи. Цялата преса, радиото и киното дават отзиви за речта на фюрера и нейното значение. Едни я наричат историческа, други — програмна, трети — начало на нов ренесанс в немската култура, и пр.

Модернистите биват наричани „убийци на изкуството“, „бърборковци“, „дилетанти“, „примитиви“, а техните произведения — „изроди на безсмислието“ (А.Циглер), разврат и безумие и пр. Карл Хофер е наречен „декадент“ (113–51), Емил Нолде — „негроид“ (178–50), Барлах — „полуидиот“, Паул Клей — „убива народното изкуство“ (90–53). В същото „Ведомство за надзор на изкуството“ Алфред

Розенберг — райхслайтерът по идеологическите проблеми — нарича художници като Барлах „експресионистически недочовеци“, на които трябва да се противопостави „здравият народен инстинкт“ (151–205).

Вестник „Кьолнише фолхсцайтунг“ (22. VII. 1937) в статия под заглавие „Палатата на немското изкуство“ пише за модернистите: „Изложбата «изродено изкуство», която е един предупреждаващ и плашещ пример, показва още веднъж по потресаващ начин какъв хаос цареше в изобразителното изкуство до 1933 г.

... Днес на изобразителното изкуство, което тогава се беше оковало в протиеестествените елементи на интелектуализма, е върната свободата“ (178–330).

„Дойче Алгемайне цайтунг“ в броя си от същата дата посвещава специална статия на модернистите под заглавието „Изложбата на изроденото изкуство“. Авторът на статията Бруно Вернер с удоволствие отбелязва, че „водещите немски художници“ са разобличени като псевдохудожници. „С тази изложба сега вече е теглена равносметката на един период. В този период намират себе си редица живописци и скулптори, които досега бяха изтъквани пред обществеността като «водещи немски художници», техните работи в бъдеще ще бъдат показвани като «документи за дълбокото разложение на нашия народ и неговата култура».

С това ще бъде приключен един период, който тъкмо в областта на изобразителните изкуства показваше много неясности, дори за хората с добра воля, на които за в бъдеще чрез храма на немското изкуство ще бъде посочван пътят на националсоциалистическата политика в изкуството“ (178–328).

„Генераланцайгер фюр унд Умгебунг“ в статията „Какво ни се предлагаше по-рано като изкуство“ описва как немските граждани „стоят в изложбата с поклащане на глава пред произведенията на футуризма, кубизма, дадаизма — тези безумия и престъпления спрямо немското изкуство.

Те обаче никога досега не са имали случая, пояснява вестникът, да видят така ясно цялата пропаст на културното разложение, както при тази пълна съпоставка на такива недоносчета на изроденото изкуство, които бяха поднасяни на немския народ като «модерно изкуство», като «голямо откритие»“ (178–329).

Цялата тази тълпа, която авторът е удостоил със званието „граждани“, по рано не се е бъркала в модерното изкуство, признавайки своята неспособност да го разбере. Но сега изведнъж, след като фюрерът (несъмнено най-големият познавач и в областта на изкуството) го е обявил за „изродено“, тя започва също да го осъжда. Всички внезапно съзират голямата „пропаст на културното разложение“.

„Националцайтунг“ още повече сгъстява боите. Неговата ругателска статия за изроденото изкуство носи заглавието „Една ужасна гледка“: „Най-типичното обаче в картините на тези пропаднали художници, в които те рисуват или самите себе си, или техните приятели, или пък представят хората на нашето време в една разчупена форма, е, че може да се помисли, че съвременността е населена с инвалиди и идиоти“ (178–333).

В своята „критика“ на модернизма „Рурарбайтер“ достига връхната точка в партийното отрицание на „назадничавото изкуство“: „... Картини, на които жената и майката могат да бъдат видени нарисувани като някакъв изрод от ада, с похотливостта на вертепа и с капещите очи на гетото; картини и пластика, които представят майката като първата жена и курва, а децата — като полумаймуни; картини, които представляват омаскаряването на всички идеали за чисто, прекрасно, благородно“ (178–337).

Против „изроденото изкуство“ са писани невероятно много статии както през 1937 г., така и в следващите години. Едни от тях са погромаджийски, други — поучаващи, трети — с изводи и обобщения за немското изкуство. След като борбата против „изроденото изкуство“ става държавна задача, цялата машина се завъртва и всички се включват в кампанията.

Ето например статия с поучаващо заглавие „Какво иска да ни каже изложбата «изродено изкуство»?“: „Тя иска в началото, като покаже чрез оригинални документи страшната заключителна глава в културното разпадане през последните десетилетия, да открие на немския народ нова епоха.

Тя иска, доколкото призовава народа към здравия разум, да сложи край на бръщолевенето и словохотливостта на някои литературни и еснафски клики, които понякога, а и сега все още си позволяват да оспорват, че ние имаме едно израждане на изкуството.

Тя иска да разясни, че това израждане на изкуството не е бегла изненада от двойка глупости, безумие и премного смели експерименти, които постоянно бягат от националсоциалистическата революция.

Тя иска да разкрие цялостно корените на политическата анархия в културата“ (178–320).

В други статии се атакуват абстракционистите, понеже „говорят за примитивност на изкуството, а съвсем забравят, че изкуството няма право да се откъсва от народа, а напротив, че тъкмо това е неговата задача: да символизира жизненото развитие на народа.

Отсега нататък ние ще поведем безпощадна очистителна война срещу последните елементи на културното разложение у нас“ (178–312). По-нататъшното развитие на „безпощадната очистителна война“, която националсоциализмът води срещу модерното изкуство, приема различни, при това на всеки етап достатъчно ефикасни форми.

Изложбата „изродено изкуство“ се открива през юни 1937 г. в Мюнхен. До 30 ноември с.г. през нея са минали 2 милиона посетители (178–324). Това вдъхновява имперското ръководство на партията да превърне изложбата в странствуваща, като се пренесе последователно в Берлин, Дюселдорф, Франкфурт на Майн. В Дюселдорф нейното пребиваване е удължено поради големия интерес, като се правят специални улеснения на членовете на различни организации. „Поради нарастващия успех — се казва в един документ — Имперското ръководство на пропагандата при НСДАП решава да удължи изложбата в Дюселдорф до 31 юли включително, като входните билети, които нормално струват 0,50 райхсмарки, за членовете на Германския трудов фронт, националсоциалистическия съюз «Сила чрез радост» стават 0,25 райхсмарки“ (178–326).

Това зрелище, организирано от режима посредством партийния апарат и масовите организации, се представя като доказателство за превръщане на изкуството от привилегия на избрани кръгове в достояние на широките маси на народа, които активно участвуват в неговото обсъждане. „Никога посещението на немска художествена изложба — заявява Гьобелс в реч по случай Деня на немското изкуство в Мюнхен през 1938 година — не е било така голямо, както при тази, никога не е имало толкова много продажби, както тук. По-рано една художествена изложба се посещаваше от самите художници или в най-добрия случай от един слой интересувачи се поклонници на

изкуството, докато сега това е наистина едно национално събитие. По десет хиляди души минават през изложбата на «изроденото» изкуство... и след това с пълни гърди крачат за широките зали на Палатата на немското изкуство с едно истинско чувство на щастие за това, че най-после, най-после, след годините на ужасното падение, немското изкуство отново намери себе си“ (178–339).

Заключителният етап на борбата с модернизма бележи Законът за събирането на произведенията на „изроденото“ изкуство от 31. V. 1938 г., чийто текст гласи:

„§1. Произведенията на «изроденото» изкуство, които до влизането в сила на този закон са запазени в музеите или в достъпни за обществеността сбирки и според мнението на фюрера и райхсканцлер са определени като произведения на «изроденото» изкуство, могат да бъдат иззети без обезщетение в полза на райха, доколкото при обезпечаването им са собственост на принадлежащи към райха или местни юридически лица.

§2. (1) Изземването нарежда фюрерът и райхсканцлер. Той издава постановление за преминаващите в собственост на райха предмети. Той може определените в 1 и 2 параграф компетенции да пренесе на други места.

(2). При особени случаи могат да се прилагат по-твърди мерки...“ (178–337).

„По-твърдите мерки“ се изразяват във връчването на „трудова карти“ на онези художници — модернисти, които не желаят да се преустроят и да започнат да рисуват *реалистично* по вкуса на партийните ръководители на националсоциализма. Тях правителството ги деквалифицира като художници и ги превръща в обикновени физически работници. Като модернисти в изкуството те са вредни, а полезни могат да бъдат само като физически работници. По такъв начин фашистката държава превръща „вредителите“ в полезни за обществото граждани.

Наивно е обаче да се мисли, че този чудовищен за XX век погром над изкуството в Германия се извършва само отгоре, от политическите върхове. Той среща силна подкрепа от посредствеността, организирана в интелектуалните съюзи. Именно в тези казионни съюзи фашистката партия и държавата разчитат на своята агентура — посредствеността, и чрез нея смазват свободното и оригинално изкуство. Тук

съвпадението на интересите и сътрудничеството са толкова тесни, че за страничния наблюдател нещата изглеждат така: истинските художници творят изкуство, а модернистите им пречат, саботират творческата им работа; става необходима намесата на държавата; последната отстранява пречките и отново изкуството се развива по пътя начертан от националсоциалистическата партия.

Всъщност и държавата, и посредствеността са еднакво заинтересовани да смажат истинското изкуство, инстинктивно стремящо се към свободата и разгръщането на отделната човешка личност. С това се обяснява и палаческото усърдие на посредствените художници спрямо техните талантиви колеги. „Националсоциалистическото движение в държавното ръководство — пише един такъв представител на държавно организираната посредственост — изисква също и в културната област да не търпим, щото такива бездарници или фокусници внезапно да сменят своето знаме и сякаш нищо не видели, да влязат в новата държава и да дават тон на изкуството и културната политика.

В никакъв случай ние не искаме да допуснем културният облик на нашият райх да се дава от такива елементи, тъй като това е нашата държава, а не тяхната“ (178–67).

Възниква големият въпрос: защо тоталитарната фашистка държава преследва модерното изкуство и изпитва органическа омраза към него. Понякога се опитват да обяснят това явление, специално в Германия, с антисемитизма, тъй като част от художниците модернисти са евреи. Подобно обяснение обаче е незадоволително, защото повечето представители на „изроденото“ изкуство са чистокръвни немци, а някои от тях и членове на националсоциалистическата партия, с определени заслуги към нея. Емил Нолде например влиза в партията едновременно с Хитлер и принадлежи фактически към нейните основатели. Независимо от това „той е също между заклеймените като «изроден»“ и е също преследван от властта.

Всъщност мотивировките за преследване на някои от тези художници отчасти повдигат завесата. Но само отчасти. Ото Дикс е „изроден“, понеже рисува „сивото на войната като сиво“ (151–208), Георг Грос е „изроден“, понеже бичува милитаризма, Паул Клей — понеже не държи неговото изкуство да бъде разбирано от „диктаторите на изкуството“ (151–208).

Истинската причина е там, че модерното изкуство не се побира в рамките, в които фашизмът иска да постави изкуството изобщо, подчинявайки го грубо на своята политика и нейните конюктурни задачи. Характерни за модерното изкуство са, първо, по-голямата субективна свобода на художника в интерпретирането на темата с някои неизбежни субективизации от индивидуалистичен характер. Самото това обстоятелство прави художника сравнително независим от желанията и намеренията на политическото ръководство, т.е. неговото изкуство по силата на съществуващите в тоталитарната държава порядки прераства в своеобразна опозиция на режима. Но това вече противоречи на един от основните постулати на фашистката държава — да не допуска никаква опозиция. Тъкмо затова тя смазва без колебание тази „художествена“ опозиция. За пояснение на това, как модернизмът става опозиция на унифицираното общество, ще приведем пример. Ако, да кажем, граф Баудисин (ръководител на музей и фюрер на СС) вижда „най-съответната форма на изкуството... в стоманения шлем, който сивите колони носят“ (151–212), то модернистът Ото Дикс (в платното си „Военни инвалиди“) вижда най-съответната форма на епохата в изкуството в осакатените фигури, които се влачат по улиците с протези, патерици, колички и превръзки на очите. При това разчупената форма дава на протестиращия художник възможност да покаже гротескно цялата дълбочина на нещастieto.

Второто обстоятелство, което прави модерното изкуство несъвместимо с порядките на тоталитарната държава, е фактът, че на него не може да се възлага социално-политическа мисия да възпитава народа в духа на официалните фашистки идеали. Това е невъзможно, първо, защото художникът има неограничено голяма свобода в третирането на темата. Това значи, че той може да и даде интерпретация, нежелана за режима. Второ, модерното изкуство не може да бъде разбрано от всички, то не е достъпно за всички, понеже предполага известна естетическа култура, школовка.

Трето, то не говори еднозначно точно — благодарение на своята обобщена и същевременно опростена форма — дори на познавачите. То предоставя на зрителите широка свобода да го тълкуват в зависимост от тяхната подготовка, темперамент, личен опит и пр., с което вече се отклоняват от стереотипното партийно мислене.

За да стане още по-ясна пропастта между културната политика на фашистката държава и самото изкуство, ще приведем изказванията на нацистките културтрюгери за това, какво трябва и какво не трябва да бъде изкуството. Самият Гьобелс през 1937 г. формулира неговия облик така: „Немското изкуство през близкото десетилетие ще бъде героично, ще бъде стоманено, романтично, ще бъде лишено от сантименталност, съдържателно, ще бъде национално, с голям патос, то или ще стане едновременно задължаващо и обвързващо, или няма да бъде нищо“ (151–203).

Д-р Адолф Фьолнер на въпроса, какво трябва да бъде новото изкуство, отговаря така: „Формата трябва да бъде общоразбираема и ясна, Съдържанието трябва да говори на всички. Художественото съдържание трябва да служи на идеологическото възпитание на народа. Изкуството трябва отново да придобие жизнена сила, както по-рано. То трябва да въплъщава идеалите на народа. То трябва да бележи новите символи на народа“ (176–156).

В статия под заглавие „Немското писателство като израз на националсоциалистическия жизнен усет“ „Филм — куриер“ определя по аналогичен начин характера на изкуството: „Националсоциализмът поставя на писателите задачата да укрепват здравето. Той изисква при това безусловно утвърдителен отговор за живота“ (120–317).

Ако от приведените изказвания обобщим фашистката концепция за изкуството, нейните основни изисквания към него ще са то да не бъде:

- а) откъснато от народа
- б) безидейно
- в) аполитично
- г) песимистично
- д) интелектуалистично
- е) nihilистично
- ж) нежно
- з) модернистично
- и) анархистично и пр.

Позитивната страна на фашистката концепция изисква изкуството да бъде:

- а) свързано с народа (Хитлер)

- б) да върви по пътя, начертан от националсоциалистическата революция (Хитлер)
- в) героично (Гьобелс)
- г) романтично (Гьобелс)
- д) едновременно задължаващо и обвързващо (Гьобелс)
- е) реалистично
- ж) политично
- з) художественото съдържание да служи за идеологическото възпитание на народа
- и) ясно и разбираемо за всички
- й) жизнеутвърждаващо
- к) оптимистично и т.н.

Изкуството, което не отговаря на посочените канони от партийната естетика на националсоциализма, няма правото на съществуване. За фашистката държава то не е изкуство, а политически противник, който трябва да бъде унищожен.

Впрочем това е казано твърде откровено от Гийом Вайс, един от близките сътрудници на Гьобелс. В реч, произнесена в Десау, той казва: „Ако едно произведение на изкуството и неговото изпълнение допринасят за националсоциалистическите идеи, ние трябва да го насърчаваме. Ако това не е така, не само наше право, но и наше задължение е да го отхвърлим. Художествената критика съвсем не е естетически въпрос, а чисто политически“ (155–160)

в) „ИЗПРАВЯНЕТО“ НА НАУКАТА И НАУЧНИТЕ КАДРИ

В областта на науката нацистката партия провежда същата политика, както в литературата и изкуството. Ръководен принцип за нея е положението, че науката и научните учреждения трябва да служат на нейната кауза. Само в такъв случай те вършат полезна за обществото работа. Оттук се правят по-конкретни изводи: 1) че цялата наука и научното изследване трябва да се преустроят в духа на нейната идеология и задачи, и 2) че всички научни кадри, които не са подходящи за тази мисия, следва да се изгонят от висшите учебни заведения и научните учреждения, а на тяхно място се поставят изпитаните националсоциалистически кадри.

За тази цел през юни 1934 г. е създадена „университетска комисия“ от партийни функционери под ръководството на Алфред

Розенберг, която има задача „да провери всички предложения за научните кадри във висшите учебни заведения и след положителна оценка да ги препраща в министерствата“ (151–214). С това заемането на катедра става напълно зависимо от фашистката партия. Плод от дейността на тази комисия е уволнението на огромни количества научни кадри за техните демократични възгледи или „неарийски“ произход. Към средата на 1937 г. тяхното число достига 1684 (103–218). Сред уволнените са професорите Густав фон Бергман, Емил Ледерер и Едуард Норден (Берлин), Паул Тилих и Хуго Зайцхаймер (Франкфурт), Паул Хонигсхайм, Ханс Келсен и Ойген Шмаленбах (Кьолн), Гюнтер Ден и Густав Херц (Хале), Йонас Кон (Бреслау), Герхард Аншуц (Хайделберг), Емил Канторович (Кил) (151–213).

Сред тях са и петима носители на Нобелова премия: двама физици — Алберт Айнщайн и Макс Борн, и трима медици.

Само в Берлинския университет са уволнени 230 души от преподавателския състав. Между уволнените са световноизвестните физици Ервин Шрьодингер и Лиза Майтнер, която Айнщайн нарича „нашата мадам Кюри“ (25–202 и 203).

След разрешаването на кадровия въпрос, свеждащ се до „прочистването“ на университетите от чужди на националсоциализма елементи, партията минава към позитивната част на работата: внедряването на националсоциалистическата идеология у студентите и преподавателския състав и преустройство на научноизследователската работа съобразно нейните политически задачи.

Във висшите учебни заведения се въвежда като задължителна дисциплина геополитиката, като за целта се създават съответните катедри. „Геополитиката е един от основните източници за националсоциалистическото възпитание“, заявява през 1935 г. ръководителят на националсоциалистическия съюз на учителите Родер (103–198). Под егидата на геополитиката възникват цял ред „научни“ дисциплини: геоикономика, геопсихология, геостратегия, географско право и пр., с което се извършва т.нар. (от самите нацисти) „геополитическа унификация“ на ораслите на науката. Фактически геополитиката изтласква от учебните програма политическата икономия, географията, историята правото и пр. Научните учреждения също се преустройват съобразно програмата на НСДАП. На 12 юли 1934 г. е приет закон, определящ функциите на Германската правна

академия. В него се казва: „Тясно свързана със законодателните органи, тя ще способствува за по-нататъшното провеждане в живота на националсоциалистическата програма в областта на правото“ (89–27).

Школските учебници и учебни помагала също се преработват в духа на расовата „теория“. „Обучението трябва да бъде поставено по такъв начин — съветва Хитлер, — че германските деца веднага да разберат расовото си превъзходство“ (103–205).

Още по трагичен отънък отънък придобиват събитията, когато започват да преработват природните науки в духа на партийната идеология.

Национализмът и великодържавният шовинизъм нахлуват в тях. Оказва се, че науката не е интернационална — това се заклеява като „космополитизъм“, — а национална. Проф. Филип Ленард публикува своята „прословута“ „Немска физика“. Теорията на относителността на Айнщайн е обявена за антинаучна само поради „неарийския“ произход на нейния автор и изхвърлена от учебните програми.

Математиците говорят за „немска математика“, медиците — за „немска медицина“, биолозите — за „немска биология“ като най-напредничави в света и пр.

Ръководещ лозунг в научноизследователската работа става максимата, че за учения дългът към нацията и националсоциалистическата идеология стои пред всички други задължения. Носителят на Нобеловата премия Йоханес Щарк пише: „В националсоциалистическата държава също и за учения дългът към нацията стои над всички други задължения“ (151–215).

Проф. Ернст Крик по аналогичен начин изразява духа на „новото време“: „Науката и висшето учебно заведение днес вече стоят под националсоциалистическата идея и занапред ще бъдат носени от разцъфтяващото народно движение, от националсоциалистическата идея...“ (151–215).

Крайният резултат от цялата история е пълното и безразделно господство на националсоциалистическата партия във всички учебни заведения и научни учреждения — господство както по отношение на кадрите, така и по отношение на самата наука, на нейните цели и смисъл.

По силата на това обстоятелство „академичната свобода“ или „автономия на университетите“ по отношение на държавата изчезват.

Нещо повече — над тях започват да издевателствуват. Партийният идеолог Алфред Розенберг, като отговаря на критиките в чужбина против потъпканата в Германия „академична свобода“, заявява: „Партията да заплашва свободата на изследването! По никакъв начин. Научноизследователската работа е станала безкръвна. Немските СА без съмнение са допринесли много повече за немското изследване, отколкото някои професори във висшите учебни заведения. Оттук обаче движението извежда правото си да предписва на новия свят своите закони“ (151–213).

Философът Мартин Хайдегер, който също се огъва под натиска на националсоциализма, в своята ректорска реч във Фрайбург изразява по-точно и по-откровено националсоциалистическото схващане: „Прехвалената академична свобода ще бъде изхвърлена от германския университет, тази свобода беше фалшива и поради това отречена...“ (151–215).

Заедно с режима тръгва и огромна част от научната интелигенция, оправдавайки се, че по този начин все пак върви с народа. Такива красиви принципи на демокрацията, като свобода на словото, университетска автономия за учените, остават на заден план и трябва да бъдат принесени в жертва на „националните“ интереси.

В. Пик в един доклад след войната (1946) така обрисова този най-мизерен период в културната история на Германия.

„Училища и университети се принизяват до равнището на дресировъчни институти за тотална война. Юноши издигат клади и хвърлят в пламъците произведенията на Маркс и Енгелс, Хайне и Ман, без някога да са хвърляли поглед в тези книги и без да съзнават колко дълбоко унижават с това самия германски народ. Безропотно професорите търпят тези скандални сцени. Вече не става дума преди всичко за наука — дадено е предимство на маршировките и самите професори нахлузват войнишки ботуши и губят скъпоценно време в маршове с пълно бойно снаряжение, във военни курсове за телесно закаляване, борят се за спортно — щурмовашки значки и удрят токове пред съвсем невръстни есесовски бандити.

Да, те превъзнасяха новата система като «най-висша класическа форма на възпитание», а нейния така наречен създател — като «най-велик мислител и държавник на всички времена», като «ненадминат

педагог», като «най-задълбочен историк», като «най-гениален познавач на изкуството»“ (91–252).

Такава приблизително е логиката на капитулацията на интелигенцията пред фашистката държава. Айнщайн е потресен от отсъствието на мъжество сред тъй наречения „учен свят“ в Германия. „Аз винаги съм се надявал — заявява той в 1940 г., — че немските университети ще водят борба за свобода. Разочарован съм от това“ (25–204). „Престъпленията на немците — пише той по-късно — са наистина най-отвратителното, което може да се намери в историята на тъй наречените цивилизовани нации. Поведението на немската интелигенция — в цялост като група — с нищо не е по-добро от поведението на тълпата“ (25–205).

Макар великият учен далеч по-добре и по-проницателно от своите събратя — физици да виждаше природата на фашизма, определяйки го като „политика на авторитарна и безотговорна диктатура“, все пак и той не успя да разбере природата на тоталитарната диктатура на ХХ век. Оттук идват неговите неоправдани надежди, че „немските университети ще се борят за свободата“ или че членовете на Берлинската академия на науките като един ще се застъпят за своя именит член и ще се опълчат срещу „прочистванията“, провеждани от НСДАП.

г) КОНФЛИКТЪТ МЕЖДУ ФАШИСТКАТА ПАРТИЯ И ИСТИНСКАТА ИНТЕЛИГЕНЦИЯ

Като организира интелектуалците в една цялостна система от казионни съюзи, като им налага своята идеология, морал и естетика, фашистката партия фактически ги лишава от всякаква свобода, превръща ги в допълнителен придатък към бюрократическата йерархия.

Тя предоставя свобода само на онези, които са готови да и служат или лоялно да сътрудничат с нея. Всеки несъгласен с нея загубва тази свобода и престава да бъде „интелектуалец“.

Тук фашистката партия излиза от своето учение за държавата и обществото, държавата и отделната личност. Според него последната трябва винаги да бъде подчинена на „общността“, на „колектива“. Вън от общността и против общността тя не може да бъде личност. „Общността е, и само тя е това, което дава титлата личност — пише един от теоретиците на германския фашизъм д-р Ото Дитрих. — Човек

е личност не за това, че той сам си въобразява, че е такава. Човек е личност само чрез творчеството вътре в общността и за общността.

... Личността като изолирано «аз», следователно човек, който не е излизъл на повърхността чрез общността или чрез признанието на общността, не е никаква личност“ (36–66 и 67).

С други думи, интелектуалецът е личност само докато работи за националсоциалистическата общност (държавата, партията, „народа“, „колектива“ и пр.) и има признанието за собствени заслуги към „общността“. Ако той се обяви против някоя форма на тази общност, например фашистката партия или държавата, автоматически престава да бъде личност. Следователно той може да бъде унищожен по всякакъв начин. Всички врагове на фашистката държава и партия са хора, лишени от предиката личност: те са предатели, изменници, изроди, дегенерати и пр. Оттук произтича и проблемата за свободата. „Едно понятие за свободата, което не се извлича от общността — продължава по-нататък д-р Ото Дитрих, — е погрешно и не може да се предложи за никое познание из областа на човешкия съвместен живот.

То действа не като утвърждаващо живота, а разрушаващо живота. Поради това тъй наречената «индивидуална свобода», както нейните апостоли твърдят така лекомислено и като че ли то се разбира от само себе си, не е нещо, което е дадено на човека от самата природа. От природата му е дадено съзнание за общността, в която е роден“ (36–70).

„... Индивидуалната свобода е свобода «от какво», тя е разюзданост и произвол, които водят към анархия. (Индивидуалната свобода — разюзданост и произвол — анархия! Прехарактерно за фашисткото мислене изобщо! — Ж.Ж.). Творческата свобода е свободата «за какво», тя е свободата на личността, свободата на творещия за общността човек. Единствено тя е истинската свобода и заслужава това име. Националсоциалистическата революция в мисленето може да внедри ясно в нашето съзнание това чисто понятие за свободата и да го направи жива действителност“ (36–70 и 71).

„... Това, което индивидуализмът нарича свобода и което някой либерал, макар и негласно, но все пак искрено желае, уне е свобода, а безотговорност.

Каквото те наричат личност, не е личност, както аз вече ви изложих. Каквото те наричат свобода, не е никаква свобода.

Истинската свобода е само творческата свобода.

Ако те поискат творчески и положително да сътрудничат в днешния живот на нацията, тогава те притежават тази свобода, тогава те няма защо да я призовават. Ако трябва само да творят, да произвеждат и да работят, ще се чувствуват също така свободни и щастливи, както нас, националсоциалистите, понеже ние чрез тази работа за нацията постъпваме и действуваме съобразно с нашата собствена същина, нашия собствен род и присъщото ни открай време убеждение.

Свобода «за какво», свобода за творчество, в смисъла на националсоциализма — при нас не трябва да се изисква, защото тя е налице“ (36–74).

И все пак, ако някой не желае да твори в смисъла на националсоциализма, т.е. за фашистката държава и партията? Ако някой иска свобода от държавата и фашистката партия, може ли да бъде свободен?

На този въпрос Ото Дитрих дава ясен и категоричен отговор: „Ако въпреки това някъде прозвучава призив за свобода, той може да дойде само от хора, които искат да действуват съобразно с една същина, която не е в съгласие с нашата национална общност, но е противоположна на нея... Такава свобода, свободата на вредителите и дребнавите, ние не искаме да дадем. Ние даваме само уистинската свобода, полезната на общността творческа свобода“ (36–74).

Както се вижда, онези, които не желаят да сътрудничат с националсоциалистическата държава, не само че не могат да разчитат на свободата на творчеството, но веднага влизат в категорията на „вредителите и дребнавите“, които по-нататък подлежат на преследване.

Италианският фашизъм третира проблемата личност — общество по същия начин. Още в първата глава на „Хартата на труда“ е казано. „Италианската нация е един организъм, чиято цел, съществуване и средства превъзхождат по сила, както и по трайност тия на отделния индивид или на отделните съюзи“ (36–36). Гуидо Бартолто, един от теоретиците на фашизма, в съчинението си „Фашизъм и нация“ още по-определено формулира универсалистичния принцип като основен, противопоставяйки го на индивидуализма: „Разликата за нас е, че при

индивидуализмаиндивидът господствува над цялото, а при универсализма цялото господствува над индивида. Между тях обаче стои корпоративизмът, при който индивид и цялото съществуват в хармония“ (36–37).

Разликата между националсоциализма и фашизма е само в това, че фашизмът (Италия) се опитва все пак да създаде някаква хармония между общността и индивида посредством корпорацията, макар че това в една тоталитарната държава е абсолютно невъзможно. Тя не може да търпи никакво различие по отношение на себе си, никаква индивидуалност, дори ако става дума за индивидуалността на една корпорация. Последната ще бъде разпусната от държавата като антинародна.

Важното е, че по въпроса, държавата ли трябва да служи на индивида, или индивидът — на държавата, те са напълно единодушни; поддържат пълното и безусловно подчинение на отделния индивид на държавата и оттук извличат неговата „свобода“ да работи за нея. Още през 1933 г. националсоциалистът Готфрид Буен в статията „Новата държава и интелектуалците“ забележително точно формулира основния принцип на тоталитаризма: „Духовна свобода? Отговорът: за държавата!“ (178–71).

Независимо от изключително тежките условия, при които интелигенцията е поставена в тоталитарната държава, независимо от невъзможността да се създаде организирана опозиция и съпротива срещу нея, все пак в една или друга форма или степен рано или късно такава опозиция възниква. И това е закономерно, тъй като и най-съвършената тирания не може да изкорени мисленето. Нещо повече, самата фашистка държава, която убива, от една страна, свободомислието, от друга страна е принудена да поощрява мисленето, за да върви в крак с прогреса на демократичните държави, за да не изостава от тях. Най-малкото — за да не изостава във военната област. Но мисленето лесно преминава в свободомислие, в критика на съществуващото. Тогава именно се ражда опозиция срещу режима.

През възходящия етап от развитието на фашистката държава, когато народът фанатично вярва в нейните идеали и я следва, както беше при Хитлер до началото на войната, опозицията е пасивна, тъй като е фактически изолирана от народа, не среща никаква подкрепа у

него. Тогава тя приема формата на емиграция извън страната или на „вътрешна емиграция“.

До войната и в началото на войната Германия е напусната от най-талантливите поети и писатели. Хайнрих Ман, Лион Фойхтвангер, Томас Ман, Бертолт Брехт, Фридрих Волф, Йоханес Бекер, Оскар Мария Граф, Франц Байтскоп, Вили Бредел, Леонард Франк, Георги Кайзер, Франц Верфел; от талантливите режисьори Макс Райнхард и Курт Айснер, диригента Бруно Валтер, цигуларя Адолф Буш, композитора Курт Вайл, оперния певец Рихард Траубер; киноартистите Алберт Васерман, Ернст Дойч, Фрич — Кортнер и десетки други.

Стотици видни учени напускат страната, между които такива велики физици, лауреати на Нобеловата премия, като Алберт Айнщайн и Макс Борн.

Останалата част от интелигенцията, която по една или друга причина не може да емигрира, не попада в концентрационните лагери, минава към т.нар. „вътрешна емиграция“, емиграция в себе си. Нейната съпротива не е в това, че тя работи не за фашистката държава, а за себе си, очаквайки настъпването на по-добри времена, когато отново ще може да се включи в духовния живот на обществото. От политическа гледна точка такава форма на съпротива, без да застрашава основите на фашистката държава, е все пак проява на голям нравствен героизъм. Изисква много твърдост и голяма издръжливост, затова много често, когато се изчерпят силите, вътрешната емиграция завършва със самоубийство.

В Германия подобна форма на съпротива приемат католическият поет Райнхолд Шнайдер, Йохен Кеплер, лирикът Готфрид Бен, младият поет от Мюнхен Ойген Готлоб Винклер)който през 1936 г. свършва със са моубийство).

По-късно, с постепенното разлагане на фашистката държава, опозицията на интелигенцията се активизира. Държавното съзнание се разколебава в себе си, преминава от фанатизъм в йезуитство. При йезуитството човешката личност е раздвоена, с две противоположни лица — едното е обществено, другото — частно. Обществото се съобразява с изискванията на държавата, която е все още силна и може да смаже отделния индивид не само политически, но изцяло. С частното си лице индивидът се показва такъв, какъвто е, пред себе си и в най-близката си среда. Следователно йезуитството е общоприето

социално лицемерие в периода на идеологическото разложение на фашизма. Всеки говори това, което не мисли; проповядва това, с което не е съгласен; безпощадно критикува и едното и другото в интимен кръг. Такъв е редът на нещата — нещо като „модус вивенди“ в условията на фашизма.

Независимо, че в нравствено отношение фанатизмът превъзхожда йезуитството със своята безкомпромисност, все пак то представлява по-висша степен в еволюцията на общественото съзнание при фашизма, защото започва да вижда истината. Ако фанатизмът е само сляпа вяра, йезуитството е прикрито критическо мислене. В този смисъл йезуитството може да се разглежда като критическо мислене, което още не смее да се покаже публично и което за безопасност си надява формата на фанатизъм, макар че у себе си храни най-дълбоко презрение към последния.

В рамките на йезуитизма интелигенцията не допринася много за дискредитиране на фашистката система, защото истините си остава предмет на частни разговори, а в обществения живот безразделно си господствува лъжата.

Висша проява на действеност у йезуитското мислене са намеците, подмятанията, алюзиите, аналозиите с компроментирани в историята събития. Например Вернер Бергенгруен през 1935 г. пише романа „Великият тиранин и съдът“, който представлява „едно скрито обвинение срещу режима на Хитлер“ (151–234). По същия начин постъпва през периода на войната споменатият по-горе католически поет Райнхолд Шнайдер с произведението си „Религия и сила“, където на фона на историческите аналогии косвено е казано, че насилническата държава на Хитлер е „противобожествена“.

Б. Брехт в статията „Пет трудности за онзи, който пише истината“ (писана през 1934), като резюмира принципите на съзнателното литературно йезуитство в условията на фашизма, не на последно място поставя хитростта. „Всеки, който в наше време е решил да се бори срещу лъжата и невежеството и да пише истината, ще трябва да преодолее поне пет трудности. Трябва да притежава умъжествот, за да пише истината, въпреки че навсякъде я задушават, да притежава уумт, за да опознае истината, въпреки че навсякъде се стараят да я скрият, да притежава *умението* да превръща истината в боево оръжие, да притежава *способността* правилно да подбира

хората, които ще могат да приложат това оръжие, и най-сетне да притежава ухитростт, за да разпространява истината между такива хора. Тези трудности са особено големи за ония, които пишат под властта на фашизма, но са чувствителни, и за ония, които са прокудени от родната страна или доброволно са я напуснали, и дори за ония, които пишат в страните на буржоазните свободи“ (11–27).

Брехт се позовава на историята, която изобилствува с примери на хитрост в онези случаи, когато истината не може да се каже направо. „От паметивека хората са прибегвали до хитростта, разпространявайки истината там, където я забраняват и скриват. Конфуци тази цел е фалшифицирал официалния патриотически календар, като изменял в описанието на историческите събития само определени думи: там, където се казвало, че «владетелят Кун заповядал да се накаже със смърт философът Ван за мислите, които е изказал», Конфуций вместо «да се накаже със смърт», написал «да се убие». Ако пък се казвало, някакъв си тиранин бил убит от заговорници, той писал вместо «убит» — «наказан със смърт». Така Конфуций е трасирал пътя към ново разбиране на историята“ (11–36).

По-нататък Брехт привежда характерни похвати на йезуитско писане: „Там, където цари гнет, думата «подчинение» следва да се предпочита пред думата «дисциплина». Дисциплината е мислима и без началник и затова тя е по-благородно понятие от понятиета подчинение. Също така е по-добре е да се пише не «чест», а «човешко достойнство». При такава употреба на думите всеки отделно взет човек не изчезва тъй лесно от зрителното поле. Та каква ли не сбирщина си присвоява правото да защитава честа на народа...

... Англичанинът Томас Мор описва в своята «Утопия» страна, в която господствува справедливостта. Тази страна съвсем не приличала на Англия от онова време и все пак си схождала в много неща с нея — във всичко освен във справедливия ред.

... Много от онова, което се отнася за Германия, за което в самата Германия е забранено да се говори, може да бъде казано, като се приписва на Австрия. Съществуват много похвати, с които може да се приспи бдителността на държавата цербер“ (11–36 и 37).

Предимството на такъв начин на действие е, че критикуващият винаги може да се спаси. Него могат само да го подозират, без да докажат вината му, тъй като винаги може да каже, че не е имал предвид

подобно нещо и пр. Големият недостатък на тази йезуитска критика е обаче в това, че, първо, не от всички може да бъде разбрана (обикновено един тесен кръг от интелигенцията схваща за какво става дума), и, второ, проблемите все пак не са направени публично достояние. Те не са поставени в тяхната адекватна форма като проблеми, подлежащи на решаване, като програма на действие. Освен това пишещият по този начин постоянно чувства до себе си присъствието на фашистката цензура, която с течение на времето се превръща в нещо още по-страшно — в самоцензура, предварително сковаваща творческите сили на художника. Ето как големият португалски художник Ферейра ди Кащру е описал тази парадоксална ситуация:

„Всеки от нас, започвайки да пише, поставя до себе си на работната маса въображаемия цензор и неговото невидимо, безплатно присъствие лишава литератора от всякаква самостоятелност, от всякакво вдъхновение, принуждава го да маскира своите мисли, а понякога и просто да се отказва от нея. Нас винаги ни измъчва въпросът «А ще го пуснат ли?»“ (53–33).

Само онези интелектуалци съумяват да разкъсат омагьосания кръг на йезуитското мислене, които могат да изнесат публично това, което всички говорят и мислят помежду си, систематизирайки го във формата на програма и противопоставяйки го на официалната фашистка идеология. Но с това те поемат пътя на революционера, който поставя задачата на своето време по-високо от собствената си кариера и не се бои да поеме произтичащите оттук рискове. Същевременно те стават предвестници на третия етап в развитието на казионното мислене, когато тоталитарната държава е отслабнала до такава степен, че вече не представлява непосредствена опасност за физическото съществуване на отделния индивид и когато нейната близка гибел е съвсем очевидна. Тогава именно йезуитът излиза пред обществото с действителното си, частното си лице и захвърля обществената си маска като ненужна. За пръв път той започва публично да говори това, което мисли. Неговата личност от раздвоение отново минава в единство или, по-точно, възвръща своето единство: частното (истинското) лице става *и обществено*, а привидно „общественото“ пада, защото се е изродило в маска.

Поради сгъстения ход на събитията (да не забравяме, че нацистският режим просъществува само 12 години и 4 месеца!) Германия не мина този етап. Чудовищната преса на войната даваше морално право на терористичния апарат на държавата — гестапо и СС — да се разправят безпощадно с всякаква форма на опозиционност. Освен това в огъня на една напрегната война попрището на интелектуалния труд далеч не можеше да бъде централен терен за борба против режима. В такива условия военно — превратаджийската форма е най-подходяща и ефикасна. Затуй критическата енергия се изля в един опит за преврат от 20 юли 1944 г.

Третият етап от разлагането на казионното мислене в неговата класическа форма преживява единствената оцеляла след войната фашистка страна — Франкова Испания. Ние бяхме съвременници на онзи краен предел на разложение на тоталитарната фашистка държава, когато тя прави отчаяни усилия да мине без сътресение от диктатурата към представителните форми на демокрацията. На този етап интелигенцията, опирайки се на онези обществени слоеве, които са последователни противници на фашистката държава, застава открито срещу нея, надраствайки своето йезуитско битие. Йезуитът става революционер или, по-точно, демократ, защото рисковете вече не са толкова големи.

IV. АВТОРИТАРЕН НАЧИН НА МИСЛЕНЕ С КУЛТ КЪМ НАЦИОНАЛНИЯ ВОДАЧ

В духовната област фашистката държава е авторитарна. Защото висш принцип на мисленето в нейната свирепо централизирана бюрократическа йерархия става авторитетът, вярата в неговата безусловна правота. Тя приема авторитета за върховен критерий на истината: не авторитетът зависи от истината, а обратно — истината зависи от авторитета.

Мълчаливо се приема, че колкото по-високо стои дадена инстанция в системата на бюрократическата йерархия, толкова по-безпогрешно мисли тя и с толкова по-голямо основание претендира, че притежава истината. В съответствие с това най-висшата инстанция, която съсредоточава в ръцете си цялата власт, претендира да притежава абсолютната истина, изключваща спорове и съмнения. Тя се превръща в своеобразен категоричен императив, изискващ безусловна вяра и подчинение. Във тази вяра самата инстанция не може да съществува. Тази черта е така свойствена на тоталитарната фашистка държава, че след 20 юли 1944 г. Фрайслер, представителят на т.нар. „Народен съд“, ще предложи да се оформи като юридически закон преследването на лица, които изказват по някакъв начин съмнение във фюрера и неговата крайна победа. По силата на този закон много хора ще отидат в концентрационните лагери или направо ще заплатят с живота си лука да се съмняват, да бъдат скептични.

И все пак, когато се говори за авторитарния начин на мислене като съществено важна особеност в духовния живот на фашизма, следва да се направи едно уточнение. Авторитарният начин на мислене, взет сам по себе си, не е специфичен за фашистката държава. Авторитарен на мислене има всяка монархия, всяка олигархична система на управление, всяка щогоде цялостно изградена бюрократическа йерархия, К. Маркс още в „Към критика на Хегеловата философия на правото“ разкри пряката връзка между бюрократическата йерархия и авторитарната форма на мислене (71а-263). Новото, „оригиналният“ принос на фашизма в тази област, е

именно тотализирането, универсалното разпространение на този начин на мислене не само върху държавните институции и органи, но и върху цялото гражданско общество, неговите масови организации и формации, чак до индустрията, където собствениците бяха провъзгласени за „фюрери“ на фабриките, заводите, учрежденията и пр. „Фюрерският принцип“ беше въздигнат в ранг на основен ръководен принцип за целия политически, стопански и духовен живот на Третия райх и беше юридически закрепен като закон.

В Италия под друга форма — чрез изискването на подчинение — получи универсално разпространение авторитарният начин на мислене.

1. АВТОРИТЕТ И КУЛТ

В тоталитарната система не може да има истински политически авторитет. Последният предполага демократично общество, в което отделните личности се конкурират при равни условия и всеки, който е по-способен, има възможността да победи, да се наложи. Той предполага общество, в което талантът винаги побеждава посредствеността и бездарието.

Във фашистката държава поради строго йерархичната структура „авторитетът“ зависи от властта, която личността концентрира в ръцете си, а не от нейните делови и интелектуални качества. Но понеже самата власт зависи от висотата на поста в бюрократическата йерархия, оттук следва, че „авторитетът“ е пряка функция на заемания пост. Иначе казано, не е важно какви качества и какъв ум има лицето, важното е какъв пост заема. Не е интересно също как тази личност е успяла да се изкачи на съответното стъпало и заслужава ли да бъде там, или не. Приема се, че щом тя е на това стъпало, тя притежава необходимите качества. Системата безусловно налага висшестоящата инстанция за по-умна и по-справедлива от низшите. Това е фундаментален принцип на всяка бюрократична йерархия. Без него тя не може да усъществуват.

Тези специфични особености на тоталитарната държава я разкриват като особено реакционна и ретроградна политическа система.

Същевременно тя ни дава ключа към разгадаването на една друга важна нейна особеност: липсата на личности, на големи граждани, които имат своята обществена тежест независимо от държавата.

В условията на традиционната либерална демокрация, особено през нейния класически период, личности, представляващи гражданското общество пред държавата, могат да съществуват. Те могат да бъдат писатели, артисти, учени или политици в опозиция. Благодарение на своите заслуги към науката, литературата или изкуството и пр., с една дума, към гражданското общество, което при буржоазната демокрация има известна автономност спрямо държавата, те имат политическа тежест. Затова могат да се застъпват пред

държавата за отделни хора или група, да осъждат държавата и държавните ръководители, да изобличават машинациите или престъпленията на нейните институции и пр. Такива личности в наше време бяха: в САЩ — Айнщайн, в Англия — философът Бъртранд Ръсъл, във Франция — Ромен Ролан, Жан-Пол Сартър.

Във фашистката държава няма граждани, а поданици, които са длъжни да служат и изпълняват. Фашистката държава разпространява принципите на своята бюрократическа йерархия и увърху гражданското общество. Последното не притежава никаква автономия спрямо държавата, а за опозиция не може и дума да става. При това положение, естествено, не може ученият или човекът на изкуството да бъде гражданин, изразител на общественото мнение. В тоталитарната държава може да има големи учени, писатели, философи, но те не могат да станат уграждани. Големият учен или писател е същевременно жалък гражданин, страхлив поданик, който подобно на обикновеният чиновник трепери пред всесилната държавна и партийна бюрокрация на фашизма.

Фактически ръководителите на фашистката система са и единствените представители на гражданското общество. Те са единствените, които имат правото да говорят от името на гражданското общество, или, което е все същото, те са единствените „граждани“, които могат да го представляват пред държавата. Тираничното господство на политиката над всички останали сфери на обществения живот им дава възможността да бъдат обкичени с всякакви атрибути; те са най-умните, най-авторитетните, най-справедливите, най-доблестните, най-принципните, най-честните и пр.

Но това е фалшив блясък, който идва от властта, от неограничената и всеобхватна политическа власт. За политическия ръководител във фашистката държава може да се каже, че той е на власт не защото е умен, а е „умен“, защото е на власт; той е дошъл на власт не защото е честен, а е „честен“, защото е на власт; той е на власт не защото е принципен, а е „принципен“, защото е на власт, най-сетне той е политически ръководител не защото е авторитет, а е „авторитет“, защото е политически ръководител. Същото се отнася и до атрибута му на гражданин — той минава за голям гражданин, понеже фашистката държава му е дала в ръцете неограничена

политическа власт над гражданското общество, с което може по хиляди начини да кокетира.

Въз основа на всичко изложено дотук следва важният извод, че тоталитарната фашистка държава няма и не може да има истински политически авторитети, защото единственият път за издигането и налагането на хората е бюрократическата йерархия, т.е. за да бъде някой „авторитет“, трябва преди това да стане бюрократ. В този смисъл разликата между фашистката държава и традиционната буржоазна демокрация е, че в буржоазната демокрация съществува и друг, небюрократичен път за издигане на политиците, което пък на свой ред съществено изменя и самата бюрокрация.

Поради това обстоятелство фашистката държава е принудена да компенсират отсъствието на реални авторитети със създаването на техни *заместители* посредством огромната пропагандна машина на държавата, фашистката партия, масовите организации. И тази дейност по създаването на собствен политически „авторитет“ неизбежно прераства в дивашко идолопоклонство, което не знае граници и предел. То приписва на водача, от една страна, свръхестествени качества, които физически е невъзможно да носи един човек, от друга страна, му приписват логически несъвместими и взаимно изключващи се достойнства. По такъв начин вместо авторитет държавата създава култ към личността на политическите водачи. Хитлер беше представян като най-добър, „приятел на природата“, „познавач на изкуството“, „скъпия другар“, „приятел на работниците“, „приятеля на селяните“, „приятеля на младежта“, „човек на делото“ и „приятеля на спортистите“. В някои платна и фотографии от онова време той е изтъкван като „баща на нацията“, „баща на народа“ (69–75), „първи знаменосец“, „архитекта“, „човека с кафявата риза“, „държавния мъж“ и пр. Или както иронично пишат авторите на книгата „Третият райх“ (Ханс Хубер, Артър Милър): „Той разбира от селско стопанство също така добре, както и от техника, и от изкуство също така много, както и от корабостроене“ (151–292).

Същия култ към водача виждаме и при Мусолини. Нему също се приписват най-невероятни качества. Дуче с кирка и във военна униформа разбива някаква скала; с шпага в ръка се готви за тренировка, работи на вършачка, кара трактор, язди кон. Друг път го виждаме на плакат гол до кръста, обгорял от слънцето, с оригиналния

надпис отдолу: „Първият селянин на своята страна. Изпълнен със сили и обгорял от слънцето, гол до кръста, най-добрият селянин между селяните, Дуче празнува в град Априлия... празника на реколтата. След своята изключително съдържателна реч в продължение на четири часа сам Мусолини работи на вършачката“ (151–303).

Фотография от 1939 г. показва дълбоката и неразривна връзка между водача и народа. Дуче във военна униформа, „случайно“ минаващ през някаква градинка, приветствува майките с малките деца. Щастливите майки му показват бебетата си.

Безграничен е култът и към личността на Франко. „Около неговото име бе създаден невиждан в историята на Испания култ — пише Хосе Гарсия. — Всичко се приписваше на генералисимус Франко: и победата над «червена» Испания, и «строителството» на нова Испания“ (20–280).

В годините на „победата“ над републиката (1939) Франко е в разцвета на силите си — 47-годишен. Той става изведнъж държавен глава, каудильо на партията, генералисимус, вожд на „Славното въстание“. Неговото име се поставя наред с това на фашистката партия и на публични събрания се скандира: „Франко! Фаланга! Франко! Фаланга!“

Авторът на „Испания без маска“ — Ейбл Плен, който идва в Мадрид, когато Франковият култ е в разгара си, го обрисова по следния начин: „Той навсякъде непрекъснато се натрапваше на моите мисли и движения: по всяко време, във всяка улица, по стените и витрините, от първите страници на вестниците, от екраните на кината и кориците на списанията, от пощенските марки, в тролейбусите и подземната железница, във фоайетата на театри и изложбените галерии, в аперитивити и евтините кръчми, в модерните столични ресторанти и гъмжащите от мухи селски ханища, в ухаещите от цветя трапезарии на хората от търговския свят и вонещите едностайни жилища на портиерите при жилищните сгради — във всички испански градове, паланки и села, които аз бях вече посетил“ (93–115).

На Хитлер са поставени огромно количество стихотворения, които го сравняват със знамето, със звездите, със слънцето и пр. Ето например стихотворението „На фюрера“ (1936) от някой си Херман Хардер:

*Ние те обичаме, водачо, защото обичаме Германия.
Ние се борим за теб, защото ти се борим за
Германия.*

*Ние умираме за теб, защото ти правиш Германия
велика.*

И последният куплет с характерния мотив:

*Сега ние обичаме още повече велика Германия
и теб, наш водачо, немският херцог
в скромна дреха. Не те покрива пурпур (180–359).*

В друго стихотворение, озаглавено „Тихата нощ“ (Берлин, 1934), от Фриц фон Рабенау фюрерът е представен като митичен герой. Фюрерът бди над съдбините на Германия. Когато всичко спи, той като безсменна стража мисли за щастието на народа.

*Тиха нощ, свята нощ,
всичко спи, бди сама
на канцлера мисълта,
бди за щастието на Германия.
Винаги за нас бди.
Тиха нощ, свята нощ,
всичко спи, бди сам
Адолф Хитлер над съдбата на Германия,
води ни към величие, към спокойствие и щастие.
Дава за нас, немците, сила (180–345).*

А в последния куплет фюрерът става слънце, което „ни се усмихва“.

В стихотворението „Величието“ (1937) на Балдур фон Ширах фюрерът, едновременно велик и скромен, чертае път на звездите и същевременно е такъв „като теб и мен“:

*В него е величието ни: че той е
не само наш вожд и герой,
но и самия твърд и скромн,
че в него почиват корените на нашия свят
и неговата душа път на звездите чертае,
и той все пак си остава човек,
такъв като теб и мен (180–365).*

Фюрерът е възплъщение на истината, самата истина. Когато той говори, падат всички лъжи. Неговите думи вдъхновяват за творчество и подвиг. Така е представен Хитлер в стихотворението на Карл Емил Уфоф „Фюрерът говори“ (1935):

*Когато фюрерът говори, пада всяка лажа.
Фюрерът говори! Тогава падат лъжите.
Победоносната истина събаря манията тъпа,
обявява борба на всяка куха и страхлива илюзия.
Презрение на всеки преситен самодоволен.
Фюрерът говори! Думите стават дела
и словото, което вчера е било безсилно,
за творчеството набира сили.
Фюрерът говори:
и става думата закон (180–366).*

В стиховете „Обет“ от някой си Макс Вегнер, публикувано в „Националсоциалистически тетрадки“ (1940), срещаме познатия мотив на фашистката държава, където всичко е свързано с личността на фюрера. Без него няма щастие, няма слънце:

*Ти, водачо, за нас си ти закон!
Ний живеем с твойто име.
Райхът на нашата борба е цел,
е началото и края.
Твоето слово е пулса на нашето дело.*

Твоята вяра ни изгражда кули (180–367).

Фюрерът води народа „в бури и опасности“, води го „към свобода и хляб“ и затова народът носи в сърцето си неговия образ (Хайнрих Анакер — „Ние носим твоя образ в сърцата си“):

*Ние всички носим в сърцата си твоя образ,
всички ние те издигаме на плакатите!
Вървиш ти пред нас в трудни години,
вървиш ти пред нас в бури и опасности.
Ние те следваме сяко и в бурен подем.
От Алпите до морето сега е нужна песента ни.
Ние се смеем на трудностите, смеем се на
нуждата.*

*Хайл Хитлер, с фюрера към свобода и хляб (180–
104).*

Стихотворението „Свободен химн на Адолф Хитлер“ (публикувано в Националсоциалистическия сборник от песни, т. 1, Берлин, 1933) на Луцка Игенау Хитлер се представя като „свободна песен“ на немския народ:

*На немския вожд нашето сърце!
За него то бие в радост и мъка!
Да живее Хитлер! Нашата свободна песен!
Ние се борим, както ти искаш!
Настъпни денят, свободата маха!
Старите немски песни пее!
С бога! Дайте на Хитлер всичката мощ!
Той се бори и бди за нас!*

В друго стихотворение на Волфрам Крупка (публикувано във „Фаналгедихте“, Берлин, 1933) поетът „открива, че Хитлер е велик и

непринуден“, защото е „скромен и скъп“:

*Стоиш ти със светли очи
(Хитлер никога не е имал
светли очи! — Ж.Ж.)
на поет
Ти ни водиш, силен и смел, от битка към битка,
от победа към победа, знамената около теб
плющят.
Ти знаеш: Германия не бива да залезе!
Скромен си и скъп, затуй велик и непринуден.
Затуй си вожд на борческо поколение (180–107).*

В ръцете на фюрера „лежи съдбата на милиони“, които живеят в неговото сърце. Такъв го представя Леополд фон Шенкендорф в стихотворението „На фюрера“ (1933):

*Води ни!
В твоите ръце
лежи съдбата на милиони,
които в твоето сърце живеят,
тъй като и ти си тяхната вяра (180–110).*

Накрая ще приведем стихотворение от поета Вил Фешпер (1933), в което фюрерът е представен като човек, излязъл из средата на народа, подобно на това, както в стари времена според обичая на прадедите водачът е бил избран:

*Отново е в сила
на прадедите ни обичая:
Водачът се издига
от средата на народа.
Те не познаваха преди време*

*ни короната, ни трона.
Но водеше хората
техния на-достоеен син (180–111).*

Разбира се, приведеното е само нищожна част от онова, което е писано за Хитлер в тогавашната немска поезия. Но и то е достатъчно, за да се види, че при фашистката държава култът към личността на водача действително достига мащабите на безгранично политическо идолопоклонничество. На водача се приписват всички най-възвишени добродетели, каквито изобщо е способна да измисли човешката фантазия и които по принцип е невъзможно да бъдат съчетани в едно и също лице. Най-добри поети стават онези, които успеят да напишат най-хубавото стихотворение за върховния партиен и държавен водач. Цялата поезия се прониква от духа на придворно блюдолизничество.

В журналистиката се наблюдава същото явление. Достатъчно е фюрерът да произнесе някаква реч, за да започне цялата преса като по команда да възхвалява и превъзнася гениалните му мисли; да ги тълкува и интерпретира дни и седмици наред. Страниците на вестниците се предоставят на специалистите от съответната област, които пишат обширни тълкувателни статии, представляващи речите на фюрера като „съдбоносен поврат“ или „революционен поврат“ в съответната област.

През 1937 г. по случай Деня на немското изкуство Хитлер произнася реч, в която заклеява абстракционизма и всякакъв модернизъм и посавя на немското изкуство задачата „да служи на народа“, като тръгне по „пътя на националсоциалистическата революция“. Шефът на Палатата на немското изкуство Адолф Циглер преценява речта на Хитлер по следния начин: „Мой фюрер, когато Вие по случай Деня на немското изкуство дойдохте, с този осветяващ акт Вие не само открихте тази палата, но заедно с това посочихте във Вашата програмна реч правилния път за немското изкуство. Всеки от нас, който имаше честта да преживее тези дни, разбра, че е свидетел на решителен поврат в нашия културен живот. Тази първа голяма немска изложба, която беше направена според Вашата воля е с Вашето лично участие, представлява безспорно потвърждение на схващането, че от всичко смъртно и преходно в изкуството трябва да се отделят вечните

художествени ценности. Освен това изложбата «Изроденото изкуство» засили пред целия свят впечатлението за Вашата воля, мой фюрер. Така Денят на немското изкуство през 1937 г. благодарение на Вашата лична инициатива стана за немското изкуство съдбоносен поврат, величието и размахът на който ние днес все още не можем да обхванем, който обаче знаем, че някога историята ще запише като начало на ново възраждане на немското изкуство. С това Ви благодарят заедно с мен всички истински немски хедожници и ние Ви обещаваме да направим всичко, за да се покажем достойни за този ден“ (178–339).

През 1939 г. по случай четвъртата годишнина от създаването на Палатата на немското изкуство А. Циглер произнася аналогична реч:

„Днес ние сме пред Вас, мой фюрер, като пред най-големия строителен майстор на всички времена, за да Ви благодарим за задачите, които ни поставихте... Правилната линия... която Вие при откриването на първата голяма художествена изложба в Дома на немското изкуство в 1937 г. вменихте в дълг на немските художници, сега за нас е станала общо достояние“ (178–339).

Дирижираният печат на 20. VII. 1937 г. дава залпов огън в подкрепа на речта на фюрера. Той превъзнася до небесата основните положения, съдържащи се в нея. Едни от вестниците я наричат „историческа“, други „повратна точка в развитието на немското изкуство“, трети я разглеждат като „програмна“, четвърти — реч, която „посочва единствено правилния път в развитието на изкуството и културата“. Ето по-характерни заглавия на статии, откликващи на речта на Хитлер:

1. „Берлинер Тагеблат“ (от 21. VII. 1937): „Изкуство, противно на немския начин на живот“ от някой си д-р К. Корн (178–327).

2. „Руларбайтер“ (от 20. VII. 1937): „Назадничавото изкуство на миналото“ (178–327).

3. „Дойче Алгемайне Цайтунг“ (от 20. VII. 1937): „Изложбата на изроденото изкуство“ от Бруно Вернер (178–328).

4. „Генерал Анцайгер фюр Бон унд Умгебунг“ (от 20. VII. 1937): „Какво ни се представяше някога като «Изкуство»“ (178–329).

5. „Хамбургер Нахрихтен“ (от 20. VII. 1937): „Изкуство без мода“ (178–329). 6. „Хамбургер Тагеблат“ (от 20. VII. 1937): „Поставянето на позорния стълб“ (178–329).

7. „Килер ноесте Нахрихтен“ (от 20. VII. 1937): „Възраждането на немското изкуство“ (178–330).

8. „Кьолнише фолксцайтунг“ (от 20. VII. 1937): „Палатата на немското изкуство“ (178–330).

9. „Кьолнише Цайтунг“ (от 20. VII. 1937): „Пътища към изкуството“ (178–331).

Типичното съдържание на изброените статии най-добре и синтетично е изразено в статията „Палатата на немското изкуство“, публикувана в „Кьолнише Фолксцайтунг“: „Да бъде ясно, значи да бъде истинно! Тези думи на фюрера съдържат цялата програма за изкуството, с което художникът отново, както във времената на разцвет, може да се възвиси до дълбокото вътрешно и истинно третиране на творчеството. Фюрерът отново възстанови правата на здравия човешки разум в изкуството, а с това и здравата наслада от живота и жизнената радост: никакво мъдруване повече, никакво експериментирание, никакво безредие в чувствата!“ (178–330).

„С тази изложба сега вече от фюрера е теглена равносметката на един период“ — пише във в. „Дойче Алгемайне Цайтунг“ Бруно Вернер.

Речта на водача месеци по-късно ще занимава литераторите и теоретиците на изкуството. Тя ще остане еталон за оценяване на художествените произведения и творчеството на художниците от всички области на изкуството. В съответствие с това ще се преустрои цялата художествена критика на естетическата мисъл. Речта на водача ще бъде превърната в *програма* на изкуството, от която то трябва да се вдъхновява и ръководи.

„Фюрерът иска немското изкуство да се измъкне от неговата откъснатост от народа — четем два месеца по-късно в «Изкуството на Третия райх» от някой си д-р Ханс Кинер, — той иска да го върне отново при народа, той иска неговото несъзнателно възпитателно, очистително въздействие по-нататък и настойчиво да може да се упражнява... Обаче от немския художник фюрерът иска, щото той да се откаже от своята самозатвореност и да заговори за своята привързаност към народа; и това трябва да се прояви и избора на изобразяващата тема, която трябва да бъде народна и разбираема и да бъде в рамките на националсоциалистическия идеал за храбро и героично“ (178–200). Фюрерът, разбира се, е пълен авторитет не само в

живописиста, но и в архитектурата. В статия, писана за Паул Лудвиг Троаст — най-големия архитект на райха, — Ханс Кинер пише следното: „Фюрерът вижда проблема и сочи пътищата за тяхното разрешаване. И опитът потвърждава: Паул Лудвиг Троаст беше доверено лице на фюрера... по въпросите за жизненото немско изкуство... Думите на фюрера са еднозначно точни, но още по-полезно в работите на Троаст, в неговите формално художествени решения е да се видят практическите примери за това, как фюрерът иска да приложи своите идеи за жизнерадостно, органически чисто немско изкуство“ (178–253).

Със започването на войната германският печат особено много пише за „военния гений“ на фюрера. На 20 април 1941 г. Хитлер е на 52 години. Целият печат посвещава големи статии, в които фюрерът се рисува като най-велик пълководец на всички времена. Например партийният орган „Фолкишер беобахтер“ помества статия под заглавие „Пълководец“ от генерал — фелдмаршал Райхенау, в която авторът сравнява юбилея с Фридрих Велики, в стратегическото му дарование — с това на Клаузевиц и Молтке. На гения на фюрера са приписани победите в Полша, Норвегия, Холандия, Франция. „Националцайтунг“ в усърдието си стига до там, че публикува статия под заглавие „Вечната загадка около фюрера“, в която определено се намеква, че Хитлер е изпратен на Германия от провидението (119–193).

Разбира се, култът към личността на фюрера се разпалва и от останалите партийни водачи на националсоциализма. Както бе показано, Балдур фон Ширах, райхслайтерът по въпросите на младежта в НСДАП, написва стихотворението „Величието“ по случай 50-годишния юбилей на фюрера, където последният е представен като човек, който „чертае път на звездите и същевременно е такъв като теб и мен“, непринуден и скромен. По-късно, на Нюрнбергския процес, фон Ширах прави следното характерно признание, което почти в еднаква степен може да бъде отнесено към всички предсавители на партийната върхушка: „Аз бях възторжен поклонник на Хитлер и се отнасям към всичко онова, което той говореше и пишеше, като към откровение“ (88–320).

Гьобелс също дава своя принос в подгриването на Хитлеровия култ. В реч по случай основаването на Имперската театрална академия през юни 1938 г. той представя фюрера като „най-силен и разбиращ“

поддръжник на художниците: „Днес вие живеете в щастливо и велико време. Вие виждате пред себе си един мъж като вожда на народа и държавата, който през това време е бил Вашият най-силен и разбиращ поддръжник. Той обича художниците, защото той самият е художник. Под неговата благославяща ръка над Германия изгря един нов ренесанс“ (179–49).

Култът към личността на водача като всеки култ си има своя ритуал. Във всяко учреждение или канцелария, във всяко училище и заведение, във всеки дом и семейство на централно място е портретът на фюрера. Около него постоянно трябва да има свежи цветя, символизиращи безграничната и неувяхваща любов на народа. Фюрерът открива големите художествени изложби или „седмици на книгата“, големи международни и национални тържества. На 1 август 1936 г. олимпийските игри се откриват в Берлин. Хитлер е начело на Международния олимпийски комитет. На 18 юли 1937 г. нацистите организират празнуването „2000 години немска култура“. Хитлер открива това национално тържество и заема централно място на правителствената трибуна, пред която минават колоните на манифестантите. През 1937 г. се поставят основите на „Дом на немското изкуство“ — Хитлер прави първата копка. На 19 май 1935 г. се пуска в експлоатация първият аутобан в участъка между Франкфурт и Дармщат — Хитлер прерязва лентата.

Всяко по значително събитие в Третия райх трябва да бъде осветено от ръката на върховния партиен и държавен водач. Това символизира дълбоката връзка между водача, фашистката партия, държавата и народа.

В ритуала на Хитлеровия култ влиза и начинът на неговото изобразяване. Той не може да бъде уморен, отчаян или скептичен. Вождът не може да има никакви недостатъци и физически недъзи. Напротив, той трябва да бъде чист като идеал и устремен като лъч. С това са длъжни да се съобразяват както художниците, така и фотографите. В платното на един художник от онова време (1940) с наслов „Пълководецът“ на фона на сиво-мрачното небе фюрерът е представен с поглед, ясно устремен в бъдещето — поглед, който вижда щастливата съдба на националсоциалистическа Германия (151–293).

Плакатът „Знаменосецат Хитлер“ на Хуберт Ланцингер, изложен за пръв път в „Голямата немска художествена изложба“ в Мюнхен през

1938 г. и по-късно отпечатан в пощенска картичка, ни представя фюрера в леко стилизирана рицарска одежда, устремен в бъдещето, със знаме в дясната ръка (151–203).

Ритуалът е толкова строг, че дори и самият Хитлер е принуден да се съобразява с него. Авторите на „Третият райх“ са представили фотография на вожда, където последният е заснит, както пише с очила. Понеже видът му с очила е твърде жалък, сам фюрерът е зачеркнал снимката и забранил нейното публикуване. Същевременно за да не излица публично с очила, неговите секретари му пишат речите и тезисите с огромни печатни букви. Подчинявайки се на ритуала на собствения се култ, който същевременно изисква вождът да бъде скромен, близък до така наречените обикновени хора („Излязъл от народа“). Хитлер никога не се облича помпозно. Неговата постоянна одежда след идването на власт е партийната униформа на редниците, по която няма никакви отличителни знаци. Пропагандата приписва на Хитлер „желязна воля“, „непоколебима решителност“ при преследване на целите, „колосална работоспособност“ и „необикновена сила на словото“.

Шпеер в „Спомените“ си разкрива следния характерен епизод за ритуала на Хитлеровия култ, отнасящ се към 1934 г.: Женска нацистка организация е трябвало да посрещне фюрера на една от берлинските гари с цветя. Те обаче не знаят кои са любимите цветя на фюрера. Ръководителката на организацията се обръща към секретаря на Гьобелс — Ханке, — но и той не знае. Последният пита Гьобелс, който също не знаел, но посъветвал да се обърнат към Шпеер, понеже той бил в непрекъснат контакт с фюрера. Шпеер, понеже знаел, че Хитлер е всъщност дълбоко безразличен към цветята, казал, че фюрерът няма любими цветя. Тогава решават, че любимото цвете на фюрера би трябвало да е еделвайсът, защото расте по високопланински върхове. И от този случай до последните дни на райха всички са знаели, че еделвайсът е обичното цвете на фюрера. Фюрерът, подчинявайки се на строгите изисквания на ритуала на собствения култ, започнал да обича еделвайса като любимо цвете. (171–60).

Неговата не винаги логически свързана реч се представя като начало на нова епоха в ораторското изкуство: „Като всеки самороден гений Хитлер донесе със себе си една нова риторика. Неговите речи не са гладки и симетрични като полирана шахматна дъска. Неговите

думи, фрази и мисли приличат на блокове, пламъци и лава, които излитат из кратера на един вулкан и свободно падат наоколо, разтърсват съзнанието и завладяват с първичната си мощ и красота.

... Думите на фюрера наистина приличат на ударите с чук по затворените порти на нашето съзнание и сърце. Целта му не е да гали слуха ни, а да нахлуе и завладее“ (128–130).

В ритуала на култа влиза и посещението на местата, свързани с името на фюрера. Кинохрониката е запазила епизод, когато Балдур фон Ширах — младежкият фюрер — води на поклонение активистите на „Хитлерюгенд“ с факли в ръцете към Ландбергския затвор, където Хитлер е написал „Майн Кампф“ (172–102).

Масовото всенародно изучаване на „Майн Кампф“ по партийна линия и по линия на другите организации е една от характерните форми на култа към личността на Хитлер. Партийните членове, членовете на „Хитлерюгенд“ и на масовите организации са длъжни да четат тази настолна за всеки националсоциалист книга. Партията я обявява за библия на националсоциализма, а притежанието на „второто издание на шедьовъра «Майн Кампф» се смята за легитимация на старите брони“ (78–142).

В книгата си „Хитлерюгенд“ фон Ширах пише следното за изучаването на „Майн Кампф“: „Ние не можахме в подробности да обосновем нашето мировъзрение. Ние просто вярвахме. И когато се появи книгата на Хитлер «Майн Кампф», тази книга стана библия, която ние учехме наизуст, за да съумеем да отговорим на въпросите на съмняващите се и разполагащи с голям материал критици“ (88–321).

Всяко „научно“ изследване или публична проява придобива достатъчна убедителност и тежест само ако се подкрепи с цитат от „Майн Кампф“ или се позове на нея. В партийното мислене на националсоциализма началото и краят на политическата мъдрост е в „Майн Кампф“. На 18 декември 1941 година в радиокоментар Фриче, като говори за съдбата на евреите, започва с предсказанието на фюрера, направено в „Майн Кампф“: „Съдбата на европейските евреи се оказва такава неприятна, както фюрерът я предсказа в случай на война в Европа. След разпространението на войната, подстрекавана от евреите, тази неприятна съдба може да се разпространи и в Новия свят...“ (90–154).

През годините на националсоциализма „Майн Кампф“ търпи рекорден тираж на изданията — 6,5 милиона екземпляра. При откриването на всяка изложба на книгата „Майн Кампф“ фигурира на първо място като „книга на книгите“. През 1934 г. за пръв път е проведена Седмица на немската книга. На портала на изложбата стои огромен макет на „Майн Кампф“. В усърдието си да разпространяват максимално тази книга административните власти стигат дотам, че започват от името на партията да подаряват на всяка новобрачна двойка по един екземпляр като най-скъп дар за бъдещото семейство.

Документ, запазен от онова време, потвърждава усърдието на националсоциалистическото книгоиздаване „Майн Кампф“ да влезе във всяко немско семейство без изключение. „Немското книгоиздаване през Седмицата на книгата си поставя следните задачи: в Германия още има патриоти, домакини и семейства, които не притежават произведението на фюрера «Моята борба». «Моята борба» е свещената книга на националсоциализма и нова Германия, която всеки немец трябва да притежава. Това не е книга за прочит, а настолна книга. Книгоиздаването се грижи, щото след тази Седмица на книгата «Моята борба» да влезе във всяко семейство“ (180–369).

В архивите на нацистките „културфилми“ е намерен филм, който разказва за един уникален екземпляр на „Моята борба“, наречен „Книга на немците“. Този екземпляр е трябвало да бъде поставен в специален мавзолей, където да престои 1000 години, колкото е трябвало да трае Третият райх. Подвързията му е направена от телешки кожи, специално обработени с инструменти от XVIII век. Подбрана миньорска бригада се спуска под земята да изкопае специална руда, от която се е получил металът за буквите!... (72–10).

2. ПРЕВРЪЩАНЕ НА ОСНОВНАТА ЧАСТ ОТ НАРОДА В ТЪЛПА

Безспорен факт е, че култът към личността на Хитлер стига до боготворене. По думите на Хамшик „фанатичната вяра в него и отдаването на почести стигнало до размери, за които много езически божества не биха могли да мечтаят“ (125). Алберт Шпеер в своите спомени, написани в Шпандауския затвор, твърди, че народът бил „омагьосан от него, както никога и никой народ в цялата световна история не е бил омагьосан“ (125). И това е истина. Огромният документален материал го потвърждава.

Разбира се, възможност за това дава на Хитлер изградената тоталитарна система, в която няма опозиция, опозиционни партии, критика, обществено мнение, различно от това на държавата. Напротив, в нея всички средства на пропагандата (преса, радио, кино, театър, масови събрания) са впрегнати да славят мъдростта на нацистката партия и нейния водач. И това е основното за едно научно обяснение на култа към личността на Хитлер, доколкото политическата личност не може да бъде разбрана извън връзката и с изградената политическа система.

Някои автори търсят обяснение за голямото влияние на Хитлер в някои своеобразни прийоми на неговото ораторско изкуство, на които и той самият смята, че дължи своето обаяние сред масите. Те се свеждат до следното:

1. „Ръководството на масите «е изкуство в най-точният смисъл на думата». И както и в другите изкуства, виртуозността се достига само в упорит труд“ (99–130). 2. „Аз разбърквам народа и не му говоря, преди да е превърнат в маса.“ (99–131). 3. „Масата е като животно, което се подчинява на своите инстинкти. За нея логиката и разсъждението нямат значение.“ (99–131). 4. „Аз фанатизирам масата, за да направя от нея инструмент на своята политика“ (99–131).

А ето и пълния текст на съображенията, които Хитлер излага пред тогавашния гаулайтер на Данциг, Раушнинг:

„Моите противници ме гледаха с презрение — казва Хитлер. — Те се питаха със завист: как този човек има успех сред тълпите?

Социалисти, комунисти считат, че масата е техен монопол. Те държаха залите за събрания, бяха господари на улицата. И ето изведнъж дохожда един човек и веднага се ражда голямо народно движение. Дело на случая ли е това или грешка в съжденията на масите? Да прощават тези господа, но те се заблуждават. И ние струваме нещо, ние, нашите усилия и методи.

Липсата на критичен ум в масата е безсъмнено едно обяснение, но не в смисъл, както го разбират нашите марксисти и нашите затъпели реакционери. Масата притежава свои органи за критика. Само че те функционират по различен начин от тези на индивида. Масата е като животно, което се подчинява на своите инстинкти. За нея логиката и разсъжденията нямат значение. Ако аз успях да създам най-голямото национално движение във всички времена, това е, защото никога не съм действувал в противоречие с психологията на тълпите, нито съм дразнил чувствителността на масите. Тази чувствителност може да е примитивна, но тя има постоянния и неизменен характер на природна сила. Когато масата е преживяла нещо неприятно, както в епохата на хлебните карти и инфлацията, невъзможно е вече да го забрави. Масата има твърде опростен мисловен и чувствен апарат. Всичко, което не може да разбере, я плаши. Само като се съобразявах с естествените закони, аз бях в състояние да я владея. Обвиниха ме, че съм фанатизирал масата, че съм я възбуждал. Вещите психолози съветват да успокояваме масите, да ги държим в състояние на сънливо равнодушие. Не, господа, тъкмо обратното е нужно. Аз мога да ръководя масата само когато е фанатизирана. Апатичната маса е най-голямата опасност за всяка политика. Апатията е защитата на масата, временно убежище, дремещи сили, които ще избухнат внезапно в неочаквана реакция. Държавник, който не вземе бързи мерки, щом види, че масите стават равнодушни, заслужава да мине под държавен съд...

Аз фанатизирах масата — продължава Хитлер, — за да направя от нея инструмент на моята политика. Аз разубедих масата. Накарах я да се издигне над себе си, дадох и смисъл и функция. Осъждат ме, че съм насърчавал най-ниските страсти на масата. Не е точно тъй. Ако аз се изправя пред масата с разумни аргументи, тя не ме разбира; но щом засегна у нея чувствата, които са и присъщи, тя приема веднага лозунгите, които и давам. В едно масово събрание няма място за

мисълта. И тъй като имам нужда от такава среда, понеже тя единствено ми дава сигурно въздействие на моите речи, аз събирам колкото е възможно по-голям брой различни слушатели и ги карам по неволя да се смесят в една маса: интелигентни еснафи, както и работници. Аз разбърквам народа и не му говоря, преди да е превърнат в маса. — Хитлер помисли малко, после продължи: — Имам вътрешно убеждение, че в изкуството да се влияе на масите никой не може да съперничи с мен, даже и Гьобелс. Това, което може да се постигне с пресмятане и хитрост, е от областта на Гьобелс. Но истинската власт над тълпата е нещо, което не може да се научи. И забележете добре, че колкото масата е по-многочислена, толкова по-лесно се владее. Колкото по-богата е сместа от човешки елементи, селяни, работници, чиновници, толкова полученото тесто приема характер на безлична маса. Нищо не излиза от ограничените събрания на културни хора, от представители на професионални организации и др.п.: това, което днес ще ги убедите чрез логични обяснения, утре ще бъде разрушено с диаметрално противоположни доказателства. А това, което кажете на народа, когато той образува маса, когато се намира в състояние на възприемчивост и фанатична преданост, се запечатва и остава като хипнотично внушение: то ще устои срещу всички разумни доводи. Но бъдете внимателни: както има индивидуални неврози, които лекарят не смее да пипа, също и масата си има свои болни места, които не трябва да се дразнят. В числото не тези табу трябва да се счита всичко, което е свързано с инфлацията и хлебните карти. Мога спокойно да искам от масата много по-тежки лишения, но същевременно трябва да и дам емотивни внушения, които ще и позволят да ги понася“ (90–130 и 131).

И накрая, приключвайки разговора на тази тема, Хитлер завършва със следните напътствени думи: „Правете каквото искате, на не ми говорете вече за обезценяване, нито за инфлация. Впрочем масата не прави никаква разлика между едното и другото“ (99–134).

Това, което е позволило на Хитлер да превръща народа в аморфна, безкритична, немислеща маса и тълпа, произтича не от неговите ораторски способности, а от тоталитарната държава. Тя прави народа тълпа, доколкото го лишава от политически партии, политическа организация, опозиционна преса, публичност, обществено мнение, свободни избори, вкарва го в казионни масови организации, функциониращи изцяло под контрола на фашистката

държава. Тя го превръща в тълпа, като унифицира неговото мислене, вкусове и идеали.

Следователно ключът за разгадаване на Хитлеровото влияние над тълпата трябва да се търси не в ораторския му талант, а в природата на тоталитарната система. И ако трябва да се оценява в какво е силата на неговия зъл гений, той е не толкова в изкуството му да води масите, колкото в създаването на тоталитарна държава.

Когато Хитлер, както и някои съвременни автори виждат оригиналността на неговия маниер в това, че разбърква народа в безлична маса, преди да започне речта си, това не е съвсем точно. Не ораторът, а изградената система е средството за превръщане на различните слоеве на народа в тълпа. Ако на едно масово събрание са размесени десетки хиляди селяни, работници, писатели, инженери, лекари чиновници и студенти, те са докарани там от онези масови организации, в които членуват, и не могат да не членуват. Всеки от тях знае, че за неговото присъствие се държи сметка и че по това съдят за политическата му благонадеждност. Това е характерната за фашистката система упринудителна доброволност. Тоталитарната държава довежда терора и контрола до такава всеобхватност и съвършенство, че всеки гражданин постъпва точно така, както тя иска. И той привиква с това, да счита повелите на държавата най-правилни, винаги да се съгласява с тях, без да се замисля върху обстоятелството, че не му се позволява да постъпва иначе. Накрая той започва да си внушава, че постъпва доброволно, доколкото принуда и доброволност могат да се съгласуват.

Що се отнася до фанатизирането на народа, в което Хитлер вижда важен елемент на своето изкуство да влияе върху масата, и то е повече резултат на тоталитарната система, отколкото на ораторския му дар. Невъзможно е да бъде фанатизиран цял народ, без предварително да е изградена такава система. Тя разполага с цялата пропаганда, която систематично насочва или, по-точно, насочва масовото съзнание срещу определен обект, давайки нещата само в една светлина, като игнорира и отрича изцяло противоположното мнение. Фактът, че никой политически водач не е успял да фанатизира народа в условията на либералната демокрация, е убедително доказателство, че без монопола върху пропагандата са невъзможни демагози като Хитлер, понеже опозиционните партии и преса веднага биха го изобличили и осмели.

А там, където има публична критика и смях, няма фанатизъм. Всъщност самият Хитлер можа да фанатизира народа и да го превърне в огромна маса от варвари едва когато дойде на власт и изгради своята държавна машина.

Превръщането на немския народ в тълпа и неговото политическо развращаване има обратно срана: развратителите сами се оказват развратени. И това е важен симптом за порочните принципи, върху които е изградена системата. Когато фанатизираните тълпи величаят своя вожд, той сам започва да вярва в това, което обезумялата тълпа му приписва. Свръхестественият образ, който истеризираната тълпа му създава, започва да го задоволява. Той се мъчи да го покрие на всяка цена, за да задоволи тълпата. Накрая той вече вярва в мита за него точно така, както вярва и самата тълпа. Той е така заслепен и фанатизиран, както своите поклонници.

Много преди Хитлер да заяви, че е изпратен от провидението за фюрер на немския народ, други го обявиха за изпратен от бога. Още през 1933 г., когато Хитлер току-що беше дошъл на власт, фон Папен оракулствуваше: „Милостивият господ благослови Германия, давайки и в много тежки времена ръководител, който, уверено осланяйки се на своя инстинкт на държавен деец, ще я преведе през всички трудности и опасности към светлото и щастливо бъдеще“ (88–397).

Поетите също го словословеха като изпратен от съдбата да изведе Германия от историческите нещастия и да я поведе към светлото бъдеще. Нацистката партия и Хитлер поощряваха тези безмерни хвалебствия, понеже виждаха в тях средства да обединят народа, да изградят нерушимо морално — политическо единство. Накрая не само партията и народът повярваха в това, но сам Хитлер се убеди в тази „истина“.

В този смисъл много интересни са някои мисли за Хитлер, казани по време на съдебното заседание в Нюрнберг от Ялмар Шахт: „Аз предполагам, че отначало в него е имало не повече от лоши склонности; без съмнение той е мислел, че желае добро, но малко по малко той стана жертва на поклонението, което внушаваше на тълпата, завършва с това, че сам бива развратен от нея.

Подобни отношения между вожда и онзи, който му се подчинява, довежда до това, че той погрешно започва да се подчинява на

инстинктите на тълпата — нещо, което трябва да се стремят да избягнат всички политически ръководители“ (80–164).

3. КУЛТ КЪМ ОСТАНАЛИТЕ ДЪРЖАВНИ И ПАРТИЙНИ РЪКОВОДИТЕЛИ НА ФАШИЗМА

Пирамидално — йерархичната структура на фашистката държава поражда закономерно култ към личността на всеки ръководител, тъй като той е практически несменяем отдолу, неконтролируем, с неограничена власт спрямо своите подчинени. Въпросът е само до мащабите на този култ, които са в пряка зависимост от размерите на властта, съсредоточена в ръцете на ръководещата личност. Колкото по-голяма и неограничена е властта, толкова по-силен е съответният култ. Следователно култът не е нищо друго освен фалшив авторитет, който тираничната сила на властта създава около дадено лице, но в който започват да вярват както окръжаващите го, така и неговият носител. Затова този натрапен от системата авторитет съществува, докато съществува неограничената тиранична власт в ръцете на дадено лице: падне ли властта или лицето от власт, изчезва безследно и неговият ореол.

В йерархията на култовете в Третия райх централно място заема култът към Хитлер. Той е абсолютен и неограничен в съответствие с абсолютната и неограничена власт на фюрера. Всичко се свързва с личността на Хитлер. Той е вездесъщ и всезнаещ като бог. Затова и ритуалът му е както при култовете на боговете. Портретът и бюстовете на водача се превръщат в икона на райха, редовно обкичени със свежи цветя. Официалният поздрав „Хайл Хитлер“ непрекъснато носи неговото име от уста на уста. В изобразителното изкуство съществува съответната иконография на фюрера. Неговият култ е така абсолютен и фантастичен, че еднакво му се кланят както редовите националсоциалисти и поданици, така и висшите държавни и партийни ръководители. Те искрено вярват в гения на водача. „В това отношение е много интересно свидетелството на Рибентроповите лекари, как неговото настроение семеняло според това, дали Хитлер му се усмихнал, или бил намръщен. Ако дълго време не бил повикан при Хитлер, изпадал в лошо настроение и малодушие, но веднага щом това станело — независимо дали го вика за порицание, похвала, или за случайна инструкция, — забележимо се оживявал и отново ставал

работоспособен. След връщането си от срещата с водача ставал необикновено приятелски настроен и общителен, макар че по характер бил по-скоро затворен и горделив. Един от лекарите казва, че се създавало впечатление, като че ли се е «срещал с бога». Същото наблюдение потвърждава и американският психиатър Дъглас М. Кели, който изследваше Рибентроп по време на Нюрнбергския процес. Кели отбелязва, че разговорите му с Рибентроп винаги свършвали с Хитлер, Рибентроп изпадал в транс и заявявал възбудено: «Винаги съм стоял зад фюрера и винаги ще стоя зад него».

По време на процеса бил прожектиран филм, в който няколко пъти се появявал Хитлер. Когато Кели разговарял след това с Рибентроп, последният със сияещи очи му стиснал ръката и я разтърсил:

— Не почувствувахте ли обаянието на неговата личност? — развълнувано го запитал той.

И когато Кели не му отговорил, пребледнял:

— Сигурно от екрана не въздействува така. Но аз я чувствавам тази силна, жизнена личност. Дори независимо от това, че съм сега тука, в затвора, и ме грози смъртно наказание, ако Хитлер влезе в тази стая и нареди нещо, бих го извършил веднага, без да се съобразявам с последствията“ (125).

Прехарактерна в това отношение е и декларацията на Хес на Нюрнбергския процес, където заявява, че остава докрай верен на фюрера.

По същия начин се отзовава за фюрера и Гьоринг в една своя реч на 24 юни 1935 г.: „Това, което за нас е Адолф Хитлер, не може да се обясни с думи. Той е всичко, той е Германия, той е нашето движение, той е нашето бъдеще“ (155–190).

На 19 април 1939 г. Гьобелс произнася реч на тържествено събрание в Райхстага по случай 50-ия рожден ден на фюрера:

„Името Адолф Хитлер за целия свят днес е една политическа програма. То се носи като легенда по земното кълбо. По широкия свят не ще се намери нито един човек, който да остане безучастен пред това име. За едни това означава надежда, вяра и бъдеще, за други то е обект на горчива омраза, долна лъжа и подла клевета.

Най-висшето нещо, което един човек може да постигне на земята, е да даде името си на епохата, в която живее, и отпечатъка на

личността си върху тази епоха. Нашият фюрер постигна това. Днес светът е немислим без него.

... Адолф Хитлер даде нова насока в историческото развитие не само на своята страна, а и на цяла останала Европа. Това е така без преувеличение. Адолф Хитлер днес е най-значителният гарант за новия ред в Европа“ (28–6).

И такива речи, разбира се, се произнасят всяка година на 19 април от висшите ръководители на райха. Даже в 1944 г., когато катастрофата се очертава като нещо неотвратимо, Гьобелс произнася реч по радиото за рождения ден на фюрера.

Политическите ръководители също имат своя култ, но под сянката на Хитлеровия и в неговите рамки. Никой няма право да бъде по-гениален от фюрера, както никой няма власт като неговата. Всеки култ след Хитлеровия може да съществува само раболепствувайки пред него. Това е неписан закон, с който се съобразява цялата йерархия и особено пресата, която дава публичен израз на неговите прояви. Всеки опит да се постави нечий култ наред с този на фюрера се счита измяна на делото, тъй като неговата личност е тъждествена с фашистката партия, държавата, народа и Германия. „Един народ, един райх, един фюрер!“ — официалният девиз на Третия райх. Затова, когато пресата пише за този или онзи партиен ръководител, за неговите заслуги към националсоциалистическото движение, никога не си позволява да говори по-патетично, отколкото за Хитлер. Ако все пак тонът е подозрително патетичен, изрично се отдава дължимото и на фюрера. Култът към нацистките лидери има същите форми, като при фюрера. За да поддържат „връзка“ с народа, и те се явяват на народни тържества и сами участвуват в тях. Прерязват лентите на новите индустриални обекти, които се пускат в експлоатация; подобно на фюрера правят първа копка при започването на аутобаните през 30-те години и пр. Разбира се, всичко се заснема с фото- и кинокамери, за да се покаже пред милионите зрители като доказателство за близостта между народ и ръководители.

Освен в учрежденията и учебните заведения портретите на Гьоринг, Гьобелс, Химлер, Хес и т.н. стоят заедно с портрета на фюрера на публични места. В Мюнхен през 1937 г. се открива голямата изложба на немското изкуство. По залите и важно крачи цялата партийна върхушка начело с Хитлер, Гьобелс, Гьоринг, Химлер.

Улици, училища, заведения носят името на някое партийно величие. Фондацията за подпомагане хората на изкуството носи името на Гьобелс (179–97). През 1938 г. във Ваймар се провежда „Голямата среща на немските поети“. Гьобелс изпраща телеграма-приветствие. Събранието в телеграмата-отговор горещо благодари на ръководителя Гьобелс за бащинските грижи към поетите (180–249).

Големите каменовъглени и металургични концерни носят името „Херман Гьоринг“. Речите и „трудовете“ на партийните и държавни ръководители на райха се издават бързо и в голям тираж. „Митът на ХХ век“ на Розенберг издаден в двумилионен тираж.

Журналистите често предсавят ръководителите на райха в романтична светлина. Ханс Фридрих Блунк в своята статия „Новите политически ръководители“, след като излага тяхната естетическа концепция и заслугите им към немската култура, продължава: „Преди 20 години те бяха млади художници или лирически поети, които възпяваха любовта и свободата на своя народ и щастието от една разходка с радостно момиче“ (180–168).

Пресата постоянно отбелязва юбилейните години на политическите вождове. По този начин систематично се напомня за ролята на НСДАП като ръководеща сила на Третия райх, постоянно се набива в съзнанието на гражданите, че Германия не може да съществува без националсоциалистическата партия. Ето какво пише „Национал цайтунг“ в броя си от 24 април 1941 г. за Рудолф Хес, втория човек след Хитлер: „Преди много години — това беше още до началото на войната — Рудолф Хес наричаха «съвестта на партията». Ако ние питаме защо на заместника на фюрера е дадено такова почетно звание, но на този въпрос не е трудно да се отговори: няма нито едно събитие в нашия живот, което да не е било свързано с името на заместника на фюрера. Той е толкова многостранен и своеобразен в своята работа и в сферата на своята дейност, че това не може да се изкаже с няколко думи... много мероприятия, проведени от правителството, особено в сферата на военната икономика и в партията, се провеждаха напълно по инициативата на заместника на фюрера“ (90–211).

А ето как официалната преса откликва, когато идеологът на Националсоциалистическата партия Алфред Розенберг получава в 1937 г. германската национална премия. „Алфред Розенберг със своите

книги блестящо помогна да се зложат научните и духовни основи, да се подсили и укрепил философията на националсоциализма.

Само бъдещето ще може да оцени напълно дълбочината на влиянието на този човек върху философските основи на националсоциалистическата държава“ (90–231).

Вестник „Дас Райх“ в броя си от 13 август 1940 г. публикува статия под заглавие „Валтер Функ — пионер на националсоциалистическото мислене“. В нея отново се изтъкват заслугите на поредния лидер на партията, а чрез това и към германския народ. „Валтер Функ остава верен на себе си, защото той беше, е и ще бъде националсоциалистически борец, посвещаващ всички свои трудове за победата на идеалите на фюрера“ (90–241). „Дас Райх“ спазва ритуала: отбелязвайки големите заслуги на Валтер Функ към националсоциализма, той отдавна дължимото и на висшия култ — фюрера. По същия начин процедира „Райхсарбайтсблат“, когато по случай 50-годишния юбилей на Фриц Заукел — друг виден партийен и държавен ръководител на националсоциалистическа Германия — изтъква неговите заслуги към движението. Фриц Заукел направил всичко това, защото черпил „съзидателни и духовни сили от доверието на фюрера“. „Верен на своята политическа задача, той с непоколебима последователност и упорство, с фанатична вяра върви по своя отговорен път. Като един от най-верните съратници на Хитлер, той черпи своите съзидателни и духовни сили от доверието на фюрера“ (90–248). В същия смисъл нацистката пропаганда обявява години наред фон Ширах за „велик герой на младежта“ (84–697).

С оглед подгръването култа на партийните и държавни ръководители на райха кино- и фотохрониката са запечатали в десетки и стотици хиляди снимки делата им. След това те се увековечават чрез официалните партийни издания на НСДАП. Само във втория том на „Третия райх“, отнасящ се за 1934 г., фигурират:

25.02.1934 г. „Фюрерът говори пред политическите ръководители в Кафявата къща в Мюнхен“ (163–441).

06.03.1934 г. „Полагане на основния камък на националния паметник Рихард Вагнер в Лайпциг от фюрера“ (163–422).

21.03.1934 г. „Фюрерът посещава работна площадка“ (163–444).

06.04.1934 г. „Райсминистърът на пропагандата д-р Гьобелс открива изложбата «Германски народ — германски труд»“ (163–443).

01.05.1934 г. „Голяма младежка манифестация за посрещане на фюрера“; „Райхсминистърът д-р Гьобелс пред немската младеж в Берлинския парк“ (163–449).

09.10.1934 г. „Откриване зимната помощ на немския народ за 1934–1935 г. от Адолф Хитлер“ (163–485).

29.10.1934 г. „Реч на Шахт по случай Деня на физическия труд Брауншвайг“ (163–479).

08.11.1934 г. „Празнична среща на старата партийна гвардия в Бюргербройкелер. Фюрерът говори по случай 9 ноември в Мюнхен“ (163–481).

11.11.1934 г. „Сърдечно приветствие на фюрера от населението“ (163–481).

13.11.1934 г. „Реч на Гьоринг пред Академията на немското право“ (163–479).

27.11.1934 г. „Реч на Хес пред националсоциалистическото общество «Сила чрез радост» в Берлин“ (163–482).

08.12.1934 г. „Откриване Деня на националната солидарност, отляво Гьоринг, отдясно д-р Гьобелс“ (163–485).

Само при едно посещение на фюрера в Хамбург на 17.8.1934 г. фотохрониката е фиксирала четири такива дела:

— На път за пристанището, застанал прав в открития „Мерцедес“, фюрерът приветствува тълпите.

— Фюрерът говори на работниците в корабостроителницата.

— Фюрерът посещава линейния кораб „Шлезвиг — Холщайн“.

— Фюрерът приема почетната рота на военните моряци (163–468).

Да надникнем в третия том на „Третия райх“, отнасящ се до 1935 г. 22. 1. 1935 г. „Фюрерът поздравява своя стар съратник генерал Лисман по случай неговия 85-и рожден ден“ (164–457).

01.03.1935 г. „Тържествен марш на старата гвардия от Саарската област пред фюрера“ (164–441).

18.05.1935 г. „Генерал Ъоринг в траурно шествие“ (164–441).

19.05.1935 г. „Фюрерът открива първата готова отсечка на аутобана Франкфурт на Майн — Дармщад“ (164–473).

25.05.1935 г. „Голямата вътрешнополитическа реч на фюрера пред Райхстага“ (164–476).

25.05.1935 г. „Рудолф Хес приема почетната рота на военноморските сили“ (164–449).

13.06.1935 г. „Фюрерът утешава близките на загиналите при експлозията в Райндорф“ (164–482).

11.09.1935 г. „Фюрерът говори на събрание за културата, организирано от НСДАП“ (164–488).

26.10.1935 г. „Фюрерът на траурно събрание за починалия гаулайтер Лопер в Десау“ (164–496).

В официалното партийно издание на НСДАП са документирани и такива важни събития като чествуване рождените дни на райхслайтерите и гаулайтерите. В петия том на „Третият райх“ (1937) е зафиксирана снимка със следния текст: „Райхсфюрерът на СС и шеф на немската полиция Химлер поднася своите благопожелания на министър — президента Гьоринг по случай неговия 44-и рожден ден. (Зад райсфюрера са: шефът на полицията за сигурността. СС — обергрупенфюрерът Хайдрих и шефът на полицията за вътрешния ред генерал Далюге.)“ (166–437).

Както многократно бе подчертавано, в основата на култа лежи неограничената и тиранична власт, която нацистката държава предоставя в ръцете на управляващата партийно — държавна върхушка. Всеки от нейните представители е персонификация на тази власт.

Самата структура на бюрокрацията тласка към все по-голяма централизация на властта. И затова всеки функционер от йерархията се стреми да получи все повече власт в ръцете си. Това е едно от най-важните условия, за да издържи в борбата с конкурентите, които стават все по-агресивни.

Отначало Хитлер е само върховен водач на НСДАП и канцлер. Със закон от 1 август 1934 г. той обединява постове имперски президент и канцлер, съсредоточавайки и властта на имперския президент в свои ръце. На 4 февруари 1936 г. той се самоназначава за главнокомандуващ на германските въоръжени сили. По този начин фактически става върховен ръководител на партията, държавата и въоръжените сили (фюрер, канцлер и върховен главнокомандуващ), т.е. въвн от неговите ръце не остава никаква власт. Гьоринг в началото е само Министър без портфейл в кабинета на Хитлер. Впоследствие е вече министър на авиацията, генерал от СС и СА, генерален

пълномощник по четиригодишният план, райхсмаршал, председател на Съвета по отбраната и шеф на гестапо в Прусия за известно време (до прехвърлянето на последната под ведомството на Химлер).

Алберт Шпеер е министър на въоръжението и военната промишленост, делегат на партийната канцелария по всички технически въпроси, ръководител на главното управление на техниката на НСДАП, на Съюза на германските техници-националсоциалисти, на една от най-големите организации на Германския трудов фронт, пълномощник в щаба на Хес, генерал от СС е СА; Ханс Йост е групенфюрер от СС, държавен съветник, президент на Имперската Камара на писателите и на Немската академия за поезия. А Ханс Франк, райхслайтерът по юридическите въпроси на НСДАП, е заемал 11 отговорни поста в партията и държавата (87–719).

Това показва, че действително процесът на концентрация на властта във все по-малък кръг хора, застанали над закона и морала, но оправдаващи всичко с волята на фюрера, интересите на партията и народа, е добил завършен вид във фашистката тоталитарна система.

4. КУЛТ КЪМ ФАШИСТКАТА ПАРТИЯ

Издигането на фашистката партия в абсолютен, фетиш и олицетворение на непогрешимостта произтича от практически неограничената и власт. Всичко е подчинено безусловно на нейната воля: държава, масови организации, културни учреждения, спортни съюзи, дори частните въпроси на семейството, както и на отделния индивид. Неговото право на живот, както и оправдание за съществуването му не е признато априорно като общочовешка привилегия, а е функция от това, доколко индивидът допринася с нещо за каузата на нацистката партия. Вън от това неговият живот е вреден или безполезен.

Партията е висш авторитет на истината, непогрешимостта и справедливостта. Тя не се обосновава пред никого, не отчита пред народа своите действия, а ги представя като изпълнение на висша историческа мисия. Извън рамките на фашистката партия няма истина. Истината е това, което отговаря на интересите на партията и нейната върхушка. За фашизма обективна истина, независеща от волята и стремежите на партията е невъзможна.

Хитлер в заключителната реч на партийния конгрес през септември 1935 г. заявява, че трябва „авторитетът на партията да бъде признат като последна контролна и решаваща инстанция и като последен съдник. Който не разбира това, не е способен да мисли исторически, творчески и конструктивно.

... Въпросът за погрешимост или непогрешимост тук не може да се разисква. Както не може да бъде позволено на един пълководец, на командира на една войскава част или дори на отделния войник да прилага своите схващания и мнения като мярка, когато се съмнява в правотата на някаква дадена му заповед, също тъй и в политическото ръководство и преследване на една цел странящият неговорник не може да извинява своите действия със своите възгледи, за които той твърди, че са прави, или с погрешността на възгледите, нарежданията и заповедите на партията“ (128–270, 270).

От тази своеобразна партийна „гносеология“ произтича не само малко тоталитарната етика, според която, партията е винаги

справедлива. Следователно всяко отклонение от партийната линия е неправилно и подлежи на санкциониране.

В партийния устав на НСДАП („Организационсбук дер НСДАП“) е казано: „Правото е това, което служи на движението (става дума за националсоциалистическото движение — Ж.Ж.) и по такъв начин — ва Германия“ (89–25). Гьобелс още по-ясно формулира (в 1933) основния принцип на партийния морал, който при господстващото положение на партията е общодържавен, общозадължителен: „Всичко, което служи на националсоциализма, е добро, всичко което му вреди, е лошо и трябва да бъде отстранявано“ (119–126).

Извън националсоциалистическото движение не може да се служи на Германия, на германския народ защото — както неведнъж бе подчертавано — от глед на точка на идеологията на националсоциализма партията е тъждествена с държавата, народа и родината.

По силата на тази логика нацистката партия има право в името на народа да санкционира по съответен начин всичко, което се отклонява от нейния вкус и мнение. В теоретическия орган на НСДАП „Лицето на партията“ четем следната характеристика в това отношение препоръка: „Следва да се използва увещание, а при необходимост — жестоки спомагателни мерки, ако отрицателното поведение на индивида вреди на самия него, а следователно и на окръжаващата го среда“ (89–16).

Индивидът няма право и не може да преценява кога поведението му е вредно за него и околните. Нацистката партия е този, който може да прецени това и да налага съответни санкции, за да му „помогне“. Желает ли той подобна помощ, или не, също не е важно. Според фашистката партия индивидът е длъжен да бъде щастлив при условията, които тя е създала. Той може да има друга представа за щастие, различна от тази на масовото еснафство, което е основата на всяка фашистка държава, но това няма значение. Той трябва да иска да бъде щастлив по начина, по който НСДАП иска да го направи щастлив.

Култовското отношение към фашистката партия намира израз и в постоянното подчертаване на заслугите към нея. Във всяка автобиография и характеристика пишещият за себе си трябва изрично да подчертае има ли някакви политически заслуги към

националсоциалистическата партия: членува ли в нея и откога — отпреди или, след като е дошъл на власт. За особено голям политически актив се смята членството в партията, когато тя е била нелегална. Ще приведем само някои документи. Ето например автобиографията на райхслайтера по юридическите въпроси Ханс Франк: „От 1920 г. аз постоянно посвещавах своята работа на нацистката партия. Бидейки националсоциалист, аз участвах в ноемврийските събития 1923 г., за което получих Ордена на кръвта. След възкръсването на движението в 1925 г. започна моята истинска голяма дейност, в резултат на която аз станах в края на краищата съветник на фюрера и имперското ръководство на националсоциалистическата партия по юридическите въпроси.

... В 1929 г. аз бях имперски лидер на юридическия отдел на нацистката партия, в 1933 г. — президент на основаната от мен Академия на германското право, през декември 1934 г. — имперски министър без портфейл и в 1939 г. аз съм накрая назначен генерал-губернатор на окупираните полски територии.

По такъв начин аз бях, съм и ще бъда лице, представляващо юридическата страна в периода на борбата на националсоциализма.

Аз обявявам себе си сега и завинаги националсоциалист и верен последовател на фюрера Адолф Хитлер, на който аз служа от 1919 г.“ (84–720).

А ето и характеристика за някой се Брукман, изпратена в Мюнхен до гаулайтера Обербай от местната организация на националсоциалистическата партия в Зегерщор. „Местната група на НСДАП в Зегерщор съобщава за споменатия следното: Брукман винаги е стоял твърдо на страната на фюрера, а в Берлин е бил особено деен. Още от възникването на движението той е партиен другар. Неговият членски номер е 91. Неговата жена също е партийна другарка, членски номер 92. Фюрерът е посещавал семейство Брукман. На нас е позната само госпожа Брукман, тъй като тя е постоянно в местната група и посещава събранията. За Брукман Хуго в политическо отношение няма никакви съмнения, иначе той не щеше да бъде на поста, който заема“ (180–379).

Във въпросниците, които трябва да се попълнят при постъпването на работа или при влизането в някаква организация, неизменно фигурират въпросите: „Член ли сте на НСДАП?“, „Откога и

под какъв номер?“, „В какви подразделения на НСДАП членуват близките ви?“, „Откога и под какъв номер?“, „Били ли сте на ръководна работа в НСДАП?“, „Какъв пост сте заемали?“.

Изобщо НСДАП е висшата политическа ценност на фашистката държава. Затова заслугите към нея се считат най-висша форма на политическа благонадеждност и пригодност за каквато и да било работа. Щом дадено лице има политически заслуги към НСДАП, то е по-достойно за определена служба дори от най-способния в интелектуално отношение кандидат. Решаващи са не образованието, интелектуалните способности, квалификацията, а предаността и заслугите към фашистката партия на фюрера.

За укрепване политическия „авторитет“ на партията, както и за подхранване на култа към нея масово се строят паметници на загиналите в борбата за победата на „националсоциалистическата революция“. Йозеф Вулф в своя четиритомник (документи) за духовния живот на Третия райх между огромното количество документи привежда обяви за построяване на паметници на загинали членове на НСДАП. Една такава обява от 2 ноември 1933 г. приканва скулптурите да участвуват в конкурса за издигане „паметник на загиналия член на СА Горнатовски в Котбус“ (178–78). По свидетелството на цитирания автор „всички градове са преустроени или разширени в съответствие с целите на партията. Това, което Кленце беше започнал в Мюнхен, Хитлер мислеше да проведе в неговата «Столица на движението». Заедно с проф. Троаст той си правеше проекти например за Кралския площад. Зелената повърхност е заменена с камъни, така че да може по-добре да подхожда за тържества, а четирите страни на площада за затворени от партийни постройки. В двата мавзолея през 1935 г. са погребани шестнадесетте паднали по време на пуча от 9 ноември 1923 г.“

Около Нюрнберг — „града на партийните конгреси“, възниква друг център на архитектурните стремежи на националсоциализма. Тук е проектирана от проф. Руф конгресна зала на НСДАП, която трябва да бъде най-голямата в света — ширина 88 метра и капацитет 60 хиляди души (178–256). Пак с оглед култа към нацистката партия е изработен проект за монументална сграда на Висшата партийна школа на НСДАП „Адолф Хитлер“ в Химзес от архитект проф. Херман Гислар.

Това всъщност е комплекс, равняващ се на цял градски квартал с всички модерни съоръжения на съвременната архитектура.

За разгарянето на партийния култ допринасят най-много ежегодните празненства около партийните конгреси в Нюрнберг. Това са церемонии, произвеждали на присъстващите незаличимо впечатление. Ще приведем част от „Доклад за събора на политическите ръководители на партийния конгрес в 1936 г.“, публикуван в „Нидерертишештагеблат“ от 12 септември 1936 г.

„Цепелинвизе лежи в трептяща светлина, докато ние се изкачваме на главната трибуна. Отвън море от светлина се разбива в стените, по които знамената на движението в протежение на километри просветват в тъмната нощ. Квадрата на Цепелинвизе разрязват 20 прави колони, в които 140-те хиляди политически ръководители са наредени. В разкъсаната от ракетите нощ на трибуните се развяват безчислено количество знамена с пречупен кръст. *Цепелинвизе вече изглежда толкова малка.* Трибуните не могат да поберат грамадния поток от хора, който непрекъснато се увеличава. Ученици с птиче пеене се приближават; тях народната уста е нарекла кратко «птичи певци». Стъпката е равномерна, безукоризнена изправенос и походка. Пред главната трибуна този елит на подрастващото партийно поколение се построява.

Един далечен шум става все по-силен и все повече се приближава. Това е фюрерът! Имперският организационен ръководител д-р Лай му представя строените мъже. И тогава една голяма изненада. Една от многото. Щом Адолф Хитлер стъпва на Цепелинвизе, светват 150 прожектора на Луфтвафе, които са наредени около целия квадрат и които изразяват от нощта балдахин от светлина. За миг насъпва гробна тишина. Още по-голяма е изненадата. Никога по-рано не е наблюдавано подобно нещо. Могъща готическа кула от светлина увисва сега над широкото поле. Синкаво-виолетово излъчват прожекторите, между чиито светлинни конуси виси черният покров на нощта. 140-те хиляди — толкова много могат да се съберат тук заедно — не могат да се откъснат от тази гледка. Сън ли е това или действителност? Мислимо ли е изобщо това? Кула от светлина? Те нямат много време да размишляват върху подобни мисли, тъй като вече ги поражява нова гледка, още по-хубава може би и още по-завладяваща за хората, които я преживяват.

Д-р Лай обявява влизането на знаменосците. Още нищо не се вижда. Но скоро изплуват из черната нощ — отсреща, на южната страна. Те се изопват в седем колони в пространството между формациите. Не се виждат хора, не може да се разпознаят знаменосците, вижда се само един вълнуващ се червен широк поток, чиято повърхност има отблясъка на злато и сребро и който се приближава бавно като огнена лава. Чувствува се динамиката на това бавно приближаване... 25 000 знамена, това са 25 000 местни организации, окръзи и предприятия навсякъде из райха, които се събират под знамето. Всеки от тези хиляди знаменосци е готов с живота си да защити знамето. Между тях няма такъв, за когото знамето да не е последната заповед и най-висок дълг.

Походът завърши. 140-те хиляди са потопени в морето от блестящи върхове, наподобяващи гъста гора, в която всеки опит да проникнеш може да ти струва живота. Клетвената песен се издига в безкрайния конус на светлината.

Това е като голяма молитва, за която сме се събрали заедно, за да можем да получим нови сили. Да, това е той, молитвения час на движението, защитен с море от светлина срещу тъмнината на нощта.

Ръцете се вдигат за поздрав, който в този миг се отнася за жертвите на движението и на войната. Тогава отново ще бъдат приети знамената. Д-р Лай говори, «Ние вярваме в един единствен господ бог, който ни управлява и пази и който ни е изпратил Вас, мой фюрер». Това са последните думи на организационния ръководител на партията, които бяха изпратени от 140-те хиляди посетители с дълго нестихващи овации.

Тогава Адолф Хитлер прави диалог със своите верни хора; диалог, какъвто само един единствен човек на света може да провежда със своите подчинени и какъвто може да върши само един вожд, познаващ своите последователи, който знае техните грижи и нужди и който затова ги обединява там, където те би трябвало да бъдат обединени“ (151–225).

Много характерна в самото описание, по нацистки стилизирана е тенденцията към цялостно разтваряне на отделната личност в партийната маса: вижда се само гора от знамена, в нея не се различава нито един човек, не се разпознава нито един знаменосец. Партийната маса се приближава като огнена лава. Това хвърля автора във възторг.

По такъв начин се подчертава стихийното величие на НСДАП, нейната монолитност, по отношение на които всяка отделна личност изглежда нищожна и жалка. И това е логично: колкото по-велика и могъща е нацистката партия като абсолютизация на общото, толкова по-нищожна и клоняща към нула е всяка отделна индивидуалност. Защото индивидуалността на всяка фашистка партия се ражда чрез унищожаването на всички отделни индивидуалности на нейните членове. В това е специфичната същност на монополно управляващата фашистка партия в условията на тоталитарната система. Тя прилича на казарма, а нейните членове — на войници. Подобно на това, както при постъпването в казармата бъдещите войници биват лишавани от пъстрото облекло, обувки, прическа, походка и пр., за да бъдат униформени във всичко, така при влизането в партията нейните членове се отказват от своето мислене, от своята съвест и чест, от своя морал: тяхната съвест, чест, морал и мислене става фашистката партия.

П. Толиати в своите „Лекции за фашизма“ описва как с установяването на абсолютен монопол в началото на 30-те години фашистката партия в Италия престава да бъде политическа партия и се изражда в бюрократическо образувание, което не познава вътрешнопартиен живот: „По такъв начин въпросът за отношенията между фашистката партия и държава е пререшен, неговото решение, може да се каже, е вече факт. Изменя се и вътрешната структура на фашистката партия. Фашистката партия по същество престава да бъде партия. Процесът на това превръщане носи диалектически характер. Бавно натрупващите се изменения обуславят преминаването от едно състояние в друго. Фашистката партия престава да бъде партия, в нея няма повече място за дискусия.

Политическите дискусии не същесвуват. Когато се извършва един или друг поврат в политиката на фашистката партия, нейните членовете научават за това от вестниците, както и всички други граждани. В определянето на нейната политика те не вземат никакво участие. Изчезва всякаква форма на вътрешнопартийна демокрация. Партията се изгражда въз основа на бюрократическия принцип — отгоре.

Начело на партията стои директория, избрана от Великия фашистки съвет, който даже не е партиен орган, а представлява от само себе си държавен орган, включващ предсавители на партията,

държавата, банките, промишлеността и т.н. Именно той овластява директорията на партията, която на свой ред предава по-надолу властта на директорите на местните партийни органи, и т.н., все по-надолу и по-надолу, чак до ръководителите на низовите фашистки организации.

Вътрешният живот на фашистката партия, може да се каже, е мъртвило. Формално веднъж в годината се свиква общо събрание на членовете, изслушват се редица тържествени речи. То одобрява дейността на предишната директория и потвърждава състава на новата. Но това е най-обикновена ратификация, формалност, нямаща нищо общо с демократичните избори“ (116–69, 70).

Но понеже партията като събирателно понятие не може да мисли, а същевременно трябва да даде мислене на своите немислещи членове, то все нечие мислене трябва да се възприеме като общозадължително. При порядките във фашистката партия, те не могат да принадлежат другиму освен на водача. Така мисленето на водача става партийно мислене, а моралът му — партийен водач. Индивидуалните черти на една личност стават общи, а общите черти на фашистката партия намират своята индивидуалност във водача. Оттук партията и водачът са неделими или, по-точно казано, партията — това е вождът. Водачът, като възхвалява фашистката партия, изтъква себе си, партията, като величае своя водач, подчертава своето значение.

Сам Хитлер формулира много точно този принцип в речта си пред партийния конгрес, произнесена на 18 септември 1935 г. в Нюрнберг:

„Тук във връзка с това трябва да взема становище спрямо една фраза, която се изтъква тъй често, особено от страна на някои граждани: «Водачо — да, но партията — това е нещо друго.»

— Не, господа! Водачът е партията и партията е водачът. Както аз се чувствавам само като част от тази партия, така и партията се чувствава само като част от мене. Кога ще склопя очи, това не зная. Но че партията ще продължи да живее, това зная. И че тя, като mine над всички личности, над слаби и над силни, ще оформи успешно бъдещето на германската нация, това вярвам и го зная!“ (128–272 и 273).

Разликата между една обикновена политическа партия и фашистката партия е в това, че докато в първата отделните членове запазват своята индивидуалност, мислене и съвест, то фашистката партия взема всичко от своя член и го превръща в безлично оръдие. Ето защо фашистката партия има всичко, а отделният член — нищо. Ако той иска да има нещо, може да го получи само и чрез фашистката партия. Това се отнася както за материалните, така и за духовните изгоди. Оттук вярата на отделния член, че партията всичко може и всичко знае; оттук обожествяването на партията и култа към нея.

Култът към националната фашистка партия изисква тя да бъде призната не само за величествена и могъща, но същевременно близка и всеблага спрямо ония, които вярват в нея. Всички добри дела трябва да бъдат правени или вдъхновявани пряко или косвено от нея. Всичко положително и ценно трябва да носи печата на нейния благослов.

Раждането на едно дете може да стане и без помощта на фашистката партия. Но тя изпраща предварително напечатана грамота на майката, с която и благодари, че е изпълнила дълга си спрямо родината. На самата бланка четем: „Партията Ви благодари за детето, което Вие подарихте на нашия народ, и Ви изпраща най-сърдечни благопожелания“ (151–158). Отдолу подписът на местния партиен ръководител.

Една среща на поети също може да се проведе без интервенцията на фашистката партия. Но ние виждаме, че голямата среща на немските поети през 1940 г. във Ваймар се открива не от най-стария или талантлив поет, а от областния ръководител на НСДАП — гаулайтера Заукел. След неговото кратко приветствено слово от името на нацистката партия думата е дадена на поета Херман Буртс да изнесе основния доклад (180–249).

Изключителното положение на националната фашистка партия, нейното право да получава разточителни хвалебствия по свой адрес, да бъде възвеличавана, да бъде предсавяна като „политическа съвест и политическа воля“ (128–265) на народа, като монолитна, несъкрушима и непогрешима, нацистите обясняват с неоценимите и заслуги към германския народ. В трагичния час от немската история тя подобно на някакъв тя подобно на някакъв митически герой е спасила народа от гибел на самия ръб на пропастта. „Националсоциалистическата партия е създала страшно много неща — заявява Хитлер от трибуната на

партийния конгрес. — Не нашите стопански водачи, не нашите професори и учени, не войници и не артисти, не философи, мислители и поети отдръпнаха нашия народ от бездната, а изключително политическото войнство на нашата партия. Нейното въздействие ние чувствуваме сега, едва в неговото начало; нейното трайно значение обаче ще бъде преценено един ден от поколенията.

По скоро всичко би могло да загине, само не партията“ (128–269).

5. КУЛТ И ОТГОВОРНОСТ

Фашистката държава, в която повече от всичко се говори за отговорност — политическа, историческа, морална и т.н., — по самата си същност е напълно безотговорна. В тази на пръв поглед педантична със своя ред и законност държава, се вършат най-страшните, най-престъпните, и същевременно най-безотговорните деяния. Това е лесно обяснимо.

Държавата, срастнала се с фашистката партия, предсавлява пълен господар на целия обществен живот. Всички са отговорни пред нея: масовите организации (ГТФ, „Хитлерюгенд“, Съюзът на немските девойки, разните националсоциалисти и пр.), интелектуалните съюзи, дейците на науката и изкуството, отделните граждани, семейството и пр.

По-точното предсавяне на нещата приема следния ред: нацистката държава е господар на всичко, а НСДАП — господар на държавата. Всички са отговорни пред държавата, включително и гражданското общество, а държавата — пред НДСАП.

Но фашистката партия не е отговорна пред никого. Тя, която има в ръцете си цялата власт, съдбата на държавата и обществото, не носи отговорност пред никого.

При тоталитарната система фашистката партия по силата на своето монополно положение, след като не е отговорна пред никого, остава да бъде отговорна пред самата себе си. Но какво значи една партия, основен принцип в изграждането на която е бюрократическият централизъм, да бъде отговорна пред себе си? Това значи да бъде отговорна пред своята най-висша инстанция т.е. пред водача си. Получава се следователно пълна картина на йерархията на безотговорностите. Гражданското общество е отговорно пред държавата, държавата — пред фашистката партия, фашистката партия — пред своя водач.

Конкретният механизъм на безотговорностите е следният. Поради строго централизирания характер на фашистката партия и държава, всеки изпълнява директиви или заповеди на по-горната инстанция. Същевременно личният кариеризъм, ламтежът за власт и

пари у отделният функционер го карат да проявява самоинициатива и изобретателност, да влага нещо от себе си при изпълнението на заповедта. Със средното изпълнение на заповедта той оправдава своето служебно положение, с престараването — получава аванс за придвижване нагоре по стълбата. Той не може да елиминира директивата, а само да я изпълни средно или много хубаво. Неизпълнението го изтласква от стълбата, изкарва го от играта, чиито правила са неумолими.

Точно тази особеност на фашистката система дава възможност на престъпниците на власт да бягат от отговорност, прехвърляйки я при нужда към по-горната инстанция. Всеки от по-низшите кадри, когато трябва да отговаря за своите престъпления, изтъква като аргумент, че бил просто съвестен изпълнител на служебен дълг или заповед. Следователно той не е могъл да избира, нито да рискува.

Нужно бе сгромолясването на тази престъпна система, за да проличи нейният дълбоко аморален и античовешки характер, както и поразителната безотговорност на нейните служители. Когато насилието се превърне в престъпление, което предстои да се санкционира от съд (както стана на Нюрнбергския процес), тогава се оказва, че никой не е виновен: жертви има престъпленията са неизброими, но палачи и престъпници няма. Налице са обикновени съвестни служители и изпълнители, за които върховната воля е закон, неподлежащ на обсъждане. Какъв парадокс! Никой не бил съгласен с Хитлер, мнозина тайно са му опонирали, а трети били против него, но въпреки това всички са участвували в невероятните по мащаб и чудовищност престъпления срещу човека и човечеството. За всичко бил виновен мъртвият диктатор. Ако не беше Хитлер, подобни престъпления сигурно нямало да се случат! Великолепно самоискредитиране на волунтаризма в историята!

Виновен е мъртвият диктатор, а не политическата система на нацизма (единствен Шпеер осъди системата). Но другите не можеха да го последват, защото трябваше да признаят съучастието си в престъпления, надхвърлящи най-мрачното въображение, както и да поемат отговорност за тях. Но нима Хитлер сам бе изградил системата? В състояние ли е един единствен човек да направи това?

Гьоринг например уверяваше съда, че не бил съгласен с Хитлер по въпроса за унищожаването на евреите, но било невъзможно да му

повлияе. Фон Ширах в заключителното си слово твърдеше, че той вярвал на Хитлер, доверявал му се, но точно това станало причината да бъде заблуждаван, да не разбере до последния момент, че Хитлер е престъпник. Кайтел и Йодъл, които разработваха най-агресивните военни планове и операции на германския фашизъм и посавяха подписа си под заповеди за масово разстрелване на военнопленниците и т.н., също се оказаха изнудени от Хитлер. Те също не били съгласни с предтъпния диктатор, но като военни изпълнявали заповедите на върховния главнокомандуващ.

Министърът на въображението Шпеер, ако се съди по показанията му пред съда, едва в последния момент разбрал какви опасности крие в себе си Хитлеровата диктатура.

Изобщо за всичко е виновен мъртвият диктатор, цялата отговорност за престъпленията пада върху него. Той е тероризирал всички. Неговите помощници и съратници по партийна и държавна линия са невинни. Те са жертви на някаква чудовищна измама: не знаят нищо за избиването на евреите, за евтаназията, за газовите камери и концентрационните лагери, нито дори за самите лагери.

Съдебният психиатър на Нюрнбергския процес д-р Джилберт в своите мемоари разказва каква е била реакцията на подсъдимите по време на една прожекция, която представя концентрационните лагери и процеса на задушаването в газовите камери.

Кайтел. Това е ужасно! Като гледам такива неща, срамувам се, че съм германец... Никога няма да мога да гледам хората в очите (95–5).

Фон Папен. Не искам да гледам позора на Германия (95–5).

Функ, който като председател на имперската банка приемаше от ведомствата на СС на съхранение златните пръстени и протези на жертвите от Освиенцим, през цялото време повтарял: „Това е ужасно, това е ужасно!“ (95–5).

Ханс Фриче, заместникът на Гьобелс, който през цялото съществуване на националсоциализма „опровергава“ чуждестранните клевети за съществуването на зверствата в Германия, в Нюрнберг заявява: „Няма сила на земята и на небето, която би могла да измие този позор от моята страна!“ (95–5).

Фриц Заукел, този доставчик на военни роби, които в началото на кариерата си беше заявил пред конгреса на нацистката партия в Нюрнберг, че с „фанатична вяра“ ще служи на фюрера, сега на процеса

е принуден да признае: „Това е позор за нас, за нашите деца и за нашите внуци“ (95–5).

Така съучастниците в престъпленията „излязоха“ невинни.

Това се отнася не само за главните военни престъпници в Нюрнберг, но и за всеки престъпник от по-дребен ранг. Всеки от тях, изправен пред съда, прехвърляше отговорността върху по-висшата инстанция, чиито нареждания е изпълнявал. Тази по-висша инстанция на свой ред също прехвърля отговорността по-нагоре и така до върха. За всичко е виновен той, върховният водач.

Посочената история се повтаря впоследствие при немския генералитет, който претендираше да е водил войната „рицарски“, включително и на Изток, но „мръсните свине“ от гестапо и СС по нареждане от горе вършели онези ужасни престъпления, които хвърлят сянка върху престижа на германската армия. Тази психоза за прехвърляне на отговорността е особено характерна сред генералите в онези случаи, когато се налага да обясняват военните поражения на Германия по фронтовете. Всеки генерал, пишещ мемоари, обяснява пораженията си с грубата и некомпетентна намеса на Хитлер, който провалил грижливо подготвената операция (113–95, 101, 141, 147, 153). Индустиалните кръгове, които нашироко използваха принудителен труд на концлагеристите, изправени пред съда, процедираха по същия този начин. За голямо учудване на съда се оказа, че много от тях не знаели за ужасните условия в самите лагери и за изстъпленията на есесовската охрана. Други не били съгласни с подобно третиране на работниците от страна на СС, но нищо не могли да направят, понеже СС гледа на тях като на своя собственост... Всъщност всички директори на „И. Г. Фарбениндустри“ например са знаели съдбата на концлагеристите, виждали са условията, при които работят тези нещастни хора (111–500, 561, 564), но са считали това за нещо нормално от гледна точка на задачите, които Третият райх си поставя.

В писмото на бившия концлагерист В. Клинг до г-ца Фролайн, сестра на оберщурмфюрер от СС, това е предадено пределно точно: „... Тук му е мястото да кажа — пише той, — че непосредствено след освобождаването ни имах възможност да наблюдавам стотици от тия «железни», за които всекидневните масови убийства бяха станали скучна работа. Излезе точно тъй, както си го представях цели 12

години, дори още по-срамно: мазно скимтяща, отричаща паплач, от която всеки беше достатъчно безсрамен, за да се обърне към влезлия в килията бивш концлагерист с въпроса: «Имате ли цигари?» Втората му дума беше: «За всичко е виновен Цирайс.» А последният лежеше ранен (над 100 бивши концлагеристи от 16 нации предложиха кръвта си за преливане, за да запазят жив този главен свидетел) и докато изпадеше в безсъзнание, проклинаше Айгрубер — гаулайтера на Горна Австрия, който бил единственият виновник и носел сам цялата отговорност...

... Дявол да го вземе, кой кого е водил или подвеждал? Фюрерът ли, дяволът ли, или пък някой бог?

Вярно ли е, че никой «отвън» не е знаел за престъпленията, извършени във и вън от лагера. Простата истина е, че милиони германци, този сбор от бащи и майки, синове и дъщери, не виждаха престъплението в тези престъпления.

Милиони други пък съвсем явно разбираха какво става, но не искаха също да знаят и постигаха този «фокус» (111–328).

„Простата истина“ е, че виновни са както партийните и държавните водачи, така и генералите, индустриалците и полицаите. В известен смисъл виновни са всички, които са служили на тази държава и по такъв начин са участвували в нейните престъпления. Виновни са всички, допринесли за създаването на такава система. Работата е там, че фашистката система е престъпна в самата си основа, понеже се крепи върху насилието и всеобхватния терор (физически, политически, морален, идеологически). Тя не може да съществува без да върши престъпления. Унищожавйки гражданските и политически свободи (на словото, печата, сдруженията, местожителството и труда), предоставяйки необятна власт в ръцете на едно лице, нацистката държава става престъпна, преди още да е извършила военни престъпления срещу другите народи. Затова трябва да се осъди самата система, нейните институции и тогава лицата, заемащи отговорни постове.

V. КОНЦЕНТРАЦИОННИ ЛАГЕРИ

Ние включваме като пета характерна черта на фашистката държава концентрационните лагери, защото тя не може да съществува без тях. Тези лагери са подземното царство на режима, което грижливо се пази в тайна както от вътрешното, така и от световното обществено мнение. Те стават необходими поради огромните мащаби на репресиите и терористичния характер на системата като цяло. През 1939 г. в затворите и концлагерите в Испания са поставени около 1 милион души. В този смисъл те произтичат от самата същност на фашистката държава. Връзката между едното и другото е толкова тясна, че може определено да се каже: няма фашистка държава без концентрационни лагери.

Класическите държавни средства за насилие — затворите — се оказват недостатъчни за нея по две причини: първо — те не могат да поберат всички, подлежащи на наказание, и, второ, от финансова гледна точка струват много скъпо. Като нова форма концентрационните лагери преодоляват тези затруднения. Те имат това предимство пред затворите, понеже са по-икономични от тях и дори икономически изгодни поради експлоатацията на принудителния труд в масови размери. Освен това чрез тази уж превъзпитателна форма на труда (на портала на немските лагери се чете девизът „Работата прави човека свободен“, „Всекиму — неговото“ и пр.) легално се подхвърлят на физическо изстребление (чрез хроничен глад и непосилен труд) неудобните за режима.

Истинският смисъл на концентрационните лагери — това чудовищно откритие на XX век — е разкрит в класически откровена форма в известната реч на Химлер пред личната гвардия на фюрера. Разяснявайки необходимостта от концентрационни лагери пред офицерите от лайбщандарта СС „Адолф Хитлер“ в Мен, той заявява: „Тази дейност е необходима, както вече казах, упървот, за да премахнем тези отрицателни хора от германския народ, увторот, за да ги впрегнем още веднъж да работят в полза на великата народна общност, да ломят камъни и пекат тухли, за да може фюрерът да

осъществи своите велики строежи, и, утретот, за да може парите, спечелени по този прозаичен начин, да бъдат включени в строежа на къщи, обработване на земи и строителство на селища, така че нашите войници и офицери да могат да живеят, да имат къщи, в които ще могат да създават действително големи семейства и много деца.“ (111–205).

През различни периоди от развитието на фашистката държава ударението пада върху различни пунктове. Първоначално концлагерите в Германия имат предназначението да изолират политическите противници на режима от населението, така че те да не могат повече да влияят „разложително“. Това предварително арестуване на неблагонадеждните или просто подозрителните в политическо отношение лица по усмотрение на полицията, без обвинителен акт, без съд, присъда, без посочване на срока на задържане се нарича упревантивен арест. Първите концентрационни лагери се водят като „лагери за превантивен арест“. Такова назначение имаха Бухенвалд, Дахау, Равенсбрюк и Заксенхаузен.

Нацисткото правителство затваря в концентрационните лагери своите политически противници независимо от партийната им принадлежност, националност, вероизповедание, мироглед, възраст и пол. Терорът е тотален по принципа: „Който не е с нас, е против нас“. Така например в Бухенвалд е имало комунисти, социалдемократи, привърженици на партията на центъра, евангелисти и католически свещеници, еврейски проповедници, хора от всички слоеве на населението. Достатъчно е да се изпрати донос до СС, СА или гестапо против някого, за да бъде арестуван незабавно. Характерно за фашистката държава е, че тя арестува не само изявени, ангажирани в политическата борба противници, но и употенциалните си врагове, т.е. тези, които още не са, но биха могли да се обявят против режима, понеже не са дали гаранции, че ще минат на негова страна и ще сътрудничат активно.

В туй отношение много красноречиви са показанията на Гьоринг по Нюрнбергския процес: „Арестуваха се и се изпращаха в превантивен арест хора, неизвършили никакво престъпление, но способни в случай, че останат на свобода, да извършат всевъзможни действия, насочени към причиняване вреда на германската държава“ (90–28).

За да се види как огромните мащаби на терора водят да концентрационните лагери, ще се спрем на историческите факти и документи от онзи период.

Веднага след провокационното подпалване на Райхстага нацистите започват масови арести и убийства. Само през нощта на 27 срещу 28 февруари са арестувани 10 хиляди души. Три-четири месеца по-късно числото на „превантивно арестуваните“ достига 60–70 хиляди (54–107). Към средата на 1935 г. броят на арестуваните достига цифрата 318 хиляди, а на онези от тях, които са подложени на изтезания — 218 хиляди (по същото време вече са убити без съд и присъда 4200 души).

Отначало арестуваните се настаняват в полицейските участъци и в щурмовашките казарми. Но още през първите месеци те са препълнени и режимът започва да чувствава остра нужда от помещения, за да се настаняват арестуваните.

През първите месеци на нацисткия терор най-често срещания мотив в писмата на централното ръководство на тайната полиция до местните ръководства е имат ли в техния край помещения за задържане на превантивно арестуваните. В някои писма Берлин се информира от местните полицейпрезидиуми намират ли се в съответния район средновековни крепости, които могат бързо да се приспособят за упревантивен арест.

Трудна става и издръжката на превантивно арестуваните, особено като се има предвид тяхната многочисленост. В едно писмо до дрезденския полицей-президиум от 7 март 1935 г. четем следното: „Господин министърът на вътрешните работи ми възложи да се заема с въпроса за разноските, направени по издръжката на превантивно арестуваните лица в бившия лагер за превантивен арест Хонщайн...

... Касае се за разноски... възлизащи на доста значителна сума, около 700 000 райхсмарки“ (111–233). Отначало се опитват да съберат разноските от самите задържани. Скоро обаче се убеждават, че това не може да бъде сигурна и ефикасна мярка, защото в повечето случаи (както се оплаква в същото писмо дрезденският полицейпрезидиум) „при полицейските разпити длъжникът или заявява категорично, или ясно личи от поведението му, че той има пари за всичко друго, но не и да плаща разноските, направени по неговия превантивен арест“ (111–

233). В това отношение не помага дори и описването на имуществото му.

Тези две обстоятелства — невъзможността да се осигурят толкова много затворнически сгради, както и да се осигури издръжката на превантивно задържаните — довеждат до необходимостта от създаване на концентрационни лагери, които решават радикално въпроса.

Ако съдим по документите от онова време, първите държавни концентрационни лагери в Германия започват да функционират още през 1933 г. В документ на саксонската криминална полиция относно „Временните разпореждания за създаване и управление на концлагери и лагери за отбиване на трудова повинност“ от 19 април 1933 г. четем: „В концентрационните лагери да се прехвърлят всички онези превантивно арестувани, които са се проявили като паразити върху тялото на германския народ и за които няма изгледи да променят миогледа си; това особено се отнася за функционери и други духовни ръководители на марксистките съюзи и лица, на които преди е наложено тежко тежко наказание като криминални престъпници“ (111–214).

Същото настоятелно искане да се прехвърлят превантивно арестуваните в държавните концлагери срещаме и в допълнението към окръжната заповед на пруския министър на вътрешните работи Фрик от 16 юли 1933 г. В нея дословно се казва: „1. Лица, арестувани от полицията по политически причини по силата на §1 от указа на президента на републиката от 28 февруари 1933 г. («Райхсгезетцблат», I, стр. 83), по *принцип* трябва да бъдат настанявани в държавни концлагери, ако не е необходимо да бъдат постоянно на разположение на полицейските власти за разпит поради причини, свързани с тяхното арестуване, или ако ограничаването на личната им свобода се провежда само за сравнително кратък срок. Ако превеждането им в държавен концлагер не е желателно или не е желателно да стане веднага, арестантите да се държат в държавни или общински полицейски затвори. Отсега нататък държанието им под стража при каквито и да било други условия се забранява“ (111–219).

В историята на германските концлагери има два етапа: довоенен, който продължава някъде докъм 1939 г., когато главното им предназначение си остава смазването на вътрешната политическа

опозиция; през втория — военния период, ударението се премества върху упринудителния труд с максимална експлоатация на концлагерите като производителна сила. Разбира се, концлагерите още в първите дни на своето съществуване функционират като лагери за принудителен труд, като наказателна санкция е като източник за покриване разноските по издръжката на затворниците. През време на войната, когато концентрационните лагери и числото на затворниците се увеличават многократно, на преден план излиза проблемът: как да се изсмуче повече труд от тези „отрицателни хора“ (Химлер), преди да загинат. Тук не става дума само за покриване разноските по тяхната издръжка, колкото за жестоката експлоатация на безплатния им труд в полза на държавата, особено за военната промишленост.

Колкото повече затягането на военното положение на Германия поглъщаше последните и човешки резерви по фронтите, толкова повече тя бе принудена да прибегва до концентрационните лагери като източник на принудителен труд. За това си дава сметка и Главното административно-стопанско управление на СС, под чието ведомство се намира инспекцията на концлагерите.

„1. Войната предизвиква чувствителни промени в структурата на концлагерите — четем в един доклад до Главното административно-стопанско управление на СС от 30 април 1942 г. и коренно измени техните задачи по отношение на използването на концлагерите. Да се държат затворниците в лагер само от съображения за безопасност, с възпитателно или предпазна цел — това не стои вече на пръв план. На пръв план все повече се поставя мобилизирането на цялата работна сила на концлагеристите, на първо място — за изпълнение на военните задачи (увеличаване на военното производство), а след това — за изпълнение на мирни задачи.

2. От това съображение произтичат мероприятията, чието осъществяване се налага за постепенно превръщане на концлагерите от предишната им едностранчива политическа форма в организация, отговаряща на стопанските задачи.

3. Затова на 23. и 24. IV. 1942 г. събрах всички ръководители от предишната инспекция на концлагерите, всички коменданти на лагери и всички ръководители на предприятия и им изложих лично новата обстановка. Важните мероприятия, чието провеждане е най-неотложно

с оглед да не се забави започването на военнопромишлени работи, са изложени от мен в приложената наредба.

Пол, обергрупенфюрер СС и генерал от войските СС“ (111–307).

Нещо повече, войната до такава степен изменя функциите на концлагерите, че командването на СС и лично техният райхсфюрер се борят за снижаване смъртността на затворниците. В потвърждение на това, че трудът на концлагеристите става главна цел, а след това тяхното унищожаване, свидетелствува една инструкция от Главното административно-стопанско управление на СС от 28. XII. 1942 г. „относно лекарската дейност в концлагерите“: „Приложено ви се изпраща за сведение списък с броя на постъпилите и напусналите от всички концлагери. От него става ясно, че от 136 000 постъпили, около 70 000 са били отписани поради смърт. При такава висока смъртност броят на концлагеристите никога няма да може да достигна контролната цифра, определена от райхсфюрера. Главните лагерни лекари трябва да използват всички средства, с които разполагат, за да намалят съществено смъртността в отделните лагери. Най-добър лекар в концлагер е не този, който вярва, че трябва да се отличи със своята неуместна жестокост, а този, който поддържа работоспособността на колкото се може повисоко равнище чрез медицинско обслужване и преместване от едно работно място на друго.

Лагерните лекари са длъжни да контролират построго, отколкото досега, храната на концлагеристите и в споразумение с администрацията да правят предложения до комендантите на лагерите за подобряването и. Тези предложения обаче не бива да останат само на книга, а лагерните лекари трябва редовно да проверяват изпълнението им. Освен това лагерните лекари трябва да се грижат по възможност да се подобряват трудовите условия на отделните работни места. За тази цел е необходимо лагерните лекари да се запознаят точно на самото място с трудовите условия на работните места. Райхсфюрерът от СС заповядва смъртността непременно да бъде намалена. Поради тази причина горното е задължително и за взетите мерки трябва да се докладва всеки месец на началника на отдел Д III. Първият отчет да се представи на 1 февруари 1943 г.“ (111–240).

Б) СЪЩНОСТТА НА КОНЦЕНТРАЦИОННИТЕ ЛАГЕРИ

В зависимост от конкретните политически условия фашистката държава набляга повече или по-малко на различните страни от дейността на концентрационните лагери. Например в противоположност на Германия, която през затегнатия период на войната поставя ударението върху принудителния труд, Испания акцентира върху физическото изстребление на лагеристите; в интервала от 1940 до 1945 г. са разстреляни повече от 150 хиляди затворници. Унищожението на лагеристите е особено интензивно през 1944 г., когато съюзниците извършват десант в Нормандия и над Франкова Испания надвисва военна опасност (20–277).

Каквито и да са обаче колебанията на фашистката държава в нейната „концлагерна политика“, те не са в състояние да изменят главното предназначение на концентрационните лагери; изолиране и постепенно унищожаване на политическите и противници.

В Германия войната в известен смисъл забули или остави в сянка уосновнотот. Намесата на военния и националния елемент, без да премахне главното, успя да го потули от погледа. Ето защо при изучаване на вътрешната връзка между тоталитарния режим и концентрационните лагери трябва да вземем предвоенния период, когато те съществуваха, тъй да се каже, в тяхната чиста форма, без каквито и да било странични примеси. Разгледани така, концентрационните лагери трябва да се третираат като затвор плюс принудителен труд с неограничено време. Химлер в цитираната по-горе реч разкрива двата главни момента в дейността на концентрационните лагери са: първо, да се унищожат „враговете на народа и държавата“ (Химлер) и, второ, преди да бъдат унищожени, „да се впрегнат още един път да работят в полза на великата народна общност“

Това е алфата и омегата в дейността на концентрационните лагери. Държавата обикновено предсавя тези лагери като „трудоизоизправителни“. През 1944 г. главният директор на затворите в Испания се беше похвалил, че под негово ръководство затворите „превъзпитали“ не по-малко от 300 хиляди души (93–129). Той обаче не казва, че през същата 1944 г. в Испания всеки ден са разстрелвани по 400 лагеристи, очевидно защото режимът не е могъл да ги превъзпита. Но какво значи в условията на фашистката държава превъзпитан лагерист? Това означава сломен морално, политически и

физически човек, т.е. изваден от строя. Режимът е постигнал своята цел, без да разстрелва своята жертва.

В Испания възпитателната работа в лагерите е организирана така: „Общинските съвети, натоварени с провеждане превъзпитанието на политическите затворници чрез принудителен труд, по заповед на шефа на службата за държавните затвори, избран от Франко и Фалангата, се състояха от трима души. Освен по един местен представител на Фалангата и един енорийски свещеник, в съвета влизаше и една трета страна — често пъти жена, числяща се към онази категория фанатични богомолки, известни под името *beates*, която се избираше от шефа на службата на държавните затвори и изпълняваше по начало длъжността секретар на местната хунта. Хунтата имаше за главна цел да просвещава денем и нощем затворниците в католическата догма. Това усърдие обаче не биваше да нарушава дванадесетчасовия работен ден на затворниците“ (93–127).

Всъщност тоталитарният режим няма полза да освобождава концлагеристите дори след като те са работили най-старателно и добросъвестно в продължение на много години. Защото, първо, няма никаква гаранция, че излезлият на „свобода“ бивш затворник няма да продължава предишната си дейност или да остане с предишния си мироглед, за да влияе „разложително“ върху народа; второ, дори да се е „превъзпитал“, излизането на такъв човек пак не е желателно, защото със самият факт на своето съществуване ще продължава да крие опасност. Той е свидетел — жив свидетел за това, което се върши вътре в лагера, за страшните престъпления на режима в неговия подземен свят. А за един фашистки режим няма нищо по-нежелателно от евентуалното му дискредитиране, тъй като неговата пропаганда денонощно се труди да го представи като правова и народна държава: строга, но справедлива, спазваща законността.

Ето защо за режима е по-изгодно да унищожи физически и морално своите врагове или да ги държи в лагерите, докато умрат от „естествена“ смърт. Концентрационният лагер е най-гнусното и престъпно погазване на човешката личност и на хуманизма въобще. Всичко в лагера е насочено към унижението и унищожението на човека и човешкото. Достатъчно е да се запознаем по-отблизо с вътрешния ред в концлагерите, за да потръпнем от ужас. В тези кръгове на ада:

1. Няма хора, има номера на гърба на затворниците; хората стават безлични цифри. Администрацията никого не вика по име, призовават се само номера; за нея няма никакво значение, че номер Х е голям медик или ченомер Y е голям писател.

2. Криминалните престъпници са поставени над политическите затворници — обстоятелство, което напълно изобличава твърденията за възпитателния характер на лагерите; криминалните се назначават за непосредствени началници на бараките (в немските лагери — капо), които помагат на администрацията в поддържането на реда.

3. Затворниците отиват на работа под конвой с кучета; крачка вляво или крачка вдясно от колоната, съгласно инструкцията, стреля се без предупреждение.

4. Работният ден е практически неограничен, което довежда до бързо физическо изтощаване на затворниците и до „естествена“ смърт, което е главната цел на концлагерите.

5. Поради неизбежната корупция сред управата на лагерите се стига до още по-голямо ограбване на „законния“ порцион на затворника; той страда от хронически глад и ако не умре предварително от болест, загива от физическо изтощение.

6. Медицинската помощ в концентрационния лагер е издевателство над хуманната професия; тя се „дава“ с оглед на политическите задачи. Лекарите, работещи в концлагерите, се придържат към девиза: „Преди всичко аз съм есесовец, а после лекар.“

7. Корупцията се изразява още в това, че охраната (по кулите) и конвоите разстрелва лагеристи „при опит за бягство“, за което им дават награди за „проявена бдителност“; това, естествено, поощрява още повече престъпленията на администрацията и охраната.

8. Всеки, който е влязъл в концентрационния лагер, е виновен, в ада няма невинни. Затова по принцип оттам никой не трябва да излиза жив.

VI. ВРЪЗКАТА МЕЖДУ ЕЛЕМЕНТИТЕ В СТРУКТУРАТА НА ФАШИСТКАТА ДЪРЖАВА

1. НЕОБХОДИМИЯТ ХАРАКТЕР НА ВРЪЗКАТА.

На пръв поглед би могло да се помисли, че връзката между елементите на структурата няма необходим характер; че тя е случайна и следователно тези елементи могат да се подреждат в произволен ред или да се предпочитат един пред друг, когато се възпроизвежда системата на фашизма.

Всъщност тази връзка е толкова дълбока и необходима, че е задължителна за всяка фашистката държава. Необходимият характер на връзката се изразява в две неща: първо, че не може да отсъства която и да е от посочените пет черти на този тип държава; второ, че всяка от тях задължително предпоставя другата. Всяка от тях, за да се развие пълно и цялостно, неизбежно поражда и предопределя следващата.

С други думи, между съставките и структурата на фашистката система съществува строга субординация: всяка от съставните части си има своето строго определено място и значение, така че не може да се измени, без да се предизвика цялостно разрушение на системата.

Ако ние започнахме описанието на структурата с еднопартийния характер на политическата система и поставихме тази черта в началото на нашето изложение като пръв и особен момент, то е, защото самото изграждане на фашистката държава в Германия, Италия и Испания започва с установяването на еднопартийна политическа система. Между трите класически примера на фашистка държава най-завършеният образец с Германия, където всички нейни черти получават пределна яснота и релефност. Макар Италия първа да тръгна по пътя на фашизма, тя не може да стане най-завършеният образец на тоталитарната фашистка държава. Всъщност това е един от многото случаи в историята, когато първото по време движение не е и

първо по съвършенство, по значение; когато първото от това, че е първо, не става най-съвършено.

Фашистката държава по начало не може да се изгради без еднопартийна политическа система, без унищожаването на другите партии. Това е крайъгълният камък, върху който се издига фашистката държава, която, за да се консолидира и затвърди окончателно, изисква непременно обединяване на фашистката партия с държавата. Формите на това обединяването и срастване на партията и държавата зависят от конкретните политически условия и национални традиции, но то трябва да стане, за да се закрепят безвъзвратно монополът на фашистката партия. Ако това не стане, еднопартийната система може да се разруши.

След като е създадена еднопартийна система, пълното единство на фашистката партия и държавата е абсолютно необходимо. А за да бъде трайно и непоколебимо, то трябва да бъде материално. Членовете на фашистката партия ще чувствуват постоянно нуждата от такова единство само ако са материално заинтересовани, ако ежедневно виждат лични облаги от поддържането на този съюз. Иначе казано, вторият принцип (единството на фашистката партия и държавата) не само произтича от първия, но е негово пряко продължение и затвърдяване. Напълно изградена еднопартийна система е налице само когато фашистката партия след премахването на другите партии завладе държавата и се отъждестви с нея по всички линии: финансово политически, идеологически, кадрово, когато „партията става държава“ (Хитлер).

С последователното прокарване на принципите за еднопартийност и единство на, на фашистката партия с държавата този процес още не е завършен. Остава гражданското общество, което в своята автономност спрямо държавата и фашистката партия винаги може да бъде източник на политически изненади. В него могат да се зародят еретични идеи, да възникнат спонтанно враждебни на държавата политически настроения и пр., които в критични моменти могат да се окажат фатални за цялата система, а при нормални условия да подкопават устоите и. Оттук произтича следващата стъпка в разгръщането на тоталитарната система: поставяне на гражданското общество под контрола на държавата и фашистката партия, за предотвратяване на каквито и да е антидържавни настроения и

движения. След като това е направено, фашистката държава е в основни линии изградена като повече или по-малко завършена система. След като е погълнала гражданското общество, фактически външни сили, застрашаващи нейното всевластие, престават да съществуват, ако не завинаги, поне за дълго.

Осъществяването на трите принципа вече означава, че фашистката система е изградена. Те откриват пътя за реализация на останалите два принципа: 1) авторитарния начин на мислене и 2) концентрационните лагери. Те се отнасят до вътрешното устройство на системата, доизграждат я отвътре, довеждат я до съвършенство. Обаче тези последни два принципа също имат необходим характер. Без тяхното осъществяване системата не може да функционира изобщо. В рамките на системата всеки от тях си има своето строго определено място и значение. Връзката между тях е също дълбока и съществена, толкова съществена, че не могат да се откъснат един от друг. Например унификацията на обществото няма да бъде цялостна и ефективна, ако не обхване мисленето, идеите и цялата духовна област. Всичко трябва да се подчини на авторитарния начин на мислене, защото то може да се уеднакви само когато стане еднакво *по форма*.

На свой ред уеднаквяването на гражданското общество, подчиняването му на държавата по необходимост поражда и концентрационните лагери. Онези, които не искат да се подчинят на контрола на фашистката партия и нейната идеология, трябва да бъдат изолирани, за да не „разлагат“ обществото с опасните си идеи. Абсолютната нетърпимост към самостоятелното политическо мислене и поведение логично води към крайни мерки за неговото сподавяне. Концлагерите се оказват идеално средство на фашистката държава за решаването на класовите антагонизми чрез физическото изтребване на нейните противници.

От казаното дотук не е трудно да се види, че между елементите в структурата на фашистката държава има съществена, необходима, закономерна връзка, която не може произволно да се нарушава, без да се измени цялостната система.

Естествено, в началната фаза след установяването на своята власт фашизмът още не е разполагал с теоретически разработена схема за построяване на собствена държава. Напротив, твърде често сред неговите лидери се срещат политическите действия, представляващи

отклонение или връщане назад, но обективната логика на процеса ги коригира и тласка към оптималния вариант. След установяването на еднопартийната система те инстинктивно се насочват към пълното завладяване на държавата и оттам към цялостен контрол над гражданското общество.

Например Мусолини смяташе в началото да изгради „фашистки строй“ с безпартийна система поради пълното компроментиране на политическите партии в очите на фашизма. Впоследствие обаче се оказа, че за унищожаването на другите партии е необходим пълен монопол на фашистката партия. Така се установи еднопартийна система на фашизма. Отначало тя бе само средство към целта, след това стана цел.

Вътрешната логика на тоталитарната фашистка държава застави Мусолини и в други случаи да се коригира. През първите няколко години той смяташе да управлява с безпартийно правителство. (коалиция от министри, които не представляват своите партии), но след 1924 г. трябваше да се прости с тази илюзия и да състави чисто фашистко партийно правителство. С това фашизмът показа не само че не може да премахне партийната котерийност в държавния живот, но, обратното, той създаде държава, частно владение на една политическа партия.

П. Толиати обръща внимание на тази вътрешна логика в изграждането политическата система на фашизма. Изучавайки историята на италианския фашизъм, той сочи, че „Фашизмът не е бил тоталитарен по рождение, той става такъв, започвайки от онзи момент, когато решаващите слоеве на буржоазията са достигнали максимално равнище на икономическо, а значи и на политическо обединяване.

Концепцията за тоталитаризма (т.е. еднопартийността — Ж.Ж.) не възниква изведнъж в арсенала на фашистката идеология. Да вземем първоначалната концепция за отношенията между гражданина и държавата. В нея по-скоро ще намерите елементи на анархистки либерализъм: протест против вмешателството на държавата и частния живот и т.н. Напротив, тоталитаризмът представлява отражение на ставащите изменения вследствие на господството на финансовия капитал“ (116–44).

Националсоциализмът, който тръгна по същия маршрут десет години по-късно, вече не плати данък на подобни илюзии. По най-

прекия път той изгради еднопартийна система и закрепил със закон единството на фашистката партия и държавата. Ако в Италия изграждането на тоталитарната система се проточило близо четири години, в Германия то станало за по-малко от една година. Още преди края на 1933 година Германия била завършена тоталитарна държава.

Разбира се, Хитлер също бил принуден да се коригира в някои детайли, които влязоха в противоречие със създадената вече структура. Но обстоятелството, че и в детайлите системата му налага корекции, само показва колко е тясна връзката между съставните и елементи. Отначало Хитлер бил сключил съглашение с Ватикана, което разрешавало на църквата да възпитава чрез католическите училища част от младото поколение. Твърде скоро обаче се почувствувало, че тези училища насаждат една идеология, враждебна в много отношения с нацистката. Това заплашвало един ден да възникне идеологическа опозиция, чиито отражения трудно могат да се предвидят. Изход от създаденото положение: да се премахнат католическите училища, което не забавяло. Системата налага своето: веднъж изградена, тя не може да търпи в своето тяло чужди елементи. По силата на тясната връзка между съставните и части всичко различно и чуждо я парализира или разстройва. В структурно отношение фашистката държава представлява затворена система, в която отделният детайл е строго свързан с останалите и неговата деформация неизбежно разрушава целостта. Тази особеност е съществена за тоталитарната държава и поради това е изключително важна за разбирането на нейната природа. В това отношение традиционната буржоазна демокрация показва в структурно отношение много по-голяма лабилност във взаимоотношенията на съставните и части. Показването или ограничаването на един нейн принцип, естествено, спъва действията и, без това непременно да застрашава нейната цялост и функциониране. Например изпълнителната власт може да прокара ограничения в изборните права или да спре някои крайни вестници, но партиите си остават. Запазва се опозиционният печат, а с това и възможността за борба с узурпаторите на властта и техните беззакония.

За по-дълбокото разграничаване между тоталитарната държава и буржоазната демокрация като политическа структура ще си позволим да ги оприличим съответно на машина и жив организъм. В този случай

тоталитарната държава ще наподобява добре изработена машина, действаща безотказно, докато всички детайли работят точно и прецизно. Ако някакъв детайл излезе от строя, той застрашава с парализиране цялата машина.

Буржоазната демокрация в това отношение прилича повече на жив организъм, отколкото на машина. Повредата на един или друг детайл не предизвиква обща парализа на системата. Благодарение на голямата лабилност във взаимоотношенията на частите и цялото, както и между самите части, тя компенсира всеки отделен дефект в детайлите, както живият организъм се приспособява към патологичните изменения в отделни органи. По тази причина либералната демокрация в определени рамки може да се погазва, без да се унищожават като система, докато тоталитарната фашистка държава познава само едно изменение: падането или разрушението с верижен, неудържим, стихийен характер. Поради колосалното вътрешно напрежение и тясната връзка на съответните части, дори минималното разрушение в единия край заплашва цялата система. И ако то не се прекрати енергично още в началото, трудно е след това да се противодействува на центробежните сили. Оттук онзи жесток, свиреп, безпощаден начин на разправа с хора само заподозрени или със съвсем безобидни прояви към режима.

За политически виц, за наивно изказано съмнение върху теза на официалната политика фашистката държава изпраща в концентрационен лагер или издава смъртна присъда. Най-елементарните в условията на либералната демокрация политически прояви на личността — изказване на собствено мнение по въпросите на икономиката, културата или управлението на държавата, за което никому не търсят сметка или съдебна отговорност — се третира във фашистката държава като тежко политическо престъпление със съответната юридическа санкция. Обикновени житейски разговори без политически характер, като качеството на хляба, цената на зеленчука, снабдяването с яйца и т.н. — стават политически въпроси от първа величина, по нищо неотстъпващи на проблемата за войната и мира. Няма въпрос, който да не е политически във фашистката държава: женитбата, раждането на деца, броят на децата в семейството, подбирането на приятелите, развлеченията, вкусовете, обноските и маниерите в обществото. Тази тотална политизация на обществения

живот при такъв род системи е следствие не толкова на тираничното господство на политиката над останалите сфери — което най-напред се хвърля на очи, — колкото на универсалната и строга взаимозависимост на съставните части.

2. СТРУКТУРА И ФУНКЦИЯ

С този анализ се приближихме непосредствено до въпроса за отношението между изградената вече структура и закономерно произтичащия от нея начин на функциониране. Тук става дума за едно принципиално положение, което ще ни даде възможност по-добре и пълно да разберем природата на фашистката система, нейните интимни механизми и лостове.

Структурата определя своя начин на функциониране. След като е изградена, структурата действа съобразно вътрешната връзка на своите елементи. Обща закономерност на социалните структури е стремежът към самосъхранение. Ако дадена структура, под натиска на външните обстоятелства, промени основно своя начин на действие или не успее да се приспособи, тя се трансформира или загива. В единия и в другия случай тя престава да бъде предишната структура и става друга. Но след като е създадена, тя не може да действа по друг начин освен по този, който произтича от природата и.

Тези общи приложения в нашия случай придобиват следният смисъл: не може една фашистка държава да процедира по демократичен начин, както не може една демократична система да функционира като тоталитарна диктатура. Хитлер сигурно не би прибягнал до създаването на нацистката държава, ако Ваймарската република можеше да изпълнява онази роля, която му беше необходима. Новите задачи изискват нова структура, нов тип държава, опряна изцяло на насието.

Оттук и илюзорният характер на надеждите фашистката държава да се демократизира. Да се демократизира или либерализира една тоталитарна държава е също така невъзможно, както да се приучи хищник да пасе трева. Той би загинал, защото неговата биологична структура е на месоядно животно. На времето една голяма част от немската интелигенция смяташе, че след като се утвърди окончателно, нацизмът непременно ще се върне към конституционния начин на управление, ще възстанови традиционната буржоазна демокрация. Тази илюзия се споделяше от либералната интелигенция, в това число и от такъв голям ум като Макс Планк (9–77). Очакваше се, че нацизмът

ще проявява жестокости и беззакония, докато завладее напълно държавната машина. След това той ще бъде принуден да отпусне юздите и дори да приеме една лоялна опозиция, която делово и конструктивно ще критикува режима. Другояче едва ли е възможно, защото след пълното завладяване на държавата няма кого да репресираща и преследва! Илюзорността на тези надежди се определяше от неразбирането на новия тип държавна структура, която фашизмът изгражда. Фашизмът не е просто полицейски режим, а нов тип държавна структура: тоталитарна държава. Тя изключва по принцип всякаква либеризация, дори ако е очевидно в неин интерес.

Понякога се опитват да изчерпят природата на фашистката държава с нейния класов характер — в смисъл, че като оръдие на най-реакционната част на империалистическата буржоазия, тя е демокрация за нея и диктатура за трудещите се.

Това в най-общ смисъл е вярно: най-облагодетелствуван икономически от фашистката държава е финансовият капитал. Тя му предоставя евтина работна сила, която не стачкува, не иска повишаване на заплатите и подобряване на трудовите условия; грамадни поръчки за въоръжаване на армията и пр. В този смисъл фашистката държава е рай за финансовия капитал.

И въпреки това е наивно да се мисли, че тоталитарната държава е демокрация на фашизираната буржоазия, а диктатура за трудещите се. Освен върховния водач (фюрера) никой няма право да критикува държавата и политическата система. Но дори и той не си позволява отрицание на системата като цяло, защото въпреки култа към него той ще бъде смъкнат от върхушката, свързана органично със структурата на този тип държава. Тя изключва дори подобие на традиционна демокрация, включително и за върхушката. Известни са случаите с Грегор Щрасер и Ялмар Шахт. За изразено несъгласие с политиката на режима първият бе убит на 30 юни 1934 г., а вторият остана жив по чудо след едногодишен престой в концентрационен лагер. При това Шахт не е второстепенен активист, а един от най-дейните и най-заслужили строители на Третия райх, дългогодишен „финансов диктатор“ на хитлеристка Германия. Гаулайтерът Херман Раушнинг трябваше да избяга от другата страна на океана, за да напише своята критика срещу националсоциализма и Хитлер.

Въпросът обаче не е в примерите, а в тяхната логика: тоталитарната държава не позволява демокрация (свобода на словото, печата, сдруженията, имиграцията и т.н.) и за управляващата я върхушка, защото това би довело до нейното разложение. Нещо повече, за такъв тип структура либерализмът е особено опасен сред върхушката, защото е ядро на властта и може да я разложи отвътре. Затова и в трите фашистки държави — Германия, Италия и Испания, воюват с истински бяс срещу „либерализма“ и политическата „разпуснатост“.

Принципът, че „не могат да бъдат свободни онези, които подтискат“, се проявява и тук с цялата си валидност. Защото една система, за да подтиска, трябва предварително да се организира като подтисническа, тиранична система. Иначе тя не би могла да упражнява своята терористична функция. От друга страна, тя дава свобода на своите представители да подтискат, да тероризират съгласно законите на изградената вече структура, на без правото да ги обсъждат или да им се противопоставят. Ако те се опълчат срещу законите на системата, неизбежно стават нейни жертви.

ВТОРА ГЛАВА
ФУНКЦИОНАЛНИ ОСОБЕНОСТИ НА
ТОТАЛИТАРНАТА ФАШИСТКА ДЪРЖАВА

1. ТОТАЛЕН ШПИОНАЖ

За да разберем откъде произтича нуждата от „то тален шпионаж“ в условията на фашистката държава, налага се да се обърнем към нейната тоталитарна структура. Като „организирано“ общество тя обхваща в масови организации всички свои поданици по професионален, полов или възрастов признак. Тази колосална система от организации е същевременно оръдие за контрол над гражданското общество и за насаждане в него на фашистката идеология. Но в това се крие и една отрицателна страна — възможността при определени условия системата да се обърне против държавата. Това важи за всяка организация, защото веднъж изградената организация е форма, която може да се изпълни и с антидържавно съдържание, т.е. да бъде насочена против държавата в качеството и на готова организирана сила, ако нейното ръководство попадне в ръцете на хора, опозиционно настроени спрямо фашистката държава.

Много по-изгодно е да се завладее ръководството на една казионна организация и да се изчаква удобният момент, когато тя ще може да бъде хвърлена срещу режима, отколкото да се изгражда открито противодържавна организация. Последното е риск с нищожни шансове за успех предвид свирепия терор на полицейския апарат.

По тази причина гъвкавите конспиратори, работещи в условията на фашистката диктатура, не излизат открито против държавата, не се обявяват против режима, а се окопават дълбоко в някоя масова организация. Там се свързват с масите с техните непосредствени искания и желания, стават изразители на тези желания, печелят доверието им и по такъв начин завладяват ръководството. Веднъж постигнали това, казионната организация става за тях не само прикритие, но и средство за тяхната конспиративна дейност.

С други думи, предишната форма сменя своя политически знак. Но тази смяна на знаците е толкова по-опасна за държавата, колкото масовата организация или държавната институция е по-въоръжена, по-наситена с оръжие. И особено ако е армията или части от нея.

Срещу открито излизащите против държавата чрез стачки, демонстрации или разпространение на позиви, фашистката власт има ефикасни средства — полицейският терор и концентрационните лагери. Но срещу конспиративно действащите полицията не разполага със същата ефективна система. В качеството си на терористичен апарат тя не е в състояние с пълна сигурност да разграничи кой е конспиратор и кой предан на държавата, кой работи за държавата и кой против държавата.

Тук е нужно ново оръжие за защита на политическата система и това е именно шпионажът. В случая обаче не става дума за традиционния шпионаж, който полицията упражнява посредством цивилни агенти, проследяващи заподозрени лица, а за масов, всеобхватен и всепроникващ тотален шпионаж. Само чрез него държавата може да знае всеки момент и навсякъде какво става. Само при такава универсална форма на шпионажа тя може бързо и точно да реагира, да разкрива навреме конспирациите и унищожава заговорите.

Основните принципи на тоталния шпионаж са формулирани от Рудолф Хес:

„— Всеки може да бъде шпионин.

— Всеки трябва да бъде шпионин.

— Няма тайна, която да не може да се узнае“ (102–117).

Практически системата на тоталния шпионаж означава: децата шпионират родителите си и донасят в полицията, учениците следят учителите си, студентите — своите професори, войниците — своите командири, редовите членове на масовата организация — своите ръководители, и пр.

Луис Карлио привежда един типичен за обстановката в Германия по онова време пример: „През месец май 1939 г. един стар генерал, окичен с ордени, празнува своята 75-годишнина в един град на брега на Рейн. На семейната маса, обкръжен от деца и внуци, той беше поканил няколко другари по оръжие. В края на вечерта той става и вдига тост, който според стар офицерски обичай завършва с думите «Господарю на войната». Това е било името, дадено на кайзера.

На другия ден генералът е повикан в полицията, която му прави мъмрене за неговия невъздържан език, напомняйки му, че няма друг господар освен Хитлер. След няколко дни генералът поканва на една втора вечеря същите лица. В края на вечерята той става и им заявява:

«Преди няколко дни ви бях събрал, моите думи са били докладнани в полицията. Има един предател между вас.» Всички протестират. Генералът настоява до момента, когато един от неговите внуци става и казва: «Аз съм автора на доноса». Генералът го изхвърля веднага от стаята. На другия ден той е повикан в полицията и осъден на шест месеца затвор“ (155–165).

Разбира се, това не значи, че шпионажът е едноросочен, че само подчинените шпионират своите началници. Обратното е също в сила. Едно от най-важните служебни задължения на ръководителите е да бъдат „бдителни“, да разкриват своевременно „предателите“ и враговете в поверената им организация или институция. Най-малкото обаче, което задължително трябва да вършат на това поприще, е да следят постоянно за настроенията, слуховете, политическите вицове и бързо да разкриват техните носители и разпространители. Бдителността в този смисъл е и служебно, и партийно задължение на ръководителя във фашистката държава.

„Осъществяването на контрола и надзора над германския народ — се казва в материалите на Нюрнбергския процес — е задача на политическите ръководители в същата степен, както на СД и гестапо. От всички политически ръководители блоклайтерите са най-необходимите хора за тази цел. Те са водели картотека за всеки домовладелец, картотека, служеща като източник за съставяне на «политически характеристики», които трябвало да изработват блоклайтерът, целенлайтерът и ортсгрупенлайтерът в сътрудничество един с друг“ (89–564).

Семейството, училището, университетът, научното учреждение, административните институции, редакциите, армията, масовите организации, спортните клубове, партията, та дори и самата полиция — са еднакво важен терен за шпионаж. Държавата трябва да знае настроението и намеренията на всеки. Няма тайна, която да не представлява интерес за нея, тя трябва за увсекиго всичкото да знае. Това е нейната максима.

При това положение изчезва традиционната граница между шпиони и шпионирани. *Всеки едновременно е и шпионин и шпиониран.* Формула на универсалния шпионаж става *положението всеки всекиго шпионира.*

От една страна държавата поощрява шпионирането, като го въздига в главен признак на политическа благонадеждност. Който по-системно в полицията, е по-бдителен и политически по-благонадежден. Следователно пред него се разкриват по-широки перспективи за авансиране в системата на държавния и партийния апарат.

Друго предимство на тоталния шпионаж е, че въпреки огромните си мащаби, той е много по-икономичен от чисто полицейският шпионаж. Държавата не изгражда специални шпионски организации и служби наред със съществуващите, а използва всички налични масови организации, институции, административни служби. Всяка обществена организация и всяка административна служба стават шпионски. Хората, работещи в тях, са същевременно уи шпионит, без специално да им се плаща за това. Самата природа на фашистката държава, в частност отсъствието на политическа опозиция, свободна преса и т.н., прави възможно подобно положение.

Тази особеност на шпионажа върху масова основа — използването на всички налични институции за свои цели — може да се проследи особено нагледно във външния шпионаж на хитлеристка Германия. През 1937 г., когато достига най-високата си точка, той включва в своята система следните институции:

„1. Разузнаването на Военното министерство отначало неофициално, а впоследствие официално, ръководено от полковник Николай.

2. Организацията на германците, живеещи в чужбина, ръководена от Боле.

3. Външния отдел на гестапо, ръководен от Химлер и Хайдрих.

4. Външнополитическия отдел на хитлеристката партия начело с Алфред Розенберг.

5. Специалната служба при Министерството на външните работи, ръководена от Рибентроп и неговия най-близък приятел Канарис.

6. Външния отдел при Министерството на пропагандата начело с Гьобелс и Есер.

7. Външния отдел при Министерството на стопанството, начело на който фактически остана Шахт дори и след неговото официално излизане в оставка.

8. Имперското колониално управление начело с генерал фон Еп.“ (102–126).

Всички тези органи, занимаващи се със шпионажа в чужбина, се ръководят от Обединения щаб за свързка под председателството на Хес. В него влизат: Гьобелс, Рибентроп (от 1936), Розенберг, Боле, Лай, Боулер, Борман.

Системата на тоталния шпионаж в чужбина означава: дипломатът, който отива примерно в Англия, се занимава главно с шпионаж, инженерът (2500 германски инженери бяха настанени на работа в чужбина от разузнаването) — на специализация в Сащ, студентът, който учи във висшите учебни заведения във Франция, също донася чрез своята легация, както туристът, любуваш се на италианските брегове, търговецът, закупуващ тютюн от Балканите, оперният певец при своето турне в скандинавските страни — всички те се занимават с шпионаж. Всеки, излизащ зад пределите на райха, трябва да донесе някакви ценни за държавата сведения от икономическо, политическо, военно или научно естество.

Практически сферата на действие на тоталния шпионаж е неограничена, тя пронизва всички други сфери на обществения живот, така че по думите на Гьобелс „трудно е в края на краищата да се установи къде свършва нашата пропаганда и откъде започва шпионажът“ (102–161).

Финансирането от Германското министерство на пропагандата на 330 вестника през 1937 г., излизаци в чужбина на немски език, трудно може да се третира само като пропаганда. Защото тук пропагандата е точно толкова, колкото и шпионажът.

2. БЕЗОГЛЕДНА ПРОПАГАНДА

Самата природа на тоталитарната фашистка държава дава възможност за монополна пропаганда. Пресата, радиото, киното, театърът, литературата, масовите организации и публичните събрания са пълен монопол на фашистката държава. От друга страна, липсата на каквато и да е политическа опозиция предопределя всичко останало. В такъв тип държава пропагандата приема неизбежно формата на абсолютен държавен монопол, единствен информатор и тълкувател на събитията. Чрез системен натиск тя може да фанатизира тълпите, а умело съчетавана с терора, да прави чудеса. Нейната сила е така неограничена, че тя създава една втора „действителност“. Макар илюзорна, ограничена в сферата на обещанията, тя се възприема от хипнотизираните маси като истинска, а истинската — като нереална и незначителна. Внушавайки непрестанно и неотстъпно едни и същи идеали, тя ги въздига до своеобразни религиозни митове сред народа, въпреки тяхната безпочвеност. Затова не случайно на конгреса на нацистката партия в Нюрнберг през 1936 г. Гьобелс провъзгласи лозунгите:

„Пропагандата ни помогна да дойдем на власт.“

„Пропагандата ще ни помогне да удържим властта.“

„Пропагандата ще ни помогне да завоюваме целия свят“ (90–153).

Десет години преди това в „Майн Кампф“ Хитлер също отреди първостепенно място на пропагандата: „С помощта на умело и продължително прилагане на пропагандата — пише той — можеш да предсавиш на народа небето за ад и, обратното, най-бедния живот да представиш за рай“ (90–257).

Това обаче е възможно само в условията на тоталитарната държава, където контрапропагандата или обективна информация са съвършено недопустими. В една традиционна либерална демокрация държавната пропаганда, (която не е единствена!) не може да бъде всесилна и брутална. Затова, ако тя се опита „да представи на народа и небето за ад, и бедния живот за рай“, опозиционната и независима от

държавата преса веднага ще я демаскира така, че да не помисли повторно за подобно дебелашко игнориране на действителността. В някои случаи това би могло да има още по-печални последици за престижа на правителството или партията, които са на власт.

При тези обстоятелства опозиционната преса, която също не е безкористна в борбата срещу правителството, обективно излиза в ролята на представител на гражданското общество и защитник на неговите интереси от попълзновенията на държавата. Тя става изразител на общественото мислене, което при буржоазната демокрация рядко съвпада с държавното мнение.

При тоталитарната фашистка система това е невъзможно. Тук държавата е едновременно представител на народа, гражданското общество, родината, нацията, прогреса, справедливостта и пр. Различие между държавно и обществено мнение отсъствува, понеже няма публично обществено мнение.

Благодарение на монопола държавното мнение става и публично обществено мнение, а истинското обществено мнение, лишено от публичност, става апокрифно и се разпространява посредством слухове, политически вицове и епиграми.

Участниците в Нюрнбергския процес са били поразени тъкмо от тоталния характер на пропагандата и нейното всевластие. „В резултат на ефикасния контрол над пресата и радиото, четем в патериалите на този процес, немският народ, започвайки от 1933 г., бе подхвърлен на силното въздействие на пропагандата в полза на режима; и не само враждебната критика, но и всякаква критика е била забранена. Независимите съждения, основани на свободната мисъл, стават съвършено невъзможни.“ В друг пасаж тази констатация доуточнява.

„Нацисткото правителство се опитало да обедини народа за поддръжка на неговата политика по пътя на усиленото използване на пропагандата. В Германия са били учредени цял ред официални агенции, в задълженията на които е влизало осъществяването на контрол и оказване влияние върху пресата, радиото, киното, издателствата и т.н. и надзор над развлеченията, изкуството и културата. Всички тези официални агенции бяха подчинени на Министерството на народната просвета и пропаганда, възглавявано от Гьобелс, което заедно със съответстващата организация в НСДАП и

с Имперската палата на културата носи пълна отговорност за осъществяването на този надзор...

Розенберг играеше водеща роля в разпространяването на националсоциалистическите доктрини от името на партията, а... Фриче заедно с Гьобелс изпълняваше същата задача от името на държавните органи“ (90–322).

Тук е много важно да се подчертае незначителната на пръв поглед подробност, че Палатата на културата, обхващаща в своите седем подразделения всички форми на духовния живот на обществото — киното, театъра, живописиста, скулптурата, архитектурата, музиката, поезията, литературата, науката, заедно със съответните интелектуални съюзи, — е подчинена на Министерството на пропагандата.

Разбира се, това още не разкрива цялата картина на тоталната пропаганда. Тоталността в дадения случай се изразява по-скоро в апарата на пропагандата — в това, че с упропаганда задължително се занимават всички и всякакви организации и институции. Освен специалните органи на пропагандата — Министерството на пропагандата, агенциите по печата, пресата и радиото — с пропаганда се занимават също държавният и партийният апарат, масовите организации (ГТФ, „Хитлерюгенд“, Женският националсоциалистически съюз и пр.), интелектуалните съюзи и обединения (писателски, музикални, театрални, издателски и пр.), апаратът на спортните организации. Монополната пропаганда на държавата се осъществява посредством всички съществуващи организации и институции. Благодарение на това монополната пропаганда става утоталнат, а всеобхватната система на масови организации и държавни институции се превръща в неин апарат.

Подобно на „тоталния шпионаж“ държавата не изгражда специален пропаганден апарат наред с другите казионни организации и институции, а направо го използва за своите цели. Всяка организация, съюз, учреждение и институт наред с основната си работа се занимава и с *пропаганда* точно така, както изпълнява функцията на апарат на „тоталния шпионаж“.

Самата структура на фашистката държава гарантира успеха на подобна система. Още в „Майн Кампф“ Хитлер разглежда пропагандата в неразривна връзка с организациите. На политическите и масови организации той гледа като на тяло, оръдие, материален

носител на пропагандата. Глава 11-а на тази книга е наименована „Пропаганда и организация“ (150–649).

Монополният характер на пропагандата във фашистката държава поражда някои нейни особености, които са специфично присъщи само на този вид пропаганда и по които тя се отличава от държавната пропаганда при либералната демокрация. Те са толкова съществени, че фигурират като нейни основни принципи.

1. Съобщава се само за онези вътрешни и международни събития, които са изгодни за режима, печелат му известен политически капитал пред обществеността.

2. Неизгодните „негативни“ събития биха могли да разобличат или компроментират режима. Например цялата международна преса години наред пише за съществуването на концентрационни лагери в Германия, за изстъпленията на СС и гестапо. Само германската преса и радио мълчат по този въпрос.

Една бележка в дневника на Гьобелс (от 1 май 1942) разкрива идеологическите основания на тази тактика: „Политическите новини са военно оръжие. Тяхното предназначение е да се води войната, а не да се дава информация“ (147–210).

3. Ако все пак трябва да се съобщават събития от втората категория, т.е. тези, които са неблагоприятни за режима, ако тяхното оповестяване е абсолютно наложително, в смисъл, че е невъзможно да се премълчат, те се представят в превратна светлина, напълно изопачени. Примерно, ако някой чужд журналист или писател обрисова фашистката система като държава, в която няма граждански и политически свободи, изнесеното се квалифицира безусловно като клевета срещу германския народ, издевателство над неговото национално достойнство и пр. По такъв начин пропагандата заема най-благоприятната за нея поза — тази на защитник на германския народ.

4. Безпощадна експлоатация на най-незначителни факти и събития за дискредитиране на врага. Примерно в Англия е паднал военен или пътнически самолет — загинал е целият екипаж. Това събитие се коментира надълго и нашироко. В САЩ е станала железопътна катастрофа. Дава се пълна информация за случката. В СССР е станало срутване в мина — правят политически изводи за системата.

Но ако в Германия падне военен самолет, потъне кораб, стане нещастие в мина и загинат работници, за това не се съобщава. Такива събития се пазят в най-дълбока тайна от населението. В този случай германската пропаганда излиза от презумпцията, че съобщаването на такива събития може да облагодетелствува враговете за антидържавна пропаганда или най-малкото ще накърнят вярата на населението във фюрера и националсоциалистическата държава.

В равностойка поданиците на фашистката държава са в някои отношения по-добре осведомени за това, което става в чужбина, но за големи и важни събития в собствената им страна са неинформирани. Например през 1934 г. германската пропаганда информира за какви ли не незначителни събития в чужбина, но почти нищо не изнесе за събитията от 30 юни с.г., които имаха важно значение за по-нататъшното развитие на режима.

5. В условията на фашистката държава *пропагандата* върви пред информацията, т.е. съобщението за дадено събитие се предхожда от неговата категорична политическа оценка. Тя има предназначението да предпази консуматора от „заблуждение“ или от изпадане под влияние на чуждата пропаганда.

Всъщност чрез този маниер пропагандата цели да сложи на очите на своите поданици собствените си очила. За нея е абсолютно недопустимо някой в пределите на подвластното и царство да възприема събитията по начин, различен от казионния.

6. Дори в случаите, когато официалната пропаганда е принудена да бъде по-обективна, да даде повече конкретна информация, тази наложена „обективност“ се превръща в допълнителен повод за самоизтъкване на самата пропаганда като инструмент и средство на масите да узнаят истината.

Фриче, вторият човек след Гьобелс в системата на нацистката пропаганда, доста точно изрази това положение в разговор с д-р Джилберт: „... човек може да върши пропаганда с всички средства; може даже да лъже чрез истината, просто като поставя фактите извън техния контекст и като лишава хората от собствена представа за цялата истина“ (146–270).

Вярна на тези си принципи, нацистката пропаганда измисляше невероятни словосъчетания, когато все пак трябваше да информира за тежките поражения на немските войски на Източния фронт. Тогава

отстъплението се представяше като „изразяване“ или „съкращаване линията на фронта“, заемане на „таралежова позиция“, „отстъпление с цел объркване на врага“ и т.н. (47–188).

Има обаче една сфера, където всевластието на монополната пропаганда и тоталитарната държава прераства в безсилие — това е нейната пропаганда в чужбина. Тук тя не е вече монополист, а конкурент, който при равни условия трябва да се съревновава със своите съперници. Допълнително утежняващо е обстоятелството, че тази пропаганда трябва да излиза пред критично мислеща публика, която се дразни от грубата пропаганда и държи да получи точна информация, за да може сама да си състави представа за събитията.

Точно тук пропагандата е принудена да смени своя тон, да се откаже от полицейския си акцент, от безапелационните присъди, заплахи, както и от позата на непогрешим тълкувател. Подражавайки на пропагандата в демократичните страни, тя започва да апелира към публиката, да се поставя в положението на безпристрастен съветник, който би могъл евентуално да помотне при тълкуването на събитията и пр. Това поражда нуждата от дублирана пропаганда: наред с вътрешните издания за страната се издават списания и вестници за чужбина, поддържат се специални емисии за другите народи на съответните езици и т.н.

В дневника на Гьобелс може да се прочете следната характерна бележка от 15 април 1942 г.: „Англичаните обръщат по-голямо внимание на новините, отколкото на аргументите. От това аз заключавам, че всички наши предавания на чужди езици, и особено насочените към Англия, трябва да бъдат основно променени“ (147–170).

Но в края на краищата тази игра се проваля, защото в основата и лежи една голяма лъжа. Все пак светът има в собствени източници за информация — това са чуждестранните кореспонденти на вестници и телеграфни агенции, които не могат да бъдат излъгани така лесно.

3. НУЖДАТА ОТ ИЗОЛАЦИЯ НА СТРАНАТА

Безсилието на тоталитарната пропаганда става особено ясно, когато трябва да се бори с влиянието на чуждата пропаганда в собствената и страна. С въвеждането на радиото в тази област двадесетият век направи революция: предадената информация моментално става едновременно достояние на милиони хора без оглед на граници и разстояния. Точно това обаче заплашва монопола на тоталитарната пропаганда и затруднява борбата и с радиопропагандата на другите държави.

Ефективното оръжие на една пропаганда срещу друга е подавянето на информацията: при равни други условия само с количеството, точността и обективността на информацията една пропаганда може да победи друга, завоювайки по такъв начин нейната публика. Но фашистката пропаганда е най-слаба тъкмо в тези пунктове, за да издържи натиска на противниковата пропаганда от нефашистките държави.

Тя се оказва безсилна със собствени сили и средства да отрази чуждестранната пропаганда. Затова се обръща за помощ към полицията. Но с това показва на света и на собствения си народ, че се крепи на терористичния апарат, с което засилва още повече недоверието към себе си.

Полицията действа радикално с изолационни мерки. 1. Запечатва радиоапаратите по начин, който изключва възможността да се слушат други радиостанции освен националната, и наказва най-сурово нарушителите. 2. Запа-голяма сигурност се въвежда система за непрекъснато заглушаване на онези чужди станции, които излъчват специални емисии на езика на фашистката държава. 3. Установява се жесток контрол над литературата и вестниците, внасяни от чужбина, за да не попадне нещо нежелателно в ръцете на публиката. 4. Изгаря или инкриминира в специални фондове литературата, която би могла да инспирира демократично и свободолюбиво мислене. 5. Строго ограничава излизането на собствените си граждани в чужбина. Привилегията за пътуване в други страни е само за доверени на

режима хора или за лица, изпращани по служба. При всички случаи разрешението за това става по усмотрение на полицията: тя отсъжда дали дадено лице може да излезе на вън, или не. Смисълът на тази превантивна мярка е, че всеки по-продължителен престой е рискован за верноподаническите настроения на германците, които биха могли евентуално да станат проводници на чужда идеология и култура.

„Естествено — пише Курт Рис за Германия, — да се забрани излизането от страната, която се намира в центъра на Европа, беше невъзможно, а то не съответствуваше и на германските планове за бъдещето, обаче нито един пътешественик не можеше да избегне непрекъснатото наблюдение на агентите на гестапо. Гестапо разработи образцови правила за всички, които напускат пределите на страната. За да се получи разрешение за пътуване в чужбина, трябваше да се изтъкне къде ще пътувате и защо; при кого отивате; имате ли в чужбина роднини; какви са техните политически убеждения и т.н.

На пътешествениците се даваха инструкции за поведението, което трябваше да имат. Те нямаха право да носят ордени и униформи. Веднага след пристигането си в мястото, за което пътуват, трябва да се обадят в най-близкото германско консулство“ (102–43).

Тези мерки показват, че самата тоталитарна пропаганда се крепи върху терористичния апарат и полицейското насилие. Нейното монополно положение в страната и е осигурено от терористичния апарат, който методично унищожаваше всеки, който се опитва да информира и да прави пропаганда.

Тясното сътрудничество на пропагандата с терористичния апарат в борбата с чуждестранната пропаганда само разкрива по-ясно и по-нагледно тази връзка. Монополната пропаганда неизбежно прераства в полицейщина и шпионаж дотолкова, че е трудно да се разграничат. „Към физическия терор, който хитлеристите стовариха върху масите от немското население, се притуряше и идеологическия терор. Фашистите унищожиха демократичните права на германския народ. Цялата пропаганда, литературата, изкуствата бяха унифицирани. В продължение на много години милиони немци се намираха под постоянното въздействие на хитлеристката пропаганда. Те бяха лишени от всички източници за информация, които биха могли да разкрият истината за хитлеристкия режим и неговите престъпления“ (75–20).

Реакционна и антихуманна по същество, фашистката държава се поставя над всичко, унищожавя напълно суверенитета на отделната личност, отнемайки и правото да мисли и действа самостоятелно. Личността става изцяло инструмент в ръцете на държавата. При това положение естествено е гражданската личност да предпочете либералната демокрация пред тоталитарната фашистка държава. Въз основа на това тоталитарната идеология се бои от контакт със свободна конкуренция с идеологията на буржоазната демокрация. Тя не може да издържи нейния натиск, разпада се в съприкосновение с нея и затова прибегва до изолационизъм с помощта на полицейския апарат.

Германският, както и италианският фашизъм рекламират своята идеология като много по-революционна, прогресивна и хуманна от „индивидуалистичната“ и „егоистичната“ идеология на традиционната либерална демокрация. Нещо повече, Мусолини в своето „Учение на фашизма“ многократно подчертава, че именно фашистката идеология е адекватната на духа на XX век „колективистична“ идеология, както индивидуализмът е типичен за XIX век.

Всъщност реакционният характер на тоталитарната идеология се разкрива вече в самия страх от контакт с либералната демокрация, от чието въздействие се стреми да изолира масите.

4. ПОСТОЯННА НУЖДА ОТ КАМУФЛИРАНА ВЪНШНА ОПАСНОСТ

Подтискането на личността в тоталитарната държава трябва да има някакво постоянно и убедително оправдание. Когато интересите на индивидуалната личност се жертвуват изцяло за държавата, това трябва да се обоснове с външно неоспорими аргументи.

Докато в началото тоталитарната държава трябва да се справя с реалните си врагове, не се налага измислянето на мними опасности. Тя постоянно изостря фанатизма на политическото мислене, като насъсква последователно масата срещу един или друг обект. В Германия най-напред подложиха на преследване комунистите, после социалдемократите и профсъюзните функционери, а накрая, след като партиите бяха ликвидирани и всички демократични организации разтурени, за главна опасност обявиха евреите. На немския гражданин се внушаваше с всевъзможни средства, че съществува заговор на вътрешното и световното еврейство срещу германския народ. За всички национални беди, сполетели германския народ и отделния немец, бяха виновни евреите. На тази основа се разгърна огромна пропагандна кампания и антисемитската истерия на тълпите.

В тази отровна атмосфера дребният буржоа, например бакалинът, започва да вижда корена на своите беди в конкуренцията на съседните еврейски магазини, неудачникът интелектуалец си обяснява неуспеха в кариерата с конкуренцията на неговия колега евреин, който го изтласкал с превъзходящия го интелект; лекарят предвижда многократно увеличаване на своята клиентела, ако частните кабинети на лекарите евреи бъдат затворени, и т.н.

Какво по-хубаво от това, цялата еврейска конкуренция да бъде ликвидирана в името на една толкова „възвишена“ обществена цел като запазването на расовата чистота на нацията, нейното спасяване от коварния враг! Но за да се възприеме опасността като реална, трябва тълпите масово да се включат в терористичните антиеврейски кампании. Обществения фанатизъм не може да се изостря чрез раздуването на някаква абстрактна опасност, посочвана от

пропагандата. Нужно е самите тълпи да имат съприкосновение с тази опасност и освен това да се ангажират сериозно в борбата с нея. Не случайно нацистите бавеха през цялото време разрешаването на еврейския въпрос, макар да бяха готови да унищожат или изселят евреите още през 1935–1936 г. На нацистката тоталитарна държава беше нужна някаква опасност, в името на която да поддържа страшното политическо напрежение на диктатурата и напрежението иска от народа нови жертви.

Тоталитарната държава на Франко също илюстрира този принцип. Макар изминалите три десетилетия от гражданската война да бяха изменили много неща, властта продължаваше до последния момент да разделя изкуствено населението на победители и победени, раздувайки взаимната им омраза. Това винаги е правело силно впечатлиение на онези, които са изучавали фашистката държава. Ейбл Плен пише: „Раните, нанесени от гражданската война, се държаха разтворени по този и безброй други начини, отговорността за които министърът на правосъдието Аунос, бивш посланик в Аржентина, толкова горещ крепител на Фалангата, колкото и американофоб, тайно приписваше на военните. Те от своя страна стоварваха вината върху големците от Фалангата, които на свой ред претендираха, че са безпомощни поради исканията на провинциалните фалангисти. Провинциалните шефове, разбира се, се позоваваха на заповеди от Мадрид.

Въпросът за отговорността на продължаващия терор беше във всеки случай само академически. Всички групировки около Франко наливат масло в огъня на злобата и преследванията“ (93–126).

За да се разбере необходимостта на тоталитарната държава от постоянна опасност като претекст за поддържане на напрежението, нека да направим един разбор на случая с Испания. Да допуснем, че пропагандата на Франко не насъскваше „победителите“ срещу победените, не разгаряше омразата срещу тях. Само десет години след приключването на гражданската война, т.е. някъде към 1949 г., помирението и дори съюзът между победители и победени щеше да бъде факт. Защото като се изключат фалангистката върхушка и високопоставените чиновници от държавната йерархия, огромната маса „победители“ нищо не получи от победата. В края на краищата те се оказаха в същото положение, в каквото бяха поставени техните

жертви — победените. Но един такъв съюз (или просто самото помирение) би поставил под въпрос необходимостта от съществуване на терор и диктатура, би подкопал тоталитарната система на генерал Франко.

Нормално всяка демократична държава след една тежка гражданска война би приела курс на постепенно изглаждане на противоречията, за национално помирение, тъй като перманентната гражданска война винаги ще я заплашва с унищожение. При тоталитарната държава обратно, духът на гражданската война е необходим за нейното съществуване. Тъй като по самата си структура е терористична и не може да съществува без терор. За да не се разложи, тя трябва непременно да намери обект за този терор (защото терористичен апарат, който не тероризира, се разлага).

Когато традиционната вътрешна опасност се износи морално като претекст, фашистката държава прибегва до прословутата външна опасност. Някоя съседна страна или група страни с различна идеология, с която тя е във вражда, биват обявени за реална опасност. За да избегне „опасността“, фашистката държава увеличава своите въоръжения и затяга в преса политическия живот. Външната и вътрешната опасност не трябва да се разглеждат изолирано. Обикновено външната опасност е претекст за удар върху определени сили вътре в страната. Те биват обявени за агентура на дадена страна, или страни, в които режимът вижда опасността отвън.

Хитлеристка Германия например дълго време обявяваше за външна опасност „болшевизма“, който заплашвал да завладее Европа и да погълне Германия. След като това беше провъзгласено, лесно беше да се ударят всички сили в страната, придържащи се към марксистическата идеология (комунисти и социалдемократи), третиращи като „пета колона“ на болшевизма в Германия. На тази основа нацизмът оказваше силен натиск не само в страната, но и навън: чрез опасността от изток той шантажираше западноевропейските страни.

Италианският фашизъм виждаше външната опасност в „плутократическия“ строй на Франция и Англия. Затова официалната критика бе насочена срещу буржоазната демокрация, а вътре в страната се води свирепа борба срещу поклонниците на „западната плутокрация“. Например в Италия през 1938 г. се води идеологическа кампания против „чуждото влияние“ и „буржоазните привички“. Един

от най-активните привърженици на мероприятията на фашисткия режим де Стефани пише по това време: „Много още може да се направи в областта на нематериалния импорт: начина на мислене и начина на живот, екзотичните привички, които ние усвояваме... Фашистският режим трябва да контролира не само импорта на стоки, но и импорта на идеи и начина на живот“ (44–112).

Чрез външната опасност тоталитарната държава в известен смисъл „убива с един куршум два заека“: първо — внушава страх на основната маса от населението и го принуждава да се обединява политически около нея, второ — създава атмосфера, благоприятна за изолиране и ликвидиране на едни или други свои противници. Единството на народа в тоталитарната фашистка държава се основава на страха не само от нейния терористичен апарат, но и от онези преувеличени външни опасности, които тя посредством монополната си пропаганда успява да му внуши.

В новелата си „Как е строена Китайската стена“ Ф. Кафка гениално е предугадил тази черта на бъдещата тоталитарна държава. Изглежда почти невероятно, преди идването на фашизма на власт и консолидирането му в държава един белетрист е предугадил толкова вярно една от нейните основни черти — спекулациите с външната опасност. Всички строят Великата китайска стена, за да предпазят страната от опасността, която идва от север. Всички говорят за опасността от север: стари и млади, родители и деца, учители и ученици, граждани и селяни, военни и цивилни. Специалистите историци пишат трудове, в които доказват съществуването на опасността от север. Челият народ живее с мисълта за „северната опасност“. Но когато вече стената е завършена, оказва се, че такава опасност... не съществува. „От кого е трябвало да ни защитава Великата стена? От северните народи. Аз съм родом от Югоизточен Китай. Никакъв северен народ нас не може да ни заплашва.

... Ако работата е такава, защо напускаме родните си места, рекичката и мостовете, майка и баща, ридаещата жена, децата, които трябва да се възпитават, и отиваме на училище в далечния град, а мислите ни са устремени още по-нататък — към стената на север? Защо?“ (48–544 и 545).

Причината за построяването на Китайската стена, както и мнимата опасност от север, с която се мотивира строежът, са всъщност

измислен претекст да се обедини народът. Но това е претекст, който въздейства най-силно върху националното съзнание.

Разбира се, в повествованието на Кафка това е идея, която си пробива път несъзнателно, спонтанно, независимо дори от самия император, докато в тоталитарната държава на XX век тя се насажда съзнателно и планомерно отгоре.

От север или от юг, от изток или от запад, на нея и е нужна някаква опасност.

5. НЕСЪВМЕСТИМОСТ НА ФАШИЗМА И ДЕМОКРАЦИЯТА

Фашизмът дойде на власт с претенцията, че създава една демокрация по-масова и реална от тази на „либералната държава“ — демокрация, която уж „не се изражда в най-лоша плутокрация“. „Берлинер Тагеблат“ в броя си от 7 юни 1933 г. писа за националсоциализма: „Хитлеризма е най-демократичното движение в Германия, което е съществувало през последните петдесет години“ (103–105).

Гъобелс в реч, произнесена на 26 февруари 1937 г. пред масово събрание в Кьолн, обяви, че „в Германия истинската демокрация е вече реална действителност, в която цялата нация свободно изразява своята воля...“ (106–115, 116).

Мусолини в „Учението на фашизма“ също писа, че фашистката държава представлява „организирана, централизирана, властна демокрация“ (112–17).

Хитлер с особено настървение се нахвърля да критикува западната демокрация, от която по неговите думи се ползува само „един тънък слой капиталисти, докато мизерията на народните маси е много по-гляма, отколкото другаде“ (128–376). В речта си пред работниците от оръжейните заводи на Берлин, произнесена на 10 декември 1940 г., той напада либералния Запад точно в този смисъл: „В англо-френския свят съществува така наречената демокрация. С други думи, там народът упражнява властта, следователно народът трябва да има също така възможността да изразява своите мисли и желания. Обаче при по-близко разглеждане на този проблем става ясно, че народът сам по себе си няма никакво убеждение и че последното, разбира се — както е това навсякъде — се създава изкуствено. От решаващо значение тогава е: кой просвещава народа и кой го възпитава?“

А в действителност ув тези страни управлява капиталът, сиреч група от няколкостотин човека, които притежават несметни богатства

и поради особената структура на техния държавен живот по-малко или повече са независими.

Те казват: «Тук имаме свобода!», и под това разбират преди всичко свободно стопанство, а под свободно стопанство разбират не само свободно придобиване на капитала, но и преди всичко неговото свободно използване.

Или: да бъдат свободни от всякакъв държавен, сиреч народен контрол както при придобиването, така и при използването на капитала. Това е същността на тяхното понятие за свободата“ (128–374).

Особен прицел на неговата критика през военния период става Англия: „В тази страна класовите различия са най-големите, каквито човек може да си представи. Сиромашия, невъобразима сиромашия от една страна — и неизчислимо богатство от друга страна, Там не е решен никакъв социален проблем.

Работниците на тази страна, която разролага с една шеста част от земното кълбо и която притежава подземните съкровища на цял свят, живеят налбъскани в мизерни бараки, а широката маса е най-бедно облечена“ (128–376).

На лицемерната демокрация на либералния Запад Хитлер противопоставя „реалната“, „истинската“ стопанска демокрация на националсоциалистическа Германия, където е премахната безработицата, а движението на капиталът, т.е. неговото разпределение и използване, минава изцяло под контрола на нацистката партия. Така Германия от демокрация за „тънък слой богаташи“ се превръща в демокрация за „необятните народни маси“. Хитлер казва: „В света на капиталистическата демокрация най-важният стопански принцип е: народът е създаден за стопанството, а стопанството за капитала.

Ние обърнахме този принцип наопаки и казахме: капиталът е за стопанството, а стопанството за народа! В смисъла на максимата: преди всичко народът, а всичко друго е средство към целта!“ (128–373).

В тази реч, както и в другите филипики срещу либералната демокрация, Хитлер пропуска да каже най-същественото, а именно: първо — чия собственост е капиталът в националсоциалистическа Германия? Второ, какво променя в отношенията на собственост контролът на нацистката партия? Трето, по какъв начин и за сметка на какво е ликвидирана безработицата в Германия? Четвърто, имат ли

някаква възможност работниците в националсоциалистическа Германия сами да контролират движението на капитала, независимо от контрола на нацистката партия и държава?

Но за нацистите самото премахване на безработицата в Германия безспорно доказателство, че там има реална демокрация за разлика от фалшивата демокрация на либералните страни.

Най-ярък израз на своята „демокрация“ фашизмът виждаше във военните паради, фелелните шествия в чест на партийните конгреси в Нюрнберг, грандиозните юбилейни митинги и манифестации, гневните протести против враговете на държавата и пр., където обикновено беше цялото население. Тъкмо в това д-р Гьобелс съзря „новия стил на демокрацията“, който националсоциализмът е донесъл със себе си, но който си остава недостъпен за „западните демокрации“. В реч, произнесена на 10 юни 1939 г., той заявява: „В Германия се твори трескаво в областта на всички културни отрасли. Тази година ни предстои едно изпълнено с културни събития лято. Във Виена привършват театралните тържества. Подготвят се усилено тържествата в Хайделберг, Седмицата на германското изкуство в Мюнхен, тържествата в Ерфурт и в Залцбург. Всички тези тържества са единствени по рода си в цял свят и същевременно проява на всестранното разнообразие в германското изкуство. А нека да не говорим за политическите ни демонстрации. Церемониите например в Нюрнберг в Деня на партията представляват нещо ново и невиждано досега. Всяка една от четирите демонстрации в Нюрнберг се отличава със собствен стил и фобма. Те не са измислени на зелената маса и изкуствено наложени, а практиката ги е създала и наложила като израз на вътрешното чувство за форма и образ. В целостта си партийните тържества в Нюрнберг дават израз на големия нов политически стил и са една културна проява на нашето време.

Демокрациите (става дума за Англия, Франция, САЩ — Ж.Ж.) не са в състояние да проумеят това, а камо ли да се помъчат да ни подражават или да измислят нещо подобно. Те нямат силата да организират масите и да им наложат една-единна воля“ (28–28).

Обективно фашизмът помогна нашите представи за демокрация да бъдат съществено допълнени и уточнени. Ние знаем вече, че изкарването на тълпите на улицата в отделни буржоазни страни да манифестират или „протестират“, да носят факли или ентузиазно

да маршируват не значи никаква демокрация, а скрито принуждение, извършено посредством механизми на тоталитарната система: ние знаем, че дори премахването на безработицата и гарантирането на някакъв елементарен екзистенц-минимум също не са демокрация, ако те се правят с оглед подготовката за една агресивна война: че демокрацията значи такава структура на обществото, където за отделната човешка личност са гарантирани основните граждански и политически свободи и където следователно индивидът се приема за по-висша политическа ценност от държавата и нейните институции.

А) ГРАЖДАНСКАТА ЛИЧНОСТ, ПРИНЕСЕНА В ЖЕРТВА НА ФАШИСТКАТА ОБЩНОСТ

Във фашистката държава не може да има демокрация, защото демокрацията и тоталитаризмът са органически враждебни и несъвместими като принципи. Самата структура на фашистката държава не позволява демокрация, доколкото абсолютно подчинява на себе си отделната човешка личност и я лишава от всякаква възможност за самозащита.

За фашизма висшите политически ценности са фашистката партия и държавата, а всичко друго е подчинено на тях, задължено е да им служи. Отделната индивидуалност, личността на отделния гражданин е принесена в жертва на „фашистката общност“ и намира своето право на съществуване само доколкото и служи или най-малкото, доколкото и се подчинява.

Приема се, че фашистката партия и държавата като „общности“ най-пълно изразяват общите интереси на гражданите, сливайки се с тях. Следователно те са тъждествени с понятията народ, нация, родина и пр. Оттук произтича заключението, че между държавата и отделния гражданин не може да има противоречия, и ако въпреки тази „логика“ се появи нещо подобно, виновни са гражданите и противоречието трябва да се решава за тяхна сметка.

Изобщо принципът на тоталитаризма е: пълно подчиняване на индивида, на частното на „общността“; безразделно господство на „общността“ над отделното.

Точно противоположен смисъл има традиционната демокрация, каквато и да е нейната класова природа и ограниченост: тя поставя ударението върху отделното, индивидуалното. За нея политическа ценност е отделната гражданска личност и всички други ценности от

по-общ порядък, като държавата, политическите партии, масовите организации, са призвани да и служат, да подпомагат нейното изграждане и опазване и преди всичко опазване на гражданските и политическите свободи.

Като въздига отделната гражданска личност в ранг на висша политическа ценност, демократичният принцип излиза от съображението, че развитието и разцветът на обществото (не на държавата) се основава на разцвета на индивидуалността на гражданите. Развито, богато и многообразно може да бъде само общество, което се състои от свободни и многостранно развити личности.

За илюстрация на противоположността между тоталитарния и демократичния принцип в изграждането на държавата можем да приведем древния пример с Атина и Спарта. Макар Спарта да не е била тоталитарната държава точно в смисъла на XX век, нейният основен принцип е по същество тоталитарен. При нейния военен строй отделната личност е била изцяло подчинена на държавата, считало се е, че основното предназначение на гражданите е да служат на държавата, изграждайки от себе си твърди и закалени войни. И целият духовен живот, цялото мислене на индивида е било подчинено на тази цел.

На тази основа Спарта е достигнала големи успехи във военното дело и се е нареждала между най-мощните във военно отношение гръцки държави. Но това е всичко. В областта на културата нищо не е създала.

В противоположност на нея Атина, другата голяма, гръцка държава, в която процъфтява робовладелската демокрация, е създала всички условия за разгръщането на отделната индивидуалност сред свободните граждани. В нея по думите на Хегел „... геният свободно можел да въплъщава своите концепции — и тоя принцип създал тия велики художествени творби на изящните изобразителни изкуства и безсмъртните произведения на поезията и историята“ (126–389).

Предоставяйки пълна свобода на творците, Атина като магнит е привличала духовете на целия гръцки свят: Есхил, Софокъл, Аристофан, Тукидит, Диоген, Аполонийски, Питагор, Анаксагор и други малоазийци. По такъв начин тя става столица, седалище на културата в целия гръцки свят.

И това е естествено — демокрацията, широките граждански свободи, които тя предоставя на индивида, са най-добрата почва за разцвета на отделната личност, а оттам и за развитието на обществото, което се крепи върху нея.

По същата причина никоя фашистка държава през ХХ век не създаде почва за велики образци на литературата и изкуството, на културата въобще. Само във военизираните сфери на науката и техниката фашистката държава може да излезе пред другите страни и да регистрира значителни успехи, експлоатирайки едновременно талата на хиляди учени и на милионните маси. Хитлеристка Германия беше отишла далеч напред в производството на ракети за близко и далечно действие (Фау 1 и Фау 2), тя беше на път непосредствено преди края да създаде атомната бомба. Италия с нейните сравнително ограничени национални възможности също достигна някои успехи в областта на военната авиация. Но нито германският, нито италианският, нито пък испанският фашизъм не оставиха в общочовешкия културен фонд поне едно крупно произведение на изкуството.

Печалната равносметка от културната политика на фашизма не е поради безгрижието или незаинтересоваността на държавата, както понякога се мисли. Напротив, тя е резултат от прекалено големите „грижи“ на държавата и фашистката партия. Нейните политически вождове стигнаха дотам, да предписват на художниците и литераторите от какво да се вдъхновяват, какво да изобразяват и как да го изобразяват, за да бъде признато от режима за изкуство.

Когато Хитлер „напада“ немските модернисти, между другото изрича и една вярна фраза, че „геният не е безсмислен“. Той обаче пропуска да спомене и за другата страна на гения — „че той не може да бъде ръководен“. Защото онзи, който претендира да го ръководи, трябва да е по-гениален от него. Геният няма нужда от наставници.

б) ИЗПЪЛНИТЕЛНАТА ВЛАСТ НАД ЗАКОНОДАТЕЛНАТА

Политическата структура на тоталитарната държава е несъвместима с демокрацията. Абсолютната централизация на властта прави невъзможно приложението на основния демократичен принцип при изграждането на държавата: *разделението на властите*. Формално тя запазва трите власти (законодателна, съдебна и

изпълнителна), доколкото запазва парламента, правителството и съда като държавни органи. Но това е само формално, тъй като поради срастването на държавата с фашистката партия последната има пълен контрол над трите власти. Практически и парламентът, и правителството, и съдът се състоят от членове на фашистката партия, които тя контролира организационно като нейни членове. Следователно и трите власти стават своеобразни звена на фашистката партия подобно на партийните органи. Затова тя гледа на тях като на органи, предназначени да провеждат нейната политика в държавата и гражданското общество.

Или ако се опитаме по-цялостно да представим нещата, получава се следната картина: една държава, която е формално изградена подобно на буржоазната република със строго спазване на принципа за разделяне на властите. Но над цялата държава с нейните три власти и съответните на тях органи стои фашистката партия начело с нейния несменяем водач. Тя контролира неограничено трите власти, цялата държавна машина. В същото време никой не може да контролира самата партия — нито държавата, нито масовите организации, нито гражданското общество. *Тя извежда своята власт от народа въобще, както монархът извежда самовластието си от бога.*

Получава се тавтология в движението на властта. Тъй като правителството, парламентът и съда изпълняват директивите на фашистката партия, т.е. провеждат една и съща политика и еднакво са безвластни пред партийното ръководство, фашистката държава в реалния политически живот започва да избягва този формализъм, като прихвърля ударението върху изпълнителната власт. След като въпросите не се решават от парламента, правителството и съда, а от ръководството на фашистката партия, ролята на трите държавни власти става чисто изпълнителна. Или, което е все същото, единствената държавна власт, запазваща реалната си роля е изпълнителната власт.

С оглед избягването на тази аномалия и за по-голяма оперативност, в работата на държавния апарат фашистката партия оторизира изпълнителната власт с правото да упражнява законодателни функции. Така правителството получава правото да издава закони, ставайки *и законодателна власт*. А органът на законодателната власт — парламентът придобива формално значение и

се използва за пропагандиране на мнимата демократичност на режима.

Правителството на Хитлер, след като получи на 24 март 1933 г. от Райхстага Закона за изключителните пълномощия, съгласно които „Имперските закони могат да се издават и от имперското правителство“ (103–94) — с този акт самият Райхстаг беше елиминиран като законодателен орган. Впоследствие всички закони със съдбоносно значение за фашистка Германия се издаваха от Хитлер. Неговото правителство е класически пример как фашистката държава дава законодателна власт в ръцете на изпълнителната и с това погизва напълно принципа за разделението на властите. След 24 март 1933 г. Райхстагът служеше като трибуна на партийния водач Адолф Хитлер, от която той произнасяше своите пропагандни речи пред чуждите дипломати и журналисти.

Седем години преди това същата история се разигра с правителството на Мусолини. След прокарването на „изключителните фашистки закони“ през 1925–1926 г., в резултат на което фашистката партия установи еднопартийна система и завладя напълно държавната машина, режимът даде рязко предимство на изпълнителната власт пред законодателната, или по-точно — предостави законодателни функции в ръцете на изпълнителната власт. Правителството можеше да решава въпроси, които по-рано са били изцяло от компетенцията на парламента. Първите си „реформи“ в това направление италианският фашизъм осъществи чрез промулгирането на два закона: а) Закона за правата и задълженията на шефа на правителството, първия държавен секретар и б) Закона за правата на изпълнителната власт да издава правни норми. С това ролята на парламента като законодателен орган бе сведена до нула.

Тази особеност на фашистката държава е типична и за Испания. Със Закона за утвърждаването на Кортесите от 17 юли 1942 г. Франко определи тяхната роля така: „Основната задача на Кортесите се заключава в подготовката и разработката на законите без ущърб за пълномощията на държавния глава“ (29–284). Член 13 от същия закон предоставя „право на правителството в случай на война или по съображения за спешност да приема всякакъв декрет или закон, за който на Кортесите се съобщава само след неговото издаване“ (20–285).

Разбира се, фашизмът открито не отрича принципа за разделението на властите. Той само го „коригира“ и нагажда към нуждите на държавата. Един от теоретиците на италианския фашизъм — Роко, пише следното по този въпрос:

„Принципът на деленето на властите не е абсолютен, не стои над необходимостта държавата да живее, и заради него тя не може да бъде жертвувана. Този принцип може и трябва да бъде възприет като основен принцип в конституцията на държавата — доколкото поддържа нейния живот и съставлява източник за ред в държавната дейност. Но когато необходимостта на държавния живот изисква, щото функциите, поверени на една от специфичните власти, особено на законодателната власт, да бъдат упражнявани от правителството, което има дълга и отговорността да осъществява ежедневно и непрекъснато живота на държавата, тогава принципът за деление на властите трябва да получи едно ограничение и едно изключение, и всичко това означава, че делението на властите е един норма лен принцип, но не е нито абсолютен, нито неотменяем“ (112–45).

В примата на изпълнителната власт над законодателната фашизмът вижда своето голямо „предимство“ пред традиционната либерална демокрация. Той смята, че по такъв начин постига една оперативност и деловитост, които са способни незабавно да решават наболелите обществени проблеми, без баналните и безконечни спорове в парламента. Министърът на държавните финанси в кабинета на Мусолини Ди Стефани заявява по този въпрос: „Фашизмът замени споровете с дела“ (112–112). Друг теоретик на фашизма, развивайки същата мисъл, пише: „Правото на изпълнителната власт да издава декрети — и закони — даде възможност на фашизма да разреши за кратко време неразрешимия за други управления въпрос за съдебната география — за седалището на съдилищата. Докато по-рано в парламентът въпросът за закриването или откриването на едно съдилище беше исторически въпрос, отнемаше по няколко заседания на камарата и обикновено не се решаваше окончателно, сега фашисткото управление само с един декрет закри касационни съдилища и остави само един за цялата страна от съществуващите по-рано пет — една вредна аномалия, която много управления преди това са искали да премахнат“ (112–95).

Рудолф Хес в една своя реч, произнесена на 16 януари 1937 г., също възхвалява конституционната реформа, „коригираща“ принципа за разделението на властите: „Националсоциализмът се погрижи за това, щото жизнените нужди на нашия народ занаяпред повече да не се разпиляват в Райхстага и да не бъдат предмет на търговия между партиите. Вие сте разбрали, че в новото правителство решения от исторически мащаб се изнасят от фюрера и неговия кабинет — такива решения, които в други страни се предшествуват от много седмици парламентарни дебати“ (84–706).

Следствие на това фашистката държава не само поставя изпълнителната власт над законодателната и съдебната, но прави невъзможни и правителствените кризи. В Германия, Италия и Испания не е имало нито една правителствена криза по време на фашизма. В 1965 Франко създава дванадесетия си правителствен кабинет. Той грижливо подбира и сменя министрите си, когато се износват. Хитлер и Мусолини, макар да нямаха време за формиране на толкова много правителствени кабинети, общо взето, процедираха по същия начин. Фашизмът установи тъй нареченото въртящо се правителство, където отделните министри се сменят, но кабинетът си остава същия начело с фашисткия водач. В това фашизмът вижда едно от големите си предимства пред либералната демокрация, която често страда от продължителни правителствени кризи. Всъщност това мнимо „предимство“ се дължи на факта, че правителственият кабинет е само един инструмент в ръцете на фашистката партия, чрез който тя превръща своята партийна политика в държавна. Именно затова постоянната фигура в кабинета — правителствения шеф — е идентична с шефа на партията.

В) ПРОКУРАТУРАТА — ПОДЧИНЕНА НА ПОЛИЦИЯТА

Това положение е по-частен случай за погазване принципа за разделянето на властите. Но и той произтича закономерно от структурата на фашистката държава — или по точно, от реалното движение на властта при нея. Партийните и държавни водачи на фашизма управляват страната, като се опират главно на органите на терора: гестапо, СС, СА в Германия; фашистката милиция, въоръжената организация „Млади фашисти“ и др. в Италия. Това е

най-надеждната им политическа опора както в държавата, така и в самата фашистка партия.

Самият Хитлер неведнъж е подчертавал ролята на терора в неговата система на управление. В неговите разговори с гаулайтерите във вилата му в Брехтесгаден той заявява: „... аз ще засея терор с внезапна употреба на всички мои средства за разрушение. Терорът е най-мощното политическо оръжие и аз няма да се лиша от него под предлог, че той дразни някои глупави еснафи. Успехът зависи от грубия удар, който ужасява и деморализира... И ако има между вас страхливци, които се дразнят от това, нека да отидат да живеят в манастирите при калугерите. За тях няма място в моята партия“ (52–43).

Схемата „национален водач — фашистката партия — държава — гражданско общество“ не е истинският път на движението на властта. Илюзията, че фашистките водачи управляват страната, като се опират директно на фашистката партия, идва от пропагандата, която в стремежа си да представи една широка социална база на режима прекалено много изтъква ролята на фашистката партия в управлението на страната. Всъщност фашистките водачи управляват, като се опират главно на системата на терора, т.е. на онази богато платена и въоръжена част от фашистката партия, която е материално заинтересована от укрепването на властта. Фашистката върхушка не може да се опира главно на фашистката партия, защото по своя социален състав тя е твърде разнообразна, с грамадни различия в материалното положение на нейните членове, от което неизбежно се поражда различия в настроенията, чувствата, мислите. Не може един работник, членуващ във фашистката партия, да мисли еднакво с хората от върхушката, които получават стократно по-големи заплати и са отрупани с привилегии; не може интелектуалецът и офицерът, произлизащи от стар аристократичен род, да имат еднаква психология с тази на партийния функционер парвеню. Най-после между отделните представители на върхушката също има съперничество (например Хитлер — Грегор Щрасер или Хитлер — Рьом), което при определени условия може да доведе до заговор и смяна на ръководството.

Ето защо върхушката не може да се опира непосредствено върху фашистката партия при нейната многочисленост и социална пьстрота. Да не забравяме, че т.нар. „фашистко общество“ е все пак едно

дълбоко разслоено класово общество. Тези особености крият опасни изненади — заговор, вътрешнопартийна опозиция и пр.

За да ги избегне, върхушката се опира непосредствено на политическата (тайната) полиция и едва посредством нея върху партията и държавата. Защото, ако например в партията възникне опозиция, ръководството няма да спори с нея, няма да я убеждава в своята правота чрез политическа дискусия, а ще я смаже незабавно посредством апарата за насилие.

По такъв начин полицейският апарат става най-довереният орган на фашистката върхушка, най-здравата и политическа опора. За изпълнението на тази си роля терористическият апарат получава съответно най-голяма власт, широки пълномощия да действва от името на върхушката.

При този механизъм на действие — а той не може да бъде друг, съдът и прокуратурата, естествено, остават малко встрани. Съдът е свързан с известна публичност и бавност на действията, които понякога са фатални, а за фашистката диктатура са нужни преди всичко бързина и незамисляща се над нищо решителност.

По тази причина във фашистката държава правосъдието обикновено действва след полицията. Със задна дата то оправдава и облича законообразна правна форма това, което вече е извършено от терористичния апарат. И понеже правосъдието е подчинено на полицията, то оправдава всички нейни действия. Ако то се обяви против едни или други действия на терористичния апарат, то би нарушило реалното съотношение на властите при фашистката държава, което е недопустимо. По същата причина всеки, който е попаднал в ръцете на полицията, е виновен, защото обратното би могло да означава, че полицията върши противозаконни или незаконни действия, което от гледна точка на интересите на фашисткия режим е недопустимо.

Историята на националсоциалистическата държава и партия изобилствуват с такива примери. Достатъчно е да припомним т.нар. „Ръомов пуч“. Само за една нощ на 30 юни 1934 г. бяха изклани няколко хиляди оберфюрери на СА, защото бяха заподозрени в подготовка на заговор против ръководството на нацистката партия, макар за подобно подозрение да са липсвали основания. Операцията е проведена от най-надеждната политическа опора на нацистката

върхушка — отредите на СС. Няколко месеца по-късно съдът въз основа на „доказателствата“, дадени от СС, потвърди, че действително е бил подготвян заговор и неговото ликвидиране е трябвало да стане бързо и енергично. С това беше юридическо оправдано едно от най-отвратителните кланета в историята на Германия.

Достатъчно е да напомним още за терора през първите месеци след завземането на властта от нацистите. Десетки и стотици хиляди политически противници на режима бяха задържани в училищата и концентрационните лагери без съд и без присъда. Това беше прословутият „превантивен арест“, който се извършваше по усмотрение на щурмовашките фюрери, без каквато и да било санкция на съда. Едва след като тези хора бяха натъпкани в затворите, фашистката партия реши да придаде законен вид на масовия терор. Започна се създаването на местните съдилища, които трябваше да предяват обвинения в държавна измяна към онези, които вече много месеци бяха затворени.

Този пример особено нагледно показва взаимоотношенията между съда и терористичния апарат. Макар единият и другият да са органи на фашистката система, последната предпочита да използва терористичния апарат, защото той е по-ефикасен и скъсява пътя към целта, като отстранява всички онези формалности свързани с правораздаването.

Приведените примери свидетелствуват, че фашистката система няма време да се занимава със съдилища, когато трябва да се действа бързо, решително и безпощадно, защото нейната опора е в терора (физически, политически и идеологически). Ако тя допусне само в едно звено на нейната система да се развие процес на „разложение“, това може бързо да се разшири върху други звена и по такъв начин да доведе до нейното разрушение. Щом трябва да се бори, правосъдието за нея става излишен лукс, какъвто изрядко се позволява само с пропагандна цел, за да се представи пред света като правова държава, но само при сигурна гаранция срещу изненади. Тогава именно тя организира „публични“ процеси, на които присъства отбрана публика — членове и функционери на фашистката партия, чиновници от службите за държавна безопасност. Информацията, която прониква в пресата, е по съответен начин обработена, за да може

обществеността да остане с впечатлението, че съдебната процедура протича при най-строго спазване на законността.

Разбира се, не се допускат чуждестранни кореспонденти на процеса, защото могат да дадат нежелателни преценки за режима: партията не може да позволи друг да информира собствената общественост за събитията в собствената и страна. Лайпцигският процес (1933–1934 г.), където чуждестранните кореспонденти имаха свободен достъп, всъщност е едно изключение. Това не беше още типичен фашистки съд, а старият Имперски съд, който нацизмът завари и реши да използва за свои нужди. Съдиите още не бяха членове на фашистката партия, макар че се намираха напълно под нейния контрол. Не случайно веднага след приключването на процеса Имперският съд беше разтурен и на неговото място беше изграден т.нар. „Народен съд“, в състав двама съдии и пет функционери на фашистката партия. Типичният фашистки съд, първо, не допуска да присъствуват на процеса чуждестранни кореспонденти, и второ, благодарение на това никога не издава оправдателни присъди (защото всяка оправдателна присъда в условията на тоталитаризма действа обратно като бумеранг). Всеизвестно е какъв грамаден морален и политически удар беше нанесен на нацисткия режим с издаването на оправдателни присъди за Димитров, Танев и Попов. След като представителите на Коминтерна не бяха подпалвачи, значи техните противници — националсоциалистите — са подпалвачите!

Именно по тази причина нацистите не се решиха да организират втори Лайпцигски процес над Е. Телман, макар многократно да се законваха. Един процес срещу вожда на компартията, за да получи признание на публичен процес в очите на световната общественост, трябваше да бъде най-малко в същата степен публичен като този в Лайпциг. Но кой би могъл да се съмнява, че Телман щеше да се държи също така твърдо и нападателно, както Димитров? Следователно имаше всички основания да се предполага, че процесът ще се обърне срещу неговите организатори. От друга страна, нацистите не виждаха политически смисъл да организират традиционен фашистки съд над Телман, защото световната общественост щеше да гоzakлейми като най-цинична политическа разправа. А самите организатори не можеха повече нищо да спечелят вътре в страната, след като Телман и без това

беше техен пленник. Следователно, щом юридическият път губи значение, трябва да се действа с полицейски средства.

От гледна точка на отделната гражданска личност във фашистката държава подчиненото положение на съда спрямо полицията се представя като един омагьосан кръг, от който не може да се излезе. Полицията е институтът, който в най-голяма степен потъпква личните и политически свободи на гражданите. За да се оплаче от произвола на полицията, например от гестапо, гражданското лице трябва да се обърне към съда, към съдебните органи. Но тъй като съдебните органи са напълно зависими от полицейския апарат, той фактически отново попада под ударите на полицията. Или оплакващият се, търсещият справедливост гражданин отново се оказва изправен пред онази държавна институция, от която се оплаква. *Палачът* става и усъдият. „Разни хора често се оплакват от мнимите ексцесии на щурмоваците... — писа «Фьолкишер Беобахтер» в броя си от 26 август 1933 г. — Във всеки случай първата инстанция, към която следва да се обръщат с такава жалба, е местният отряд на щурмоваците.“ Щурмоваците вършат престъпления, щурмоваците въздават справедливост на своите жертви!

Този омагьосан кръг произтича от обстоятелството, че както полицията, така и съдът са органи на фашистката партия и изпълняват нейната воля. Когато ръководството на фашистката партия дава директива на полицията да упражнява масов терор срещу потенциалните и реалните противници на държавата, не може да се очаква съдът да се обяви против този терор. Като фашистки орган, той трябва да го оправдава и да дава правна санкция на насилията, извършени от полицията.

Г) КУКЛЕНОТО ПОЛОЖЕНИЕ НА ПАРЛАМЕНТА

След като законодателните функции са преминали в ръцете на изпълнителната власт, а правителството получава изключителните пълномощия да издава закони или закони-декрети, ролята на парламента става чисто формална. Той се опразва от съдържание, а доколкото продължава да съществува — нито една от трите фашистки държави не унищожават парламента, — неговото значение е чисто фасадно, да създава илюзията, че в съответната страна нормално функционира правова система. Доколко това е така, проличава от

„Програмната правителствена декларация, направена от райхсканцлера Адолф Хитлер пред Райхстага на 23 март 1933 г.“. В нея е казано: „Германското правителство би действувало противно на духа на народното възраждане, ако допуснеше да преговаря и да иска разрешение от Райхстага за всеки отделен случай и за всяко отделно мероприятие.

Действувайки така, правителството няма никакво намерение да премахне Райхстага и неговите функции, напротив, то си запазва правото да го държи от време на време в течение относно мерките, които мисли да предприеме, и даже по известни мотиви, ако намери за необходимо, да иска одобрението на парламента“ (128–188).

В същата декларация Хитлер обяснява защо националсоциализма не признава парламентарната система. „Ние не признаваме в парламентарната система никаква изява на народната воля, която логически може да бъде само воля за запазване на народа: ние виждаме в парламентарната система едно погрешно представяне на тази воля, ако не дори изопачаване. Волята на един народ за утвърждаване на неговото съществуване се проявява най-ясно и най-полезно в неговите най-добри личности! Те са представителното ръководство на една нация и само те могат да бъдат гордостта на един народ, но никога онази парламентарна група, чието рождено място е изборната урна и чийто баща е анонимната избирателна бюлетина!“ (128–202).

Текстът на програмната декларация на националсоциалистическото правителство кореспондира напълно с онова, което Хитлер бе писал много преди това в „Моята борба“: „Целта на нашия днешен парламентаризъм не е да образува едно събрание от мъдреци, но да скърпи едно мнозинство от духовно зависими нули, чието ръководене в определена посока ще бъде толкова по-лесно, колкото по-голяма е личната ограниченост на отделните депутати. Само така е възможно да се прави партийна политика в днешния лош смисъл на думата“ (128–35).

Формалният характер на парламента във фашистката държава се определя от няколко обстоятелства: а) че той де факто е подчинен на правителството, което вместо него има реална законодателна власт, издава закони, които влизат незабавно в сила, а със задна дата се внасят в парламента за одобрение или за сведение; б) дори ако

законодателната власт беше в ръцете на парламента и той стоеше над правителството като изпълнителна власт (както е при строго спазване на принципа за разделението на властите), и това не би изменило кукленото положение на парламента. Защото над него, както над съда и правителството, стои едно „представително ядро на нацията“, наречено фашистка партия. Всички закони и декрети, преди да бъдат внесени за одобрение в парламента, най-напред получават своето одобрение от представителното ядро на фашистката партия. Без неговото разрешение никакъв закон не може да бъде внесен в парламента.

Достатъчно е да си спомним за правата, които Хес (като заместник на фюрера), а по-късно Мартин Борман (като началник на партийната канцелария) имаха над законодателната дейност на райха или Великият фашистки съвет — над италианския парламент.

По такъв начин благодарение на изградената система се ликвидира всякаква реална политическа дейност в парламента, чието единодушие по всички въпроси е ехо от партийните конгреси, където всичко се приема с „Хайл Хитлер“ или „Франко — Фаланга“!

През цялата история на фашизма не е познат случай, когато парламентът не е одобрил внесен за обсъждане закон от правителството, нито да е направено възражение или бламиране на правителството. Тези факти разкриват най-убедително напълно формалния характер на парламента като държавен орган и същевременно показват действителната му роля на трибуна, от която водачът на фашистката партия оповестява своите решения на гражданите и на външния свят.

Начинът на избиране на депутатите в парламента е също много показателен. Кандидатите се посочват направо от фашистката партия или от казионните масови организации, които са под нейния контрол. В Италия например кандидатите се представят от корпорациите и съставните им организации, като листата се допълва от Великия фашистки съвет, т.е. от висшия държавен и партиен орган на италианския фашизъм. „Вместо от партиите кандидатите се посочват от организирани производствени, стопански и интелектуални групи — организациите и органите на корпоративната държава. Към тях Великият фашистки съвет прибавя най-ценните хора от всички

области на обществения живот, които нацията (разбирай: партията — Ж.Ж.) сама е издигнала като нейни водачи“ (112–205).

Джоакино Волпе, говорейки за задачите на Върховния фашистки съвет, представя по следния начин неговия висш контрол над бъдещите „законодатели“; „Но другото право и дълг беше да се подберат предложените от синдикалните организации кандидати, за да се образува листата, която ще трябва да се представи на избирателите. Това ще рече, че бъдещите, излъчени от корпорациите законодатели трябва първо да минат през филтъра на едно съвършено политическо и фашистко тяло — Великия съвет“ (17–139).

В Германия и Испания се процедира по същия начин. Масовите организации издигат своите кандидати, но понеже начело на масовите организации стоят членове на фашистката партия, работещи по нейните директиви, фактически кандидатите са издигнати от фашистката партия.

Във Франковите Кортеси, където съгласно закона биват избирани 438 депутати (прокурадори), влизат членовете на правителствения кабинет, членовете на Националния съвет на Фалангата (100 души), председателите на различните държавни съвети и „вертикални профсъюзи“ (не по-малко от 100 души), кметовете на столиците на провинциите на Испания, ректорите на университетите, плюс лицата, които „за забележителни услуги пред родината“ се назначават от държавния глава. Към тези прокурадори се прибавят онези депутати, които ще бъдат избрани от казионните профсъюзи („вертикалните синдикати“) чрез всеобщо и равно гласоподаване. По този начин е изключена възможността в Кортесите да попаднат хора, които от гледна точка на Фалангата са нежелателни. Даже ако това стане по някаква случайност, винаги могат да ги отзоват чрез съответната организация, която ги е избрала, понеже и тя е под контрола на Фалангата.

При този механизъм на избиране на депутатите във фашисткия парламент в неговия състав се оказват, фактически, ръководните функционери на фашистката партия и представителите на изпълнителната власт. В Райхстага целият състав на депутатите носи партийната униформа на националсоциализма и в този смисъл външно той с нищо не се отличава от състава на партийните конгреси в Нюрнберг, където се наблюдава същата гледка. Работата обаче не се

изчерпва само с външното сходство. Понеже Райхстагът има същия или почти същия състав като партийните конгреси, защото и в двата случая присъствуват: фюрерът, райхслайтерите на партията, гаулайтерите, част от крайслайтерите, ортсгрупенлайтерите и пр.; ръководителите на масовите организации (Германския трудов фронт, Женския националсоциалистически съюз, „Хитлерюгенд“ и т.н.); редови националсоциалисти, които нищо не разбират от политика, но трябва да покажат „демократичното“ начало на фашизма, или както италианските фашисти се изразяват, „интегралното представяне на народа“.

Ликвидацията на парламента като представител на законодателната власт на държавата и като върховен държавен орган обикновено се представя от теоретиците на фашизма като голямо реформаторство: освобождаване на парламента от недъзите му при традиционната буржоазна демокрация: „Фашисткото учение — обяснява един от тези теоретици — не само не е против парламента, но създава на мястото на сегашния парламентаризъм нов такъв, като прокламира нови принципи, които да легнат в основата му.“

... „В съгласие със своята теория за начина на формиране на националната воля фашизмът отрече по начало правото на политическите партии да посочват и избират членовете на парламента. Според него непоправимата котерийност на политическите партии им пречи да изберат за депутати най-добрите и най-дейните от гледището на интересите на държавата. Слабите и малки партии или нямат хора, или пък влизат в комбинации, които пращат в парламента случайни и нежелани за цялата нация хора. В силните партии, ако не са начело с корумпирани партизани, съществува едно тираническо вътрешно управление, което раздава или продава депутатските места. Винаги в големите партийни управителни тела има отделни, командувачи партията единици, които най-често не са заели първенството си по доказана дейност в полза на държавата“ (112–203).

„Масата сама, без ръководството на държавата, не може да се произнася по въпросите на управлението, но и много пъти не желае да прави това. А и когато го прави, то е свързано с толкова различни причини и подбуждения, че е невъзможно да се помисли даже какво число на гласовете може да формира някаква национална воля“ (112–204).

Резюмирайки своята критика на многопартийния парламент, същият автор посочва два главни недостатъка:

„1. В него «народът участва не сам, а чрез професионални политици». Сегашният парламент е съставен от професионални политици, половината от които са там, за да получават прехраната си, обезщетението си за оказани на партията услуги. Болшинството пък от останалата половина е вече преуморено от партийни борби, мисли само за тях и има много малко енергия за ползотворна работа в парламента“ (71–205).

2. „Словоборството, партийни борби с почти изключително партизански характер. Ако се отмахне всичко казано в парламентите не по предмета, поставен на обсъждане, всеки парламент би свършил работата си за 3 и по-малко месеца в годината, за която сега и цяла година не му стига“ (112–205).

В замяна на това ето „новото“, което фашизмът предлага:

„С тази критика фашисткото учение за държавата поставя основите на своя парламентаризъм. Външната форма на парламента се запазва: той и занапред ще бъде носител на законодателната власт (!!!) и неговите членове ще се избират чрез общо гласоподаване.

Премахва се обаче партийността при избирането. Последното се състои от три момента: предлагане на кандидатите за депутати, утвърждаване и попълване на листите за гласуване. Първите два момента са от по-голяма важност от самото гласуване. Затова и държавата трябва да се намеси и да има последната дума по състава на листите. Тя не може да не се интересува кой ще защитава интересите и“ (112–205).

Д) ФАРСОВИЯТ ХАРАКТЕР НА ИЗБОРИТЕ

Изборите във фашистката държава са само една от многото политически комедии. Логично би било в такъв тип държава изобщо да няма избори, защото успехът на победата е абсолютно гарантиран. Тя никога не може да загуби изборите След като е изградила структурата на тоталитарния режим, тя може винаги да спечели изборите, ако не с пълни 100 процента, то с едно голямо приближение към тях. Например при плебесцит за Саарската област през 1935 г. 90 процента от населението гласува за присъединяването към Германия. (71–194); резултатите от плебисцита върху аншлуса на Австрия по

официални данни са следните: 99,75 процента с „да“ в Австрия и с 99,08 процента с „да“ в останалата част на Германия (148–176). Едно сравнение обаче с изборните успехи на нацистката партия при демократичната система на Ваймарската република показва колко подозрителни са тези 99 процента. Всеизвестен факт е, че до идването си на власт нацистите никога не можаха да съберат повече от 37,3 процента от гласовете.

При референдума от 19 август 1934 г., когато нацистите поставиха на „народно гласуване“ въпроса за обединяването длъжностите на президента и канцлера, немският народ също „единодушно“ и „с голямо въодушевление“ предостави двете власти в ръцете на Хитлер. За тези 99-процентови гласувания съществуват изказвания, които ни помагат да разберем по-добре характера на изборните победи във фашистката държава (например на районния партиен ръководител на нацистката партия в участъка Берлин — Бранденбург; „Който на 19 август не вземе участие в гласуването, е дезертър и не може да бъде поданик на Германската империя“ (103–109).

Референдумът през март 1949 г. в Испания по въпроса, дали след смъртта на Франко трябва да се запази монархията, или не, представя същия спектакъл. Правителството получава над 80 процента от гласовете в полза на монархията, т.е. отговора, който то желае да получи.

Политическите избори в тоталитарната държава са формални, защото са нагласени така, че чрез тях управляващата фашистка върхушка просто се самоизбира.

„По-нататъшна стъпка — четем в материалите на Нюрнбергския процес — в укрепването на полицейския контрол на нацистките заговорници е било свеждането на изборите до чиста формалност, лишена от какъвто и да било елемент на свобода на изборите. Избори в истинския смисъл на тази дума не са могли да се провеждат при нацистката система“ (84–580).

Документите, оцелели след капитулацията на фашистка Германия, показват как са минавали изборите, каква е била реалната действителност зад пълното единодушие на избирателите, как са действували онези скрити сили на терора, които нормално излизат като пазители на реда и спокойствието, как казионните организации се

превръщат в оръдие на държавната власт, принуждаващо своите членове да гласуват. „Ние разполагаме с пълно досие от крайса Ерфурт (Тюрингия), съдържащо материали във връзка с плебисцита от 1937 г. — заяви английският обвинител Максвел Файф на процеса в Нюрнберг. — Щутцпунктлайтерите са били длъжни предварително да съобщят за всички онези лица в техния район, по повод на които те с увереност могат да предположат, че ще гласуват против. СД издава заповеди, адресирани да щутцпунктлайтерите и всички ръководители на отделенията от службата за безопасност. Ръководителите по места са задължени в най-голяма степен да съдействуват на щутцпунктлайтерите“ (89–563).

А ето как практически СД изпълнява тази директива за проследяване на гражданите — дали гласуват с „да“ или „не“, което беше лесно да се установи (89–563). От този документ на СД се вижда, че жената на Билшовски била доведена да гласува, за да гласуват всички избиратели, та по такъв начин режимът да получи пълната подкрепа на германския народ. Друг документ ни съобщава, че „на работника Ото Виганд се наложило четири пъти да напомнят, че той трябва да гласува в деня на изборите, и в края на краищата той гласува само в резултат на натиска“ (89–563). Този работник е знаел; че зад полицейският натиск на местните партийни отговорници се крие реалната възможност да отиде в концентрационен лагер или най-малкото — арест.

Впрочем друг документ разкрива по-добре мотивите на онези, които се подчиняват на натиска, за да гласуват: „Мъжът... гласува. Несъмнено той направи това поради страх от нов арест“ (89–563).

В гау Кобленц — същата история: „Там, където е било дадено указание за специално наблюдение и контрол — докладва крайстгешефтсфюрерът на СД, — в някои ортсгрупи са гласували «против» и подали недействителни бюлетини главно жени“ (89–564).

А „... в Бремен крайслайтерите, ортсгрупенлайтерите и щутцпунктлайтерите са били длъжни да съобщят писмено за чиновниците от гражданските служби, които не са взели участие в гласуването през време на изборите от 26 март 1936 г.“ (89–564).

Интересно е и това, че „в Тюрингия именно блоклайтерите и целенлайтерите (т.е. партийните ръководители — Ж.Ж.) трябвало да представят исканите доклади за това, как населението е реагирало на

результатите от плебисцита в 1938 г. особено в малките градове и села“ (89–565).

„В Ротенбург партията организира демонстрация против епископа, който отказва да гласува...“ (89–564). Това е характерен прием на фашистката държава, когато трябва да окаже натиск върху гражданското общество: тя не действа директно и брутално с полицейския си апарат, а използва масовите организации като уж недържавни, но реагиращи „спонтанно“ в защитата на държавата граждански организации. По такъв начин фашистката власт постига две неща: тя използва полицейските санкции, а същевременно ги съчетава със „спонтанна“ подкрепа от страна на народа. В този стил тя извършва и цялата подготовка за изборите: за докарването на всеки избирател до избирателната урна отговарят по няколко отговорници от различните масови организации на територията на даден участък. Целта е всички избиратели, вписани в избирателните списъци, да гласуват. Хосе Гарсия описвайки подготовката на референдума през март 1947 г., отбелязва: „Толкова широко участие на масите в референдума беше обусловено от неговата щателна подготовка. Всеки избирател се внасяше в предварително изготвен списък. За всеки глас в избирателния списък отговаряха десетки и даже стотици отговорници по референдума. Неучастието в гласуването се третираше от властите като бойкот или враждебно отношение към режима. Страхът от репресии караше мнозина да участвуват в нелепата «консултация с народа»“ (20–324).

Е) УНИЩОЖАВАНЕ НА ГРАЖДАНСКИТЕ И ПОЛИТИЧЕСКИ СВОБОДИ

С установяване на фашистката система най-напред се унищожават гражданските и политически свободи на личността. След като цялата власт и всички права преминават в ръцете на държавата, отделната личност става абсолютно безправна. Тя получава само онзи минимум права и свободи от държавата, който е необходим за още по-предана служба на режима.

Фашистката държава излиза от своята основна концепция, съгласно която тя е висшата политическа реалност и всичко, което претендира за реалност, може да почерпи своята реалност от нея. Италианските фашисти изразяваха този принцип с думите: „Всичко за държавата, нищо извън и против държавата“.

Прилагайки на практика към тогавашната италианска действителност, той даде корпоративната система, която обхваща всички и всякакви организации, всички и всякакви дейности, с една дума — цялото гражданско общество във всичките му проявления. Отделната човешка личност може да се проявява само в държавата и чрез държавата. „Фашистката държава — пише Мусолини в «Учението на фашизма» — е най-висока и мощна проява на личността... Тя представя всички форми на нравствения и интелектуален живот на човека“ (80–8).

„За фашизма държавата е абсолютен, пред който индивидът и групите са относителни. Индивидите и групите са «мислими», доколкото са в държавата... Държавата не е само настояща, но е също минало и преди всичко бъдеще. Като надминава краткостта на живота на индивидите, държавата представя присъщото на нацията съзнание. Формите, в които държавите се изразяват, се менят, но необходимостта остава.

... За фашизма държавата не е нощен пазач — продължава Мусолини, — който се грижи само за личната безопасност на гражданите, не е и организация с чисто материални цели, като например мирно съжителство, за чието осъществяване би бил достатъчен един управителен съвет; не е и създаване на чистата политика без връзка с материалната и сложната действителност на живота на отделните люде и на народите. Държавата, така както фашизмът я схваща и осъществява, е духовен и нравствен факт, защото конкретизира политическата, правната, икономическата организация на нацията...

Държавата възпитава гражданите на гражданска добродетел, дава им съзнание за тяхното предназначение, води ги към единство; съгласува интересите им в справедливостта; предава завоеванията на мисълта в науката, изкуството, правото, човешката общност...“ (80–21).

С една дума, фашистката държава е такава всеобхватна, че поглъща цялата дейност и всичките прояви на индивида, включително и самия индивид. Затова той и принадлежи и следователно няма право да иска да бъде свободен от държавата. Държавата, която в представите на фашизма съвпада с народа, нацията, родината и т.н., се

грижи за него като рождена майка. И той няма право да иска от нея свобода, както синът не може да бъде свободен от своята майка.

„Държавата, опряна върху милиони индивиди — продължава Мусолини, — както я признават, готови са да и служат, не е тираничната държава на средновековния господар.

... Индивидът във фашистката държава не е унищожен, а е по-скоро умножен, така както в един полк войникът не е намален, но е умножен от броя на своите другари. Фашистката държава организира нацията, но след това оставя на индивидите достатъчно простори: тя е ограничила безползните и вредни свободи (!!!), а е запазила съществените. Не индивидът, а само държавата може да бъде той, който съди в тази област“ (80–23).

„В нашата държава на индивида не липсва свободата. Той я притежава повече от усамотения човек: защото държавата го закриля, той е част от държавата. А пък усамотеният човек остава незащитен“ (80–35). По тази причина фашисткото правителство не се колебае да съди отделни автори по идеологически съображения. Оттук и омразата към либералната демокрация, която поставя индивида по-високо от държавата. „Либерализмът ограбваше държавата в интереса на отделната личност; фашизмът отново затвърдява държавата като истинска действителност на индивида. И ако свободата трябва да бъде принадлежност на човека, а не на оная абстрактна кукла, за която мислеше индивидуалистичният либерализъм, фашизмът е за свободата. За единствената свобода, която може да бъде нещо сериозно, свободата на държавата и на личността в държавата (13). Щом за фашиста всичко е в държавата, нищо човешко или духовно не съществува; и толкова по-малко има стойност извън държавата. В този смисъл фашизмът е обобщаващ и фашистката държава — синтез и единство на всички ценности — тълкува, развива и дава сила на целия живот на народа (14)“ (80–20).

Ако индивидът обаче не е съгласен с политиката на държавата, с нейната идеология и морал, ако той отхвърля нейните грижи и защита и желае да я критикува, да се бори срещу нея, тогава фашистката държава наистина показва „демократичната“ си физеомия. Тя пуска в действие всички средства за принуждение — от натиска на масовите организации до концетрационния лагер, — за да го пречупи и вкара в „правилния“ път.

Сравнението, което Мусолини прави между индивидите в държавата и войниците в един полк, има по-дълбок смисъл. То не само показва пълното сходство между фашистката държава и казармата, но разкрива и „свободата“ на индивидите в нея. Както в казармата съгласно военните устави войникът има свободата само да мисли как по-добре да изпълни заповедта на началника (но без колебание да я изпълни или не), така и индивидът в тоталитарната държава има свободата да мисли как по-добре да служи на държавата, да „твори“ за държавата.

„В служенето — гласи една от десетте заповеди на германските студенти-националсоциалисти — има повече свобода, отколкото в собствената заповед“ (36–68).

Накратко: всичко, което допринася полза за фашистката партия и държава, утвърждава тяхната кауза, е творческа свобода, и, обратно, всичко, което е критически насочено срещу тях, е разрушителна, анархистична свобода или произвол, който не може да бъде търпян от държавата.

ТРЕТА ГЛАВА
ИНТЕГРАЛНА ХАРАКТЕРИСТИКА НА
ТОТАЛИТАРНАТА ДЪРЖАВА

1. ВЪЗМОЖНО ЛИ Е ТОТАЛИТАРНАТА ДЪРЖАВА ДА БЪДЕ СЪБОРЕНА „ОТДОЛУ“

По своята структура тоталитарната държава е най-пълната и завършена система за потискане на отделната човешка личност и народа. Тя не само потиска, тероризира, но и привлича на своя страна преобладаващата маса на народа или — по-точно — *въвлеча* народа в своите престъпления, извършени против същия този народ. Тя не само действа от името на народа — това прави всяка държава, — а действа чрез самия народ. Той става оръдие на нейната борба против народа и неговите най-добри представители — защитниците на демокрацията, на гражданските и политическите свободи.

Обхванали тотално народа в масови казионни организации, тя лесно го насочва към това, сам, със собствените си ръце, да унищожава онези гласове, в своята среда, които се обявяват срещу диктатурата. Какво по-„дълбоко“ единство между народа и държавата може да съществува, ако народът сам защитава държавата, сам унищожава нейните врагове!

Дори ако вземем само терора, той не се ограничава във физическата му форма (изтезания в подземията на гестапо и принудителен труд в концентрационните лагери), но и в допълнителния и системен идеологически терор, упражняван посредством радиото, пресата, киното, масовите организации и събрания.

Ако СС и гестапо унищожават носителите на демократичната политическа мисъл, наследена от времето на Ваймарската република, пропагандата и масовите организации изкореняват дори зародишите на каквото и да е свободомислие, насаждайки догмите на официалната държавна идеология. Така терористичният апарат на тоталитарната държава чрез натиск, шпионаж, шантаж, концентрационни лагери и затвори ликвидира останките от самостоятелното политическо мислене, изстребва политическите си противници, а чрез пропагандата осуетява появата на идеи или политически манталитет, противоречащи или несъгласувани с казионните норми.

При това положение липсват условия и хора за една масова борба против фашистката диктатура. Създаването на масова организация, способна чрез въоръжено въстание да събори фашистката държава е невъзможно поради тоталния шпионаж, който бързо разкрива конспиративната мрежа, а терористичния апарат я унищожава. Затова в хитлеристка Германия до последния момент не беше изградена цялостна, масова нелегална организация, способна да вдигне въстание.

Максималното, което постигнаха при тази обстановка немските антифашисти (комунисти и социалдемократи), беше създаването на отделни, като правило изолирани една от друга, конспиративни групи в предприятията, работещи в дълбока нелегалност. Само по изключение някои от тях успяват да се свържат с една или няколко такива конспиративни групи в страната. При това те възникват в кризисния период на германския фашизъм, когато войната беше повлякла Германия неудължимо към пропастта.

Групата на Сефков — Якоб — Бестлайн е създадена през 1942–1943 г., когато положението на Германия във войната става очевидно. Разкрита е на 4 юли 1944 г., а на 18 септември 1944 г. смъртната присъда над нейните 400 членове е приведена в изпълнение.

В обвинителното заключение на гестапо за нея е казано следното: „През 1943 г. Сефков и Якоб се срещнали и двамата стигнали до единно гледище, че Германия след сталинградския провал не може да спечели войната...“

За да спомогнат за провалянето на Третия райх и за сключването на мир, те разработили следните мероприятия: създаване на ядки в берлинските предприятия, главно във военните предприятия; вербуване на подходящи партийни работници, които можели да ръководят групи в предприятията; обединяване на войниците в родината и на фронта в съпротивителните групи, препращане на пропагандни материали...“ (75–52).

По същото време възникват и другите две големи антифашистки групи (ръководени от комунистите) в Тюрингия и Саксония, тези на Тео Нойбауер и Георг Шуман. Те също са разкрити и унищожени от гестапо да края на 1944 г.

До 1939 г. режимът на Хитлер е още стабилен, че много комунисти и социалдемократи, оцелели след първите вълни на терора (1933–1934), са освободени от концентрационните лагери. Фашисткото

правителство смята, че те са напълно безвредни, тъй като не могат да срещнат подкрепа и съчувствие у германския народ. Комунистите, организатори на конспиративни групи, са всъщност бивши партийни функционери, освободени от концентрационните лагери. Например организаторите на берлинската група Сефков, Якоб и Бестлайн са освободени от затвора през 1939 г. (75–46). Магнус Позер, ръководителят на организацията в Йена, е пуснат от концлагер през 1936 г., Тео Нойбауер, ръководител на ядката в Гота — пуснат от концлагер в 1939 г. (75–53). Роберт Уриг — създател на група в някои берлински предприятия, също е пуснат от концентрационен лагер през 1936 г.

По всичко изглежда, че числото на участниците в съпротивителните групи не надхвърля цифрата „няколко хиляди“ души, което за мащабите на една страна като Германия е повече от скромно. Разбира се, това съвсем не накърнява престижа на ГКП, нито героизма на тези фантастично смели хора, водили борба в деветия кръг на ада. Но то показва, че организирането на масова въоръжена борба против тоталитарния режим, която би могла да постави под въпрос неговото съществуване, е невъзможно. Достатъчно е да споменем, че ГКП — тази без всякакво съмнение най-революционна партия, която до 1933 г. водеше след себе си внушителна маса работници (ако се съди от изборите във времената на Ваймарската република), също не можа да възстанови своята организационна мрежа в национални рамки, а трябваше да се ограничи с отделни конспиративни групички.

Да се мисли, че в Хитлерова Германия не е съществувало значително число хора, враждебно настроени спрямо режима и готови да се борят за неговото събаряне, е повече от наивно. Но те не са пристъпвали към действие, защото са съзнавали обречеността на тяхната борба срещу нацизма. В условията на пълна липса на публичност дори героизмът губи смисъла си, тъй като не може да стане достойние на обществеността, за да послужи като пример за подражание или пропаганда на определени противодържавни идеи.

Попадналите в лапите на гестапо завинаги остават негови пленници. За тях нищо не се съобщава и никой нищо не знае. Те бавно, но сигурно угасват зад дебелите стени на подземията. Ялмар Шахт, един от създателите на фашистка Германия, който през последните години от нейното съществуване сам попадна в концлагер, в

показанията си на Нюрнбергския процес изказа интересно съображение по този въпрос: „Каква полза от мъките, принесени в борбата против терора, ако нямаше възможност да бъдат обнародвани и по такъв начин да служат за пример на другите“ (84–590).

Това е вероятно главната психологическа причина за отсъствието на масова борба против нацистката държава. С нея се обяснява и странното на пръв поглед положение: от една страна — маса недоволни, опозиционно настроени спрямо държавата хора, недоволстващи и критикуващи в интимна среда режима при неговото разложение, а, от друга страна — отсъствие на реална съпротива, на действителна борба.

И така, фашистката държава трудно може да бъде съборена отдолу, по пътя на въоръжено антифашистко въстание, организирано и ръководено от леви сили. Преди всичко такава сила едва ли може да бъде добре организирана и въоръжена. Със своя гигантски терористичен апарат, с тоталния шпионож, тоталната идеологическа пропаганда и тотално обхващане на населението в казионни масови организации държавата унищожава всякакви форми на съпротива още в зародиш, преди да са успели да придобият масов характер и да станат реална заплаха за нея. Ако в една фашистка държава стане възможно организирането на масова въоръжена съпротива, нещо като партизанско движение, този факт може да означава само едно: че тя е престанала да бъде тоталитарна и е деградирала до нивото на обикновена военна диктатура или че никога не е била такава и само в някои елементи е заимствувала от арсенала на фашистката система.

При фашистката диктатура конспирацията изразява едно непреодолимо противоречие: колкото по-дълбоко е замаскирана, толкова по-малко са шансовете и да бъде разкрита. Но така тя се отдалечава от реалната си цел — завоюването на масите, чрез които трябва да бъде съборен режимът. От друга страна, колкото по-широка е масовата работа, чрез която се приближава до целта си, толкова по-големи стават шансовете конспирацията да бъде разкрита и ликвидирана от терористичния апарат на фашистката държава.

2. ТРИТЕ ВЪОРЪЖЕНИ СИЛИ НА ФАШИСТКАТА ДЪРЖАВА

Фактически във фашистката държава има три въоръжени и организирани сили, които при определени условия биха могли да се сблъскат или да действуват самостоятелно: фашистката партия, полицията и армията. При нормални условия те се намират в отношение на съподчинение: полицията (формена и тайна) и армията са подчинени на фашистката партия. От друга страна, полицията и армията са двете главни опори, на които се крепи партията във фашистката държава. Полицията се рекрутира от политически предани и обвързани с режима хора. В известен смисъл тя представлява въоръжената част на фашистката партия. Затова тя е нейната най-здрава политическа опора.

Армията обаче не е толкова надеждна, тъй като по силата на общата военна повинност в нея постъпват всички, които са достигнали определена възраст, без оглед на политическата им активност. Нещо повече — тя става опасна като потенциална опозиция при тежки за държавата условия (война, вътрешна криза и пр). Заплахата произтича от това, че тя е по многочислена от полицията, а като ударна сила стои несравнимо по-високо нея (от полицията). Армията разполага с модерно и тежко въоръжение — танкове, бронирани коли, самолети. При опит за преврат полицията никога не може да устои на нейната ударна сила.

Точно това кара фашистката партия да държи армията под най-строг контрол. Той се осъществява посредством редица мерки: систематична обработка на редовия състав в духа на партийната идеология на фашизма, създаване на офицерски кадър, предан на фашистката партия, назначаване на военен министър — безличен и безусловно покорен на партийното ръководство. Добре организираната шпионска мрежа за следене настроенията сред офицерския състав завършва системата за тотален контрол над армията.

Епизодът с „Ръомовия пуч“ е подходяща илюстрация на този принцип. Политическите ръководители на нацистката партия —

Хитлер, Гьоринг, Гьобелс, Химлер, Хес и пр. се изплашиха от мощта на военните ръководители (Рьом, Хайнес, Карл Ернст, Хайзе, Ширети, Хайдебрюк), които пред 1934 г. разполагаха с 4–5 милиона щурмоваци. Затова те не се съгласиха СА да бъде превърната в редовна армия, а нейният команден състав — в генералитет. Защото ръководителите и редниците на СА бяха предани повече на Рьом, техния организатор, отколкото на Хитлер. При това положение, ако СА беше превърната в редовна армия, а Рьом — в неин главнокомандуващ, нацистката партия щеше да има в лицето на СА една сила, която постоянно ще я държи в шах, а в критични моменти може и да я свали. Това обстоятелство предреши събитията от 30 юни 1934 г. (т.нар. „нощ на дългите мечове“). Трябваше СА да бъде унищожена като организирана сила, способна да действа независимо от партията. А това можеше да стане, като се изстреби физически командният състав и се разформироваха онези съединения на СА, които са показали в някаква степен опозиционно настроение спрямо политическите ръководители на НСДАП. Всъщност политическото ръководство се изплаши най-много от искането на щурмовашката маса да се проведе вторият етап на „националсоциалистическата революция“, като се национализира едрата капиталистическа промишленост, както беше предвидено в точка 13 от програмата на НСДАП.

След тези събития СА беше поставена под постоянния и всеобхватен контрол на нацистката партия, а на щурмовациите беше „разяснено“, че втори етап на „революцията“ няма да се провежда. В това отношение е много характерно изявлението на началник-щаб на СА Лютце, направено през 1936 г. пред дипломатическия корпус в чуждестранната преса: „Когато аз заявявам от самото начало, че задълженията, поети от СА, са същите, каквито са и задълженията на партията, и обратно, аз имам предвид само това, че СА счита програмата на партията своя собствена програма. СА не може да бъде независима от националсоциалистическото движение и може да съществува само като негова съставна част. В структурата на партията СА представлява от само себе си отред нейни защитници, нейна боева ударна група, към която, изразявайки се с езика на политиката, принадлежат най-активните членове на движението. Задачите на СА са задачи на партията и обратно“ (89–591).

Че при фашистката система армията действително е най-опасната за партията организирана и въоръжена сила, която в определен момент може да я събори от власт, се потвърди в опита за преврат на 20 юли 1944 г. Този преврат не успя само поради изключително ограниченото политическо мислене на немските генерали, част от които не се реши да престъпи клетвата си пред фюрера или пък сама не беше свободна от онези идеологически принципи, които нацизмът беше успял да втълпи на народа до степен на предрасъдъци.

Но така или иначе, исторически факт е, че само армията може да се регистрира като сила, способна да се противопостави на нацистката партия и да я събори от власт. В този смисъл показателен е самият план за преврата, предвиждащ арестуването а) на партийния апарат, и б) на онази част от политическата полиция, на която непосредствено се опира партията — гестапо и СС.

Падането на Мусолини през юли 1943 г. илюстрира още по-убедително същата закономерност. Дучето фактически бе съборен от неговите генерали, които представляват най-могъщата въоръжена сила — армията. „Големият фашистки съвет, който не бе свикван от 7 декември 1939 г., се събра на 24 юли 1943 г. и след 10-часово непрекъснато разискване, с 19 гласа, срещу 7, бе решил да покани Мусолини да поиска от краля да поеме заедно с действителното (не Мусолиновото) военно командване върховния почин на решения, които му дават нашите институции“ (45–736).

Два дни по-късно, на 26 юли, изоставен от най-близките му сподвижници, включително и от неговия зет граф Чано, Мусолини подава оставка. Впрочем още на 25 юли той е арестуван. Това означава, че е извършен преврат. Новото военно правителство начело с маршал Бадوليو, пазейки в най-строга тайна арестуването на Дуче, го отправя на остров Понца. То не разпуска фашистката партия и милиция, както би следвало да се очаква, поради особеното положение в страната. В Италия пребивават значително количество немски дивизии (от лятото на 1943 г. в Италия са настанени седем немски дивизии (113–195), които лесно биха могли да съборят новото правителство и да върнат Мусолини на власт, за да запазят Италия като свой съюзник. От друга страна, при наличието на немски войски такъв

акт би могъл да предизвика фашистко въстание, тъй като държавният и партийният апарат си остават предани на Мусолини.

При това положение правителството на Бадوليو можеше само да излезе с възвание, в което да заяви, че ще продължи войната на страната на Германия, и да крие Мусолини от немското разузнаване, докато настъплението на съюзническите войски не направи възможно откритото скъсване с Германия.

Изобщо характерна особеност при военен преврат в условията на тоталитарната държава е преходът от фашистка диктатура към военна диктатура, която се характеризира с по-малка политическа стабилност и пълнота (но не и острота!) на терора. Един военен преврат никога не може да извърши преход от фашизъм към традиционната либерална демокрация поради чудовищното политическо напрежение, което освобождава. Ако се опитаме да си представим подобен експеримент, той би могъл да завърши в зависимост от съотношението на силите, с фашистко или с антифашистко въстание, с вероятност за гражданска война. При всички случаи обаче военните, които извършват преврата, ще загубят контрола над политическия ход на събитията и сами ще станат жертва на онези сили, които са освободили.

Така че един антифашистки военен преврат по необходимост трябва да прерастне и обикновено прераства във военна диктатура, която трябва да предпази новата власт както отляво, така и отдясно от едно антифашистко въстание на демократичните сили, което би могло да я смете, или от фашистко въстание на привържениците на съборения режим.

Затова маршал Бадوليو веднага след преврата обяви обсадно положение, забрани политическите партии и масовите антифашистки демонстрации, мобилизира железопътните и промишлените работници.

Същевременно неговото правителство не можеше в присъствието на немските дивизии да разпусне фашистката партия и милиция. Затова то се опита да ги постави под свой контрол, като включи фашистката милиция в армията, а ръководните лица на фашистката партия мобилизира на офицерски длъжности.

Във всеки случай през 45-дневното си управление — от 29 юли до 5 август 1943 г. — Бадوليو прие редица мерки за разрушаването на структурата на фашисткия режим: декрети за разпускането на

фашистката партия, на Великия фашистки съвет, за премахването на Особения трибунал. Палатата на фашизма и корпорациите, както и ликвидацията на Института за фашистка култура. Освен това правителството промени названията на министерството на корпорациите, Министерството на народната култура, както и ликторските снопове на военната униформа със звездички, а фашисткия поздрав отпадна и т.н. (118–327).

Да каква степен е реална опасността от фашистко въстание при военен преврат в тоталитарната държава, може да се види от някои документи, останали от 20 юли 1944 г. в Германия. Хората, които готвят този преврат, не смеят да поемат върху себе си отговорността за убийството на Хитлер, за да не насочат омразата на народа срещу себе си. Те възнамеряват да представят убийството на Хитлер като дело на партийната върхушка, като престъпен акт на „една безсъвестна клика от тилови партийни ръководители“. В проекта за заповед на Витцлебен, който след преврата трябваше да поеме поста главнокомандуващ въоръжените сили, се казва: „Фюрерът Адолф Хитлер е мъртъв. Безсъвестната клика от тилови партийни ръководители направи опит, използвайки създалото се положение, да нанесе удар в гърба на тежко борещия се фронт и да узурпира властта за своите политически интереси. В този час на най-голямата опасност имперското правителство обяви извънредно положение в страната, за да се поддържат правото и редът, и ми възложи да поема изпълнителната власт... Представителите на изпълнителната власт отговарят за поддържането на реда и обществената безопасност. Всяка съпротива срещу военната изпълнителна власт трябва да бъде безмилостно смазана. В този час на най-голяма опасност единството на въоръжените сили и поддържането на реда са висш закон“ (76–206).

Триктът, с който заговорниците целят да представят убийството на фюрера като дело на „една безсъвестна клика тилови партийни ръководители“, не противоречи на политическата програма на преврата: а) арестуване на партийния апарат и разпускане на нацистката партия; б) арестуване на отредите СС и гестапо. Целта е още в началото да се внесе деморализация и обърканост във фашистката система, да се насочи омразата на фашизираните маси срещу партийното ръководство, за да могат по такъв начин заговорниците да излязат в позата на спасители на положението.

Стратегическата цел е да се пречупи гръбнакът на тоталитарната система — единството на фашистката партия и държавата, — като чрез последователна редица от мерки партията бъде изолирана от държавата и лишена от средствата за принуждаване — армията, полицията, гестапо и пр. По такъв начин тя става достъпна за пълно ликвидиране.

3. РАЗЛИЧИЯ МЕЖДУ ФАШИСТКАТА ДЪРЖАВА И ВОЕННАТА ДИКТАТУРА

За да се изясни по-цялостно природата на фашизма като тоталитарна система, налага да направим един паралел с военната диктатура.

Пропагандата, ръководена от нейните частни и ограничени политически задачи, често поставя знак на равенство между фашизма и военната диктатура. Станало е традиция военната диктатура да бъде демаскирана като фашистка диктатура и дори фашистка система. Мълчаливо се приема, че основен белег на фашизма са репресиите, откритият политически терор, забраната на митингите и събранията, унищожението на гражданските свободи на отделната личност.

Понякога извеждат фашисткия характер на една държава само от нейния антикомунистически курс.

В името на строгата научна истина „пропагандисткият стил“ трябва да се отстрани при изясняване различието между фашистката и военната диктатура, за да се приеме научният подход с неговите изисквания за обективност и пълнота на анализа.

В този случай разликата между едното и другото от интересуващите ни явления ще се сведе до следните черти:

1. Фашизмът установява *еднопартийна* система, като осигурява пълен политически монопол на своята партия, докато военната диктатура се обявява за *безпартийна* система, за разпускане на всички и всякакви политически партии без изключение: единствената „партия“, на която се опира, е армията.

2. Фашизмът разчита не само на открития физически терор, но и на подкрепата на широки маси от народа (особено дребната буржоазия), обхванати в най-различни държавни масови организации. Военната диктатура се опира изключително на поголовния терор, без да може да създаде своя социална и политическа база.

3. Фашизмът създава свои масови организации, посредством които обхваща цялото население — професионални, женски, младежки, спортни, детски, докато военната диктатура забранява и

преследва всякакви организации и съюзи: от гледна точка на генералското мислене армията е единствена масова организация, която оправдава своето съществуване.

4. Фашизмът успява да унифицира духовния живот на обществото, като го подчини на своята идеология, докато военната диктатура само го тероризира: в тази област фашизмът освен разрушителна дейност се опитва да върши и позитивна, докато военната диктатура се ограничава само с негативна работа.

5. Най-после фашизмът изгражда тоталитарна държава, посредством която ефикасно контролира цялото гражданско общество, докато военната диктатура не винаги може дори да изгради една авторитарна държава, за каквато мечтаят обикновено военните.

Всичко това прави военната диктатура много нестабилна. Опирайки се само на терора, тя лесно може да падне, след като тази опора морално се износи. За разлика от нея фашизмът може да маневрира, като слага според случая ударението ту на терора, ту на идеологическата или пропагандната работа.

Ето защо военната диктатура скоро се изправя пред алтернативата: да се върне към принципите на традиционната буржоазна демокрация или да прерастне във фашистка диктатура със съответната тоталитарна система. Военната диктатура, която се опитва да съществува по-дълго, отколкото позволява нейната политическа природа, най-често бива съборена чрез нов военен преврат. Защото военната диктатура, след като се опира само или главно на армията, не може да елиминира един нов военен преврат.

Несравнимо по-голямата стабилност на фашистката диктатура се изразява в това, че като си създава широка социална опора в гражданското общество, тя изключва възможността за военен преврат при нормални условия. Само при дълбока политическа криза, настъпила в резултат на неуспешна война, армията може с преврат да събори фашистката партия от власт. Кой би могъл например да си представи военен преврат в Германия през 1937 г. или 1938 г.? Самото население би въстанало в защита на Хитлер и нацисткия режим.

4. РАЗЛИЧИЯ МЕЖДУ ФАШИСТКАТА И АВТОРИТАРНАТА ДЪРЖАВА

В литературата понятията „авторитарна държава“ и „фашистка държава“ много често се смесват или се подменят едно с друго като напълно еднозначни. Това особено важи за литературата от 30-те и 40-те години. При изследването на италианския фашизъм обикновено явление е дори у един и същ автор да се редуват тези две понятия.

Всъщност такава словоупотреба е неоправдана. Тя издава повърхностен анализ, при който явлението се взема за същност, а последната остава неразкрита. От друга страна, тази грешка не е и случайна: тя има своето обективно основание в реалното сродство между тоталитарната и авторитарната държава.

Всяка фашистка държава е авторитарна, но не всяка авторитарна държава е тоталитарна. Авторитарният принцип е фундаментален във всяка бюрократическа йерархия. В този смисъл всяка бюрократическа държава е повече или по-малко авторитарна. Например монархията, както и военната диктатура са типични авторитарни държави, но без да са тоталитарни.

Различието между фашистката и авторитарната държава е в това, че фашистката държава провежда авторитарния принцип в целия обществен живот: не само в държавния апарат, но също в партията, масовите организации, литературата, изкуството, науката и пр. При нея не съществува автономно спрямо държавата гражданско общество. Всички поданици са войници на държавата, длъжни са да се подчиняват и изпълняват нейните принципи и заповеди. Всеки, който се отклони от тези задължения, автоматически се обявява за предател, изменник и бива изхвърлен, деградиран или ликвидиран от фашистката държава.

Фашистката държава в този смисъл е казарма, в която няма цивилни лица, няма частни интереси, независими от държавата. При нея гражданското общество е продължение на държавата, нейна формална част — изцяло подчинена и обезличена от диктатурата.

Оттук и нейните претенции да отъждествява себе си с народа (не просто с „народните интереси“ — нещо, което прави всяка държава, — а със самия народ!), с обществото, родината, националното и пр. Оттук и нейната практика от името на народа и в името на народа, родината, обществото да унищожава безпощадно всяка антидържавна проява като „антинародна“, антиобществена, антипатриотична, антинационална и пр.

Най-после оттук онзи добре познат демагогски стремеж за поставяне етикета „народен“ върху повечето бюрократични институции. Например в Германия гражданското опълчение за вътрешна отбрана на страната се нарича „Народно опълчение“ („Фолксщурм“), Върховният имперски съд — „Народен съд“ („Фолксгерихт“), детската казионна организация — „Млад народ“ („Юнгфолк“), масовият автомобил, който Гьобелс обещава на Третия райх — „Народна кола“ („Фолксваген“) и пр.

Така че фашистката държава може да се разглежда като висша форма на авторитарна държава, т.е. като *завършена авторитарна държава*, прокарала своя принцип тотално, във всички сфери на обществения и частния живот. За разлика от нея обикновената авторитарна държава разпространява основния си принцип само в сферата на държавния апарат (чиновничеството, армията, полицията). Вън от тези рамки споменатия принцип губи смисъла си. Поради това авторитарната държава има като реална или потециална противоположност гражданското общество, като нещо различно от нея. Това не значи, че авторитарната държава не желае да контролира гражданското общество и да разпростре своите принципи върху него. Напротив, тя също се стреми към всеобхватна диктатура, но по силата на обективните обстоятелства не може, защото не разполага със системата от масови организации, характерни за фашистката държава, чрез които тя държи в ноктите си гражданското общество, както и всяка отделна личност.

Типичен пример на авторитарна държава представлява пруската монархия през първата половина на XIX век. Тя контролира гражданското общество, неговите идеи, претендирайки същевременно за носител и изразител на неговата идеология — християнството. Но тя няма масови организации, за да осъществява на практика този контрол, а разчита единствено на полицията като орган за насилие. Тъкмо

поради невъзможността от тотален контрол дори в една авторитарна държава като Прусия стават множество непредвидени и противоречащи с интересите на самата институция събития.

През този период Давид Щраус издава книгата „Животът на Исус“, която събаря до основи мита за Христос. Това предизвиква буря от негодувание както сред църковниците вътре в страната, така и зад граница сред „образования свят“ и все пак с автора на еретичната книга нищо не се случва. Книгата си излиза и се разпродава.

През 1841 г. Л. Фойербах издава една още по-еретична книга — „Същността на християнството“. Тя разрушава не само християнството, но и всички други религии, доказвайки въз основа на колосален исторически материал, че боговете не са нищо повече от едно фантастично отражение на човешката същност или проекция на човешката същност върху небето. Заради тази книга, която с право се смята, че е извършила преврат в мисленето на младата генерация в Германия, Фойербах не получи катедрата по философия в Берлинския университет и трябваше по думите на Енгелс да мухлясва в глухата провинция. Но повече от това наказание държавата не можа да наложи. Трудът на Фойербах се разпространи и разнесе славата на неговия автор в Германия и по целия свят.

В тази епоха има още много прояви на свободомислие и еретизъм във философията, литературата, публицистиката на Германия, които пруската монархия е принудена да преглъща неохотно. Като авторитарна държава тя е безсилна да се бори ефикасно с тях и още по-малко — да ги предотврати изцяло, понеже не разполага с нужните средства за това.

Възможни ли са подобни прояви в Германия един век по-късно, когато тя е вече тоталитарна фашистка държава? Възможно ли е срещу официалната държавна идеология да се издават обемисти трудове и техните автори да са свободни, а славата им на борци за свобода да се разнася в страната и в света? Възможно ли е съществуването на едно антидържавно по по характер философско-литературно общество „Млада Германия“, обединяващо в своите редове всичко най-прогресивно и демократично?

Отговорът на тези въпроси е изцяло и безусловно отрицателен. В Хитлеристка Германия преди всичко никой интелектуалец не би се решил да напише подобно нещо и още по-малко да го издаде. Той знае

предварително, че ще заплати с цената на свободата или живота си подобна дързост, което парализира или обезсмисля готовността му за саможертва.

Но дори ако се намери такъв автор, той няма да намери издател, който да рискува живота си за една книга. По-вероятно е, като член на казионния издателски съюз, по-скоро да изтича и донесе в гестапо, за да спаси собствената си кожа, отколкото да се нагърби с издаването на книгата, която ще го заведе направо на бесилката или концентрационния лагер.

5. ФАШИСТКАТА ДЪРЖАВА ТЛАСКА СВЕТА КЪМ ТОТАЛИТАРИЗЪМ

В сравнение с буржоазната демокрация тоталитарната държава има редица военни предимства. Тя е агресивна по самата си природа и представлява постоянна заплаха за съседите и.

Тя може за часове да приведе всичко на военни начала и да извърши нападение. Със своята еднопартийна система, тотална организираност на гражданското общество и монополната идеологическа пропаганда тя представлява военна или полувоенна държава, готова винаги, по всяко време, за война.

Тя има възможност да използва слабите страни на буржоазната демокрация, която на свой ред не може по никакъв начин да компенсира.

1. Либералната демокрация разрешава съществуването на всички и всякакви политически партии, в това число и на фашистката партия, която е принципиален противник на многопартийната система. Но наличието на една фашистка партия в съседна либерално-демократична държава е винаги агентура („пета колона“) на фашистката държава. Тя е своеобразно продължение на управляващата фашистката партия, на тоталитарната държава в либералнодемократичната страна. За фашистка Германия такава „пета колона“ в Австрия бяха австрийските националсоциалисти, в Чехословакия — судето-немската партия на Хейнлайн, в Белгия — белгийските националсоциалисти, във Франция — кагуларите, които искаха установяването на авторитарна държава начело с Петен, в Англия — фашистката партия на Мосли. Днес е добре известно каква роля играха фашистките партии в навечерието на Втората световна война и по време на войната. Те просто разчистваха пътя на немските войски, сътрудничеха с окупационните власти и пр.

Класически образец в това отношение е норвежката фашистка партия „Нашьонал сомпинг“, която не само подпомогна навлизането на немските войски в Норвегия през април 1940 г., но и състави колаборационистко правителство, което заедно с окупаторите извърши

големи престъпления срещу норвежкия народ. Името на нейния фюрер Видкун Кунзлинг, оглавил колаборационисткото правителство, стана нарицателно, символ на национално предателство.

Всяка от страните, станали жертва на агресията, беше предадена отвътре от местните фашистки партии, които съществуваха по силата на многопартийния характер на буржоазната демокрация.

2. Наличието на граждански и политически свободи при буржоазната демокрация — на словото, печата, сдруженията и т.н., колкото и да са формални, дава възможност на фашистката държава за широка пропаганда в своя полза: чрез съответната фашистка партия, с подкупване на част от пресата на съседната страна, пряко експортиране на големи количества литература, специални емисии по радиото и пр. По свидетелството на Курт Рис до 1937 г. Гьобелс е поел контрола на около 330 вестника, излизащи в чужбина на немски език, без да се включва в това число голям брой швейцарски, елзаски и чехословашки вестници (102–161).

Обратното, либералната демокрация няма никакви възможности за пропаганда във фашистката държава и да влияе идеологически върху нейния курс. Тоталната фашистка цензура не позволява внасянето на чужда в идейно отношение литература, съществуването на демократически партии, както и свободните контакти между гражданите. Тя заглушава дори предаванията на радиото от демократическите страни, а през военния период стига до запечатване на радиоапаратите.

3. В икономическата област фашистката държава разполага с неограничени средства. Практически тя може безгранично да снижава стандарта на живота било като увеличава данъците, като въвежда нови данъци или като повишава цените на стоките за масово потребление и намалява реалната стойност на заплатите. С други думи, тя спокойно върши това, за което нито едно либералнодемократично правителство не може дори да мечтае.

Вследствие на това тя хвърля колосални средства за въоръжаване, за построяване на крупни съоръжения (военни заводи, автостради, укрепления и пр.), за разширяване на пропагандата и шпионажа.

Ако едно правителство в многопартийната държава повиши цените на стоките от първа необходимост, то може да очаква

сътресения, които да го принудят да си подаде оставката. При фашистката държава това е изключено: правителството може да посяга върху жизненото равнище на народа едновременно от много страни, без да се бои, че от това ще се получат някакви нежелателни последици. Народът винаги „одобрява“, понеже няма начин да изрази неодобрение.

4. Най-сетне от чисто военна гледна точка фашистката държава има редица опасни предимства. Тя може да запази в пълна тайна всички свои военни подготвителни мероприятия. За това е улеснена от липсата на антиправителствена преса и изобщо на свобода на словото.

По силата на изброените дотук „предимства“ фашистката държава със самия факт на своето съществуване представлява заплаха за съседите си — заплаха, която винаги може да се излее в агресия. Това е толкова по-опасно за демократичните страни в периода вътрешни кризи и смутове, които фашизмът не само използва, но често сам провокира. Да си спомним изповедите на Хитлер пред Раушинг: „Това, което представляваше тогава (т.е. в 1914 г. — Ж.Ж.) артилерийската подготовка за пехотинската атака при окопната война, ще бъде заместено в бъдеще с психологическото разпадане на противника посредством революционната пропаганда, и то преди войските да са влезли в сражение. Абсолютно необходимо е неприятелския народ да бъде обезсърчен, да бъде подготвен да се предаде, да бъде морално принуден към пасивност, преди дори да се пристъпи към военна акция.

Ще сполучим ли да нанесем морално поражение на неприятеля, преди да воюваме? Ето въпроса, който ме интересува.

... Когато неприятелят е деморализиран отвътре, когато е пред прага на революцията, когато социални смутове заплашват да избухнат, тогава моментът е настъпил, терористични актове, саботажи, атентати, извършени във вътрешността, избиване на ръководители, съкрушителни атаки върху всички слаби пунктове на неприятелската защита, нанасяни като удари с чук, едновременно, без да се грижим за резервите нито за жертвите, такава е следващата война.

... В същото време, когато ще навлизаме с всичкото си въоръжение, ние ще деморализираме противника чрез война на нерви. Ние ще предизвикаме революция във Франция. В това съм толкова сигурен, колкото съм сигурен, че този път няма да избухне в Германия.

Можете да ми вярвате. Аз ще вляза при французите като освободител. Ние ще се представим на дребните френски буржоа като ратници за един справедлив обществен ред за вечен мир“ (99–12 и 13).

Ето защо, за да се гарантират срещу постоянната заплаха на тоталитарния фашистки агресор, демократичните съседи са принудени сами да се тотализират, орязвайки едни или други граждански и политически свободи, ограничавайки самата демокрация. Наличието на тоталитарен съсед превръща предимствата на буржоазната демокрация в минуси, които заплашват да я погубят. Така фашистката държава тласка застрашените страни към тоталитаризъм и отказ от демокрация.

Навечерието на Втората световна война е твърде поучително в това отношение. Англия, класическият представител на буржоазната демокрация и родината на парламента, беше принудена, в противоречие с традициите на многопартийната система, да наложи ограничения на фашистката партия на Мостли. Когато последната опита да се реорганизира изцяло по образец на нацистката партия начело с фюрер, партийни униформи и въоръжени отреди, правителството не позволи тези реорганизации. При наличието на хитлеристка Германия партията на Мостли все по-определено започна да се превръща в „пета колона“ в страната. Така тоталитарният съсед (Германия) принуди английското правителство да направи една антидемократична стъпка, по същество стъпка към тоталитаризма. Разбира се, тогава в Германия много плакаха за потъпкването на либералната демокрация, разобличаваха нейния фалш и т.н. Аналогична история се получи със САЩ — типичен представител на буржоазната демокрация по онова време. Германският фашизъм се възползува от своите „предимства“ и организира масов шпионаж в тази страна: туризъм, клубове на приятелите на хитлеристкото движение, инженери на специализация във военните и химическите заводи, художествени ансамбли, киноснимачни колективи и пр. Буржоазнодемократичният режим дава отлични възможности за това. Курт Рис пише, че през тези години Америка е била „рай за шпионите“. САЩ нямаха дори необходимата юридическа база за борба с тоталния шпионаж, пред него те се оказаха беззащитни.

„1939 година, годината, когато се зароди тоталният шпионаж, завари САЩ неподготвен. Тази силна държава всъщност не

притежаваше нито разузнаване, нито контраразузнаване, нито дори истински закони срещу шпионажа“ (102–72). Но развоят на събитията се оказа по-забавен, отколкото можеше да се очаква.

„Положението се усложняваше от обстоятелството, че законите, които се отнасяха да шпионажа, бяха съвсем недействителни. Така в случай, че обектът на шпионажа не бъде установен, никой не може да бъде обвинен и съден за шпионаж. Дори ако в арестувания е намерен таен документ, придобиването на който може да стане само по нелегален път, и това не се смята достатъчно доказателство за шпионска дейност. В този случай се разрешаваше той да бъде съден по онзи текст от закона, предвиждащ наказание само за извършване на кражба“ (102–73).

Разбира се, през следващите години САЩ създадоха контраразузнаване, разшириха разузнаването, издадоха закони за съдене на шпиони от всякакъв вид. Но то стана пак в ущърб на буржоазната демокрация, с увеличаването на терористичния апарат на държавата и намаляване на сигурността на отделната гражданска личност. И за това развитие на нещата голяма заслуга имаше преди всичко тоталният шпионаж на фашистка Германия.

6. ИКОНОМИЧЕСКИ ОСНОВИ НА ФАШИСТКАТА ДЪРЖАВА

Би било наивно да се мисли, че абсолютната концентрация на властта в ръцете на фашистката държава е без връзка с икономиката. Невъзможно е една абсолютно централизирана надстройка да се крепи върху децентрализирана база; тоталитарната фашистка надстройка предполага и тоталитарна напълно контролирана от държавата икономика.

Фашистката държава, без да премахва формално частната собственост върху средствата за производство, се оказва фактическият владетел на националната икономика. Тя именно определя: а) ориентацията на икономиката — ще произвежда ли с оглед на една бъдеща война, или ще се разширява производството на предмети за потребление; националната икономика ще бъде ли свързана с другите страни, или ще се изгражда по принципа на автаркията; б) структурата на производството — какво да се произвежда и в какви количества. Производителят е подчинен изцяло на нуждите на държавата.

Ще приведем за пример селските закони в националсоциалистическа Германия. Всеки селянин съобразно размерите на стопанството си получава от държавата план, чрез който последната му определя в какво количество да произведе картофи, зърнени храни, мляко, яйца, месо, както и цената, на която ги продаде на държавата. Той не може да ги продаде на други покупатели освен на държавата. Или държавата му диктува какво да произведе, колко да произведе и на каква цена да и го продаде, с което тя става фактически владетел на неговото стопанство, а той само — формален собственик; в) намеса на държавата в имуществените отношения. Специално в Германия със закон за „наследствените дворове“ от 29 септември 1933 г. приблизително 5 и половина милиона земеделски стопанства, притежаващи минимум по 10 хектара площ, са обявени за неделими. Такова стопанство може да бъде наследено не само от най-големия син, но преди всичко от онзи, когото фашистката власт счита за най-достоеен (разбира се, нейният подход не може да бъде друг освен

политически). „Ако не съществува достоен за селски стопанин (т.е. ако е неблагонадежден за нацистката партия) наследник — пише Валтер Даре, — по предложение на имперския селски водач на този селянин може да бъде отнета собствеността върху наследствения му двор и прехвърлена върху едно предложено от селския водач лице. Тази наредба действува възпитателно на селските съсловия и оправдава целта; да бъде запазена селската част“ (13–233).

Нацистката държава поставя германската промишленост изцяло под своя контрол. Тя фактически одържави ръководството и управлението на промишлеността, което се изразява не само в създаването на управителни съвети, работещи под ръководството на изпитани нацисти, но и в отчисляването на грамадна част от печалбата в полза на държавата за въоръжаване и други цели.

Приблизителна представа за това може да ни даде една съпоставка на дивидентите, получени от оръжейната индустрия в Англия и Германия. Тези цифри са приведени в реч на Хитлер, произнесена на 10. XII. 1940 г. пред работниците от заводите на оръжейната индустрия в Берлин: „Като пример ще посоча, че английските капиталисти имат възможност да извличат от тяхната индустрия за въоръжаване 76, 80, 95, 140, дори 160% дивиденти.

... Аз смятам, че 6 процента са достатъчни, даже от тези 6 процента ние вземаме половината, а за останалата половина трябва да ни се дадат доказателства, че са употребени в интереса на народната общност. Това значи: отделната личност няма право да се разпорежда с това, което трябва да се отстъпи на народната общност. Ако тя се разпорежда разумно с тази част — добре, ако не, тогава се намесва националсоциалистическата държава“ (128–379).

Важен икономически лост за контрол над селското стопанство нацистката държава намира в земеделските кооперации. Тяхното формиране започва още през 1933 г. През 1939 г. числото достига цифрата 45 545. 73 процента от цялото мляко се преработва кооперативно, 61 процента от цялото производство на яйца в Германия минава през тия кооперации. По-голямата част от земеделското производство се изкупува от кооперациите. По такъв начин кооперациите подкрепят направлявания от държавата пазар.

Особена форма на интервенция на държавата в отношенията на собственост е законът за задължителната конфискация на имуществото

на онези граждани, които са емигрирали в чужбина и са се обявили против режима. Този закон съществува във всички фашистки държави. Например лятната вила на Айнщайн в Капуте заедно с принадлежащия към нея поземлен участък са конфискувани в полза на пруската държава по нацисткия Закон за изземване на собствеността на комунистите и враговете на държавата, издаден още през 1933 г.; г) монополно владение на националната работна сила. Тази политика намира идеална реализация в кооперативната система на италианския фашизъм, която по-късно бе пренесана в Испания („вертикалните синдикати“). В Германия същата роля изпълняваше Германският трудов фронт. Посредством корпоративната система държавата осъществява пълния си контрол над работниците, като забранява стачките. Посредством тоталното обхващане на работниците, тя ги подчинява изцяло на своите интереси. Не само че не им дава възможност да стачкуват, но ги и впряга да работят за нея с оглед на нейните аспирации. Много важно е това да се разбере добре. Тук не става дума за просто смазване съпротивата на работниците, изразена в стачки — нещо, до което прибегва обикновената военна диктатура, а за обхващането на работниците в държавни икономически организации, чрез които тя ги „привлича“ на своя страна, за да ги контролира всеотдайно. С други думи, без да изразява реално интересите на работниците, тя ги представлява, заставайки в положението на монополен владетел на работната сила.

Накратко, в икономическата област фашистката държава създава система, близка в много отношения с феодализма. Тя се характеризира с: а) фактичното владение от държавата на националните средства за производство и работната сила и б) премахването на свободата на труда и замяната и с извъникономическата принуда. Или от чисто икономическата принуда на либералното буржоазно общество, фашизмът се връща към извъникономическата и политическата принуда на феодалната система.

Благодарение на това той застава трудещите се да работят при всякакви условия, без оглед на техните интереси. Те стават нещо като трудова армия държавата. Всяко неподчинение подлежи на най-строги санкции, третира се като саботаж или предателство. Известен е случаят с машинния техник Лудвиг Айхнер, екзекутиран през септември 1939 г. за това, че работейки във фабриката за запалки (за

гранати), той е отказал да работи ентузиазирано, а през време на почивка не отивал да нагласи правилно машината.

В условията на традиционната либерална демокрация Айхнер би могъл най-много да бъде уволнен от фабриката за недобра работа. С това случаят би приключил. При фашистката държава, където всеки опит за независимост се третира като предателство, постъпката на Айхнер получава съвсем друг смисъл: „Враждебното му отношение към държавата и народа, изразено в неговите изказвания, се подчертава още по-ясно от отношението му към производството на запалки за гранати и към работещите с него жени. Айхнер е загубил всякакво право да се нарича германец — се казвя в рапорта на началника на полицията за сигурност.

... Доложено на райхсфюрера на СС и началник на германската полиция, предлагам Айхнер да бъде екзекутиран“ (111–90).

Случаят Айхнер е особено показателен, понеже се отнася към довоенния период, когато ритъмът на събитията още не налага драконовски мерки в масови мащаби.

От монопола на държавата върху работната сила произтича и друго следствие: работникът няма правото да претендира за работа според квалификацията си, ако това не е изгодно за държавата. Той трябва да работи там и това, което е нужно и полезно на държавата. Германският фашизъм например дисквалифицира всички художници-модернисти, които правеха изкуство, враждебно на официалните художествени вкусове. Той им връчи трудови карти, изпрати ги да работят физически труд като обикновени копачи, а същевременно търгуваше с техните платна на външния пазар.

С премахването свободата на труда и въвеждането на извъникономическата принуда фашистката държава ликвидира безработицата по същия начин, както няма безработни при феодализма или в концентриционния лагер.

Обикновено се опитват да обяснят икономическото „чудо“ с бесните темпове на военната промишленост при нацизма. Вярно като факт, това още не обяснява истинската причина на нещата. Защото на подобно обяснение би могло да се противопостави въпросът: как може фашизмът да хвърля такива големи средства за въоръжение? Защо обикновената буржоазна демокрация не може или не си позволява подобно нещо? Отговорът на тези въпроси неизбежно ще ни доведе до

общите икономически принципи на фашистката държава, главният сред които е връщането на обществото към извъникономическата принуда: държавата задължава работника да работи под страх от съд; определя продължителността на работния му ден; размера на заплатата; забранява му да напуска произволно предприятието, в което работи; забранява му да стачкува; задължава го да работи на смени; забранява му да напуска страната и да търси работа в други страни и пр. Накратко казано, държавата едностранно диктува всички трудови условия на работника, с което го поставя в положението на затворник.

За да се разбере механизмът за премахване на безработицата (в Германия през 1933 г. тя достига 5 и половина милиона души!), трябва да се има предвид, че фашистката държава може да поддържа постоянно нисък стандарт на живота при непрекъснато увеличаващо се производство. Чрез терористичния апарат и системата от казионни масови организации държавата парира всякаква съпротива още в зародиш, а чрез монолитната и тотална пропаганда тя „убеждава“ в правотата на своята икономическа политика.

След като трудът е принудителен, пред фашистката държава въпросът за стойността на работната сила престава да бъде въпрос, кайто подлежи на решаване. Благодарение на това фашистката държава винаги има на разположение неограничено количество евтина работна ръка. Ето защо за разлика от либералната буржоазна система тя може да си позволи лукса да хвърли огромно количество работна сила за мероприятия без стопански ефект, но с голямо военно значение като аутобани, погранични укрепления, мостове и пр., тя може да изгради автракична икономика, макар и да струва далеч по-скъпо, отколкото ако работи с вносни суровини. Накрая тя може да развива с бързи темпове най-модерна военна икономика, за каквато традиционната буржоазна държавна дори не може да мечтае.

В това отношение много са интересни мислите на Рапард за нацистката икономика, казани през 1936 г. на конгреса на икономистите, говорещи френски език: „Ако считаме, че критерий за успех е да поставиш в действие максимум труд за минимален доход, германският опит е един триумф, но ако считаме, че стойността на една икономическа система се мери с достигането на максимален доход за минимален труд, това е пълен провал... Казва се, че

автракичната германска икономика е унищожила безработицата: и няма защо да се учудваме, в затворите няма безработни“ (155–57).

7. ФАШИСТКАТА ДЪРЖАВА — РОЖБА НА ИНДУСТРИАЛНОТО ОБЩЕСТВО

Тоталното обхващане и подчиняване на цялото общество на държавата, което е специфична същност на фашизма, беше невъзможно преди XX век. В този смисъл и фашистката държава бе исторически невъзможна, преди нашата епоха да създаде необходимите технически предпоставки. Под това се подразбират преди всичко модерните средства за комуникация и пропаганда — радиото, киното, телефонът, и високоговорителите.

„Диктатурата на Хитлер — заявява Алберт Шпеер в показанията си на Нюрнбергския процес — се отличава в едно принципиално положение от всички негови предшественици в историята. Това беше първата диктатура на индустриалната държава в епохата на съвременната техника, тя изцяло и напълно господствуваше над своя народ и техника. С помощта на такива технически средства като радиото и високоговорителите на 80 милиона души бе отнето самостоятелното мислене, те бяха подчинени на волята на един човек. Телеграфът, телефонът, радиото даваха например възможност на висшите инстанции да предават своите заповеди непосредствено на низшите организации, където те, предвид техния висок авторитет, се изпълняваха безпрекословно. Това доведе до такова положение, че многочислени инстанции и щабове бяха съединени непосредствено с върховното ръководство, от което се получаваха ужасни заповеди: Като следствие на това беше надзорът над всеки гражданин на държавата и строгото замаскиране на престъпните деяния. За страничния наблюдател този държавен апарат ще се стори неразбория между всички проводници на телефонната станция, но точно така, както и станцията, този апарат ще се управлява от една воля“ (89–299 и 300).

Модерните комуникационни средства внасят важни изменения в традиционната структура на диктатурата и най-вече в механизма на нейното функциониране. При стария тип диктатура една заповед или директива, спуснати от центъра, се провеждат по етапно в изпълнение. Всяко от множеството междинни звена има определено значение на

съставен елемент. Голямото значение на междинното звено се обославя от обстоятелството, че без неговото съдействие волята на центъра не може да достигне до предназначението си. Ако в критичен момент то откаже да действа за провеждането на спуснатата от центъра директива, последната се проваля. Центърът се оказва в невъзможност да действа, защото проводникът, по който протича неговата воля се оказва прекъснат.

В този смисъл при класическия механизъм на диктатурата междинните звена имат грамадно значение, толкова голямо, че във всеки отделен случай центърът се оказва практически зависим от тях. В процеса на реализирането на плановете си центърът не може да ги елиминира. Той може да смени личния състав на междинното звено, да го санкционира или да го реформира, но не може да се откаже от неговото съдействие като междинно звено.

Новото, което фашистката държава внася благодарение на модерните средства за комуникация, е възможността да се прескачат междинните звена на системата или, ако не да се прескачат, то във всички случаи да се използва и директно връзка на центъра с периферията. В епохата на радиото центърът освен чрез междинните звена на бюрократическия апарат може да се свърже пряко с всяко звено от йерархичната система и ако някое откаже да действа, това не значи, че директивата на центъра няма да достигне предназначението си и да не бъде изпълнена. Радиото премахва тази опасност.

Разглежданата особеност на фашистката държава има двойко значение. Тя не само прави комуникациите светкавично бързи, а пропагандата напълно масова, но оказва влияние и върху самия апарат на механизмите на неговата дейност. Чрез радиото центърът контролира самият апарат и бързината, с която той осъществява спуснатите отгоре директиви. Така всяка междинна инстанция на йерархичната структура, разположена между центъра и низовите формации, е подложена на двоен контрол, отгоре и отдолу, понеже центърът информира чрез радиото директно и низовите организации. По този начин междинното звено загубва самоинициатива при осъществяването на заповедта, както и относителната и самостоятелност, с които се характеризира до възникването на радиото. Радиото изменя самата природа на междинното звено. То

става съвсем безлична брънка на системата, която само препредава, без да внася нещо от себе си. Така апаратът се механизира, а реакциите на отделните негови звена стават във висша степен механични.

„Предшните диктатури — забелязва в показанията си А. Шпеер — се нуждаеха от квалифицирани сътрудници за низшите организации, от лица, които могат да мислят и да действуват самостоятелно, авторитарната система в периода на господството на техниката може да се откаже от тях, средствата за свързка позволяват да се механизира дейността на низшите звена от управлението на държавата. Като следствие от това възниква нов тип безсловесен изпълнител на заповеди“ (89–299 и 300).

Механизирането на апарата на свой ред поражда други важни следствия: 1. Премахва бюрократическата мудност в действията на апарата. Той става оперативен. В този смисъл бюрокрацията при фашистката държава съществено се отличава от традиционната бюрокрация с бързината на действията; щом отгоре спуснат заповед, в която ясно е казано всичко, апаратът я изпълнява бързо, точно, без протакане. Типичните белези на бюрокрацията се проявяват само в онези случаи, когато по долните инстанции трябва да поемат отговорност или да проявят самоинициатива. 2. Апаратът като цяло е много по-послушен и изпълнителен. Той е здраво свързан и подчинен на центъра, защото се намира под поставения му контрол, а самият контрол става двупосочен — както отгоре, така и отдолу. Чрез радиото низшите инстанции са също информирани за плановете или намеренията на центъра, така че никое междинно звено не е в състояние да измами подчинените си или да ги дезинформира.

Ето защо в условията на фашизма става технически невъзможно например отцепването на някаква провинция — едно толкова характерно за феодалните монархии явление. Ако допуснем, че дадена междинна инстанция откаже да се подчинява на метрополията и провъзгласи своята независимост спрямо нея, тя може да бъде изолирана или унищожена от центъра, тъй като той може да се обръща направо към най-низшите звена и да ги командува. Чрез радиото центърът би могъл с максимална бързина да мобилизира апарата на другите организации в държавата и пр. В обкръжението при Сталинград можеше фелдмаршал Паулус да се предаде по-рано поради безсмислената съпротива, ако главното командуване нямаше директна

и ежеминутна радиовръзка с низшите звена (например с войските СС). Тъкмо това лишаваше фелдмаршала като най-висша инстанция на този участък от фронта от каквато и да е самостоятелност. Ако Паулус би отказал да се подчинява на безрасъдната заповед на Хитлер за съпротива до последния човек, той щеше вероятно да нареди по радиото на есесовските части да арестуват маршала и да го разстрелят като изменник. При старите средства за комуникация при същата отдалеченост от центъра Паулус като главнокомандуващ щеше да има почти пълна самостоятелност при вземането на решения.

Или да вземем атентата в главната квартира на Хитлер в Източна Пруссия. Щауфенберг се връща със самолета в Берлин и съобщава на заговорниците, че Хитлер е мъртъв. Някой от тях се колебаят, искат да се уверят в смъртта на фюрера, за да се решат твърдо да действуват. Колебае се и Химлер, който отдавна е осведомен за подготовката на заговора. Благодарение на радиото само два часа след несполучливия опит за покушение Хитлер произнася реч и с това разколебава напълно заговорниците. Ако не бе радиото като средство за бърза свръзка, въпреки че Хитлер остава жив, войските в Берлин можеха да въстанат. Разбира се, то далеч не е главна причина за неуспеха на преврата, но даде възможност за бързото реагиране срещу метежниците — положение, което при такъв род „предприятия“ има огромно значение.

Ето защо твърдението, че фашистката диктатура е рожба и на индустриалното общество, не е никакво преувеличение. Модерната техника на XX век не само усъвършенствува диктатурата, като и предоставя по-финни средства, но създава и някои предпоставки, без които фашистката държава в крайна сметка технически е невъзможна. Без радиото, телефона, телеграфа и киното са немислими такива съществено важни нейни черти като: а) масовата и всеобхватна пропаганда; б) тоталния шпионаж; в) механизиранието на апарата; г) изграждането и ръководенето на моторизирани армии, както и ежеминутното следене на тяхното придвижване.

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА
РАЗПАДАНЕ НА ФАШИСТКАТА ДЪРЖАВА

1. ОТДЕЛЯНЕ НА ФАШИСТКАТА ПАРТИЯ ОТ ДЪРЖАВАТА

Както не може да се изгради завършена фашистка система без абсолютен политически монопол на фашистката партия така не може да се ликвидира този монопол, без да бъде отделена фашистката партия от държавата. По какъв начин ще се осъществи това отделяне — по военен път, както стана в Германия и Италия, или по мирен, както протече в Испания, — това е въпрос, който зависи от конкретните исторически обстоятелства. При всички случаи обаче е валидна закономерността, че без отделянето на фашистката партия от държавата не може да се мине от едностранна диктатура към традиционната буржоазна демокрация с многопартийна система, с граждански и политически свободи (на словото, печата, сдруженията, труда, местожителството и пр.).

В Испания този процес се извършва при мирни условия вследствие на закономерното узряване на вътрешните противоречия. Затова „испанският вариант“ представлява особен интерес. Той олицетворява прехода от фашизма към представителните институции на либералната демокрация в чиста форма, без примеси на външните обстоятелства, които при другите два случая (Германия Италия) в значителна степен деформират обективната логика на събитията и пречат та да бъде уловена с максимална точност и пълнота. Нещо повече, непрегнатият темп на военните действия в края на Втората световна война не позволяваше никой от процесите да се развият напълно. Те се изживяват или остават в зачатъчна форма поради липса на време или подходящи условия. Трудно е например да се предсказва какво би било поведението на фашистката партия, след като тя се окаже изолирана и отделена от държавата.

В Германия нацистката партия и държавата паднаха едновременно под натиска на съюзническите сили и ако ние говорим за отделяне на нацистката партия от държавата, то фигурираше като план на заговора от 20 юли 1944 г. В Италия, където военния заговор

успя, фашистката партия също не беше решително отделена и изолирана от държавата поради присъствието на немските дивизии.

В Испания наблюдаваме точно този процес, който примерно след 1955 г. бавно, но сигурно започна да се развива. Вождовете на Фалангата постепенно биват изтласквани от ръководните държавни органи и тя започва да губи своето влияние върху държавата. Последната престава да бъде монополна собственост на една партия, както е нормално при всяка фашистката държава. Някогашното срастване на държавния с партийния апарат се разкъсва и партията започва да губи своите живителни сокове.

В 1956 г. тогавашния министър-секретар на Фалангата Арезе с тревога докладва на Националния съвет (централното партийно ръководство), че партията има само 5 процента от местата в главните държавни органи и настоява да се възстанови предишното положение на Фалангата. За това негово искане той е уволнен от Франко.

През 1957 г. Франко, след като е подготвил условията, прави решителен завой от фашистка към военна диктатура. Той прехвърля своята опора от фалангата върху военщината и дясното крило на католическата църква, групирано в организацията „Опус ден“. Фалангата се оказва вече ненадеждна като масова политическа опора на режима, каквато бе в продължение на десетки години. От една страна, тя е дотолкова компроментирана морално-политически особено чрез връзките си с нацистката партия в Германия и фашистката партия в Италия, че вече самото название „Фаланга“ се възприема като срамно и позорно. Затова правителството я преименова в „национално движение“. От друга страна, Фалангата, като резултат от разложителните процеси, губи своето влияние, а членската и маса непрекъснато се топи. Ако някога по свидетелството на Ейбл Плен тя е имала организация във всяко село и паланка, днес тя е загубила по-голямата част от своите първични партийни организации. Достатъчно е да се каже, че от 9-те хиляди селища на Испания в 5–6 хиляди тя изобщо няма организации.

Този курс на постепенно изолиране на Фалангата от държавните органи най-ясно проличава в двете последователни реорганизации на правителствения кабинет в 1962 и 1965 г. При първата реорганизация в 1962 г. числото на генералите се увеличава от 3 на 7 (26–105). Същевременно Франко отстранява редица лица от старата фалангистка

гвардия, между министъра на благоустройството на градовете и безсменния министър на информацията Ариас Салгадо.

Като говори за тази реорганизация на кабинета, Хосе Гарсия пише „От 18 министерства на предишния кабинет бяха заменени осем. Фалангата, разполагаща в правителството от 1957 г. с три министерски портфейла, сега запазва само едно министерство. Болшинството от министрите се оказват представители на «Опус ден», освен това в правителството бяха включени пет генерали и двама контраадмиралите. Важна особеност бе учредяването в новото правителство на поста заместник-председател на Министерския съвет, на който бе назначен генерал-капитан Мунос Грандес. Бившият командоващ «Синята дивизия» стана втори държавен деец на франкисткия режим след Франко“ (20–454). С други думи, Франко определи за наследници на франкизма генералите, а не Фалангата.

Втората реорганизация от 1965 г. става пак за сметка на Фалангата. Франко засилва влиянието на финансовия капитал, чиито интереси са най-добре представени от „Опус ден“. Между новите министри са: министърът на финансите Хуси Хосе Еспиноса — активен привърженик на „Опус ден“ и министърът на търговията Фаустино Гарсия Минхо — също от средите на „Опус ден“ и свързан най-тясно с банките, министърът на селското стопанство Адолфо Диас Амброня — крупен земевладелец; министърът на правосъдието Антонио Мариа Орион-и-Уркихо, принадлежащ към най-могъщите представители на финансовия капитал в Испания.

От тези факти не е трудно да се види, че режимът на Франко действително сменя своята главна опора, като се прехвърля от Фалангата върху военната част на финансовия капитал. Същевременно те показват разложението, разпадането на диктатурата, защото става дума за нейната главна опора — фашистката партия, владееща и командваща държавата. Да се откъсне фашистката партия от държавата — това значи да се срути главната опора на фашистката тоталитарна система, след което нейното пълно разрушаване става неизбежно.

Фашистката партия е църквата на тоталитарната фашистка държава. Именно тя дава идеологическа и политическа санкция за всяко деяние на държавата. Не става дума за случайно сравнение.

Касае се за дълбока аналогия, която съществува между фашистката държава на XX век и средновековната феодална монархия.

1. Ако феодалната монархия има църквата като своя идеологическа опора, то фашистката държава намира същата опора в монопола на управляващата фашистка партия.

2. Както църквата е носителят на духовната реакция (обскуратизма) в средновековната държава, така и фашистката партия е носителят на духовната реакция („партийното мракобесие“) в тоталитарната фашистката държава.

3. Както средновековната църква има специална институция за преследване на идеологическите противници или еретици, в лицето на инквизицията, така и фашистката партия има специална идеологическа институция за борба с враговете на „държавата и народа“ в лицето на тоталната фашистка цензура и държавна сигурност.

4. Както феодалната монархия се опира на извъникономическа, политическа принуда, така и стопанството на фашистката държава се крепи на чисто политическото принуждение: работникът в единия и другия случай е третиран като собственост на държавата и като такъв е длъжен да се подчинява на последната.

5. Както при прехода от феодализъм към буржоазното общество църквата се отделя от държавата (нещо, което правят всички буржоазни революции), така също преходът от фашистка диктатура към демокрация изисква отделянето на партията монополистка от държавата.

Илюзияна на една част от казионната интелигенция, че фашизмът постепенно ще еволюира към демокрация, не се оправда никога в Италия, нито сега в Испания. Опитът показва, че фашистката държава не може да се демократизира и „либерализира“ (една политика, която през последния период от живота си Франко провъзгласява). От фашистката държава към демокрацията съществува един-единствен път — разпадането на фашистката система. Най-важен момент от този процес е отделянето на фашистката партия от държавата и преминаването към многопартийна система.

2. ФАШИСТКАТА ПАРТИЯ В ОПОЗИЦИЯ НА ДЪРЖАВАТА

Веднага след отделянето и от държавата фашистката партия започва да се раздира от вътрешни противоречия. Предишното (абсолютно) морално-политическо единство, с което се гордее всяка фашистка партия, изчезва „яко дим“. На негово място идват антагонизмите, вътрешнопартийните борби, фракциите, групите и кръжоците.

Това е естествено. С отделянето си от държавата фашистката партия загубва най-важните лостове за поддържане единство в своите редове — раздаването на държавни служби, както и апарата за насилие, главно държавна сигурност, чрез който партийното ръководство унищожава всякакви фракционери вътре в своите редове. Когато разглеждахме вътрешнопартийния живот на фашистката партия, отбелязахме като характерна особеност на отсъствието на каквито и да било вътрешнопартийни борби и различия. Фашистката партия е обикновено единна като казарма. Ръководството командува, редниците изпълняват. Най-висшата проява на „демократизъм“ във фашистката партия е благоволенieto на ръководството да информира първичните партийни организации за мотивите на един или друг политически завой. И ако някъде се появят фракционери, „иначемислещи“, партийното ръководство, което е същевременно и правителство, веднага ги унищожава чрез държавния терористичен апарат. Или партийното ръководство, завладяло посредством партията държавата, след това чрез държавните органи за насилие подчинява напълно членската маса, създавайки от нея механизма на пълното послушание.

Ръководството на Фалангата по-рано вършеше тази работа чрез партийната (фалангистка) милиция и наказателните взводове. И едните, и другите се издържаха от държавата. Сега, след като загуби владението си над държавата, фалангата няма средства да поддържа свой терористичен апарат. Тя не може повече да раздава служби, помощи и пенсии. За да поддържа своя широка и надеждна социална

база. За пръв път Фалангата се оказва в положението на обикновена политическа партия, принудена да разрешава своите вътрешни противоречия чрез открити, публични спорове и дискусии. Такава партия, лишена от облагите и привилегиите на властта, по необходимост минава в опозиция на държавата, за да може да се запази като политическа сила. След като по-рано тя е намирала социална опора в държавата, или по-точно чрез държавата (раздаване на служби, привилегии, синекури и пр.), сега тя може да разчита само на масите, враждебно настроени спрямо официалната власт. Но за да намери социална база в масите, тя трябва в една или друга степен да стане изразител на техните противодържавни настроения, т.е. да мине открито в опозиция на държавата. Такъв е пътят на Фалангата от монополно управляваща държавна партия до опозиционна партия.

„Определена част от фалангистката йерархия — пише Хосе Гарсия, — сътрудничейки отначало с франкизма, се отдалечи от режима и премина в опозиция. «Масите» на фалангистката партия пасивно следяха борбата във върховете. «Масите» симпатизираха на онези, които преминаха в опозиция. Така болшинството от фалангистите се оказаха в крайна сметка противници на франкистката диктатура, привърженици на «обновяването», «преобразуването», «либерализацията», на замяната на франкизма с друг режим, който би отговарял на «интересите на нацията». Подобна Фаланга стана ненужна на генерал Франко и той без особено съжаление се разделя с нея“ (20–436 и 437).

Въпреки всичките си вътрешнопартийни противоречия с цялата пъстрота от направления и кръжоци Фалангата бе единна в едно отношение: в своята враждебност към късната франкистка държава. От ляво или отдясно, от прогресивни или ретроградни позиции, фалангистите системно критикуват режима.

Интересно е да се приведе критиката на Луис Гонсалес Висен, един от най-влиятелните лидери на левите фалангисти, бивш началник на охраната на Франко: „Зародишът на движението» се заключава във Фалангата. Може да се твърди, че фалангата и «движението» са синоними, тяхната единствена разлика е в това, че тук са две различни тактики. Най-силните групи, онези, които почти непрекъснато държаха в свои ръце власта на Испания, представляват от само себе си най-крайните групировки на десните сили и капитализма. Оттук е съвсем

естествено, че те се стремяха да извратят провъзгласените от Фалангата концепции за свободата и нейните революционни принципи в областта на икономиката.

В резултат на това сега в Испания съществуват две различни групи: от една страна, фалангисти, искащи свобода и социално-икономическа революция, от друга — «движение», чиито десни тенденции предизвикват опасно противодействие на икономическия прогрес... В испанските десни сили — продължава Гонсалес Висен — има две основни цели: те се бориха и продължиха да се борят за това, да извратят, разпуснат или разчленят движението, което би се опитало да извърши икономическото преобразование на страната. Те се обявяват също така против разпространяването на идеите, които биха довели до създаването на институтите на свободата“ (20–435).

Л. Гонсалес Винсен всъщност иска да възроди старата „истинската“ Фаланга от времето на Хосе Антонио Примо де Ривера, която имаше в програмата си някои антикапиталистически тенденции. Това бе едно утопично желание, тъй като Фалангата за четвърт век сътрудничество с държавата е предостатъчно компроментирана, за да се възроди отново върху чиста и непорочна идейно-политическа основа. По-интересно е противопоставянето и враждебното отношение на левите фалангисти към държавата. Тази опозиция на режима е изразена още по-определено в програмата на левите фалангисти, изложена в една статия на същия Л. Гонсалес Винсен, където може да се прочете следното: „Ние се борим против всякакво случайно и диктаторско правителство... Ние сме противници на правителството, което под предлог за подобряването на икономиката на страната прави всичко това за сметка на най-бедните класи“ (20–436).

Опозицията на левите фалангисти спрямо францистката държава понякога взема твърде остри и дръзки форми. Един от тях, някой си Хосе Рамон Алонсо Урдиалес, при чествуването годишнината от смъртта на основателя на Фалангата, извиква направо в лицето на Франко: „Предател!“, за което е осъден на 12 години строг тъмничен затвор (26–96).

Франкисткия журналист Антонио Хименес Перикас е също осъден на 10 години тъмничен затвор. Синът на един от основателите на Фалангата Санчес Масас, студентът Хосе Антонио Санчес Масас Ферлосио (както се вижда, студентът е кръстен на името на основателя

на Фалангата!), е осъден за „нелегална пропаганда“. Авторът на фалангисткия химн „С лице към слънцето“, писателят Дионисио Ридроехо, публично осъди убийството на комуниста Хулиан Гримау (член на ЦК на ИКП), за което е държан няколко месеца под арест.

Процес за „подстрекателство“ на селяните е бил започнат „над един от основателите на Фалангата — директора на «Расета рурал» граф Монтарко“ (20–98).

Лабаде Отермин, също един от представителите на старата фалангистка гвардия, член на Националния съвет на Фалангата и дългогодишен граждански губернатор на Астурия, се обявява против казионните профсъюзи, заявявайки, че те са „загубили своето лице и престиж, преминавайки напълно в служба на правителството, което по-скоро ги използва като политически инструмент, отколкото като средство за изразяване желанията на трудещите се“ (26–98). Същевременно той се застъпва за реформиране на профсъюзите, при което „изборната линия да вземе надмощие над политическата линия, която днес е господстваща“ (26–98).

Дже Хосе Солис Руис, доскорошният министър-генерален секретар на Фалангата, по повод работническите стачки си позволява да заяви в международния клуб по печата в Мадрид, че: „Не е достатъчно да се забрани стачката, трябва да се установи система, която би я направила ненужна“ (26–98).

Освен тези индивидуални актове на опозиционно отношение към правителството и неговата политика фалангистите, особено от левицата, правят и колективни протести, присъединявайки се към работническите демонстрации. „В първомайския манифест към испанските трудещи се в 1963 г. работническата профсъюзна опозиция отбелязва, че в стачките на някои места са взели участие тъй наречените «леви фалангисти», които все повече се чувствуват отдалечени от режима“.

„Левите фалангисти“ излязоха с критика на правителството. 52 човека — сред тях президентът на кръжока Хосе Антонио и 7 члена на Кортесите — изпращат на Хосе Солис Руис писмо, в което се подчертава: „В течение на последните шест години правителствената политика доведе работниците до неподчинение, като не им остави друго средство освен бунта, в резултат на което Испания и целият свят узнават за несъгласие с тази политика...“ (26–97).

3. РАЗПАДАНЕ НА СИСТЕМАТА ОТ МАСОВИ КАЗИОННИ ОРГАНИЗАЦИИ

След фашистката партия разложението обхваща системата от казионни масови организации, които остават без политическо ръководство и контрол. Отделянето на фашистката партия от държавата и особено враждебното и отношение към нея води до бързото разкриване на казионния антиработнически характер на „вертикалните профсъюзи“. Пада цялата идеологическа гарнитура, грижливо изградена в течение на десетилетия от фашистката партия, с единственото предназначение да крие истинската природа и функции на „вертикалните профсъюзи“. Те също започват да се дистанцират от държавата и да се обявяват против нея.

По такъв начин се осъществява процес, обратен на онзи, който се извършва при възходящото развитие на фашистката държава, когато тя, вземайки под свой контрол масовите организации, от оръдие на трудещите се ги превръща в оръдие против трудещите се. Сега става обратното: като се откъсват и противопоставят на буржоазната държава, профсъюзите отново стават оръдие на трудещите се против държавата. От резерв на държавата, който тя използваше за смазването на своите противници, те се трансформират в неин враг, срещу когото тя е принудена да хвърля въоръжена полиция и войска.

Този процес на *превръщане* взема твърде разнообразни форми — от политическите демонстрации и събрания до създаването на нови масови организации.

Основната, ярко изразена тенденция е премахването на старите принципи на казионните организации, разпускането след това на самите организации, като на тяхно място се изградят нови масови организации на трудещите се и младежта върху демократичните начала, основани на пълната доброволност.

Студентите например масово бойкотират СЕУ (Испански университетски синдикат), основан през 1936 г. от Фалангата като задължителен фашистки профсъюз за испански студенти. С влизането в университета властите задължително зачисляват студентите за

членове на СЕУ. Неизменните искания на студентските демонстрации от 1956–1957 г. насам са: да се премахне СЕУ и се изградят свободни профсъюзи, да се възстанови автономията на университетите и се върнат гражданските и политическите свободи на страната и т.н. „Към края на 1964 г. излизането на факултетните студентски организации от СЕУ става почти повсеместно“ (26–39). Затова СЕУ през 60-те години с основание се третира като „потъващ кораб“. Студентските организации, които напуснаха СЕУ, се обединиха в Свободната асамблея, която в процеса на борбите стихийно се формира като нова демократична форма на студентското профсъюзно движение.

Четвъртата асамблея на студентите (предишните три бяха в 1956, 1962 и 1964) в началото на 1965 г. прие декларация, която изразява всъщност програмата на новото студентско движение: „а) профсъюзна свобода, разбрана като създаване на автономен, демократичен, представителен, свободен и независим профсъюз, неподлежащ на никакво политическо или академическо насилие; б) всеобща амнистия за всички, намиращи се под следствие, на глобените или затворени студенти; в) свобода на мисълта в университетите; г) свобода на сдруженията в университетите; д) солидарност с трудещите се, които се борят за същите демократически искания“ (26–40 и 41).

На 27 февруари 1965 г. на едно събрание в аудиториите на Мадридския университет. Четвъртата асамблея се обявява „за висш представителен орган на новото, независимо, демократично студентско профсъюзно движение“ (20–41).

Впоследствие всички демонстрации, стачки или протести се провеждат под ръководството на съответната асамблея на студентите. „На 2 март 1965 г., в Деня на студента, няколко хиляди студенти от Мадрид по решение на Четвъртата свободна асамблея излизат на демонстрация против репресиите и клеветническата кампания на франкисткия печат. Пред зданието на управлението на печата студентите късат и мачкат по платното на улицата официалните франкистки вестници. Против демонстрантите е била хвърлена въоръжена полиция.

... Събитията продължават да се развиват. В Барселона на 22 и 23 март 1965 г. се събират на първото национално координационно съвещание избраните от студентите представители на университетските окръзи на Мадрид, Барселона, Билбао, Саламанка,

Валенсия, Овиедо, Сарагоса, Валядолид. Това са били делегати от висшите учебни заведения на Испания, обявили своето излизане от Франкисткия СЕУ. Те приемат манифест, в който заявяват, че «за студентите СЕУ отдавна е мъртъв», както и декларация за принципите, където подробно е разработена организационната структура на новия, свободен, независим и демократичен Национален профсъюз на студентите. На барселонското съвещание за пръв път се слива в едно гласът на свободните асамблеи, отразил цялата широта и мощ на антифранкистките студентски демонстрации.

На Франковото правителство се наложи официално да признае фактическият крах на СЕУ. На 2 април 1965 г. Министерският съвет утвърди тъй наречения «постановяващ декрет за професионалните сдружения на студентите». Неговата цел се състои в това, като отхвърля срамното название и формално като провъзгласява изборност на ръководството на студентските сдружения от горе до долу, да се опита да запази самата система за правителствен контрол над цялата студентска организация“ (26–41 и 42).

Разбира се, свободните студентски организации категорично отхвърлиха правителствения декрет и фактически сега в испанския университет наред с умирация СЕУ съществуват свободни, независими и демократични студентски профсъюзни сдружения, които изразяват техните интереси.

Този процес разкрива дълбокото сходство в положението на свободната асамблея на студентите и на Работническата профсъюзна опозиция. И едната, и другата съществуват като отрицание на „вертикалните синдикати“ и съществуват наред с тях. По такъв начин възниква „своеобразно двувластие“ в системата на масовите организации. От една страна, са казионните профсъюзи, които държавата налага със сила на работниците и студентите, а от друга — работниците вътре в държавните профсъюзи избират свои „работнически комисии“. Тъкмо последните изразяват реалните им интереси и действуват от тяхно име, когато трябва да се заобиколи натрапеното ръководство по време на стачки, бойкоти или политически демонстрации.

Оттук в противоречивото положение на работническите комисии. От гледна точка на държавата и нейната профсъюзна политика те са нелегални, противозаконни органи и властта ги

преследва. Но доколкото те са ръководителите на големите икономически стачки, работодателите и властите са принудени да преговарят с тях и по такъв начин ги признават фактически за истински представители на работническата класа. Като говори за статута на работническите комисии през 60-те години, Х. Гарсиа им дава съвсем точна характеристика: „Испанският пролетариат намери удачно средство да замени фашистките профсъюзи със свои органи за борба, заставили режима да ги признае «де факто». Това беше още едно важно завоевание на работническите комисии профсъюзната опозиция, без да е станала официално призната, престана да бъде нелегална“ (20–463).

Сантяго Карильо, сегашният генерален секретар на ИКП, в книгата си „След Франко — накъде?“ възлага големи надежди на тези комисии като организационно оръдие на работническата класа за ликвидиране на корпоративната система: „«Вертикалните профсъюзи» са в агония. Със своите комисии работническата класа създава условията за изграждане на единни, независими, свободни и демократични профсъюзи, класови профсъюзи, които служат за организиране защитата на нейните интереси и които да подпомагат борбата за едно общество без експлоататори и експлоатирани“ (46–44).

Работническата профсъюзна опозиция на практика доказва, че тя е истинският ръководител на пролетариата и изразител на неговите интереси, като се нагърби с ръководството на големите стачки от 1957, 1958, 1961–1962 и особено от 1964 г., които принудиха правителството да изведе на улицата полицията и войската. Стачката от 1962 г., започната от миньорите на Астурия, трая близо два месеца и застави правителството да повиши работната заплата и да утвърди определен минимум за всички работници. Тежестта и авторитетът на работническата опозиция на този етап са пораснали до такава степен, че тя фактически да действа като представителен орган. През ноември 1962 г. представителите на работническата опозиция от Астурия, Мадрид, Каталония, Баскония и Андалусия проведоха нещо като национална конференция, на която обобщиха опита от проведените по цялата страна стачки и същевременно приеха цяла програма за закрепване на достигнатите позиции.

Всъщност смисълът на борбата за превръщане на казионните профсъюзи от оръдие на държавата в оръдие на трудещите се против

държавата най-добре е изразен в искането на студентите от 15-те факултета на Мадридския университет, където се казва: „СЕУ досега предсавляваше правителството пред студентите. Ние искаме нашите профсъюзи да предсавляват студентите пред правителството“ (20–456 и 457).

4. ВОЕННАТА ДИКТАТУРА — ПРЕХОДНО ЗВЕНО ОТ ФАШИЗМА КЪМ ЛИБЕРАЛНАТА ДЕМОКРАЦИЯ

Испания от 50-те и 60-те години фактически преживя оня етап на разложение на фашистката държава, когато тя загуби масовата си социална опора и най-важните си белези: фашистката партия и казионната система от масови организации. С това тя дегенерира до обикновена военна диктатура, която се крепи главно на полицията и войската.

Че това действително е така, може да се проследи при всички големи демонстрации и стачки, избухнали в Испания през 50-те и 60-те години. В такива случаи правителството неизменно изкарва на улицата терористичния апарат на държавата, за да противодействува. То няма вече други средства.

Страна, в която са възможни стачки и масови, общонационални политически демонстрации, не може да се разглежда като фашистка държава в точния смисъл на думата. Тоталитарната фашистка държава разполага със средства не само да ликвидира в зародиш, но и изобщо да не допусне организирането на какъвто и да било протест. Чрез своята железна система за контрол на гражданското общество тя успява да ликвидира, още преди да е реализирано, всяко намерение за открито излизане против режима. Затова именно при всяка истинска фашистка държава се създава впечатлението, че съпротивата изобщо изчезва и дори възниква илюзията, че няма недоволни, тъй като никой не се вдига на борба. Пълната липса на условия за борба обяснява всичко. В туй отношение италианският буржоазен вестник „Щампа“ от 18 юли 1922 г. изрича пророчески слова за пълнотата на бъдещата фашистка диктатура: „Фашизмът — това е движение, стремящо се с всички законни и противозаконни средства да завладее държавата и да подчини на себе си целия живот на нацията, за да установи своята неограничена и безразделна диктатура. Главното средство за достигането на тази цел съгласно програмата и в съответствие с духа, царящ сред неговите вождове и последователи, е пълното унищожаване на всички граждански и лични свободи, с други думи —

унищожаване на статута и на всички либерални завоевания на Италианското Рисорджименто.

Когато диктатурата бъде установена дотолкова трайно, че ще могат да съществуват само такива институти, ще могат да се извършват само такива действия, ще могат да се произнасят само такива думи, които ще бъдат проникнати от духа на безусловна преданост и подчинение на фашизма, тогава този последният ще се съгласи да спре насилствените действия, тъй като за тях вече няма да има обект, запазвайки си обаче правото всеки момент отново да ги започне при първите признаци на възобновяване на съпротивата“ (2–213).

Италия и Германия потвърдиха пункт по пункт тези пророчески думи, казани още в зората на фашизма. В апогея си те достигнаха такава пълнота на диктатурата, когато съпротивата практически изчезна.

Обстоятелството, че франкистката държава през 50-те и 60-те години излиза по-често срещу трудещите се и техните стачки, демонстрации или протести, не значи, че терорът се увеличава, а просто става явен, разкрива се пред очите на широката маса. Това означава, че вече са създадени условия за борба срещу държавата и тя е принудена все повече и повече да разкрива своя антиработнически и антидемократичен характер.

Понякога терорът на военната диктатура може да вземе дори по-остри форми, но той никога не може да достигне пълнотата и всестранността на терора при фашистката система. Ако фашистката държава може едновременно и системно да упражнява идеологически (чрез монополната пропаганда и образователната система), политически (чрез системата от масови организации) и военнополойцейски терор, то на етапа на военната диктатура държавата може да използва самапоследната форма на терор. Тя не притежава вече система от масови организации, чрез които да държи в подчинение гражданското общество. Нейната пропаганда, загубила до голяма степен монополния си характер, загубва напълно доверието на поданиците и ефектът от нея е по-скоро отрицателен, отколкото положителен. Военната диктатура има срещу себе си едно гражданско общество, което чрез индивидуални, групови или масови акции постоянно я атакува, а тя е принудена непрекъснато да се отбранява

чрез своя терористичен апарат. Тя все още наказва много жестоко отделни свои противници и критици, какъвто е случаят със зверското убийство на Хулиан Гримау, но не може да спре прогресивното нарастване на техния брой и дързост. Изобщо военната диктатура е принудена постоянно да се отбранява от публичните критици, нападки и протести, докато фашизмът по принцип не ги допуска.

Ще поясним това различие с примера от литературата, посветена на следфашистка Испания. Съветските журналисти Н. Гренадов и И. Ксенофонов привеждат следния случай като особено типичен за Испания през 60-те години: „Веднъж мадридчани, отваряйки поредния номер на ежеседмичника «Доминго», не видели на корицата името на редактора Хуан Родригес. Работата се заключавала в това, че в предишния номер била поместена карикатура от известното венецуелско списание, която изобразявала генерала с многочислени ордени на гърдите и в които властите съзрели покушение върху престижа на испанския държавен глава, генерал Франко. Този невнимателен хумор струвал на автора глоба от 50 хиляди пезети и понижение в длъжност“ (26–108).

По този начин военният режим отговаря на едно публично, твърде дръзко предизвикателство. При фашисткия режим или в Испания от периода 1939–1955 г. този случай въобще не можеше да стане: пресата никога не би поместила карикатура на държавния глава. Даже ако се намери такъв безумно смел главен редактор, непременно някой от останалите членове на редакционната колегия, мислейки за себе си, ще донесе до съответните органи и скандалът ще бъде осуетен.

Друг характерен пример за новия етап. Година след убийството на Хулиан Гримау около името на главния обвинител по делото, майор Мануел Фернандес Мартин, се разкрива голям скандал. Оказва се, че той няма завършено юридическо образование, което според член 63 от военния кодекс е задължително. „Всичко това се разкрива съвсем случайно. Вече след процеса над Хулиан Гримау Фернандес Мартин излиза на граждански процес по делото на един генерал. Онзи, «обидил се», заявява, че Мартин няма званието адвокат. Самозванецът веднага отива в Севиля, надявайки се да получи диплом, но деканът на Юридическия факултет категорично отказал да му даде такъв документ. Скандалът предизвикал негодуванието из юридическата

общественост, на адвокатите от Мадрид и Барселона, на армията. Обаче франкистките власти са отказали да преразгледат делото на Хулиан Гримау и другите, в процеса над които вземал участие Мануел Фернандес Мартин“ (26–103).

Как би процедирал фашистският режим? Фашистката партия щеше да нареди на декана на Юридическия факултет да издаде незабавно диплом на майор Мартин. Вземайки участие в 4000 политически процеса, той е оказал незаменима услуга на партията в борбата с враговете на държавата, натрупвайки огромен практически опит в тази област. Деканът, като примерен фашист или безпартиен, но изпълнителен чиновник, веднага би изпълнил нареждането. По такъв начин режимът щеше да предотврати един скандал, който излага системата в цялост и в частност — правораздаването. Освен това щеше да спаси от пълен провал един заслужил ветеран, който е изпратил стотици, ако не и хиляди борци за демокрация на смърт.

Най-сетне тоталитарната фашистка държава никога не би допуснала появата на декларацията на 1160-те — декларация на най-видните духовници и интелектуалци на Испания — в защита на политическите затворници. При нейния режим не 1160, но дори 16 подписа е невъзможно да се съберат под един антидържавен текст, а още по-малко да се направи достойние на световната общественост чрез упресатат.

Като се опира само и изключително на физическия терор, военната диктатура фактически залага на една-единствена карта, чиято загуба неминуемо води до нейното падане. Ето защо от политическо гледище военната диктатура може да се разглежда като отчаян, безнадежден и осъден на загиване режим, особено пък когато той представлява продукт от разложението на фашистката държавата. Самата политика на „либерализация“, която правителството на Франко провъзгласи, представлява косвено признание на разложителния процес.

Тоталитарната фашистка държава не може да се либерализира и демократизира, без да се разложи. От нея към демокрацията води само един единствен път — разложението, където военната диктатура е само преходно, междинно звено.

5. СТИХИЕН СТРЕМЕЖ КЪМ МНОГОПАРТИЙНА СИСТЕМА

Разложението на фашистката държава и активизирането на гражданското общество като опозиционна сила спрямо държавата неизбежно довежда до възстановяването на изпитаните в класовото общество оръдия за политическа борба, каквито са партиите и следващите ги масови организации и съюзи. Те стават естествен отдушник за онази огромна обществена енергия, когато фашистката държава дълго време е държала замразена посредством нейната специфична политическа система. Хосе Гарсиа пише, че на етапа на разложението на Испания „съществуват даже повече партии, младежки и профсъюзни организации, отколкото при монархията и републиката“ (20–432).

„В Испания, даже повече от когато и да било, започнаха да се появяват десетки партии и организации от всички оттенъци — революционни и реформистки, пролетарски и буржоазни, монархически и републикански, католически и анархо-синдикалистки. Създадох се съюзи на различните партии и движения на отделните политически сили. Това беше труден и сложен процес, свидетелствуващ преди всичко за активизирането на антифашисткото подполие и за появяването в страната на своеобразно полулегално съществуване на множество партии. Диктатурата вече не беше в сила да преустанови този процес“ (20–420).

По-важните измежду тези партии са:

1. Монархическата партия „Испански съюз“ начело с Хоахин Сатрустети. Тя се появи през 1959 г. Поддържа претендента за испанския трон дон Хуан, но същевременно смята, че в страната трябва да съществува многопартийна система. Нейната програма може да се резюмира така: конституционна монархия, в рамките на която трябва да съществува многопартийна система, свободни профсъюзи, широко социално законодателство и политически свободи.

2. Монархическата конституционна партия иска демократически режим, установен чрез референдум.

3. Социална партия на демократическото действие се изказва за провеждане на „дълбока аграрна реформа и влизането на Испания в европейската интеграция“ (20–241).

4. Традиционалистският съюз между монархическите партии е най-консервативен. Той говори за управление на страната от монарх с участието на народа и за справедливо разпределение на националния доход.

5. Християнсоциалната демокрация — най-значителната християнска демократическа партия — възниква през 1960 г.

Нейната програма е „демокрация в областта на политиката и икономиката при справедливо и равномерно разпределяне на обществените блага“ (20–422). Тя признава правото на дон Хуан да стане монарх на страната, но същевременно признава и правото на народа да избере такава форма на управление на страната, каквато намира за добре.

6. От лявото крило на християнската демокрация възниква Лявата християнска демокрация — една партия, която в програмата си се изказва за конституционна монархия, но същевременно счита, че намерените социални проблеми на Испания трябва да се решат радикално, без да се допуска нова гражданска война.

7. Особено силна е Партията на католическото действие. Тя има влияние както сред селячеството и работниците, така и сред значителна част от интелигенцията. Нейният орган „Еклезия“ понякога бичува безпощадно престъпленията на фашистката държава, обявявайки се открито в защита на стачкуващите работници: „Подобно на това, както войната е последен аргумент, когато една от страните вижда, че с нейната гледна точка не желаят да се съобразяват, така и стачката се явява последно средство, намиращо се в разположение на работниците, когато те видят, че техните права се игнорират“ (26–84).

8. Католическата християнско-демократическа партия се обявява за преобразование на съществуващата в страната структура, за икономическо планиране и влизане в европейската интеграция.

9. Републиканското действие на испанската демокрация възниква като партия през 1959 г. Тя обединява буржоазните републиканци на втората Испанска република. Програмата и се свежда до типичните лозунги на класическия буржоазен републиканизъм: република

граждански и лични свободи, аграрна реформа, икономическо планиране.

10. Испанската социалистическа работническа партия, общо взето, през годините на франкизма е запазила предишните си периметри. След падането на Франковата диктатура тя смята, че трябва да се назначи временно правителство, което да не е нито републиканско, нито монархическо, но което трябва да реши най-назрелите проблеми: да даде всеобща амнистия на политическите затворници, да възстанови гражданските и политическите свободи и подготви провеждането на свободни избори.

11. В предишните рамки си остават и организациите на анархо-синдикализма: „Националната конфедерация на труда и Федерацията на анархистите от Иберия. Тяхната програма, както и по-рано се свежда до установяването на «либерален комунизъм посредством» прякото действие на работническата класа“ (20–428).

12. Комунистическата партия е вече твърде много обогатена от горчивия опит на миналото. Нейната програма-минимум предвиждаше обединяване на всички демократични сили на страната за събаряне на франкистката диктатура. След това страната трябва да вземе курс на изграждане на социалистическото общество, съобразен със специфичните условия на Испания, в които трябваше да участвуват най-широко и католиците. Всяка от изброените, както и по-малките политически партии, които не споменаваме, се стремят да привържат към себе си разни масови организации и съюзи.

Например партията Католическо действие създаде Алианса на християнските работници, Национална аграрна католическа конфедерация — Солидарност на християнските работници в Каталония и Солидарност на работниците от Баскония.

Тенденция към създаване на масови организации, естествена в условията на разлагащата се фашистка държава, води до възникването на страхотно много обществени организации, съюзи, кръжоци и пр. Техният статут във франкистката държава от 60-те и началото на 70-те години е полулегален. Отказвайки тяхното узаконяване, тя вече не е в състояние и да ги унищожи, за да върне обществото към предишното състояние.

Стихийният стремеж на испанското общество към многопартийна система се изразява не само в грамадното число

политически партии и организации, но и в техният стремеж за многопартийност, изразен в програмата им. Нито една политическа партия, в това число и монархическите не искат еднопартийна система. Последната е до такава степен компроментирана от режима на Франко, че всяка партия, застъпила се за такава система, моментално би загубила привържениците си. Еднопартийната система основателно се асоциира с фашистката диктатура, тъй като е първа стъпка към нейното изграждане.

В защита на многопартийността много активно излизат католиците. Професорът по политическо право в университета в Барселона, католикът Хименс де Парга, публично се обяви против забраната на политическите партии в Испания: „Човек по своята природа е общително същество, но действа не изолирано а посредством асоциации. Поради това неговите политически права се осъществяват на практика посредством политическите асоциации, главно чрез политическите партии... Но става дума не за асоциации, създадени от властта, от правителството, в които могат или са длъжни да влязат гражданите. Става дума за правото да се създават такива асоциации, които от самите граждани се считат необходими и свободни както по своето съществуване, така и по своите цели“ (26–88).

Комунистите също излизат в защита на многопартийността: „Нашето схващане за парламента — пише Сантяго Карильо — предполага, естествено, една многопартийна система. Официалната пропаганда в нашата страна хули и ругае многопартийността. Не си струва да се води полемика с тази пропаганда: нейните мотивировки са очевидни. *Ние, испанците, имаме горчив опит от това, какво представлява в условията на нашата страна ликвидирането на многопартийността.* В това отношение може да се каже, че сме научили нещо. *Всеки режим, който осигурява свобода на партиите, дори с всичките си слабости ще бъде хиляди пъти за предпочитане пред сегашния.*

... Партиите, дори с присъщите им слабости, са демократичен елемент в политическия живот на една страна, тъй като отразяват разнообразните интереси и позиции на различните социални слоеве и класи. Дори онези партии, чиито ръководства са послушни на монополистическия капитал, са принудени, когато се създават широки

масови движения на общественото мнение и сред членовете им, да имат предвид в една или друга степен народната воля. От друга страна, съществуването на партии и тяхната политическа пропаганда допринася широките народни маси да се интересуват от живота на страната или в една или друга степен да участвуват в него, т.е. противодействуват на това, което бихме могли да наречем *политическо безразличие на народа*, от което е заинтересован монополистическият капитал и което той насърчава“ (4–88).

Сантяго Карильо счита, че многопартийността е подходяща не само за периода след Франко, също и за изграждането на социализма. „Ние сме казвали неведнъж, че в Испания многопартийността е подходяща даже и за изграждането на социалистическото общество. Това не е никаква маневрена техника от наша страна, а цялостно стратегическо схващане“ (46–89). Това се диктува от обстоятелството, че „изграждането на социализма днес не е вече задача изключително на работническата класа, а и на други обществени групи и слоеве; върху идеята, че днес наред с марксистко-ленинските сили, които изразяват миогледа на научния социализъм, олицетворяван от комунистическата партия, съществуват и други социалистически тенденции, които могат да намерят отражение в други политически партии, чийто принос е абсолютно необходим за създаване на ново общество без експлоатирани и експлоататори“ (46–89).

В днешна Испания против еднoпартийната система се обявява, макар доста срамежливо, дори органът на „вертикалните синдикати“ — „Пуебло“, който през февруари 1963 г. писа: „Една единствена партия не е най-добрият държавен метод, тъй като в обществото съществуват цяла гама идеи и мнения; също не е подходящ методът на съществуване на няколко партии, което неизбежно води към политически хаос. Именно затова е необходим такъв порядък, при който различните мнения биха могли да съществуват при една основна идеология. Ето защо е необходимо от единството и многообразието да се използват техните положителни черти“ (46–99).

ЕПИЛОГ

В края на Втората световна война, след разгрома на главните фашистки държави, цивилизованото човечество с покрусата узна истинските мащаби за престъпленията, извършени от фашисткото-тоталитарните режими. Въз основа на деянията на тези режими, както и на документите от техните архиви, за пръв път стана ясна цялата картина.

В частност стана очевидна несъвместимостта на основните „ценности“ на фашизма — фашистката партия и фашистката държава — с ценността на човешката личност. На фона на концетрационните лагери, газови камери, планините от човешки трупове и методите за промишлено унищожаване на човека се разкри пропастта между фашизма и хуманизма. Фашистката държава по принцип не може да бъде хуманна. Това противоречи на нейната структура и природа. Тя не може да признае човешката личност и нейното пълноценно развитие за по-голяма ценност от самата нея.

Разбира се, фашистката държава не противопоставя себе си на личността, тя противопоставя личността и народа, като представя себе си за изразител на общите, основните интереси на народа (нацията). В името на тези мнимо общи интереси тя (пак от името на народа) смазва всяка отделна личност. И огромната еснафска маса, затъпена и оглупяла от пропагандата, и дава своята подкрепа.

Противопоставяйки се на антихуманната същност на фашистко-тоталитарните режими. Организацията на обединените нации прие на 10 декември 1948 г. документ с историческо значение. На мястото на отхвърлената фашистка ценностна система, той предлага една позитивна, демократична и хуманна система, приемлива за съюзниците. В нея човекът с неговите основни граждански свободи и права се поставя по-високо от всички други обществени ценности.

Този документ е *Всеобщата декларация за правата на човека*, който отхвърля пункт по пункт принципите, върху които е построена тоталитарната фашистка система и нейната идеология. В член 1 на

тази декларация прозвуча властният акорд от „Общественият договор“ на Русо: „Всички хора се раждат свободни и равноправни по своето достойнство и права. Те са надарени с разум и съвест и са длъжни да постъпват в отношенията си един към друг в дух на братство.“ Първият член на декларацията отрича основните стълбове на фашизма: расизма, национализма, шовинизма, тоталитаризма.

Следващите членове подчертават още по-категорично ценността на човешката личност. Според чл. 13: „Всеки човек има право на живот, на свобода и на лична неприкосновеност“. Този член е насочен директно срещу основната теза на фашизма, за който човекът и човешкият живот са само средство, чрез което държавата постига своите цели. Хитлер смяташе напълно оправдано (и дори хуманно!) унищожаването на малоумните, старците и неизлечимо болните, както и да стерилизира циганите, за да може националсоциалистическата държава да се освободи от грижата за тях. Те пречат на укрепването на държавата, следователно са вредни. Идеологическата база на това заключение е следната: фашистката държава е най-висшата политическа и социална ценност: всичко, което помага за нейното укрепване, е морално, което пречи, е аморално и трябва да бъде унищожено. Човешкият живот има смисъл само доколкото допринася полза за фашистката „общност“.

Въз основа на тая идеологическа постановка нацизмът унищожаваше и съвсем здрави и нормални хора — политическите си противници (комунисти, социалдемократи, профсъюзни функционери), тъй като те, естествено, не можеха да бъдат полезни за каузата на националсоциализма.

Цял ред членове на Всеобщата декларация за правата на човека, отнасящи се до основните граждански и политически свободи, представляват също отричание на фашистко-тоталитарната система. Член 9 например отхвърля правото на държавата да подлага гражданите на произволен арест, задържане или изгнание. Член 10 отрича практиката на политически процеси при закрити врата, така характерни за типичния фашизъм, даже когато последният се опитва да създаде илюзията за някаква публичност. Член 11 отхвърля тезата на фашисткото „правосъдие“, което негласно приема, че обвиняемият може да се счита за виновен и преди да е осъден от съда. Затова между прочем то допуска продължително предварително задържане на

обвиняемия или пък практиката да бъдат вкарвани хора в концентрационен лагер без присъда, по усмотрение на полицията.

С подчертан антитоталитарен характер е също член 13: „Всеки човек има правото свободно да се придвижва и да си избира местожителството в пределите на всяка държава. Всеки човек има правото да напуска всяка страна, в това число и своята собствена, и да се връща отново в своята страна.“ Тези свободи се доразвиват в членовете 14 и 15, които съответно гласят: „Всеки човек има правото да търси убежище от преследвания в други страни и да се ползва от това убежище“, „Всеки човек има право на гражданство. Никой не може произволно да бъде лишен от неговото гражданство или от правото да измени своето гражданство.“

Особено ярък израз е намерила противоположността между демокрацията и фашизма в член 19, който провъзгласява правото на всеки гражданин не само да има свои убеждения, но и да ги излага публично и свободно, неограничаван от държавата и от нейните претенции за монопол в идеологическата област. Член 20 провъзгласява, че: „Всеки човек има право на свобода на мирните събрания и асоциации“ и че „никой не може да бъде принуждаван да влиза в каквато и да било асоциация“.

Антифашистката насоченост на декларацията особено ясно се вижда в точка 4 на член 23, която провъзгласява, че „всеки човек има правото да създава професионални съюзи и да влиза в професионални съюзи за защита на своите интереси“. С други думи, профсъюзите имат предназначението да защищават интересите на трудещите се от собствениците и тяхната държава, а не обратно.

Разбира се, тук не е нужно да цитираме всички членове на декларацията, още по-малко да ги преразказваме. Ние изтъкваме само онези от тях, които са адресирани пряко срещу идеологията на фашизма, под каквато и форма да се явява той.

Нашата задача, произтичаща от логиката на изложеното, беше да дадем историческата връзка между разгрома на фашизма и появата на Всеобщата декларация за правата на човека, която в случая звучи като победа на разума и хуманизма над фашисткото мракобесие на ХХ век.

Това изследване е израз на нашата вяра в принципите, прокламирани във Всеобщата декларация за правата на човека. Поради това считаме, че тя трябва да представлява неделима част от него.

Източник: <http://bultext.tripod.com/Fascism.htm>

Издание:

Желю Желев. Фашизмът

Библиотека „Мавър“

Рецензенти: проф. д-р Николай Генчев, проф. Кирил Василев

Редактор: проф. д-р Иван Славов

Редактор на издателството: Кирил Гончев

Художник: Стела Керемидчиева

Художествен редактор: Елена Пъдарева

Технически редактор: Катя Бижева

Коректор: Емилия Кожухарова

Издателство „Народна младеж“, София, 1982

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.